

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİNDE TASAVVUF
TERİMLERİ

Büşra KARASU

2501141035

Tez Danışmanı

Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN

İSTANBUL - 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : BÜŞRA KARASU Numarası : 2501141035
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI / ESKİ TÜRK EDEBİYATI / Y.LİSANS Danışmanı : PROF. DR. AZMİ BİLGİN
Tez Savunma Tarihi : 07.06.2018 Saati : 15:00
Tez Başlığı : " 15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİNDE TASAVVUF TERİMLERİ "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / **OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. AZMİ BİLGİN		Kabul
2- PROF. DR. HAKAN TAŞ		Kabul
3- DR. ÖGR. ÜYESİ CEMAL AKSU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ÜZEYİR ASLAN		
2- DR. ÖGR. ÜYESİ FERYAL KORKMAZ		

ÖZ

15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİNDE TASAVVUF TERİMLERİ

BÜŞRA KARASU

“15. Yüzyıl Tekke Şiirinde Tasavvuf Terimleri” isimli tezimiz kapsamında 15. yüzyılda kaleme alınmış olan ve o dönem Tekke edebiyatı metinlerine örnek teşkil ettiği düşünülen **Kaygusuz Abdâl Dîvânı**, **Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı**, **Kemâl Ümmî Dîvânı**, **Dede Ömer Rûşenî Dîvânı**, **Süleyman Çelebi’nin Vesiletü’n-necât (Mevlid)ı**, **Gülşen-i Râz Tercümesi**, **Bahrü’l-Hakâyık**, **Şeyh Eşref Nasihatname’si**, **Gülşenî-i Saruhânî’nin Râz-nâme’si** kullanılan tasavvufi terimler yönüyle incelenmiştir.

Bu eserlerde bulunan terimler madde madde bağlamsal anlamlarına göre öncelikle sözlük anlamlarına yer verilmek suretiyle sıralanmıştır. Daha sonra ek olarak nesre çevirileri yapılarak terimsel kullanımları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Esas olarak üç bölümden oluşan bu çalışmayla 15. yüzyıl Tekke şiirinde kullanılan tasavvuf terimleri tespit edilirken daha ziyade Fars ve Arap edebiyatlarından alındığı düşünülen ve bu minvalde hazırlanan sözlüklerden farklı olarak tasavvufî ıstılahların Türk edebiyatında nasıl kullanıldığı, kullanımlara dair farklılıkların neler olduğu örnek beyitler eşliğinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 15. yüzyıl, tasavvuf, terim, Tekke literature, Divan, mesnevi

ABSTRACT
THE MYSTICISM TERMS OF 15TH CENTURY TURKISH
TEKKE LITERATURE

BÜŞRA KARASU

In the content of our thesis that is called “The Mysticism Terms of 15th Century Turkish Tekke Literature” were examined **The Divan of Kaygusuz Abdal, The Divan of Eşrefoglu Rumi, The Divan of Kemal Ümmi, The Divan of Dede Ömer Ruşeni, Vesiletü’n-necat (Mevlid) written by Süleyman Çelebi, The Translation Book of Gülşen-i Raz, Bahrü’l-Hakayık written by Hatiboglu, The Advice Book of Şeyh Eşref, The Mystery Book of Gülşeni-i Saruhani** that are the works of sufi literature in regard to their mysticism terms.

The terms that are in these works were established by giving their contextual meanings while being done these firstly was given their lexical meanings and then their term states.

The main aim of this study that composed of three chapters, determining how the terms which generally people think they were taken from Arabic and Persian literatures were used in the 15th century Turkish Mysticism Literature. And what is the difference between the using of these terms in Turkish literature and the other eastern literatures, like Arabic and Persian.

Key Words: 15th century, mysticism, terms, Tekke literature, Divan, masnawi

ÖNSÖZ

Türk kültürüne ve inanç dünyasına Arap ve Fars kültürünün etkisiyle girmiş olan tasavvuf, toplum içerisinde yayılma imkânı bulduktan sonra müzik, mimari ve edebiyat başta olmak üzere sosyal ve kültürel hayatın hemen hemen her alanında tesirini göstermiştir.

Mimaride yüzyıllar içinde yavaş yavaş tasavvuf öğretilerinin sistematikleşmesi için kurulan tekkeler, dergâhlar ve bunlara benzer diğer yapılar bu etkinin somut delillerini oluşturur. Musikide tarikatların ritüellerini yerine getirirken bestelenen tasavvufî nitelikli güftelere her zaman ihtiyaç duyulmuştur. Sosyal hayatta da tasavvufa ve ona mensup olan kişilere gösterilen saygı ve hürmet tasavvufî oluşumların asırlar içerisinde toplum tarafından benimsendiğini ve gittikçe yaygınlaştığını göstermektedir.

Tasavvufun Türk kültür hayatı içerisinde çok geniş bir alan bulduğu gerçektir. Tasavvufun dinî, siyasi, sosyal vb. birçok olanda yaygınlaşmasında şüphesiz edebiyatın, özellikle de Türk tasavvuf edebiyatının çok büyük etkisi olmuştur.

Orta Asya'da olduğu gibi Anadolu coğrafyasında da İslam dininin yayılmasında dinî eserlerin yanında tasavvufî eserlerin de tesiri büyüktür. Orta Asya'dan İslamiyeti tanıtmak ve yaymak için Anadolu'ya gelen başta Yesevi halifeleri ve dervişleri olmak üzere birçok tasavvuf ehli çok büyük misyon üstlenmiştir. Anadolu Türkleri arasında tasavvuf 13. yüzyıldan itibaren hızla yayılmaya başlamış, bunun doğal sonucu olarak Anadolu'da yazılan ilk eserlerden itibaren tasavvufî unsurlar edebî metinlere girmiştir. Böylece Türk kültüründe tasavvufun düşünce dünyası, insan ve varlık anlayışı, ilahi aşkla ilgili öğretisi dinî ve edebî eserlere yansımıştır. Aynı zamanda ilk yüzyıllarda yalnızca halkı irşat ve İslam dinini yaymak adına yazılan edebî metinler, daha sonraki yüzyıllarda daha estetik mahiyette olgun bir seviyeye ulaşmış, konu olarak da zenginleşmiştir. Bu eserler Türk edebiyatında gerek Divan gerekse Halk edebiyatından farklı olarak Türk tasavvuf edebiyatı ya da Tekke edebiyatı diye adlandırılan yeni bir kolu oluşturmuştur.

Temelinde tasavvuf öğretisinin bulunduğu Türk tasavvuf edebiyatının bu oluşum sürecinde kendine has bir edebiyat dili de ortaya çıkmıştır. Bu edebiyat dairesi içerisinde bulunan müellifler çoğu zaman Arap ve Fars edebiyatlarından aldıkları terimleri kullansalar da kimi zaman da kendi dillerinin imkânlarıyla bu edebiyatın diline katkıda bulunmuşlardır. Bu dönem edebiyatını anlamlandırmak ve Türk tasavvuf şiirini layıkıyla tanıyabilmek adına bu terimlerin tespiti ve değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Türk tasavvuf şiirinin metinlere bağlı sözlüğünün hazırlanmasına katkıda bulunmak amacıyla “15. Yüzyıl Tekke Edebiyatında Tasavvuf Terimleri” başlıklı bir tez yapmayı düşündüm. Bu yüzyıldan seçilmiş beş divan ve beş mesneviyi örnek metin olarak seçerek buralarda geçen tasavvuf terimlerini metne göre anlamlandırmaya çalıştım.

Tez çalışmasının birinci kısmında Tekke şiirinin genel nitelikleri, 15. yüzyıl Tekke şiiri ve bu devirde yetişmiş mühim isimler ile birlikte metinlerde tasavvuf terimleri kullanımına dair temayüller ve bunların nitelikleri üzerinde duruldu; ikinci bölümde Divan ve Tekke şiirinde benzer ve farklı anlamlarda kullanılan terimlere dikkat çekildi; tezin üçüncü bölümünde ise 15. yüzyıl Tekke şiirinde kullanılan tasavvuf terimleri alfabetik olarak verilerek anlamlandırıldı.

Tezde terimler verilirken bağlamsal anlamda kullanımları esas alındı, öncelikle kelimelerin yahut kelime gruplarının sözlük anlamlarına yer verildi, ardından metin içerisinde ıstılah hüviyeti kazanmış manaları tespit edilmeye çalışıldı. Ayrıca terimlerin manalarının yanı sıra bu bölüme ek olarak da inceleme kapsamında bulunan metinlerin her birinden anlama uygun düşen üçer beyit nesre çevirileriyle birlikte örnek olarak gösterildi. Bunda amaç, sözlük ve terimsel manaları verilen kelimelerin hangi bağlamda, nasıl kullanıldığını göstermektir.

Örnek verilen beyitlerde terimlerin hangi bağlamda nasıl kullanıldıklarını daha açık bir biçimde ortaya koymak amacıyla örnek olarak verilen beyitlerde gentium plus yazı fontu kullanılmış, yazımda transkripsiyon alfabesinin kullanımına riayet edilmiştir. Böylelikle Latin alfabesiyle kaleme alınmış olan metnin içerisinde yer alan beyitlerin yanlış okunmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Tezimi hazırlarken yardımlarını gördüğüm danışman hocam Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN'e teşekkür ediyorum.

BÜŞRA KARASU
İSTANBUL - 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. TEKKE ŞİİRİNİN GENEL NİTELİKLERİ, 15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİ VE BU DEVİRDE YETİŞMİŞ MÜHİM İSİMLER.....	14
1.2. TASAVVUF TERİMLERİNİN KULLANIMI.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. DİVAN VE TEKKE ŞİİRİNDE BENZER VE FARKLI ANLAMLARDA KULLANILAN TERİMLER.....	26
2.1.1. 15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİNE MAHSUS TERİMLER.....	27
2.1.2. 15. YÜZYIL DİVAN VE TEKKE ŞİİRİNDE KULLANILAN ORTAK TERİMLER.....	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1. 15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİNDE TASAVVUF TERİMLERİ.....	41
A.....	42
B.....	47
C.....	52
Ç.....	58
D.....	59
E.....	66
F.....	68
G.....	70
H.....	74
I.....	80
İ.....	83
K.....	84
L.....	88
M.....	89

N.....	94
P.....	96
R.....	98
S.....	99
Ş.....	103
T.....	106
U.....	108
V.....	109
Y.....	110
Z.....	111
SONUÇ	113
KAYNAKÇA	115
EK – 1	119
ÖZGEÇMİŞ	587

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e. : Adı geçen eser

bkz. : Bakınız

BH: Bahrü'l-Hakâyık

C. : Cilt

DÖR: Dede Ömer Rûşenî Dîvânı

ERD: Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı

GRT: Gülşen-i Râz Tercümesi

GSR: Gülşenî-i Saruhânî Râz-nâme'si

k. : Kaside

KAD: Kaygusuz Abdal Dîvânı

KÜD: Kemal Ümmî Dîvânı

n. : Naat

s. : Sayfa

SVN: Süleyman Çelebi Vesiletü'n-necât (Mevlid)'ı

ŞEN: Şeyh Eşref Nasîhat-nâme'si

GİRİŞ

Öncelikle dinî, daha sonra kültürel bir cereyan olarak kendini hemen hemen her sahada göstermiş olan tasavvufun kültür alanı içerisinde en çok etkilediği dallardan biri edebiyat olmuştur. Bu minvalde Tekke edebiyatı tarzında eser veren sanatçılar tarafından tasavvufa bağlı, tasavvufun ilkelerini şiar edinmiş olan birçok eser kaleme alınmış, tasavvufun Tanrı, varlık ve insan anlayışı edebiyat vasıtasıyla halka anlatılmaya çalışılmıştır. Bu eserler hem halk hem de saray çevresinde kabul görmüş, tasavvufî düşünce her kesime yayılmıştır. Tasavvufla ilgili çok çeşitli eserler kaleme alınmıştır.

Her ilim dalında ya da edebiyat kollarında yahut edebi akımlarda olduğu gibi tasavvuf alanında da zaman içerisinde çeşitli terimler ortaya çıkmış, diğer edebiyat kollarından bazı terimler alınmış olsa da bunlara yeni anlamlar yüklenerek Türk tasavvuf edebiyatının kendine özgü bir dili ve üslubu oluşmuştur. 13-14. yüzyıllarda Anadolu'da Oğuz Türkçesiyle yazılan ilk edebî eserlerden itibaren tasavvufi unsurların kullanıldığı görülmektedir. Bu durum daha sonraki yüzyıllarda artarak devam etmiştir. Böylece Anadolu'da gelişen Türk edebiyatı üç ana kola ayrılarak devam etmiştir. Bu kollar; Klasik Türk Edebiyatı, Halk edebiyatı ve Türk Tasavvuf edebiyatı şeklinde isimlendirilmektedir.

İnceleme alanımız dahilinde bulunan 15. yüzyıl metinlerinde tasavvufi terimlerin çok sık ve farklı manalara gelecek şekilde kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu terimlerin büyük bir kısmı Arap ve Fars edebiyatlarındaki anlamlarını korumuş, bunun yanı sıra Türk edebiyatında yeni anlamlar da kazanmıştır. Türk sufilerinin şiirlerinde kullanılan tasavvufla ilgili kelimelerin anlam dünyasının tespit edilmesi için bu metinlerin incelenmesi gerekmektedir. Örneğin *derviş*, *mürîd*, *mürşîd*, *dergâh*, *tekke* gibi terimler daha geniş bir kullanım alanına sahip olurken, bu tür yabancı kültürlerden alınmış terimlerin yanında, kullanım sahası sınırlı olsa da *satır çalmak* gibi birtakım deyimlerin de Türk dilinin imkânlarıyla oluşturulduğu görülmektedir.

Tezimiz boyunca metinlerden tespit ettiğimiz ve kendisine metin içerisinde yer verdiğimiz kelime grupları yahut tamlamalarla oluşturulmuş (benlik da'vâsı,

deryâ-yı vahdet, hakka'l-yakîn, satır çalmak, nefis basmak vb.) olanlar da dahil 343 terim yer almaktadır. Bahsi geçen terimler şu şekildedir:

A maddesinde: Abâ, abdâl, âb-ı hayât, âb-ı hayvân, âb u gil libâsı, abd-ı âbık, agu, âh, âh-ı cân, âh-ı dûd-engîz, âh-ı seher, âh-ı serd, âh etmek, âh eylemek, âlem, a'ma, amel, 'ârif, 'ârif-i vakt, 'âşık, 'âşık-ı biçâre, 'âşık-ı Hak, 'âşık-ı harâbâtî, âşk, âyîn.

B maddesinde: Bâde, bâde-i câm-ı ezel, bâde-i hâm, bâde-i şevk, bahr, bahr-i bî-pâyân, bahr-i Ummân, bahrî, bâr-ı 'ışk, bekâ, bekâ bulmak, bekâ iklimi, bekâ mülkü, bekâ yurdu, bekrî, belâ, belâ bahri, belâ-keş, benî Halvet, benlik, benlik da'vâsı, benlik hicâbı, bezm sultânı, bî-derd, bî-mekân, bî-zamân, birlik, birlik şerbeti, bülbül.

C maddesinde: Câm, câm-ı 'ışk, cân, cânâ kalmak, cânâ kıymak/cânına kıymak, cân bülbülü, cân gözü, cân-ı cân, cân-ı bigâne, cân-ı cânân, cân-ı ebed lâ-yemût, cân-ı muhib, cânlar cânı, cân oynamak/cânı oynamak, cân vermek, cânân/cânâne, cânân ili, cânân sırrı, cânân zülfü, cehd, cehd etmek/cehd eylemek, cemâl, cemâl-i dost, cenâbet, cezbe, cîfe, cîfe tâlibleri.

Ç maddesinde: Çul.

D maddesinde: Danışman, derbend, derd, derde düşmek, derde sataşmak, derd-i âh, derd-i firâk, derd-i firkat, derd-i yâr, derd-mend, derd odu, dervîş, dervîş-nihâd, deryâ, deryâ-yı 'ışk, deryâ-yı vahdet, dil-ârâ, dilber, dilber-i cânâne, dilber-i rânâ, dost, dost ışkı, dost bağçesi, dost câmı, dost derdi, dost fikri, dost hevâsı, dost ili, dost katı, dost sevdâsı, dost vaslı, dost yolu, dost yüzü, dost zülfü, dünyâ/dünye/dünyî, dünyâ agusu, dünyâ âli.

E maddesinde: Ehl-i dil, ehl-i hakikat, ehl-i hâl, ehl-i keşf, ehl-i niyâz, el almak, emr-i ma'rûf, erkân, esrük, etek tutmak, evliyâ.

F maddesinde: Fakîr, fakr, fânî 'âlem, fânî ev, fânî mülk, fenâ, fenâ ev, fenâ mülkü, firâk.

G maddesinde: Gam-1 ‘ışk, gavvâs, gavvâslık, gayr, gayr-1 Hak, gayr-1 Mevlâ, gel-geç evi, genc, gönül, gönül âyinesi, gönül ‘ilmi, gönül kilidi, gözgül, gulgul/gulgule/kulkul, gül.

H maddesinde: Habîb, Hak/hak, Hak dostu, hakikat, hakikat fâili, hakka’l-yakîn, halîfe, halvet, halvet-nişîn, hânekâh, harâbât, harâbât-hâne, harâbât-1 mugân harâbâtî, hâristân, havf u recâ, hevâ, hevâya uymak, hırka, hırka-i ceht, hîçe satmak, hikmet, hoca, Hû, hubb-1 dünyâ, hubb-1 Hak, humâr/hummâr, humârî, hüsn, hüsn-i kemâl, hüsn- i Nakkâş.

I maddesinde: ‘Işk, ‘ışk avcısı, ‘ışk bahri, ‘ışk bülbülü, ‘ışk cûşu, ‘ışk elçisi, ‘ışk eri, ‘ışk-1 hakîkî, ‘ışk-1 mecâz, ‘ışk makamı, ‘ışk meclisi, ‘ışk medresesi, ‘ışk mey-hânesi, ‘ışk meyi, ‘ışk şerbeti, ‘ışk tâciri, ‘ışk zenciri.

İ maddesinde: ‘İbâdet, ikilik, ikilik defteri, iksîr-i hakîkî, imtihân-1 Dost.

K maddesinde: Kadeh, kâfile, kanâ‘at, kâribân/kârubân/kârbân/kârvân kârubân-1 ışk, kârubansaray (kervansaray), kâtib-i kudret, kelâm, kelâmullah, kenz-i mahfî, kırk makam, köprü, kul, kulavuz/kılaguz/kulaguz, kutb-1 ‘âlem, kutbu’z-zaman, kutbu’l-aktâb, küfr, küfr ehli.

L maddesinde: Lâ-mekân, lâ-mekân kârivânı.

M maddesinde: Makâm-1 fakr, ma‘nâ/ma‘nî, ma‘nâ eri, ma‘rifet, ma‘rifet ehli, mâsivâ/mâsivâllah, mâsivâ nakşı, ma‘şûk, ma‘şûk-1 Rahmânî, melâmet, mest/mestâne, mest-i ezel, mest-i müdâm, Mevlâ, mey, mey-fürûş, mey-hâne, mey-i şeytân, miskîn, miskînlik, muhabbet/mahabbet, muhabbet-i Dost, muhib, mücâhede, mürîd, mürşid, mürşid-i kâmil, müşâhede, nakîb, nakkâş, nakş, nazar, nef, nef basmak, nef-i emmâre, nef-i marziyye, nûr.

Ö maddesinde: Ölüm elçisi.

P maddesinde: Pâdişâh, pâdişâh-1 bî-niyâz, pâdişâh-1 bî-zevâl, pâdişâh-1 yektâ, pâdişâhlar pâdişâhı, peymâne, pîr, pîr-i mugân, pîr-i tarîkat, piyâle.

R maddesinde: Recâ vü havf, remz, remz ehli, rızâ, riyâzet.

S maddesinde: Sâkî, sâkî-i bâkî, sâkî-i ışk, sâlik, sancak, sarrâf, sarrâflık, satır çalmak, sen ben defteri, sevdâ-yı sivâ, sır, sırr-ı ene'l-Hak, sırât-ı müstakîm, sivâ, sûf, sûfî/sofu/sofi, sultân, sultân-ı ekber, sûret âlemi.

Ş maddesinde: Şâh/ şeh, şâh-ı a'zâm, şâh-ı cihân, şâhbâz, şal, şarâb, şarâb-ı şeytân, şarâb-ı vahdet, şer'/şerî'at, şerî'at ehli, şerbet-i şeytân, şeyh, şeyh-i İslâm.

T maddesinde: Tahâret, takvâ/takvî, tarîkat, tarîkat ehli, tarîkat sâliki tecellâ/tecellî, tersâ-zâde, tevbe.

U maddesinde: Ukbâ/ukbî, ukbâ hevesi, ulu, 'uzlet ehli.

V maddesinde: Vahdet/kesret, vasl, velî, visâl.

Y maddesinde: Yohluk/yokluk.

Z maddesinde: Zâhid, zâhid-i dünyâ-perest, zikir, zühd, zülf, zünnâdır.

Tezimizin temel hedefi, tasavvufî anlamlar kazanmış bu kelimeleri, 15. yüzyılda yazılmış ve o dönem Tekke edebiyatı için önemli gördüğümüz bu metinler bağlamında değerlendirmektir. Bu değerlendirmeyi yaparken, kelimelerin günümüz Türkçesindeki karşılıkları, bağlamsal anlamları, kelimelerin sözlük ve terim anlamları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tezimizde, ilk önce 15. yüzyıl Tekke edebiyatı genel olarak tanıtıldı, Tekke şiiri hakkında kısa bilgi verildi, bu yüzyılda yaşayan mutasavvıf müellif ve şairler tanıtıldı; sonra bu dönemde yazılmış olan Divan ve Tekke edebiyatında kullanılan terimler verilerek bu edebiyat kolları arasında kısa bir karşılaştırma yapıldı, farklılıklar ve benzerlikler tespit edilmeye çalışıldı. Daha sonra da 15. yüzyılda yaşamış sufi şairlerden seçilen divan ve mesneviler taranarak bir sözlük oluşturulmaya çalışıldı. Ek bölümünde örnek olarak verilen beyitlerin nesre çevirilerinin yapılması suretiyle de sözlüğe “şevahitli” olma niteliği kazandırılmaya gayret edildi.

Tezimiz boyunca bölümler değerlendirilmeye, örnek beyitler ile birlikte ortak hareket edilerek tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır. Şiir olarak öncelikle, 15.

yüzyılda yaşamış olan Kaygusuz Abdâl, Eşrefoğlu Rûmî, Kemâl Ümmi ve Dede Ömer Rûşenî gibi önde gelen dört şairin divanları, daha sonra da yine aynı yüzyılda kaleme alınmış dinî-tasavvufî mesnevilerden beş örnek seçilmiştir. Bu seçimde metinlerin o dönem Tekke edebiyatını, şiir anlayışını iyi bir şekilde yansıtmalarına ve içerisindeki terimlerle veri sunuyor olmasına dikkat edilmiştir. Bahsi geçen, tezimiz boyunca metin içerisinde kendilerine yer vermiş olduğumuz bu mesneviler ise şunlardır:

1. Süleyman Çelebi, **Vesiletü'n-necât (Mevlid)**
2. Elvan-ı Şirazi, **Gülşen-i Râz Tercümesi**
3. Hatiboğlu, **Bahrü'l-Hakâyık** (Hacı Bektaş Veli'nin **Makalat**'ının çevirisi)
4. Müellif Şeyh Eşref, **Nasihatname**
5. Gülşenî-i Saruhânî, **Râz-nâme**

Tezimizde yararlandığımız toplam dört divandan ilki olan **Kaygusuz Abdal Dîvânı**'nı neşreden isimlerden biri Prof. Dr. Mustafa Sever'dir. Çalışmamız boyunca yararlandığımız nüsha budur.¹ Esasında Kaygusuz Abdal'ın mürettep bir divanı yoktur ancak eser farklı araştırmacılar tarafından birçok kez çalışılmıştır.² Mustafa Sever tarafından hazırlanan çalışmadaki divan tertibinde hece ölçüsüyle söylenmiş ve dörtlüklerden oluşan yirmi iki şiir yer almaktadır. Divanda aruzla kaleme alınan kısım ise sırasıyla iki naat, iki terci'-bend, iki terki-bend, bir müstezad, bir münacat, Gevher-nâme, Dolâb-nâme, Minber-nâme adlı kasideler ile 296 gazelden müteşekkildir. Tezimizde örnek olarak gösterilen beyitlerde her tür kendine ait bir kısaltmayla belirtilmiştir. Örneğin 25. gazelin ikinci beyti için (g.25/2) yazılması gibi...

15. yüzyıl Tekke edebiyatının en mühim isimleri arasında yer alan, Türk tasavvuf edebiyatının Anadolu'daki ilk temsilcilerinden olan ve eserlerine, yaşadığı tasavvufî hayatın coşkunluğunu yansıtan Kaygusuz Abdal'ın, divanının yanı sıra

¹ Mustafa Sever, **Dîvân-ı Kaygusuz Abdal**, Helke Yayıncılık, Ankara, 2016.

² Abdurrahman Güzel, **Saray-nâme**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, s. 67.

nesir, nazım, nesir-nazım karışık birçok eseri mevcuttur. Bunlar Abdurrahman Güzel'in tasnifine göre şu şekildedir:³

Manzum eserleri: **Divan, Gülistan, Mesnevi-i Baba Kaygusuz, Gevher-nâme, Minber-nâme, Salât-nâme.**

Mensur eserleri: **Budala-nâme, Kitâb-ı Miğlate, Vücûd-nâme, Risâle-i Kaygusuz Abdal.**

Manzum-mensur (karışık) eserleri: **Dil-güşâ, Sarây-nâme.**

Yararlanılan eserlerden ikincisi **Eşrefoğlu Rûmî Divânı**'dır. Esas aldığımız neşir çalışması Mustafa Güneş'e aittir.⁴

Divan, Arap harflerine göre tertip edilmiştir. "Hece ve aruz vezniyle; gazel, mesnevî, koşma ve kıt'a tarzında yazdığı şiiirlerden meydana gelen Divân'da toplam 220 şiir bulunmaktadır. Bu şiirler lirik ve didaktik tarzda kaleme alınmıştır."⁵ Bunlar, 145 adet beyit ve bentlerle oluşturulmuş şiir ile mesnevi ve pendname başlıkları altında yedi, rubaiyyat başlığı altında ise altmış dokuz şiirdir. Divanın ilk bölümünde yer alan 145 şiir tür bakımından ayrılmadığı için bunlar tez metnimiz içerisinde verilen örnek beyitlerde şiir türü belirtilmeden doğrudan şiirin tertip numarası ve beyit yahut bent numaraları ile birlikte (ERD 86/1) verilmiştir. 145 şiir dışında kalan bölümlerde ise türler belirtilmiştir, çalışmamızda bu özellik de gösterilmiştir. Mesela **Eşrefoğlu Rûmî Divânı**'nda yer alan beşinci rubai için (ERD 5. Rubai) denilmiştir.

Tezimizde divanını tasavvufi terimler bakımından incelemiş olduğumuz Eşrefoğlu Rûmî'nin tasavvufi konuları ele aldığı diğer eserleri **Müzekki'n-nüfûs** ve **Tarîkat-nâme**'dir. Bu eserler dışında Eşrefoğlu'nun hayatına dair birçok bilginin kendisinden edinildiği **Menâkıb-ı Eşrefoğlu**'nda yer alan fakat Eşrefoğlu Rûmî'ye ait olup olmadığı tartışma konusu olan **Delâilü'n-nübüvve, Fütüvvet-nâme, İbret-**

³ Güzel, a.g.e., s. 66.

⁴ Mustafa Güneş, **İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Hayatı Eserleri ve Divânı**, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2006.

⁵ Güneş, a.g.e., s. 73.

nâme, Ma'zeret-nâme, Elest-nâme, Nasihat-nâme, Hayret-nâme, Münâcât-nâme, Esrârü't-tâlibîn de vardır.⁶

Tezimizde incelediğimiz bir başka eser de **Kemâl Ümmî Dîvânî**'dir. Çalışmamızda Hayati Yavuzer'in Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları'ndan çıkan çalışması esas alınmıştır.⁷

Pek çok Tekke şairi gibi kendisi de Türk tasavvuf edebiyatının mihenk taşlarından olan Yunus Emre'den etkilenen ve Anadolu sahası başta olmak üzere birçok yerde şiirleri dilden dile dolaşmış olan Kemal Ümmî, bu sahada döneminin ve kendinden sonraki yüzyılların en önemli sufi şairlerinden birisi olmuştur.⁸ Ona bu şöhretini sağlayan eserlerinin başında gelen divanı muhteva bakımından kaside, gazel, mesnevi gibi farklı nazım şekilleriyle kaleme alınmıştır. Toplamda 3034 beyitten fazla olan ve içerisinde 144 manzumenin yer aldığı divanında yer alan şiirlerin biri hariç diğerlerinde aruz vezni kullanılmıştır.⁹

Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan, sistemli bir medrese eğitimi görmediği için ya da mütevazi ve alçak gönüllü olduğunu ifade etmek için "ümmî" sıfatını kullanan¹⁰ Kemal Ümmî'nin divanı dışında kalan eserlerinin birisi **Vefât Risâlesi** olup doksan beyittir, risale aruzun "me fâ 'i lün / me fâ 'i lün / fe 'û lün" kalıbıyla kaleme alınmıştır ve tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.¹¹ Divan haricindeki ikinci önemli eseri, **Kırk Armağan**'dır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan eser, aruzun "fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün" kalıbıyla yazılmış olup 186 beyitten oluşmaktadır.¹² Eser kimi araştırmacılara göre bir kırk hadis tercümesi, kimilerine göre ise bir hadisin şerhidir. **Kırk Armağan**'ı kırk hadis tercümesi olarak değerlendiren isimlerin başında Abdülkadir Karahan, bir hadis şerhi

⁶ Necla Pekolcay, Abdullah Uçman, "Eşrefoğlu Rûmî", **TDVİA**, Ankara, 1995, C. 11, s.480-482.

⁷ Hayati Yavuzer, **Kemâl Ümmî Dîvânî (İnceleme-Metin)**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları: 3, Bolu, 2008.

⁸ Ahmet Atillâ Şentürk, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013, s. 245.

⁹ Yavuzer, a.g.e., s. 68-69.

¹⁰ İsmail Ünver, "Kemal Ümmî", **TDVİA**, Ankara, 2002, C. 25, s.229-230.

¹¹ Bilâl Aktan, "Kemâl Ümmî 'nin Vefât Risâlesi ve Dil Özellikleri", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s. 95-107.

¹² Amil Çelebioğlu, **Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (XV. Yy.'a Kadar)**, Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 137.

olduğunu söyleyenlerin başında ise İsmail Ünver gelmektedir.¹³ Amil Çelebioğlu da **Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (XV. Yy.'a Kadar)** adlı eserinde **Kırk Armağan**'la ilgili değerlendirmesinde Abdülkadir Karahan ile aynı görüşte olduğunu ifade etmiştir. Çelebioğlu, eserin içeriğini şu şekilde vermektedir:

“Besmele'nin medhinden, Hakk'ı zikretmenin faziletine işâretten ve Hz. Peygambere salavat dileğinden sonra ölümle ilgili bir hadis söylenip eserin on menzilden ibaret olduğu ve her menzilde dört armağan (hadis) bulunduğu ve konuları kısaca belirtilir.”¹⁴

Bunlar dışında Kemal Ümmi'nin diğer eserleri namaz bahsini ele alan **Risâle-i İmân** ile 139 beyitlik manzum bir hadis çevirisinden oluşan **Hikâye-i Hazîre-i Kuds**'dür.¹⁵

15. yüzyılda tarama yaptığımız bir başka eser de **Dede Ömer Rûşenî Dîvânı**'dır. Tezimizde Orhan Kemal Tavukçu tarafından hazırlanan **Dede Ömer Ruşenî Dîvânı** esas alınmıştır.¹⁶

Halvetiliğin Ruşeniyye kolunun kurucusu olan Dede Ömer Ruşenî'nin divanında dinî-tasavvufî şiirlerin yanı sıra Divan şiirine daha yakın görünen şuh ve rindane şiirler de mevcuttur. Rûşenî'nin genel manada zarif, hoş ve akıcı bir dili olduğu söylenebilir. Orhan Kemal Tavukçu tarafından hazırlanan çalışmada Dede Ömer Ruşenî'nin bu tip özelliklere sahip olan divanında Arap harflerine göre tertip edilmiş yedi kaside, seksen yedi gazel, terci'-bend ve muhammesten müteşekkil altı musammat, bir müstezat, üç kıt'a, yüz on dört tuyuğ, üç mesnevi, yirmi iki matla-müfret olmak üzere toplam 243 şiir yer almaktadır. Tezimizde bu divandan alınarak terimlere örnek gösterilen şiirler türlerine ve beyit numaralarına göre şu şekilde verilmiştir: (DÖR g.5/2).

¹³ Yavuzer, a.g.e., s. 60.

¹⁴ Çelebioğlu, a.g.e. s. 137.

¹⁵ Yavuzer, a.g.e., s. 45.

¹⁶ Orhan Kemal Tavukçu, **Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni.**

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0>

Dede Ömer Ruşeni'nin divanından başka; **Çoban-nâme**, **Miskinlik-nâme**, **Miskin-nâme**, **Ney-nâme**, **Kalem-nâme** adlı eserleri vardır.¹⁷

Tezimizde bu beş divandan başka aynı yüzyılda yazılmış birkaç mesneviyi de tasavvuf terimleri için taradık. Türk edebiyatında 15. yüzyıla gelinceye kadar birçok mesnevi kaleme alınmıştır. Bu yüzyılda yazılan mesnevileri Harun Tolasa yedi başlık altında toplamıştır. Bunlar şu şekildedir:

1. Dinî-tasavvufi-ahlaki mesneviler,
2. Aşk mesnevileri,
3. Tarihî-menkabevi mesneviler,
4. Sergüzeşt-nâme ve hasbihâller,
5. Şehrengizler,
6. Mizahî mesneviler; ilmî ve genel kültüre ait mesneviler,
7. Ansiklopedik mesneviler.¹⁸

Tezimiz kapsamında incelemiş olduğumuz mesneviler ise

şunlardır:

1. Süleyman Çelebi'nin **Vesiletü'n-necât(Mevlid)**'i,
2. **Gülşen-i Râz Tercümesi**,
3. **Bahrü'l-Hakâyık**,
4. **Şeyh Eşref Nasihatname'si**,
5. Gülşenî-i Saruhânî'nin **Râz-nâme'si**

Bu eserler 15. yüzyılda rağbet gören dinî-tasavvufi-ahlaki mesneviler arasında yer almaktadır.

Bu metinlerin ilki olan **Mevlid**, yazıldığı günden bugüne gelinceye kadar Türk halkı tarafından en çok rağbet görmüş, en çok okunmuş ve hâlâ da okunmaya devam eden eserlerindendir. Hatta denilebilir ki bu özellikteki bir başka metni bulmak güçtür. Esas ismi **Vesiletü'n-necât** olup “Kurtuluş vesilesi” anlamına

¹⁷ Abdurrahman Güzel, **Dinî-Tasavvufi Türk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 694.

¹⁸ Şentürk, a.g.e., s. 245.

gelmektedir. **Mevlid**, Süleyman Çelebi tarafından aruzun fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lün” kalıbıyla yazılmıştır. Eser, Hz. Peygamber’in doğumundan başlayarak vefatına kadar yaşamış olduğu belli başlı safhaları anlatır. Hz. Peygamber’in diğer peygamberlerden üstünlüğünü kanıtlamak maksadıyla kaleme alınmış olan bu eser, 1409 yılında Bursa’da tamamlanmıştır.

Çalışma metnimizde Necla Pekolcay tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır.¹⁹ Bu mevlit metni on bir nüshanın karşılaştırmasıyla elde edilmiş olup 768 beyittir ve tevhit, münacat, na’t, dua, velâdet, hicret, mîraç, vefât ile hatime bölümlerinden oluşmaktadır.²⁰ Tezimizde, müellifin adı ve eserinin ilk harfleri kısaltılarak verildikten sonra, örnek aldığımız beyitlerin numaraları çalışmamızda metinden verilecek örnek beyitlerde beyit numaraları belirtilmiştir: (SVN 15).

Süleyman Çelebi’nin **Mevlid**’inden başka herhangi bir eserinin olup olmadığı bilinmemektedir.²¹

Tezimizde taradığımız ikinci mesnevi, Şebüsteri tarafından **Gülşen-i Râz** adıyla Farsça olarak yazılan ve Elvân-ı Şîrâzî tarafından 15. yüzyılda Türkçeye tercüme edilen eserdir. Tezimizde esas aldığımız çalışma, Mehmet Malik Bankır’a aittir.²²

Neşri ve günümüz Türkçesine çevirisi Mustafa İsen tarafından yapılan Sehi Beg’in **Heşt Bihîşt** adlı tezkiresinde Elvân-ı Şîrâzî ve eseri, “Kendisinin tasavvufta kabiliyetli sözleri vardır. Faziletli kişidir. Tasavvuf konusunda, Gülşen-i Râz adlı yararlı bir kitap yazmış ve hakiki marifetleri, ince latifeleri bu kitap içinde bir araya getirmiştir. Yine bu eserinde kendi icadından olan bölümler ortaya koymuş ve pek çok mana derc etmiştir. Velâyeti zahir olmuş, velâyet sahibi kişidir.”²³ şeklinde tanıtılmıştır. Eser, Mahmud-ı Şebüsterî’nin Farsça asıllı metninden Türk diline çeviri şeklindedir. Fakat Elvân-ı Şîrâzî tarafından meydana getirilen metin yalnızca bir

¹⁹ Necla Pekolcay, **Mevlid Süleyman Çelebi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.

²⁰ Abdurrahman Güzel, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 311.

²¹ Necla Pekolcay, “Mevlid”, **TDVİA**, 2004, C. 29, s. 486.

²² Mehmet Malik Bankır, **Gülşen-i Râz (Gramer-Metin-Gramatikal İndeks)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum, 1997.

²³ Sehî Beg (Haz: Mustafa İsen), **Heşt Bihîşt**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s. 119-120.

tercümeden ibaret olmayıp çeviride metnin orijinalinde olmayan kısımlar da yer almaktadır. Bu sebeple **Gülşen-i Râz Tercümesi** aslında 15. yüzyılda kaleme alınmış telif-tercüme bir eserdir.

Toplamda 2885 beyitten oluşan metnin ilk kısmında “83 beyitlik bir tevhid, Hz. Peygamber için yazılan bir na‘t ve dört halife için yazılan bir na‘t daha vardır.²⁴ Ardından gelen 84 ila 183.beyitler arasında Sultan Murad’a övgü yer almaktadır. Mesnevinin bundan sonraki kısmı on beş soru ve bu sorulara verilen cevaplar vardır.²⁵ Kitabın son bölümünde yetmiş beş beyit bulunmaktadır. Burada eserin adının kendisine Gülşen-i Râz olarak ilham edildiği de belirtilir.

Elvân-ı Şirâzî’nin **Gülşen-i Râz Tercümesi** dışında başka eseri yoktur.

Bahrü’l-Hakâyık içerdiği terimler dolayısıyla tez metnimiz içerisinde değerlendirmiş olduğumuz üçüncü mesnevidir. Çalışmamızda örnek olarak gösterilen beyitlerin tespitinde Vahit Türk tarafından yapılan neşir dikkate alınmıştır.²⁶ Hatiboğlu tarafından yazılan ve kelime anlamı itibariyle “Hakikatler Denizi” manasına gelen eser, Hacı Bektâş-ı Velî’nin **Makâlât** adlı eserinin manzum tercümesi niteliğindedir. Fakat çeviri olan mesnevide telif kısımlar bulunmaktadır.²⁷ **Bahrü’l-Hakâyık** bu yüzyılda yazılan birçok eser gibi tercüme-telif olma özelliğini taşımaktadır.

Toplamda 1502 beyitten oluşan ve aruzun me fâ ‘i lün / me fâ ‘i lün / me fâ ‘il (fe ‘û lün) kalıbıyla yazılan eser çeşitli kısımlardan oluşmaktadır. Bu bölümler;

- On bir beyitlik giriş bölümü,
- Allah’a, Hz. Peygamber’e ve Dört Halife’ye övgü,
- Eserin yazılış sebebi,
- Hızır aleyhisselamın anlatılması,
- Marifet ile imanın tanımı,

²⁴ Çelebioğlu, a.g.e., s. 209.

²⁵ Çelebioğlu, a.g.e., s. 213.

²⁶ Vahit Türk, **Hatiboğlu’nun Bahrü’l-Hakâyık’ı –Transkripsiyon- Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Ankara, 1987.

²⁷ Çelebioğlu, a.g.e., s. 123.

- Allah’a, meleklerle, peygamberlere imanın gereği ve biçimi,
- Hz. İsa’nın hikâyesi,
- Tasavvuf ehlinin tanıtımı,
- Hakikat ve marifet bahsi,
- İçkinin insanlar üzerindeki olumsuz etkisi,
- Hakikat ehli kimselerin tarifi,
- Tarikat ehli hakkında yazılanlar,
- Ölümle alakalı bir kısım,
- Şeytanın, insanın ve fakr sahibi kimsenin tarifi,
- Kitabın yazıldığı tarih,
- Kitaba yapılan övgü.²⁸

15. yüzyıl Türk edebiyatının önemli isimleri arasında yer alan Hatiboğlu’nun **Bahrü’l-Hakâyık**’tan başka şu eserleri de vardır: Muslihiddin Muhammed’in **Sure-i Mülk Tefsiri**’nin tercümesi olan **Letâyif-nâme**²⁹ ile yüz hadis tercüme ve şerhinin yer aldığı **Ferah-nâme**’dir.³⁰

15. yüzyılda yazılan Türk tasavvuf edebiyatıyla ilgili eserlerde geçen tasavvuf terimleri bağlamında incelenen dördüncü mesnevi Şeyh Eşref’in **Nasihât-nâme**’sidir. Tezimiz kapsamında metne dair tespitlerde Elif Pehlivan tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır.³¹ Aruzun fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lün kalıbıyla yazılan eser 503 beyitten müteşekkildir.³²

Müellif, **Nasihât-nâme**’de dinî ve sosyal hayatla ilgili çeşitli öğütlerde bulunmuştur. Hayatı hakkında çok fazla bilgi sahibi olunamayan Şeyh Eşref’in bilinen başka eseri mevcut değildir.³³

²⁸ Türk, a.g.e., s. 3.

²⁹ Mustafa Erkan, “Hatiboğlu”, **TDVİA**, 1997, s. 462.

³⁰ Şentürk, a.g.e., s. 252.

³¹ Elif Pehlivan, **Nasihât-nâme Şeyh Eşref b. Ahmed - Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2001.

³² Pehlivan, a.g.e., s. 2.

³³ Pehlivan, a.g.e., s. 22.

Gülşenî-i Saruhânî'nin **Râz-nâme** adlı eseri 15. yüzyıl Türk tasavvuf edebiyatı bağlamındaki tasavvuf terimleri hususunda tezimize veri sağlayan son mesnevi olmuştur. Tezimizde Mestan Yıldırım tarafından hazırlanan çalışma esas alınmış,³⁴ metin içerisinde örnek olarak gösterilen beyitler öncelikle mesnevinin tarafımızca belirlenen kendine ait kısaltması ve beyit numaralarıyla şu şekilde gösterilmiştir: (GSR 98).

Toplamda 982 beyitten oluşan bu eserde bazen farklı vezinler kullanılsa da genel olarak aruzun fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün kalıbıyla yazılmıştır. Gülşenî-i Saruhânî, bu mesnevisinde öncelikle hikâyeler anlatmış ardından kendisi devreye girerek çeşitli nasihatlerde bulunmuştur.

Gülşenî-i Saruhânî'nin **Râz-nâme** isimli bu mesnevisinin dışında Farsça olarak kaleme aldığı bir divanı bulunmaktadır. Bursalı Mehmed Tahir müellifin bir de mevlidininin olduğunu dile getirmiştir fakat bu eser henüz ele geçmemiştir.³⁵

³⁴ Mestan Yıldırım, **Gülşenî-i Saruhânî Râz-nâme (Makâlât-ı Gülşenî) Sırlar Kitabı**, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2012.

³⁵ Hasan Aksoy, "Gülşenî-i Saruhânî", **TDVİA**, 1996, s. 256.

1. BÖLÜM

1.1. TEKKE ŞİİRİNİN GENEL NİTELİKLERİ, 15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİ VE BU DEVİRDE YETİŞMİŞ MÜHİM İSİMLER

Tasavvufi düşünce, İslam kültür dairesi içerisinde ilk örneklerini Arap edebiyatında³⁶ vermiş olsa da Fars edebiyatına daha çok tesir etmiş ve edebî eserlere yansımaları bu edebiyatta daha fazla görülmüştür. Tasavvufi eserler, 11. ve 12. yüzyılda Fars edebiyatında hızla artmış, başta Türk edebiyatı olmak üzere diğer edebiyatları da etkilemiştir.

Tasavvuf düşüncesi, Türk kültüründe ilk olarak Orta Asya sahasında kendini göstermiştir. Tasavvufun Tanrı, varlık ve insan anlayışı zamanla İslam düşüncesini de etkilemiş ve tarikatlar vasıtasıyla toplumsal hayata da yansımıştır. İnsanlara tasavvuf yolunu anlatmak için Türk edebiyatında başta manzum olmak üzere çeşitli eserler yazılmaya başlanmıştır. İslam ilimlerini öğrenmek için kurulan medreselerin yanında, 11. yüzyılda itibaren tarikatların ortaya çıkması söz konusu olunca, sufi ve dervişlere hitap eden tekkelerin kurulmaya başlamasıyla birlikte tasavvufi anlayışın etkisi toplumda daha da artmıştır.

Türk tarihinin en önemli ve büyük isimlerinden biri olan Ahmet Yesevi³⁷ ve onun yolundan giderek Anadolu'da hem Türkleşme hem de İslamlaşmayı temel ülküleri haline getirmiş olan kişiler, hakimiyet kurdukları birçok bölgede tasavvufi eserler ve tekkeler vasıtasıyla fikirlerini yaymışlardır. Birçok Yesevi dervişi, Moğol baskıları dolayısıyla Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmış, geldikleri yerlerdeki halkı İslamlaştırmak için tasavvufi düşüncenin hoşgörü ve müsamaha anlayışından yararlanmışlardır.

Özellikle 13. yüzyıl itibariyle Moğolların geldikleri yerleri yakıp yıkıp buralarda bulunan halkı yerlerinden etmeleri sonucu Türkler de yavaş yavaş Anadolu'ya girmeye ve bu bölgeye yerleşmeye başlamışlardır. Bu geniş kitleler içerisinde Orta Asya'dan gelen Yesevi dervişleri de bulunmaktadır. Bunlar hem kendi tarikatlerini yaymak hem de kargaşa ortamında bulunan Türk topluluklarının

³⁶ A. Azmi Bilgin, **Türk Tasavvuf Edebiyatı Makaleleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2016, s. 25.

³⁷ Kemal Erarslan, "Ahmed Yesevi", **TDVİA**, Ankara, 1989, C. 2, s. 161.

İslamlaşması, halkın dinî ve ahlaki değerlere sıkı bir şekilde bağlanarak geleceğe umutla bakması için büyük bir misyon üstlenmişlerdir. Sürekli saldırılarla karşı karşıya bulunan Anadolu halkına maddî ve manevî destek olmuşlardır. İslam kültür dairesi içerisinde, dinî ilimleri öğretmek için kurulan medreselerin yanında, halkın ahlaki ve ruhi eğitimleri için tekkeler inşa edilmeye başlaması da hem tasavvufun yayılmasını hem de insanların bu çevreler etrafında toplanmasını kolaylaştırmıştır. Neticesinde yavaş yavaş Anadolu'da da özellikle tekkeler ve onların başındaki şeyhler etrafında birçok tarikat faaliyet göstermeye başlamıştır.

İlk olarak din adına gelişim göstermiş, Anadolu'nun hem Türkleşmesine hem de İslamlaşmasına yardımcı olmuş olan tarikatlar daha sonraları kültür hayatında da etkili olmuştur. Edebiyat bunun en önemli ayaklarından biri olmuştur. Büyük mutasavvıflar, tarikat önderleri, tasavvufa gönül vermiş bazı kimseler İslamiyeti ve mensubu olduğu tasavvufî anlayışı yaymak için hitap ettiği kesime göre anlaşılır bir dille Türk tasavvuf edebiyatı içerisinde incelediğimiz birçok eser kaleme almışlardır. Manzum, mensur ya da manzum- mensur karışık olarak yazılan bu eserlerin zamanla hem nazım şekilleri hem muhtevaları çeşitlenmiştir.

Anadolu'da 13. ve 14. yüzyıllarda tarikatlar kurulmuş, bu tarikatlara mensup kimselerce önemli eserler kaleme alınmıştır. Bu dönemlerde öncesinde beylikler daha sonra da Osmanlı'nın Fetret Devri'nde daha ziyade beylik merkezleri ya da şehzadelerin sancakları gibi küçük çevrelerde birtakım edebî mahfiller oluşmuştur. Tekkelere mensup kişiler tarafından da tasavvufî metinler kaleme alınmıştır. 15. yüzyılla birlikte Fetret Devri'nin sona ermesi ve Çelebi Mehmed'den sonra II. Murad'ın tahta çıkmasıyla birlikte Anadolu topraklarında kültürel faaliyetler bakımından önemli gelişmeler olmuştur. İstanbul'un Fethi sonucu Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluğa dönüşmesiyle birlikte bu gelişmeler daha da artmış, bu etki edebiyat sahasına da yansımıştır.

II. Murad devri ve sonrasında ilim, kültür ve edebiyat hayatında İstanbul'un Fethi gibi önemli bir olaydan, tasavvuf edebiyatı ve bu edebiyatın etrafında şekillendiği tekkeler de nasibini almıştır. "XV. Yüzyıl Anadolu'sunda gittikçe güzelleşen bir mimarî ile kurulan ve sayıları süratle çoğalan mescitler-camiler,

medreseler-tekkeler-türbeler, sebiller-çeşmeler vb. dinî hayat kadar Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatının da yücelmesine vesile olan âbide eserler ortaya konuluyordu. Eserler fazlasıyla veriliyordu.”³⁸

Bir kısmını tezimizde incelemiş olduğumuz bu dönemin önemli mutasavvıf şair ve yazarlarıyla bunların eserlerini şu şekilde özetleyebiliriz:³⁹

Kaygusuz Abdal⁴⁰ - **Dîvân, Gülîstan, Mesnevi-i Baba Kaygusuz, Gevher-nâme, Minber-nâme, Salât-nâme, Budala-nâme, Kitâb-ı Miglâte, Vücûd-nâme, Risâle-i Kaygusuz, Dil-güşâ, Sarây-nâme**⁴¹

Eşrefoğlu Rûmî - **Dîvân, Müzekki'n-nüfûs, Tarîkat-nâme.**⁴² Bunlar dışında bir de Eşrefoğlu Rûmî'ye ait olup olmadığı kesin olmayan **Delâilü'n-nübüvve, Fütüvvet-nâme, İbret-nâme, Ma'zeret-nâme, Elest-nâme, Nasîhat-nâme, Hayret-nâme, Münâcât-nâme, Esrârü't-tâlibîn** adlı eserler vardır.⁴³

Kemâl Ümmî - **Dîvân, Risâle-i İmân, Kırk Armağan, Hikâye-i Hazîre-i Kuds, Risâle-i Vefât (Vefât Risâlesi)**⁴⁴

Dede Ömer Rûşenî - **Dîvân, Çoban-nâme, Miskinlik-nâme-Miskin-nâme, Ney-nâme, Kalem-nâme**⁴⁵

Süleymân Çelebî - **Vesîletü'n-necât (Mevlid)**

Abdurrahîm-i Rûmî - **İşk-nâme**

Yazıcıoğlu Mehmed - **Megâribü'z-zamân, Muhammediyye**⁴⁶

³⁸ Abdurrahman Güzel, **Dinî – Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 545.

³⁹ A. Azmi Bilgin, **Türk Tasavvuf Edebiyatı Makaleleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2016, s. 34-40.

A. Azmi Bilgin, “Türk Tasavvuf Edebiyatı Literatürü”, **Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 5, S. 10, 2007.

⁴⁰ Nihat Azamat, “Kaygusuz Abdal”, **TDVİA**, Ankara, 2002, C. 2, s. 74-76.

⁴¹ Güzel, a.g.e., s.66.

⁴² Mustafa Güneş, **İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Hayatı Eserleri ve Dîvânı**, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2006, s. 73-92.

⁴³ Necla Pekolcay, Abdullah Uçman, “Eşrefoğlu Rûmî”, **TDVİA**, Ankara, 1995, C. 11, s.480-482.

⁴⁴ Hayati Yavuzer, **Kemâl Ümmî Dîvânı İnceleme – Metin**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları: 3, Bolu, 2008.

⁴⁵ Abdurrahman Güzel, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 694.

Ahmed Bican - **Envârü'l-âşıkîn, Dürr-i Meknûn, Kitâbü'l-Müntehâ ale'l-Fusûs**

İbrâhim Tennûrî - **Gülzâr-ı Ma'nevî, Gülzâr-ı Niyâz**

Abdurrahîm Karahisarî - **Münyetü'l-ebrâr ve gunyetü'l-ahyâr, Tercüme-i Kasîde-i Bürde, Risâle fî eşrâti's-sâ'a, Vahdet-nâme**⁴⁷

Elvân-ı Şîrâzî - **Gülşen-i Râz Tercümesi**

Muhyiddin - **Hızır-nâme**

Pîr Muhammed - **Tarîkat-nâme**

Muînî - **Mesnevî-i Murâdiyye**

Ârif - **Mürşidü'l-Ubdâd, Nûsha-i Âlem**

Ahmed Hayâlî - **Ravzatü'l-Envâr**

15. yüzyıl Türk tasavvuf edebiyatı ortaya konan eserler bakımından genel olarak değerlendirildiğinde, bu devirde telif olarak kaleme alınan eserlerin bazılarının Fars ve Arap edebiyatı sahasında yazılmış olan eserlerin çevirisi niteliğinde bazılarının ise daha önceki şairlerin etkisinde vücuda getirilmiş olduğu görülmektedir.

Fars edebiyatı sahasında kaleme alınmış olup 15. yüzyılda Türkçeye çevrilen ve tasavvufî açıdan önemli olan eserlerden birisi hiç şüphesiz **Gülşen-i Râz Tercümesi**'dir. Tezimizi hazırlarken bu eserin içerisindeki tasavvufî terimlere verilen manaları tespit edip sözlük kısmında bunları belirttim. Bu eser, 15. yüzyılın önemli isimlerinden Elvân-ı Şîrâzî tarafından Fars edebiyatı ediplerinden Mahmûd-ı Şebüsterî'nin aynı adlı eserinden Türkçeye tercüme edilmiştir. Eserde müellif tarafından yazılan telif kısımlar da vardır. Bu devirde bu mahiyette kaleme alınmış buna benzer bir başka eser Abdürrahîm Karahisarî'nin **Tercüme-i Kasîde-i Bürde** adlı eseridir.

⁴⁶ Necla Pekolcay, **İslâmî Türk Edebiyatı 1**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981, s. 203.

⁴⁷ İsmail E. Erünsal, "Abdürrahim Karahisarî", **TDVİA**, 1988, C. 1, s. 291-292.

Bu yüzyılda daha önceki şairlerin etkisiyle şiirler yazan mutasavvıf şahsiyetler de vardır. Bir önceki yüzyılda vefat etmiş olan Yunus Emre'nin şiirleri ve tasavvufi görüşleri 15. yüzyılda birçok tekke şairini etkilemiştir. Bu isimlerin en önde gelenlerinden biri, Eşrefoğlu Rûmî'dir. Şiirlerindeki tasavvufi neşve oldukça üst seviyede bulunan bu tekke şairinin Yunus Emre'nin şiirlerinden çok etkilendiğini anlaşılmaktadır:

“Cennet cennet didükleri bir ev ile birkaç hūrī

İsteyene virgil añı bana seni gerek seni” (Yunus Emre)⁴⁸

“Beni vasluñdan ırağ eyleyüp cennete koma

Bu inildüm işidüp hūrī cinān oda yanar” (Eşrefoğlu Rûmî)⁴⁹

“Benüm cānum bir kuşdurur gevdem anuñ kafesidür

Dostdan haber gelicegiz bir gün uçar kuşum benüm” (Yunus Emre)⁵⁰

“Bu vücūdumda benüm bir kuş vardur ol kuşuñ

Avcı içinde temāmet iki cihān gizlidür” (Eşrefoğlu Rûmî)⁵¹

“Her kimüñ kim göñlinde kim dost derdi yok ādem degül

Düşmiş ol hayvān ‘ışka düni gün hüsran diler” (Eşrefoğlu Rûmî)⁵²

⁴⁸ Yunus Emre Divanı'ndan verilen örneklerde Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan ve Kültür Bakanlığı tarafından e-kitap şeklinde kullanıma açılan nüsha kullanılmıştır.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10663,metinpdf.pdf?0>

⁴⁹ Güneş, a.g.e., s. 254.

⁵⁰ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10663,metinpdf.pdf?0>

⁵¹ Mustafa Güneş, *İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Hayatı Eserleri ve Dîvânı*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2006, s. 234.

“İşksuzlara virme ögüt ögüdünden alur degül

‘İşksuz âdem hayvân olur hayvân ögüt bilür degül’ (Yunus Emre)⁵³

1.2. TASAVVUF TERİMLERİNİN KULLANIMI

15. yüzyıl Türk tasavvuf edebiyatı alanında yazılmış eserlerden tezimiz kapsamında incelenen metinler göz önünde bulundurulduğunda tasavvuf terimlerinin sıklıkla kullanıldığı tespiti yapılabilir. Terimlerin kullanımına dair eğilim genel manada bu şekildedir. Fakat elbette şair, eser ve eserlerin türleri bakımından bu durum farklılık arz etmektedir.

Terimleri kullanmaları bakımından incelenen şairlerden Kaygusuz Abdâl, Eşrefoğlu Rûmî, Kemâl Ümmî, Dede Ömer Rûşenî, Süleyman Çelebi, Elvân-ı Şirâzî, Hatiboğlu, Şeyh Eşref, Gülşenî-i Saruhânî isimlerinden bazılarının eserlerini daha tasavvufi bir dille yazmış oldukları gözlemlenirken bazılarının da hem tasavvufi hem de Divan şiirindeki rindane neşve ile şiirlerini vücuda getirdikleri görülmektedir. Dede Ömer Rûşenî bu bakımlardan en çok göze çarpan şairdir.

Halvetiliğin kollarından Ruşeniliğin kurucusu olan Rûşenî, şiirlerinden bazılarında tasavvufi kimliğini yansıtmış olsa da bazı şiirlerine bunu yansıtmamıştır. Tam tersine bu şiirlerinde rindane bir âşık hüviyetine bürünmüştür. Bu özellik onun divanında yer alan kimi şiirlerinde açıkça göze çarpmaktadır. Şair buralarda bir tarikatın şeyhi olmaktan çok bir maşukun âşığı hüviyetindedir. Dede Ömer Rûşenî'nin mesnevilerinde edebî türün de özelliğinden dolayı daha tasavvufi bir dil vardır. Örneğin Mevlana'nın **Mesnevî**'sinden açık etkiler görülen **Ney-nâme** adlı eserini şair, tamamen tasavvufi bir anlayışla yazmış ve tasavvufi terimler ile süslemiştir. Rûşenî'nin şiirleri tasavvuf açısından değerlendirildiğinde, klasik Türk şairlerinde görülen iki hasletin onda da var olduğu görülmektedir. Bu da bize Divan şiirinde çokça rastlanan mecazi sevgiliye dair olan rindane, âşıkâne tavrın Türk tasavvuf edebiyatı şairlerinden bazılarında da var olduğunu göstermektedir.

Dede Ömer Rûşenî Dîvânı'nda rindane bir eda ile karşı cinse duyulan aşkı anlattığı şiirlerinden örnek beyit ve bentler şu şekildedir:

“Ne hürî-zâdesüñ sen iy perî-rû

Melek mi yâ beşer mi bilmek olmaz”⁵⁴

⁵² Güneş, a.g.e., s. 225.

⁵³ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10663,metinpdf.pdf?0>

“Leblerüñden sen baña bir buse itmişdün ‘atā

Ger peşimān oldun ise virdügün gel yine al”⁵⁵

“Gözlerün kaçşāb olup ister ki döke kanımı

Eyleme küfre mübeddel dīn ü imānum menüm”⁵⁶

“Sākin ol didi baña kūyumda yār

Sākin oldum dir ki dur ol bī-ķarār

Ağla dir ger ağlar olsam dir yine

Niçün ağlarsuñ di baña zār u zār”⁵⁷

“Mahalleñ itin işitdüm yavuzdur

Geçebilmen dahı ol ārelerden”⁵⁸

Dede Ömer Rûşenî dışında divanları incelenen diğer mutasavvıf şairler şunlardır: Kaygusuz Abdâl, Eşrefoğlu Rûmî ve Kemâl Ümmî. Bu şairler şiirlerinde ilahi aşkı, insan sevgisini, dünyadan yüz çevirip Ahirete yönelmeyi, masıvayı terk etmeyi anlatırken sık sık tasavvufî terimlere yer vermişlerdir. Tasavvuf neşvesi adı

⁵⁴ Dede Ömer Rûşenî Dîvânı’ndan verilen örnek beyit ve bentlerde Orhan Kemal Tavukçu tarafından hazırlanan nüsha esas alınmıştır.

Orhan Kemal Tavukçu, **Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni**, s. 141.

<http://ekitap.kulturizm.gov.tr/Eklenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0>

⁵⁵ Tavukçu, a.g.e., s. 156.

⁵⁶ Tavukçu, a.g.e., s. 159.

⁵⁷ Tavukçu, a.g.e., s. 240.

⁵⁸ Tavukçu, a.g.e., s. 171.

geçen şairlerin şiirlerinde kolayca hissedilir. Bu isimler daha önceki yüzyıllarda yaşamış mutasavvıf şairlerden ve özellikle de Yunus Emre'den çok etkilenmişlerdir.

Mesnevileri incelenen Süleyman Çelebi, Elvân-ı Şirâzî, Hatiboğlu, Şeyh Eşref, Gülşenî-i Saruhânî'de ise inceleme kapsamında bulunan eserlerin türünden de kaynaklanan sebeplerden dolayı tasavvufî terimlerin kullanımı yaygındır. Eserler bundan dolayı tabii olarak tasavvufî ve dinî hüviyettir.

Metinlerde tasavvufî terimlerin kullanımına dair eğilimi belirlerken ölçü olarak ele alınabilecek bir diğer hususiyet, eserlerin türü olacaktır. Tezimiz kapsamında incelenen divanlar ve mesneviler doğrultusunda mesnevilerde terim kullanımların daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun sebebi, şairlerin divanlarında farklı türlere, farklı konulara başvururken mesnevilerde tek bir konuyu bütünlük içerisinde vermeleridir. Genel manada aralarında birtakım farklılıklar olsa da 15. yüzyıl Türk tasavvuf edebiyatı sahasında bulunan divanlarda büyük oranda tasavvufun Tanrı, varlık ve insan anlayışı hâkimdir, fakat divanlarda tabiat, sosyal hayat, adet ve örf gibi farklı konuların işlenmesi tasavvuf terimlerinin kullanımını azaltmış olabilir. Halbuki tasavvufî anlayış esas alınarak yazılan mesnevilerde ise terimlerin kullanım sıklığı artmaktadır.

İncelememiz kapsamında bulunan metinler kullanılan terimler, bunların nitelikleri ve muhtevaları bakımından değerlendirildiğinde dikkatimizi çeken önemli hususlardan biri de bu metinlerde tasavvufî terimlerin bazılarının farklı kelime yahut kelime gruplarıyla ifade edilmiş olmasıdır. Bu durum metinlerin dil bakımından zenginliğini ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Söz konusu terimlere birkaç örnek verecek olursak şunları sıralayabiliriz:

Allah için kullanılan terimler

- bezm sultânı,
- bî-mekân,
- bî-zamân,
- cân,
- cân-ı cânân,

- cân-ı ebed lâ-yemût,
- cânân – cânâne,
- deryâ,
- dil-ârâ,
- dilber,
- dilber-i cânâne,
- dost,
- habîb,
- Hak,
- hakikat fâili,
- hoca,
- Hû,
- kâtib-i kudret,
- lâ-mekân,
- ma‘şûk,
- Mevlâ,
- mey-fürûş,
- nakkâş,
- pâdişâh,
- pâdişâh-ı bî-niyâz,
- pâdişâh-ı bî-zevâl,
- pâdişâh-ı yektâ,
- pâdişâhlar pâdişâhı,
- sâkî,
- sâkî-i bâkî,
- sâkî-i ışk,
- sultân,
- sultân-ı ekber,
- şâh – şeh,
- yâr.

İlahi aşk için kullanılan terimler

- âb-ı hayvân,
- bâde-i câm-ı ezel,
- bahr-i bî-pâyân,
- ‘ışk-ı hakîkî,
- muhabbet – mahabbet,
- şarâb.

Mürşit için kullanılan terimler

- cân-ı bigâne,
- kulavuz – kılâguz – kulâguz,
- ma‘nâ eri,
- pîr,
- pîr-i mugân,
- sâkî.

Derviş için kullanılan terimler

- abdâl,
- ‘âşık,
- bekrî,
- bülbül,
- cân,
- fakîr,
- gavvâs,
- Hak dostu,
- humârî,
- ‘ışk bülbülü,
- ‘ışk elçisi,
- ‘ışk eri,
- ‘ışk tâciri,

- mest-i müdâm,
- miskîn,
- sâlik,
- sarrâf,
- şâhbâz,
- tarîkat sâliki,
- ‘uzlet ehli.

Dünya için kullanılan terimler

- agu,
- âlem,
- cîfe,
- derbend,
- dünyâ
- fâni ‘âlem,
- fâni ev,
- fâni mülkü,
- fenâ,
- gel-geç evi,
- harâbât,
- hâristân,
- kârubansaray (kervansaray),
- köprü,
- nakş,
- sûret âlemi.

Dünyalık heva ve hevesler için kullanılan terimler

- âb u gil libâsı,
- bâde-i hâm,
- dünyâ âli,

- fenâ,
- hevâ.

Masiva için kullanılan terimler

- fenâ,
- gayr,
- gayr-ı Hak,
- gayr-ı Mevlâ,
- sivâ.

Nefis için kullanılan terimler

- benlik,
- cân,
- nefis-i emmâre,
- nefis-i marziyye.

Tekke için kullanılan terimler

- dost bağçesi,
- harâbât,
- harâbât-hâne,
- harâbât-ı mugân,
- 'ışk mey-hânesi,
- mey-hâne.

2. BÖLÜM

2.1. DİVAN VE TEKKE ŞİİRİNDE BENZER VE FARKLI ANLAMLARDA KULLANILAN TERİMLER

İslamiyetin kabulünden sonra ortaya çıkan Türk edebiyatı; Divan, Halk ve Türk Tasavvuf edebiyatı olmak üzere üç ana kola ayrılarak incelenmektedir. Bunlardan birisi daha çok yüksek zümreye diğeri ise halka ve kırsal kesime hitap etmiştir. Saray tarafından destelenen ve daha çok medresede tahsil görmüş şairlerin eserlerinden oluşan bu eserler Divan edebiyatı başlığı altında incelenirken, tasavvufi zümrelerin tekke ve dergâhlarında yetişen çeşitli tarikatlere mensup mutasavvıf şairlerin ortaya koyduğu eserler de Türk tasavvuf edebiyatı başlığı altında incelenmektedir. Türk edebiyatının bu kolları 13. yüzyıldan 19. yüzyıla gelinceye kadar farklı edebî mecralarda, farklı özelliklerle gelişim göstermiştir. Kendine has özellikleriyle yüzyıllar boyunca edebiyatımızda vücut bulmuş olan Divan şiirinin yanı sıra Türk tasavvuf şiiri de hem Divan hem de Halk şiirinden bazı özellikler alarak, edebî kültürümüz içerisinde kendine mahsus bir yer edinmiştir. Bu edebiyat, her iki şiir tarzından da etkiler taşıması nedeniyle kimi araştırmacılar tarafından Halk edebiyatı geleneği içerisinde değerlendirilirken kimileri tarafından da Divan şiiriyle Halk edebiyatı arasında gösterilip ayrı bir kol olarak ele alınmıştır. Divan edebiyatı ile Türk tasavvuf edebiyatını ortak bir noktada buluşturan tasavvufi coşkunluk ve bu kültür çevresinde gelişmiş olan terimler genel manada Türk tasavvuf şiirinde şiirin amacı ve ana iskeleti olarak kabul edilirken Divan şiirinde şiiri besleyen bir unsur olarak telakki edilmiştir. Bunun yanında elbette Divan şiiri içerisinde değerlendirilip de eserlerinde tasavvufu fanteziden öte bir konumda kullanan Fuzuli, Neşati ve Şeyh Galip gibi isimler de vardır. Türk tasavvuf şiirinde de döneminin diğer şairlerine göre bazı şiirlerinde dinî yahut gaybî olanı değil daha ziyade mecazi aşkı ve sevgiliyi dile getiren Dede Ömer Rûşenî gibi isimler bulunmaktadır. Çalışma boyunca ele alınmış olan 15. yüzyıl Türk tasavvuf şiirindeki terimlerin aynı dönemde daha farklı bir anlayışla yazılmış olan Divan şiirinde de kimi zaman aynı kimi zaman farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.

Bu minvalde bahsi geçen bu benzerlik ve farklılıkları belirlemek amacıyla Tekke şiirinden **Kaygusuz Abdâl Dîvânı**, **Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı**, **Kemâl Ümmi**

Dîvânı, Dede Ömer Rûşenî Dîvânı, Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-necât (Mevlid)'ı, Gülşen-i Râz Tercümesi, Bahrü'l-Hakâyık, Şeyh Eşref Nasihatname'si, Gülşenî-i Saruhânî'nin Râz-nâme'si; Divan şiirinden 15. yüzyılda kaleme alınmış divanlar içerisinde örnek teşkil etmesi bakımından **Avnî Dîvânı** ve **Ahmed Paşa Dîvânı** incelenmiştir.

2.1.1. 15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİNE MAHSUS TERİMLER

15. yüzyılda kaleme alınmış, inceleme dahilinde bulunan metinlerden elde edilen neticeler sonucu 15. yüzyılda yalnızca Türk tasavvuf şiirinde kullanılan, Divan şiiri metinlerinden Avnî ile Ahmed Paşa divanlarında yer almayan, bağlamsal anlamları örnek beyitler ile birlikte tezimizin bölümlerinde verilen terimler şunlardır:

1. abdâl
2. âb u gil libâsı
3. abd-ı âbık
4. âh-ı cân - âh-ı dūd-engīz - âh-ı seher - âh-ı serd
5. a'mâ
6. 'âşık-ı Hak - 'âşık-ı harâbâtî
7. âyîn
8. bâde-i câm-ı ezel - bâde-i hâm - bâde-i şevk
9. bahr-i bî-pâyân - bahr-i ışk - bahr-i ilm - bahr-i safâ
10. bahrî
11. bâr-ı 'ışk
12. bekâ bulmak - bekâ iklîmi - bekâ mülkü - bekâ yurdu
13. bekrî
14. belâ bahri -belâ-keş

15. benî halvet
16. benlük/benlik - benlik da‘vâsı - benlik hicâbı
17. bezm sultânı
18. bî-derd
19. bî-mekân
20. bî-zamân
21. birlik - birlik şerbeti
22. câm-ı ‘ışk
23. câna kalmak - cânına kıymak - cân-ı bîgâne - cân-ı cân - cân-ı ebed lâ-yemût - cân ısmarlamak - cânlar cânı - cân oynamak - cânı oynamak - cân vermek
24. cânân ili - cânân sırrı - cânân zülfü
25. cehd - cehd etmek – cehd eylemek
26. cemâl-i dost
27. cîfe - cîfe tâlibleri
28. çul
29. danışman
30. der-bend
31. derde düşmek - derde sataşmak - derd-i âh - derd-i firâk - derd-i firkat - derd-i yâr - derd-mend - derd odu
32. dervîş-nihâd
33. deryâ-yı vahdet

34. dost ışkı - dost bağçesi - dost câmı - dost derdi - dost fikri - dost gözü - dost halveti - dost hevâsı - dost ili - dost katı - dost sevdâsı - dost vaslı - dost yolu

35. dünyâ agusu - dünyâ âli

36. ehl-i hakikat

37. ehl-i keşf

38. el almak

39. emr-i ma'rûf

40. erkân

41. esrük

42. etek tutmak

43. evliyâ

44. fakîr

45. fenâ ev

46. gam-ı 'ışk

47. gayr-ı Hak - gayr-ı Mevlâ

48. gel-geç evi

49. gözgü

50. habîb

51. Hak dostu

52. hakîkat - hakîkat fâili

53. hakka'l-yakîn

54. halife
55. halvet-nişîn
56. hânekâh
57. harâbât-hâne
58. harâbât-ı mugân
59. hâristân
60. havf u recâ
61. hevâya uymak
62. hırka - hırka-i cehd
63. hîçe satmak
64. hoca
65. Hû
66. hubb-ı dünyâ
67. hubb-ı Hak
68. hum
69. humâr - hummâr
70. humârî
71. hüsn-i kemâl - hüsn- i Nakkâş
72. ‘ışk avcısı - ‘ışk bahri - ‘ışk bülbülü - ‘ışk cûşu - ‘ışk elçisi, ‘ışk eri
-‘ışk-ı hakîkî -‘ışk-ı mecâz - ‘ışk makamı - ‘ışk meclisi - ‘ışk
medresesi - ‘ışk mey-hânesi - ‘ışk meyi - ‘ışk şerbeti - ‘ışk zencîri
73. ‘ibâdet

74. ikilik - ikilik defteri
75. iksîr-i hakîkî
76. imtihân-ı Dost
77. insân-ı kâmil
78. kâfile
79. kanâ'at
80. kârübân-ı ışk
81. kârübansaray (kervansaray)
82. kâtib-i kudret
83. kelâmullah
84. kenz-i mahfî
85. kırk makam
86. köprü
87. kutb-ı 'âlem
88. kutbu'z-zaman
89. kutbu'l-aktâb
90. küfr ehli
91. lâ-mekân kârivânı
92. makâm-ı fakr
93. ma'rifet - ma'rifet ehli
94. mâsivâ - mâsivâllah

95. ma‘şûk - ma‘şûk-ı Rahmânî
96. mest-i ezel - mest-i müdâm
97. Mevlâ
98. mey-fürûş
99. muhabbet - mahabbet - muhabbet-i Dost
100. muhib
101. mücâhede
102. müdde‘î
103. mürşid-i kâmil
104. müşâhede
105. nakîb
106. nefis – nefis-i emmâre nefis-i marziyye
107. ölüm elçisi
108. pâdişâh-ı bî-niyâz - pâdişâh-ı bî-zevâl - pâdişâhlar pâdişâhı
109. peymâne
110. pîr-i mugân - pîr-i tarîkat
111. piyâle
112. recâ vü havf
113. remz - remz ehli
114. rızâ
115. sâkî-i bâkî - sâkî-i ışk

116. sancak
117. sarrâf - sarraflık
118. satır çalmak
119. sen ben defteri
120. sevdâ-yı sivâ
121. sırr-ı ene'l-Hak
122. sırât-ı müstakîm
123. sivâ
124. sûf
125. sultân-ı ekber
126. sûret âlemi
127. şâh-ı a'zâm - şâh-ı cihân
128. şal
129. şarâb-ı şeytân - şarâb-ı vahdet
130. şer' - şerî'at - şerî'at ehli
131. şerbet-i şeytân
132. şeyh - şeyh-i İslâm
133. tahâret
134. takvâ / takvî
135. tarîkat - tarîkat ehli - tarîkat sâliki
136. tecellâ / tecellî

137. tersâ-zâde
138. ukbâ - ukbî - ukbâ hevesi
139. ulu
140. ‘uzlet ehli
141. vahdet - kesret
142. velî
143. vîrân – vîrâne
144. vird-i ilâhî
145. yohluk - yokluk
146. zâhid-i dünyâ-perest

2.1.2. 15. YÜZYIL DİVAN VE TEKKE ŞİİRİNDE KULLANILAN ORTAK TERİMLER

Bağlamsal anlamlarına çalışmanın sözlük kısmında yer verilen terimlerin bir kısmı hem Divan hem de Tekke şiirinde kullanılmıştır. Bunlardan bazıları her iki şiir kolunda da aynı anlamları ihtiva ederken bazıları bağlamsal açıdan değerlendirildiğinde farklı manalar kazanmıştır. İnceleme kapsamında ele alınan Avnî ve Ahmed Paşa divanları ile Tekke şiiri metinlerinde ortak kullanımda olan terimler ve bunların Divan şiiri içerisinde kazandıkları anlamlar şu şekilde sıralanabilir:

1. âb-ı hayât - hayat suyu (Avnî), ölümsüzlük suyu (Ahmed Paşa)
2. âh - âşığın inlemesi (Avnî) inilti, inleyiş, beddua, kötü söz, âşığın göklere çıkan ateşli iniltisi (Ahmed Paşa)

*âh eylemek - ah etmek, inlemek (Ahmed Paşa)
3. âlem - halk, insanlar, evren, kainat (Avnî) halk, kainat, evren (Ahmed Paşa)

4. ‘âşık - mecazi aşka tutulmuş kişi (Avnî, Ahmed Paşa), ilahi aşka tutulmuş kişi (Avni)

*‘âşık-ı bîçâre - biçare âşık (Ahmed Paşa)

5. bâde - ilahi aşk şerbeti (Avnî)

6. bahr - göz (Avnî) bir şeyin vücut bulduğu ortam, deniz (Ahmed Paşa)

*bahr-i ummân - ulaşılmaması güç olan, erişilmez (Avnî)

7. belâ - sevgiliye karşı duyulan mecazi aşk (Avnî) ilahi aşk, sevgilinin gamzesi, mecazi aşk (Ahmed Paşa)

8. bülbül - âşık, bülbül, ilahi aşka tutulmuş kimse (Avnî) güzel sese sahip bir kuş türü (Ahmed Paşa)

9. câm - ilahi aşk şarabı (Avnî) kadeh (Ahmed Paşa)

10. cân - ruh, âşık, varlığın özü, sevgili, âşığın kalbi (Avnî) ruh, âşık, arkadaş, seslenme edatı, sevgili (Ahmed Paşa)

*cân bağı - âşıklar diyarı (Ahmed Paşa)

*cân bülbülü - âşığın bülbül misali gönlü (Avnî)

*cân gözü - kalp gözü (Ahmed Paşa)

*cân-ı cânân - sevgili, bir şeye can u gönülden, içtenlikle bağlı olmak ruh ile gönül (Avnî)

*cân vermek - bir şey uğruna kendini feda etmek (Avnî, Ahmed Paşa)

11. cânân - cânâne - sevgili (Avnî, Ahmed Paşa)

12. cemâl - sevgilinin güzelliği (Avnî, Ahmed Paşa)

13. dem - nefes, an (Avnî, Ahmed Paşa)

*dem-â-dem - anbean (Avnî, Ahmed Paşa)

*dem-be-dem - anbean (Avnî, Ahmed Paşa)

14. derd - ilahi aşk, aşk, sıkıntı, müşkül durum (Ahmed Paşa)

15. dervîş - tasavvuf yolundaki kişi (Ahmed Paşa)

16. deryâ - deniz (Avnî, Ahmed Paşa) gözyaşı (Avnî)

*deryâ-yı 'ışk - aşk denizi (Ahmed Paşa)

17. dil-ârâ - sevgili (Avnî)

18. dilber - sevgili (Avnî, Ahmed Paşa)

19. dost - sevgili, arkadaş (Avnî, Allah (Ahmed Paşa)

*dost yüzü - Allah'ın nur cemali, Allah'a olan bağlılık (Ahmed Paşa)

*dost zülfü - sevgilinin saçı (Ahmed Paşa)

20. dünyâ/dünye/dünyî - canlıların yaşadığı yer; geçici âlem, geçici olan şeyler (Avnî), yeryüzü (Ahmed Paşa)

21. ehl-i dil - gönül ehli, Hak yolundaki saf ve temiz kişi (Avnî) âşık (Ahmed Paşa)

22. ehl-i hâl - dış görünüşe değil de insanın ruhuna önem veren kişiler (Avnî)

23. fakr – fakr (Ahmed Paşa)

24. fenâ - kötü, Allah'a ermek, fenafillah (Avnî) fani olan, geçici dünya (Ahmed Paşa)

25. firâk - sevgiliden ayrı kalmak (Avnî, Ahmed Paşa)

26. gavnâs –âşık (Avnî), dalgıç (Ahmed Paşa)

27. gayr - rakip, ağıyar (Avnî), sevgili dışında kalan kişiler (Avnî, Ahmed Paşa)

28. genc - ilahi aşk (Avnî) sevgiliye kavuşma (Ahmed Paşa)

29. gönül - kalp, ilahi aşkın menbaı (Avnî, Ahmed Paşa)
31. gül - çiçek türü, sevgilinin yüzü (Avnî, Ahmed Paşa)
32. Hak - hak - Allah (Avnî, Ahmed Paşa)
33. halvet - bir kimsenin ya da bir şeyin yanında, yakınında olmak, sufinin kendini kimsenin bulunmadığı ıssız bir köşeye çekmesi, halktan ayrılarak yalnızca Allah'la hemdem olması (Avnî), sevgiliyle baş başa kalmak (Ahmed Paşa)
34. harâbât - tekke, dünya (Avnî)
35. hevâ - aşk, heva ve heves (Avnî) sevgilinin âşığın aklını başından alan cilve ve nazları (Ahmed Paşa)
36. hikmet - zahir ve batın tüm bilgiler (Ahmed Paşa)
37. hüsn - cismani güzellik, ilahi güzellik (Avnî), Hz. Peygamber'in güzelliği (Ahmed Paşa)
38. 'ışk - mecazi aşk, ilahi aşk (Avnî), Hz. Peygamber sevgisi (Ahmed Paşa)
39. kelâm - söz (Avnî), sevgilinin sözleri (Ahmed Paşa)
40. kul - âşık (Avnî, Ahmed Paşa), Allah'a kul olma (Ahmed Paşa)
41. kulavuz – kılavuz – kulaguz - yol gösterici ve önder, reaya (Avnî)
42. küfr - iman etmeme, sevgilinin saçının siyahlığı (Ahmed Paşa)
43. lâ-mekân - Allah (Ahmed Paşa)
44. melâmet - sahte sofuların âşıkları kınaması (Ahmed Paşa)
45. mest - mestâne - ilahi aşk sarhoşu (Avnî), sarhoş (Ahmed Paşa)
46. mey - ilahi aşk şarabı, şarap (Avnî)
- *mey-hâne - içki içilen yer (Ahmed Paşa)

47. miskîn - misk kokulu (Avnî, Ahmed Paşa), gafil olan, bilgisiz kişi, âşık (Ahmed Paşa)

*miskînlik - misk kokusuyla donanmak (Ahmed Paşa)

48. mürîd - tekke erbabı kişi (Avnî)

49. nakkâş - çeşitli el sanatlarında bir malzemeye süslemeyi nakşeden usta, Allah (Ahmed Paşa)

50. nakş - Allah'ın yarattıkları, iki âlemin güzellikleri (Avnî, Ahmed Paşa)

51. nazar - bakış (Ahmed Paşa)

52. nûr - nur, ışık (Avnî, Ahmed Paşa)

53. pâdişâh - hükümdar, sevgili (Ahmed Paşa)

54. pîr - yaşlı (Ahmed Paşa)

55. sâkî - meclislerde şarap dağıtan kişi (Avnî, Ahmed Paşa), felek (Avnî), şeyh; tarikat büyüğü (Ahmed Paşa)

56. sâlik - seyr ü süluk yoluna girmiş olan kişi (Avnî)

57. sır - gizlilikler (Avnî, Ahmed Paşa), ilahi aşka dair gizlilikler (Ahmed Paşa)

58. sûfi/sofu/sofi - ham, kaba sofu (Avnî, Ahmed Paşa)

59. sultân - hükümdar (Avnî, Ahmed Paşa) sevgili, âşığın gönlü (Avnî), Allah (Ahmed Paşa)

60. şâh - şeh - hükümdar, Allah, sevgili, padişah (Ahmed Paşa)

61. şâhbâz - sevgilinin saçı (Avnî)

62. şarâb - sevgiliye kavuşma vesilesi, âşığın gözyaşları (Avnî), şarap, ilahi aşk şarabı, gözyaşı (Ahmed Paşa)

63. tevbe - yapılan hatalardan dolayı yaşanan pişmanlık hissi (Ahmed Paşa)
64. vasl - sevgiliye kavuşma (Avnî, Ahmed Paşa)
65. visâl - sevgiliye kavuşma (Ahmed Paşa)
66. yâr - sevgili, arkadaş, yoldaş (Avnî, Ahmed Paşa)
67. zâhid - ham, kaba sofu (Avnî)
68. zikir - Allah'ı anma, söz, amel (Ahmed Paşa)
69. zühd - dinî manada takva sahibi olma (Avnî)
70. zülf - sevgilinin saçı(Avnî)
71. zünnâr - Hristiyan keşişlerin bellerine bağladıkları kuşak (Avnî)
sevgilinin saçı (Ahmed Paşa)

Yukarıda listesi verilen ve hem 15. yüzyıl Türk tasavvuf şiirinde hem Divan şiirinde kullanıldıkları tespit edilen bu terimler, incelenen divanlarda yer yer Türk tasavvuf şiirinden farklı anlamlar kazanmıştır. Terimlerin 15. yüzyıl Türk tasavvuf şiirinin inceleme kapsamında bulunan metinlerinde olmayan, Avnî ve Ahmed Paşa divanlarında bağlamsal olarak kazandıkları farklı kullanım şekilleri ve anlamları şunlardır:

1. bahr - göz (Avnî), bir şeyin vücut bulduğu yer (Ahmed Paşa)
2. belâ - sevgilinin gamzesi, mecazi aşk (Ahmed Paşa)
3. câm - kadeh (Ahmed Paşa)
4. cân - âşık, âşığın kalbi (Avnî)
*cân bülbülü - âşığın bülbül misali gönlü (Avnî)
*cân vermek - bir şey uğruna kendini feda etmek (Avnî)
5. dem - şeyh nefesi (Ahmed Paşa)

6. derd - mecazi aşk (Ahmed Paşa)
7. deryâ - gözyaşı (Avnî)
8. dost yüzü - Allah'a olan bağlılık (Ahmed Paşa)
9. firâk - sevgiliden ayrı kalmak (Avnî, Ahmed Paşa)
10. gavvâs - âşık (Avnî), dalgıç (Ahmed Paşa)
11. halvet - sevgiliyle baş başa kalma (Ahmed Paşa)
12. hevâ - sevgilinin âşığın aklını başından alan cilve ve nazları (Avnî)
13. hüsn - Hz. Peygamber'in güzelliği (Ahmed Paşa)
14. kelâm - sevgilinin sözleri (Ahmed Paşa)
15. kul - âşık (Avnî, Ahmed Paşa)
16. küfr - sevgilinin saçının siyahlığı (Ahmed Paşa)
17. mey-hâne - içki içilen yer (Avnî)
18. miskînlik - misk kokusuyla donanmak (Ahmed Paşa)
19. nakş - iki âlemin güzellikleri (Avnî)
20. sâkî - felek (Avnî)
21. sultân - âşığın gönlü (Ahmed Paşa)
22. şâh-bâz - sevgilinin saçı (Avnî)
23. şarâb - sevgiliye kavuşma vesilesi (Avnî), âşığın gözyaşları (Avnî, Ahmed Paşa)
24. zülf - sevgilinin saçı (Ahmed Paşa)

3. BÖLÜM

3. 1. 15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİNDE TASAVVUF TERİMLERİ

Tezimiz kapsamında 15. yüzyıl Tekke edebiyatının tasavvuf terimleri sözlüğünü oluşturmak amacıyla bu yüzyıl Tekke edebiyatının verimlerinden **Kaygusuz Abdâl Dîvânı, Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı, Kemâl Ümmî Dîvânı, Dede Ömer Rûşenî Dîvânı, Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-necât (Mevlid)'ı, Gülşen-i Râz Tercümesi, Bahrû'l-Hakâyık, Şeyh Eşref Nasihatname'si ve Gülşenî-i Saruhânî'nin Râz-nâme'si** incelenmiştir. Bu bölümünde incelemeler neticesinde metinlerde yer alan tasavvufi terimlerin belli başlıları saptanmış, bunların öncelikle sözlük daha sonra da tasavvufi anlamları verilmiş, sonrasında metinlerin tümünde aynı manada olan terimlerin buldukları beyitler dipnotta belirtilmiştir. Ek-1 kısmında ise sözlüğün devamı niteliğinde olmak üzere terimlerin bağlamsal olarak nasıl kullanıldıklarını “şevahidli” biçimde ortaya koymak amacıyla incelenen divanlar ve mesneviler içerisinden üçer örnek beyit nesre çevirileriyle birlikte verilmiştir.

A

abâ

Dervişlerin giydikleri basit bir biçimde kaba kumaştan yapılmış giysileri.⁵⁹

abdâl

Varlığını Hak yolunda harcamış, kendini tasavvuf yoluna adanmış derviş;
⁶⁰“Sayıları yedi, yetmiş ya da kırk olarak gösterilen bir evliya zümresi.”⁶¹

âb-ı hayât

1.Ölümsüzlük suyu; cana can katan, ferahlık veren.⁶² 2.Ebedilik veren.⁶³

âb-ı hayvân⁶⁴

“İlahi tecelliler.”⁶⁵

âb u gil libâsı

Dünyalık işler, haller, zevkler.⁶⁶

‘abd-ı âbık

Kendini bilmeyen, kendinde olmayan kul.⁶⁷

agu

1.Zehir.⁶⁸ 2.İlahi aşk yolunda çekilen zahmet.⁶⁹ 3. Dünya, dünya sevgisi.⁷⁰

⁵⁹ Abâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (47/31); **GRT** (2705).

⁶⁰ Abdâl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.60/11), (g.120/2-3-4-5-6-7-8-9-10-11), (g.131/12), (g.146/11), (g.249/8).

⁶¹ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.19.

⁶² Âb-ı hayât teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.11/12), (g.246/1); **ERD** (77/4), (88/3), (91/11); **KÜD** (23/43), (28/26), (135/4); **DÖR** (g.28/3), (g.74/7); BH – (8-A/13).

⁶³ Âb-ı hayât teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terci'-bend 1/27)

⁶⁴ Âb-ı hayvân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terci'-bend 1/45), (g.124/1), (g.254/10); **ERD** (14/4), (34/2).

⁶⁵ Uludağ, a.g.e., s. 20.

⁶⁶ Âb u gil libâsı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (83/18).

⁶⁷ Abd-ı âbık teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (k.1/17).

⁶⁸ Agu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

âh

1. İnilti, inleyiş, inlemek.⁷¹ 2. Beddua.⁷² 3. Âşığın göklere erişen “alevli, dumanlı”⁷³ inleyişi, feryadı.⁷⁴ 4. Feryat etmek.⁷⁵ 5. Allah’a yalvarıp yakarma, Allah aşkından dolayı inleyiş içerisinde olma.⁷⁶

âh-ı cân

Âşığın gönlünden kopup gelen ilahi aşkın tezahürü olan inleyişler, iniltiler.⁷⁷

âh-ı dûd-engîz

Âşığın dumanlar çıkaran yakıcı iniltisi.⁷⁸

âh-ı seher

Âşıkların, garip gurebanın seher vakitlerinde ah edip inlemeleri.⁷⁹

âh-ı serd

Şiddetli inleyişler, ah sesleri.⁸⁰

KAD (g.126/11); **ERD** – (102/9).

⁶⁹ Agu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (23/7), (56/8).

⁷⁰ Agu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terkib-bend 1/60); **ERD** – (88/2); **KÜD** – (38/5).

⁷¹ Âh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (29/2), (95/10), (74/3), (125/7), (140/8), (münacat 4/11); **KÜD** (7/126), (10/12-13), (11/7), (17/15), (23/15), (32/11), (46/2-32-33-46), (53/9), (54/7), (59/16), (62/7), (65/1), (67/2), (72/2), (77/12), (111/1), (121/18), (122/11); **DÖR** (g.13/3), (g.37/2); **BH** (56-A/8).

⁷² Âh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (84/1).

⁷³ Ahmet Talat Onay (Haz. Cemal Kurnaz), **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, Kurgan Edebiyat, Ankara, 2013, s. 44.

⁷⁴ Âh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (93/2); **DÖR** – (g.24/1), (g. 31/5); **SVN** – (567, 686).

⁷⁵ Âh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (g.24/2).

⁷⁶ Âh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

BH (3-B/4); **GSR** (888).

⁷⁷ Âh-ı cân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (93/5).

⁷⁸ Âh-ı dûd-engîz teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (g.48/4).

⁷⁹ Âh-ı seher teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (7/129).

⁸⁰ Âh-ı serd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

âh etmek

Feryat etmek.⁸¹

âh eylemek

Ah etmek, inlemek.⁸²

‘âlem

1.Kâinat, dünya.⁸³ 2. Aşk meydanı.⁸⁴ 3.Allah’tan gayri her şey; halk, insanlar, mahlukat.⁸⁵

a‘mâ

Hakikati göremeyen, kalp gözü kapalı olan.⁸⁶

‘amel

1.İş, amel.⁸⁷ 2.Dinî emirleri yerine getirme; ibadette bulunma.⁸⁸

GSR (866).

⁸¹ Âh etmek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.70/2); **ERD** (59/11), (95/10); **KÜD** (23/76), (80/1); **DÖR** – (g.22/4); **GSR** (726, 895, 896).

⁸² Âh eylemek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.28/1), (g.107/3), (g.240/1), (g.256/3); **ERD** (29/1); **KÜD** (27/12); **SVN** (729); **GRT** (2669).

⁸³ ‘Âlem teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terci‘-bend 1/10), (terci‘-bend 1/29-39-49-55-63-71-74-80), (terci‘-bend 2/39-69-91), (müstezad 1/4-5), (k.10), (g.3/11), (g.23/3), (g.32/2), (g.49/3), (g.119/10), (g.132/8), (g.145/6), (g.148/5), (g.150/5-9), (g.159/7), (g.209/4), (g.243/1), (g.257/4), (g.284/16); **ERD** (21/6), (46/2), (50/1-3), (51/4), (53/12), (58/16-17), (70/24), (77/2), (85/7-14), (89/11), (94/2), (95/9), (125/1), (131/4), (135/4-5), (138/2), (1.mesnevi/8), (2.rubai), (53.rubai); **KÜD** (1/1), (4/140-149) (7/5), (23/2-19), (27/1), (28/2), (29/3), (33/6-29), (34/17), (54/5), (55/1), (59/13), (80/14), (94/16), (99/13), (109/25), (130/12); **DÖR** (g.64/3), (g.68/5); **SVN** (25, 53, 96, 99, 114, 118, 230, 232, 235, 246, 284, 520, 523, 526, 532, 647, 657); **BH** (54-B/8); **GSR** (130, 211, 348, 349, 352, 421, 556, 610, 727, 822, 873, 891).

⁸⁴ ‘Âlem teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (51/4).

⁸⁵ ‘Âlem teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.10/5), (g.14/3-8), (g.18/2), (g.26/11), (g.50/3), (g.52/9), (g.63/8), (g.65/5), (g.94/3), (g.106/10), (g.119/2), (g.130/3-4-5), (g.131/12), (g.134/3), (g.147/1), (g.158/9), (g.182/6-9), (g.228/2), (g.289/1), (g.293/6); **ERD** (40/7), (53/5), (83/6), (98/5), (30.rubai); **GRT** (1656); **GSR** (186).

⁸⁶ a‘mâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (119/5); **KÜD** (7/91).

⁸⁷ ‘amel teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.169/5); **DÖR** (g.64/5); **KÜD** (46/22); **SVN** (485).

⁸⁸ ‘Amel teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

‘ârif

Hakikat sırrına eren, irfan sahibi kimse.⁸⁹

‘ârif-i vakt

Zamanının bilgisi.⁹⁰

‘âşık

1.Mecazi aşka tutulmuş kimse.⁹¹ 2.İlahi aşka tutulmuş olan, Allah’ı ve Hz. Peygamber’i çok seven kimse.⁹²

KÜD (4/126), (56/9), (57/4), (79/18), (80/3), (82/7), (85/31), (87/19), (97/8), (105/5), (112/8), (132/8); **SVN** (503, 739); **GRT** (1013, 1638, 1639, 1641, 2491, 2493, 2752, 2851); **BH** (10-A/4), (25-B/2), (35-A/11); **GSR** (47, 50, 851, 564, 858).

⁸⁹‘Ârif teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terci‘-bend 1/57), (k.1/68), (g.1/11), (g.19/4), (g.22/9-10), (g.40/3), (g.53/6-9), (g.66/4), (g.76/9), (g.86/7), (g.87/9), (g.92/11), (g.119/6), (g.126/3-6), (g.127/8), (g.134/6), (g.139/5), (g.146/5), (g.148/5), (g.152/4), (g.189/1), (g.191/2-7), (g.192/4), (g.193/3-4), (g.234/3), (g.235/8), (g.242/7), (g.282/2-4); **ERD** (13/2- 13), (23/14), (36/3), (39/8), (89/14), (92/10), (102/9), (123/1), (130/11), (132/12), (134/1-11), (1.mesnevi/1); **DÖR** (g. 50/5); **GRT** (738, 1024); **BH** (7-B/2), (9-B/3), (22-A/5), (22-B/11), (24-A/6), (24-B/3), (25-B/8), (42-B/11), (43-B/6-7-8), (44-A/11), (44-B/6), (50-A/9).

⁹⁰ ‘Ârif-i vakt teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GSR (191).

⁹¹ ‘Âşık teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terkib-bend 2/15-28), (g.69/2), (70/3-7), (g.72/2-7), (g.88/5), (g.185/2), (g.188/5), (g.249/9), (g.287/12); **KÜD** (28/13), (35/14), (130/16); **DÖR** (g.15/2), (g.30/4), (g.36/1), (37/4), (g.38/3), (g.41/5), (g. 52/8), (g.57/5), (g.59/6).

⁹² ‘Âşık teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (k.8), (g.6/3), (g.19/3), (g. 140/5), (g.12/1-3-6), (g.13/5), (g.24/4-5), (g.27/5), (g.34/3), (g.35/1), (g.40/1-5), (g.41/2), (g.45/4), (g.47/2), (g.48/2), (g.49/5), (g.52/12-13), (g.56/12), (g.57/9), (g.59/2-3-8), (g.62/13), (g.63/10-11-13), (g.83/3-4), (g.88/4), (g.89/1-2-8-9), (g.91/15), (g.105/5), (g.126/1), (g.131/1), (g.172/2), (g.180/3), (g.191/1), (g.193/1), (g.195/9), (g.203/2), (g.206/4), (g.209/5), (g.224/3-4), (g.225/4), (g.226/5), (g.228/4), (g.229/4), (g.236/10), (g.238/1), (g.244/6), (g.257/7), (g.260/5), (g.262/2-3), (g.285/20), (g.292/1); **ERD** (1/5), (4/3), 10/4), (5/2), (5/9), (6/5), (7/6), (8/6), (8/12), (8/14), (8/15), (8/16), (10/1), (10/3), (10/4), (10/5), (10/6), (12/14), (15/1-2-3-7-9), (17/8-9), (18/1-2), (21/4-5-6), (24/4-5-10-11), (27/6), (31/5), (33/3-4), (35/3-4-5-7), (37/11), (38/1-2-4-6), (39/2-4-6), (40/1-9), (41/4), (43/7), (45/1-2), (52/8-9), (53/13-15), (59/4-6), (60/8), (67/5), (68/3), (72/3-11-12-13), (75/13), (77/6), (78/2), (82/6-7-8), (83/9), (84/5), (87/2), (89/12), (95/6-11), (99/4-10), (108/6-10), (109/9), (110/4), (111/2-4), (113/4), (116/6), (119/2-6), (122/1-11), (122/9), (125/5-6-9), (131/3-5-8), (138/4), (144/3), (pendname 2/11), (7.rubai), (9.rubai), (13.rubai), (14.rubai), (37.rubai), (38.rubai), (57.rubai), (60.rubai), (64.rubai); **KÜD** (12/14), 13/19), (112/3), (24/18), (25/15), (29/15), (45/5), (50/5-15-16), (51/16), (52/2-5), (53/1), (59/8), (74/4), (77/11), (79/20), (83/1-4), (85/12-37), (87/29-40), (89/45-53), (97/3), (99/12), (104/15), (106/12), (115/4-5), (121/5), (129/16), (131/5); **DÖR** (k.1/7-8), (g.19/2), (g.32/5), (g.43/1), (g.43/4), (g.55/1), (g.55/2); **SVN** (177, 178); **GRT** (220, 1036, 1374, 2293); **GSR** – (567, 570, 573, 583, 584, 587, 715, 864 865, 867, 870, 871, 872, 874, 957).

‘âşık-ı bîçâre

Bîçare âşık; derviş.⁹³

‘âşık-ı Hak

Hak âşığı.⁹⁴

‘âşık-ı harâbâtî

Harabata mensup âşık.⁹⁵

‘aşk bkz. ‘ışk

âyîn

Bir tarikatın kendine has zikir merasimi.⁹⁶

⁹³ ‘Âşık- bîçâre teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (31/4), (144/2); **KÜD** (15/8).

⁹⁴ ‘Âşık-ı Hak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **SVN** (390).

⁹⁵ ‘Âşık-ı harâbâtî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **DÖR** (4. terci’-bendin vasıta beyti)

⁹⁶ Âyîn teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (35/6), (92/5).

B

bâde

Aşk şarabı.⁹⁷

bâde-i câm-ı ezel

Ezel kadehinin şarabı; ilahi aşk.⁹⁸

bâde-i hâm

Ham halde olan şarap; dünyalık heves.⁹⁹

bâde-i şevk

İnsanı cezbeye getiren ilahi aşk şarabı.¹⁰⁰

bahr

1. Deniz, göl.¹⁰¹ 2. Aşk denizi.¹⁰²

bahr-i bî-pâyân

Uçsuz bucaksız deniz; ilahi aşk.¹⁰³

bahr-i ışk

Aşk denizi.¹⁰⁴

bahr-i Ummân

1. Uçsuz bucaksız deniz.¹⁰⁵ 2. İlahi aşkın hudutsuz deryası.¹⁰⁶

⁹⁷ Bâde teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.83/2), (3. terci'-bend/2.bend); **GRT** (2279, 2861).

⁹⁸ Bâde-i câm-ı ezel teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g. 8/8).

⁹⁹ Bâde-i hâm teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.33/4)

¹⁰⁰ Bâde-i şevk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (k.4/9).

¹⁰¹ Bahr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (70/16); **SVN** – (280).

¹⁰² Bahr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD – (g.100/2), (g. 143/1); **ERD** (1/4).

¹⁰³ Bahr-i bî-pâyân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.13/10); **ERD** (8/20), (85/4), (98/23).

¹⁰⁴ Bahr-i 'ışk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD – (14/5).

bahrî

Ördek; ilahi aşk denizine dalmış olan âşık.¹⁰⁷

bâr-ı 'ışk

Aşkın yükü; aşk yolunda çekilen sıkıntı.¹⁰⁸

bekâ

1.Ebedilik, ölümsüzlük.¹⁰⁹ 2.Varlığının sonu olmayan; ölümsüz.¹¹⁰

bekâ bulmak

Sonsuzluğa erişmek.¹¹¹

bekâ iklîmi

Sonsuzluk iklimi, sonsuzluk vatanı.¹¹²

bekâ mülkü

Ebediyet âlemi; Ahiret.¹¹³

bekâ yurdu

Ebediyet yurdu; Ahiret.¹¹⁴

¹⁰⁵ Bahr-i Ummân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terci'-bend 1/41), (terci'-bend 2/70-77).

¹⁰⁶ Bahr-i Ummân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.156/4); **ERD** (13/1), (25/2), (79/4).

¹⁰⁷ Bahrî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.134/1); **ERD** (87/4), (87/5).

¹⁰⁸ Bâr-ı 'ışk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (g.43/6).

¹⁰⁹ Bekâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.68/2); **ERD** (37/10), (54/7), (59/6), (59/7), (60/7), (85/3), (98/34), (102/4), (109/5-6), (122/8), (132/12); **KÜD** (1/62), (4/19), (27/8), (31/20), (72/11), (87/9), (96/21), (97/11).

¹¹⁰ Bekâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (1/79), (1/82), (38/18), (41/22), (50/13).

¹¹¹ Bekâ bulmak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (85/3).

¹¹² Bekâ iklîmi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GRT (619, 1940).

¹¹³ Bekâ mülkü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (41/6), (63/1), (85/10), (27/6), (91/10).

¹¹⁴ Bekâ yurdu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (98/15).

bekrî

İlahi aşk sarhoşu olmuş derviş.¹¹⁵

belâ

1.Dert, sıkıntı.¹¹⁶ 2.İlahi aşk yolunda çekilen, Allah tarafından imtihan için kula gönderilen sıkıntılar, dertler.¹¹⁷

belâ bahri

Belâ denizi; Allah yolunda katlanılan sıkıntılar.¹¹⁸

belâ-keş

Bela çeken; Allah'tan gelen sıkıntılara katlanan kişi.¹¹⁹

benî Halvet

Halvete giren, tasavvuf ehli kişiler.¹²⁰

benlük - benlik

İnsanın egosu, nefsi, nefsani arzuları.¹²¹

benlik da'vâsı

Nefsani arzuların güdülmesi.¹²²

¹¹⁵ Bekrî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.127/1-5), (g.128/5).

¹¹⁶ Belâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terci'-bend 1/15), (g.19/4), (g.21/8), (g.76/4), (g.97/5), (g.133/5); **BH** (57-B/1).

¹¹⁷ Belâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.46/1), (g.110/2), (g.137/3), (g.180/5), (g.184/4), (g.282/8); **ERD** (27/7), (41/8), (51/3), (129/4), (133/3), (135/1).

¹¹⁸ Belâ bahri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (27/4).

¹¹⁹ Belâ-keş teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (27/6).

¹²⁰ Benî Halvet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (74/5).

¹²¹ Benlük – benlik teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (72/10).

¹²² Benlik da'vâsı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (12/5), (19/8).

benlik hicâbı

İnsanın utanması gereken, onu esas maksudundan yani Allah'tan uzaklaştıran benliği, nefsi.¹²³

bezm sultânı

Elest bezminin sultânı olan Allah.¹²⁴

bî-derd

Aşk derdiyle dertlenmemiş kişiler; ehl-i tarik olmayanlar.¹²⁵

bî-mekân

Mekândan münezzeh olan Allah'ın sıfatlarından biri.¹²⁶

bî-zamân

Belli bir zamanla sınırlı olmayan; Allah.¹²⁷

birlik

Vahdet; Allah'ın varlığının tek ve biricik oluşu, kulun fenafillah mertebesinde varlığını bu ebedi varlıkta yok etmesi.¹²⁸

birlik şerbeti

Vahdet şarabı.¹²⁹

¹²³ Benlik hicâbı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (98/37); **GSR** (954).

¹²⁴ Bezm sultânı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **GRT** (2816).

¹²⁵ Bî-derd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.36/2), (g.293/7); **ERD** (26/6), (27/5), (37/7), (46/1-2-8); **KÜD** (15/2), (92/8), (125/9), (25/17), (117/11), (120/8), (122/3); **DÖR** (g.74/2).

¹²⁶ Bî-mekân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (85/14); **KÜD** (2/3), (7/2); **GSR** (908).

¹²⁷ Bî-zamân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (85/14); **KÜD** (2/3), (7/2).

¹²⁸ Birlik teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (1/7-9), (41/3); **GRT** (1974, 2204, 2815); **BH** (22-A/11).

¹²⁹ Birlik şerbeti teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (1/6).

bülbül

1.Edebiyatta gül-bülbül mazmunlarıyla kendine yer edinen ve âşık tipinde olan kuş türü.¹³⁰ 2. Derviş.¹³¹ 3. Hz. Peygamber.¹³²

¹³⁰ Bülbül teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.12/7), (g.73/6), (87/1), (g.60/9), (g.89/4), (g.118/2), (g.126/9), (g.130/7), (g.145/1), (g.193/3), (g.252/4); **ERD** (137/4), (138/3), (141/3), (145/2); **KÜD** (28/13), (29/1), (79/11), (29/10), (31/18), (32/11), (33/26-27-40), (34/9), (35/12-13-16-17), (41/15), (76/10), (85/19); **SVN** (174); **GRT** (37, 48, 621); **BH** (21-B/8), (56-A/2-8); **ŞEN** (479); **GSR** (167, 169, 178, 663, 741).

¹³¹ Bülbül teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.236/6); **ERD** (112/5); **KÜD** (29/11), (47/27), (71/6), (69/8), (85/29), (89/26), (97/3), (106/13).

¹³² Bülbül teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **GRT** (49).

C

câm

1. Şarap kadehi, “ufak, billûr bardak.”¹³³ ¹³⁴ 2. “Allah dostunun kalbi.”¹³⁵ ¹³⁶

câm-ı ‘ışk

Aşk şarabı.¹³⁷

cân

- 1.Can, ruh.¹³⁸ 2. Allah.¹³⁹ 3.Hz. Peygamber.¹⁴⁰ 4.Derviş.¹⁴¹ 5.Nefis.¹⁴²

¹³³ Onay (Haz: Cemal Kurnaz), a.g.e., s. 102.

¹³⁴ Câm teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.244/4).

¹³⁵ Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Otto Yayınları, Ankara, 2014, s. 91.

¹³⁶ Câm teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.46/4), (g.122/1); **ERD** (1/2), (132/7-8-9); **GSR** (948).

¹³⁷ Câm-ı ‘ışk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (g.43/2), **ERD** (11/4).

¹³⁸ Cân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (n.1/1), (terci'-bend 1/9), (gevhername 5), (terci'-bend 1/25-35-42-56-58-77), (terci'-bend 2/3-33), (terkib-bend 2/10-13-22-24), (k.1/7-30-34-36-44-45-76), (g.2/1-6), (g.3/1-9), (g.4/8), (g.8/1), (g.13/1), (g.14/8), (g.15/4), (g.17/3), (g.18/5), (g.19/6-10), (g.22/5), (g.23/1-7), (g.24/7), (g.26/2-7), (g.34/1-5), (g.37/1), (g.42/5), (g.46/3), (g.46/4), (g.52/6-8-12), (g.54/1-2), (g.55/6), (g.56/8), (g.63/5-7-13), (g.67/1-2-4), (g.73/1), (g.76/9), (g.79/4), (g.85/1), (g.86/4), (g.93/1-11), (g.94/3), (g.96/3), (g.106/1-5), (g.121/1), (g.124/1-7-8), (g.125/1-5-6),,, (g.130/5), (g.131/2-5-7), (g.132/1-11), (g.133/10), (g.134/1-2), (g.135/3), (g.145/5-11-14), (g.146/1-8), (g.151/1), (g.151/6), (g.152/1-2-6), (g.154/1), (g.156/2), (g.158/1-5), (g.165/2), (g.181/1), (g.184/9), (g.189/11), (g.190/4), (g.191/1-4-9), (g.192/8), (g.193/7), (g.195/8), (g.196/5), (197/1), (g.202/2), (g.205/1), (g.214/1), (g.227/3), (g.229/1-2), (g.231/1), (g.283/5), (g.242/7), (g.244/7), (g.250/6), (g.252/2), (g.253/7), (g.254/1), (g.255/1-4), (g.258/2), (g.259/1-2), (g.274/2), (g.275/1), (g.276/1-3-5), (g.281/1-5), (g.282/3), (g.284/9), (g.287/8), (g.291/1-13), (g.291/1-2-6), (g.294/1-9); **ERD** (1/2), (7/10), (34/1), (4/3), (4/16), (8/3), (8/10), (12/1-10), (16/4-7), (17/6), (18/2), (21/2-5), (33/2), (34/1), (35/1-2), (37/4), (38/1), (40/4), (42/7), (43/3-5), (45/2-5-9), (47/1-5), (56/6-7), (58/12), (60/2), (68/2), (70/10), (73/8), (74/1-6-8-9), (75/4-), (78/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11), (79/1), (80/3), (82/5-10), (83/12), (84/2), (85/1-7-11), (87/1-2), (88/3), (89/2-14), (93/1), (95/1-3), (98/10), (99/1-3-7-10), (100/1), (104/3-4-9), (107/3), (108/1-2-7), (109/1-2), (110/1), (119/3), (120/1), (121/4), (122/5), (123/2-3-8), (125/1), (126/7), (129/5-7), (130/2), (132/4-6), (133/1), (134/2), (135/6-8-9), (137/1), (138/4), (139/3-4), (1.mesnevi/10), (pendname 5/2-4-12-13-14-19-23-25), (6.rubai), (7.rubai), (56.rubai); **KÜD** (23/75), (33/1), (114/4), (1/31), (3/28), (7/33-156), (8/6), (10/16), (11/7-20), (13/18), (20/16), (23/75), (25/4-12-22), (27/7), (30/5), (33/1), (40/7), (43/1), (46/16), (47/35), (56/14-15-17), (58/10), (59/1), (61/15), (74/19), (77/6), (84/10), (85/40), (86/27), (87/22), (89/6-23), (90/5), (91/32), (92/7), (96/9-12-21), (100/13), (104/10-12), (112/1), (114/4), (115/11), (126/13), (128/1), (141/2); **DÖR** (k.1/14), (g.20/6), (g.66/1), (k.5/15), (g.6/5), (g.10/4), (g.19/4), (g.20/6), (g.21/4), (g.30/2), (g.31/4), (g.31/5), (g.33/5), (g.39/3), (g.41/1), (g.41/3), (g.49/4), (g.52/4), (g.57/6), (g.66/7), (g.69/3), (g.70/4), (g.78/1), (g.81/6), (1. terci'-bend /7.bend), (2. terci'-bend /7.bend), (6.muhammes/5.bend), (14.tuyuş), (16.tuyuş), (23.tuyuş), (97.tuyuş); **SVN** (108, 159, 643, 93, 161, 171, 206, 276, 302, 308, 572, 636, 650, 682, 684, 702, 715); **GRT** (375, 1642, 2602, 194, 198, 230, 391, 525, 535, 555, 594, 642, 655, 745, 1040, 1154, 1373, 1395, 1400, 1419,

câna kalmak

Allah yolunda benliğinden geçememek.¹⁴³

câna kıymak - cânına kıymak

Nefsini Allah yolunda öldürmek.¹⁴⁴

cân bülbulü

Mürşit.¹⁴⁵

cân gözü

Gönül gözü, kalp gözü.¹⁴⁶

cân-ı cân

1. Tasavvuf ehli kişiler.¹⁴⁷ 2. İlahi aşk şarabı.¹⁴⁸

1466, 1712, 1724, 1771, 1826, 1827, 1840, 1844, 1848, 1849, 1896, 2099, 20114, 2133, 2149, 2152, 2277, 2360, 2391, 2404, 2417, 2470, 2481, 2526, 2531, 2574, 2602, 2828, 2836, 2855, 2860); **BH** (17-B/3), (31-B/13), (36-A/8), (2-A/6), (6-B/12), (8-B/6), (9-B/2), (18-A/3-4), (23-A/3-4), (24-B/6), (33-A/2-4-5-9-10), (33-B/2-10-12-13), (34-A/1), (34-B/1-2-3-6-7-), (36-A/7-9), (41-B/10), (42-A/6), (44-A/1), (58-B/7); **ŞEN** (500); **GSR** (7, 153, 257, 315, 548, 724, 883, 906, 916, 933, 950, 953);

¹³⁹ Cân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (32/2), (42/7).

¹⁴⁰ Cân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (k.6/5), **GRT** (61).

¹⁴¹ Cân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (45/4).

¹⁴² Cân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (56/7).

¹⁴³ Câna kalmak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (35/4), (98/38).

¹⁴⁴ Câna kıymak – cânına kıymak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (35/4), (98/36), (115/5), (125/5).

¹⁴⁵ Cân bülbulü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (101/4).

¹⁴⁶ Cân gözü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terci'-bend 1/12), (g.211/5), (g.244/8), (g.255/7); **ERD** (26/10), (68/5), (82/9); **KÜD** (30/1), (31/1).

¹⁴⁷ Cân-ı cân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (2. terci'-bend/1.bend).

¹⁴⁸ Cân-ı cân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (3. terci'-bend/5.bend).

cân-ı bîgâne

Dünyaya kayıtsız olan, onu umursamayan kişi; şeyh, mürşit.¹⁴⁹

cân-ı cânân

1.Allah.¹⁵⁰ 2.Âşık.¹⁵¹

cân-ı ebed lâ-yemût

Varlığı baki olan, ölümsüz; Allah.¹⁵²

cân-ı muhib

Âşık.¹⁵³

cânlar cânı

Canların canı olan Hz. Peygamber.¹⁵⁴

cân oynamak - cânı oynamak

İlahi aşk ile coşma.¹⁵⁵

cân vermek

1.Kulun canını Allah yolunda feda etmesi.¹⁵⁶ 2.Allah'ın Hallak ismiyle kullarını yaratıp onlara ruh vermesi, Rezzak ismiyle de onları rızıklandırması.¹⁵⁷ 3.Diriltmek.¹⁵⁸

¹⁴⁹ Cân-ı bîgâne teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.143/1).

¹⁵⁰ Cân-ı cânân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terkib-bend 2/10).

¹⁵¹ Cân-ı cânân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.121/1).

¹⁵² Cân-ı ebed lâ-yemût teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terci'-bend 2/51).

¹⁵³ Cân-ı muhib teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GSR (751).

¹⁵⁴ Cânlar cânı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (77/9).

¹⁵⁵ Cân oynamak - cânı oynamak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (76/10).

¹⁵⁶ Cân vermek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.15/5), (g.81/2); **ERD** (6/1-2), (11/6), (23/8), (39/1), (46/10), (78/1), (89/14), (92/5), (93/4), (98/38), (99/2), (121/3), (125/2), (129/8), (130/8), (138/4), (pendname 5/1).

cânân - cânâne

1.Sevgili.¹⁵⁹ 2. Allah.¹⁶⁰

cânân ili

Sevgilinin diyarı; Kabe.¹⁶¹

cânân sırrı

Allah'ın zatının bilgisine yönelik ilahi gizlilikler.¹⁶²

cânân zülfü

Allah'ın tecelli etmesi, bir nesnede zuhur etmesi.¹⁶³

cehd

İnsanın nefsiyle mücadele etmesi.¹⁶⁴

cehd etmek - cehd eylemek

1.Mücadele etmek, çabalamak.¹⁶⁵ 2.Nefis mücadelesi; mücâhede.¹⁶⁶

¹⁵⁷ Cân vermek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (2/1).

¹⁵⁸ Cân vermek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GSR (172).

¹⁵⁹ Cânân - cânâne vermek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.254/1); **DÖR** (g.23/2), (g.81/6), (2. terci'-bend/1.bend); **ERD** (70/10).

¹⁶⁰ Cânân - cânâne vermek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.67/4), (g.151/1), (g.294/9), (g.241/4), (terci'-bend 3/4); **ERD** (6/1), (14/5), (34/1), (40/4), (89/2), (93/1), (99/3); **KÜD** (43/1).

¹⁶¹ Cânân ili teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (81/1-3-4-5-6-7-8).

¹⁶² Cânân sırrı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.134/1).

¹⁶³ Cânân zülfü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GRT (2124).

¹⁶⁴ Cehd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.201/5); **ERD** (4/11); **KÜD** (7/32), (106/2).

¹⁶⁵ Cehd etmek – cehd eylemek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (100/9).

¹⁶⁶ Cehd etmek – cehd eylemek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (1/3), (59/12); **KÜD** (7/40); **DÖR** (76.tuyuğ), **SVN** (637); **GSR** (954).

cemâl

1.Güzellik.¹⁶⁷ 2.İlahi güzellik, Allah'ın güzelliği. “Cemâl, ‘Hakk’ın rahmet tecellisi’, Celâl de ‘kahr tecellisi’dir.”¹⁶⁸ Allah “Cemâl-i Mutlak”tır. Bu, ebedi güzel olan Allah’ı tarif eder. Bu güzelliğe sahip olan Allah kendi sıfatından bahşederek insanı yaratmıştır. İnsana kendi ruhundan ve güzelliğinden vermiştir. İnsandaki güzelliğin asıl sebebi de budur.¹⁶⁹

cemâl-i dost

Allah’ın güzelliği.¹⁷⁰

cenâbet

Gönlün Allah’tan gayrı şeylerle meşgul olmasından dolayı kötü olması.¹⁷¹

cezbe

İlahi coşkunluk hali. Tarikat ehlinin Allah düşüncesiyle kendinden geçmesi, Allah’ın da bir nevi onu kendine doğru çekmesi. “İki türlü cezbe vardır: 1- Gizli (Hafi) cezbe: Kulun Hakk’ı sevmesi 2- Açık (celî) cezbe: Hakk’ın kulu sevmesi. Meczub ile mecnun arasında fark vardır. Cezbe, cinnet değildir.”^{172 173}

cîfe

1.Leş, ölü.¹⁷⁴ 2.Dünya.¹⁷⁵

¹⁶⁷ Cemâl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (30/1); **KÜD** (86/28), (91/38); **DÖR** (g.44/4); **SVN** (353); **GSR** (443).

¹⁶⁸ Azmi Bilgin, **Ümmi Sinan Divanı**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2000, s.LVI.

¹⁶⁹ Cemâl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (terci’-bend 1/13), (g.133/3), (246/12), (g.59/5-9), (g.64/3), (g.133/9), (g.188/6), (g.251/5), (g.257/8), (terkib-bend 2/13); **ERD** (9/1), (21/3), (91/13), (100/11), (120/7), (130/7), (132/1), (137/1); **KÜD** (54/14), (89/12); **GRT** (59, 360, 1003, 1948, 2014, 2015, 2847).

¹⁷⁰ Cemâl-i dost teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (4/12).

¹⁷¹ Cenâbet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (91/5-6).

¹⁷² Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Otto Yayınları, Ankara, 2014, s. 101.

¹⁷³ Cezbe teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (62/6); **KÜD** (24/18).

¹⁷⁴ Cîfe teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **GSR** (258).

¹⁷⁵ Cîfe teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (67/6), **GRT** (2309).

cîfe tâlibleri

Dünyaya talip olan, dünyayı ahirete tercih eden kişiler.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Cîfe tâlibleri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD (67/7)**.

Ç

çul

Dervişlik libası; dünya nimetlerinden uzak kalmaya talip olma.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Çul teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: ERD (83/9).

D

danışman

Dinî yönden örnek şahsiyetler, yol gösterici kişiler.¹⁷⁸

derbend

Geçit; kulu maddi zevklere sürükleyen dünya.¹⁷⁹

derd

1.Tasa, sıkıntı.¹⁸⁰ 2. İlahi aşk.¹⁸¹ 3.Günah.¹⁸²

derde düşmek

İlahi aşka tutulmak.¹⁸³

derde sataşmak

Derde düşmek; ilahi aşk ile hemhal olmak.¹⁸⁴

¹⁷⁸ Danışman teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

BH (12-A/13).

¹⁷⁹ Derbend teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (101/9).

¹⁸⁰ Derd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (k.122), (g. 2/7), (g.124/11), (g.125/6); **ERD** (8/14), (34/6), (71/7), (pendname 3/12); **KÜD** (4/135), (5/9), (7/5), (11/12), (12/41), (26/5), (45/1-14), (47/5), (101/1), (108/10), (114/14); **DÖR** (g.52/9), (g.56/5); **SVN** (592, 702); **GRT** (1994); **BH** (20-A/2), (55-A/11); **ŞEN** (444, 490); **GSR** (561, 724).

¹⁸¹ Derd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.23/1), (g.81/1), (g.86/1), (g.36/2), (g.46/1), (g.49/1), (g.86/1-4), (g.126/8), (g.129/2), (g.154/1), (g.176/4), (g.178/2), (g.204/3), (g.213/2), (g.227/1), (g.229/3), (g.242/5), (g.259/5), (g.267/2), (g.284/2); **ERD** (6/3), (14/1), (18/1), (22/1-9), (38/2), (40/1-2-7), (43/2-3-4-7-10-12), (44/4-5-6), (45/1-4-5-6-7-9), (46/1-2-7-11), (57/1), (58/7), (66/1), (71/1), (72/2-3-13), (74/2-10), (95/9-10), (96/5), (97/14), (99/1), (125/3), (130/4), (131/1-3-9), (135/1-2-6-9), (138/1), (141/1), (pendname 6/13), (50.rubai); **KÜD** (1/70), (1/38-134), (2/12), (4/34-154), (7/126), (10/6), (12/17), (15/2), (20/18), (25/17-26), (50/15), (53/9), (54/19), (59/16), (61/11), (62/8), (67/2), (71/7), (72/1-4), (73/9), (77/12), (89/4-20), (92/3-8), (104/1), (108/10), (117/9-11), (122/1), (123/1-12), (125/1-2-4), (127/26), (129/18), (130/18), (131/24); **SVN** (32); **BH** (30-A/11), (56-A/7); **GSR** (573, 866, 893, 894, 905).

¹⁸² Derd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (91/9); **SVN** (546, 547).

¹⁸³ Derde düşmek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (13/9), (14/1), (46/9).

¹⁸⁴ Derde sataşmak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.184/8); **KÜD** (26/1); **DÖR** (g.29/1).

derd-i âh

Allah'a duyulan aşk sebebiyle ah edip inlemek.¹⁸⁵

derd-i firâk

Kulun Allah'ın nur cemâlinden uzak olması sebebiyle içine düştüğü dertler, sıkıntılar.¹⁸⁶

derd-i firkat

Ayrılık derdi; kulun Cemâl-i Mutlak'tan uzak oluşu sebebiyle muzdarip olduğu sıkıntılı haller.¹⁸⁷

derd-i yâr

Allah aşkı sebebiyle sufinin içerisinde bulunduğu hal.¹⁸⁸

derd-mend

Dertli; âşık.¹⁸⁹

derd odu

Aşk ateşi.¹⁹⁰

dervîş

Bir tarikata mensup olup bir şeyhe intisap eden, dünya meşguliyetleriyle, tuzaklarıyla uğraşmayan, ehl-i tarik kişi.¹⁹¹

¹⁸⁵ Derd-i âh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (7/6).

¹⁸⁶ Derd-i firâk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (129/6).

¹⁸⁷ Derd-i firkat teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (52/1).

¹⁸⁸ Derd-i yâr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (7/6), (24/1), (52/6), (96/5), (97/15), (109/2).

¹⁸⁹ Derd-mend teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (122/3) **DÖR** (g.56/5).

¹⁹⁰ Derd odu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (22/3-4-5-6-8), (50.rubai).

¹⁹¹ Dervîş teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.149/7), (52/10), (g.180/2), (190/1), (g.193/11); **ERD** (14/3), (28/1-2-3-4-5-6-7-8-9), (44/4), (47/7), (55/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11), (58/17), (86/5-6-7-8), (89/9), (113/5), (116/1), (142/9); **KÜD** (1/107), (4/18), (7/131), (12/30), (25/3), (58/9), (62/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11), (65/12), (74/3), (84/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15), (86/30), (87/10), (95/7), (117/7), (119/3), (120/7), (130/8); **DÖR**

dervîş-nihâd

Dervîş tabiatlı kimse.¹⁹²

deryâ

1.Deniz.¹⁹³ 2.Allah, Allah aşkı.¹⁹⁴

deryâ-yı ‘ışk

Aşk denizi.¹⁹⁵

deryâ-yı vahdet

Vahdet denizi.¹⁹⁶

dil-ârâ

1.Sevgili.¹⁹⁷ 2.Allah.¹⁹⁸ 3.Hz. Peygamber.¹⁹⁹

dilber

1.Güzel.²⁰⁰ 2.Allah.²⁰¹

(g.27/4), (56. tuyuğ), (58.tuyuğ), (59.tuyuğ), (60.tuyuğ), (61.tuyuğ), (62.tuyuğ), (68.tuyuğ), (70.tuyuğ); **GRT** (154, 1769, 2479, 2727); **BH** (6-B/4), (17-B/5), (18-B/11); **GSR** (620, 633).

¹⁹² Dervîş-nihâd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.275/4).

¹⁹³ Deryâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.60/10); **GRT** (1895); **BH** (48-A/11).

¹⁹⁴ Deryâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (31/5), (68/6), (85/17), (98/22), (108/11), (119/7), (131/9), (133/12); **GRT** (1537, 1561).

¹⁹⁵ Deryâ-yı ‘ışk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (g.37/2).

¹⁹⁶ Deryâ-yı vahdet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.237/3), (g.260/1).

¹⁹⁷ Dil-ârâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.125/1).

¹⁹⁸ Dil-ârâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (130/10).

¹⁹⁹ Dil-ârâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (n.1/6).

²⁰⁰ Dilber teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.61/1-2), (g.70/1), (g.88/1), (g.110/5), (g.127/9), (g.187/4); **DÖR** (g.5/6), (g.19/4), (g.43/1), (g.51/4), (g.52/9), (g.57/6).

²⁰¹ Dilber teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.243/5).

dilber-i cânâne

Allah.²⁰²

dilber-i rânâ

H.z. Peygamber.²⁰³

dost

1.Arkadaş.²⁰⁴ 2. Allah.²⁰⁵ 3.H.z. Peygamber.²⁰⁶ 4.Allah'ın sevgili kulları.²⁰⁷

dost ışı

Allah aşkı.²⁰⁸

dost bağçesi

Tekke.²⁰⁹

dost câmı

İlahi aşk şarabı.²¹⁰

²⁰² Dilber-i cânâne teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.143/2).

²⁰³ Dilber-i rânâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (20/1).

²⁰⁴ Dost teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (61/5), (81/1); **KÜD** (6/9), (125/5), (12/11), (23/41), (35/17), (58/13), (87/11), (122/4), (132/15-17), (142/1); **DÖR** (g.39/4), (g.58/5); **BH** (2-A/8), (18-A/1 3), (25-A/2) (41-A/11-13); **ŞEN** (36, 72, 122, 149-263-277).

²⁰⁵ Dost teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.150/2); **ERD** (1/8), (2/3), (52/10), (4/13), (6/1), (6/2), (6/3), (7/3), (7/4), (7/5), ;(7/7), (7/8), (7/11), (8/10), (9/1), (9/3), (9/5), (10/1), (10/2), (10/7), (11/1-2-3-4-7), (13/7-9), (17/6), (18/2-6), (20/3), (23/13), (24/3-9), (24/9), (26/3-9), (28/5-6), (33/2-3-4), (34/6), (35/1-6-7), (37/1-10), (38/3), (39/4), (41/6), (42/2-3-5-6-7-8), (52/10), (53/1-8-10-12-14), (54/6), (55/3-6-8), (57/2-7), (60/10), (66/1-6), (72/3-7-8-9-11), (73/12), (77/1-2-7-8-13), (78/1), (81/1-2), (83/4), (89/7), (95/1), (97/7), (99/9), (100/1), (108/1-2-8), (116/2-4-6), (119/4), (121/8), (125/3), (126/7), (128/1), (131/8), (132/11), (133/3), (141/3), (12.rubai), (14.rubai), (37.rubai), (59.rubai), (62.rubai); **KÜD** (4/85), (19/10), (23/41), (29/15), (47/34), (58/13), (60/11), (71/11), (74/3), (75/4), (83/12), (84/8), (89/8-20-56), (112/18); **DÖR** (2. terci'-bend); **SVN** (502, 551); **GSR** (871).

²⁰⁶ Dost teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (21/5), (23/41).

²⁰⁷ Dost teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (84/4); **SVN** (760).

²⁰⁸ Dost 'ışkı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (38/7).

²⁰⁹ Dost bağçesi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.236/6); **ERD** (112/5).

dost derdi

Allah sevgisi.²¹¹

dost fikri

Allah düşüncesi; kulun Allah'la meşgul olması.²¹²

dost hevâsı

Allah sevgisi.²¹³

dost ili

Tasavvuf ehlinin Allah'a kavuşacaklarına, O'nun nur cemâlini göreceklerine inandıkları yer.²¹⁴

dost katı

Allah'ın huzuru.²¹⁵

dost sevdâsı

Allah aşkı.²¹⁶

dost vaslı

Allah'a kavuşma.²¹⁷

dost yolu

Allah yolu; ilahi aşk yolu.²¹⁸

²¹⁰ Dost câmı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **GSR** (949).

²¹¹ Dost derdi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (6/3), (26/1), (46/8).

²¹² Dost fikri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (53/7).

²¹³ Dost hevâsı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (7/5), (54/1).

²¹⁴ Dost ili teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (76/4), **KÜD** (50/17).

²¹⁵ Dost katı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (67/1).

²¹⁶ Dost sevdâsı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (54/1).

²¹⁷ Dost vaslı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (26/2), (62. rubai).

dost yüzü

Allah'ın cemâli.²¹⁹

dost zülfü

Allah'a olan bağlılık.²²⁰

dünyâ – dünya - dünyâ

1.Canlıların yaşadığı yer; geçici âlem.²²¹ 2.Kendisinden kaçınılması, heves ve aldatıcılıklarından uzak durulması gerekli olan. Dünya, ebedi âlemi tasvir eden ukbanın zıddıdır. Tasavvufi düşünceye sahip ehl-i tarik kişiler dünyayı deni olarak nitelemiş ve kendisinden uzak durulması gerektiğini savunmuşlardır. Yalnız burada bir hususa dikkati çekmek gerekir. İslam tasavvufunda Hristiyanlıkta olduğu gibi bir ruhbancılık yahut Uzak Doğu dinlerinde olduğu gibi bir mistisizm yoktur. Bizim tasavvuf anlayışımızda dünyadan el etek çekmek, sufilerin dünyanın aldatıcılıklarından kendilerini sakınmalarını öğütlemidir. Aksi bir durum zaten şeriatı temel kaidesi ve düsturu kabul eden İslam inancına da aykırıdır.²²²

²¹⁸ Dost yolu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (41/5), (46/10), (54/3), (56/1), (73/8), (100/5), (131/8), (132/2).

²¹⁹ Dost yüzü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (33/4), (39/5), (49/5).

²²⁰ Dost zülfü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (57/4).

²²¹ Dünyâ – dünya – dünyâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.13/4), (g.14/7), (g.49/2), (g.102/2), (g.118/6), (g.135/4), (g.183/1), (g.184/8), (g.195/10-11), (g.240/2); **KÜD** (1/8), (25/3), (27/20), (47/19-23-25), (66/3), (85/10), (87/27), (89/30), (114/6), (123/4), (127/2), (130/1), (143/1); **SVN** (38, 240, 293, 363, 553, 582, 640, 693, 699, 707, 721); **GRT** (1610, 2638, 2744, 2754); **BH** (8-B/8), (12-B/6), (16-B/12), (28-A/3), (38-A/10), (47-B/11), (48-A/6), (48-B/2-4-11), (49-A/2-8), (49-B/8), (50-A/2), (50-B/5), (51-A/3), (52-A/9); **ŞEN** (72, 155, 193, 170-218-225-380-491); **GSR** (378, 710, 871).

²²² Dünyâ – dünya – dünyâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terkib-bend 1/8), (3. terci'-bendin vasıta beyti), (terkib-bend 1/15-33-45-47-50-52-56), (g.20/6), (g.26/2), (g.45/1), (g.48/2), (g.68/14), (g.85/6), (g.89/10), (g.90/12), (g.105/6), (g.106/4), (g.120/8), (g.128/3), (g.179/3), (g.235/7), (g.244/15), (g.256/4), (g.284/5-9-10-17, g.235/7); **ERD** (4/10), (5/6), (18/2), (11/2), (28/3-4), (61/2), (67/1-4-6), (78/2), (81/7), (83/2), (88/9-11), (98/17), (100/5), (102/1-3-4-8), (104/10), (105/2-4-7), (108/6), (116/3), (119/2-8), (120/9), (125/6), (127/9), (128/3), (139/6), (pendname 7/6), (29.rubai); **KÜD** (1/79—80-99-101), (2/16), (13/6-9), (29/15), (40/1), (42/2), (46/7-12-37), (47/1), (48/3), (52/6), (59/2), (60/3), (60/3), (63/2), (64/5), (68/2), (69/1-10), (72/7), (73/6), (75/11), (77/21), (81/1), (82/5), (85/35-37), (87/3), (91/10), (96/6-7-23-24), (98/1), (100/7), (106/3), (108/8), (112/3), (113/5), (117/4), (118/8), (121/13), (126/9), (129/12), (133/1-4), (139/2), (140/3), (141/1); **DÖR** (k.3/17), **BH** (34-B/13), (35-B/1).

dünyâ agusu

Dünyanın insana tatlı gelen ama aslında onu ebedi felakete sürükleyen halleri.²²³

dünyâ âli

Dünyalık heveslerin tuzakları.²²⁴

²²³ Dünyâ agusu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (107/10).

²²⁴ Dünyâ âli teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (21/5).

E

ehl-i dil

Gönül ehli; Hak yolundaki saf ve temiz kimseler.²²⁵

ehl-i hakikat

Allah hakkında halka gizli olan esas hakikatlere ermiş olan tasavvuf ehli kişiler.²²⁶

ehl-i hâl

Hal ehli; tasavvuf ehli kişi.²²⁷

ehl-i keşf

Allah bilgisine vakıf olmuş kişiler.²²⁸

ehl-i niyâz

Dua ehli; her vakit dua üzere olup Allah'ın emir ve yasaklarına riayet eden kimseler.²²⁹

el almak

Bir şeyhe intisap edip tarikat yoluna girmek.²³⁰

emr-i ma'rûf

Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker; iyilikleri emredip kötülüklerden nehyetme düsturunun kısaltılmış olarak söylenmiş biçimi; şariat kapısının onuncu makamı.²³¹

²²⁵ Ehl-i dil teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (g.21/1); **KÜD** (88/26) **GSR** (754, 959).

²²⁶ Ehl-i hakikat teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
BH (23-A/13).

²²⁷ Ehl-i hâl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (g.66/6); **GRT** (1037); **GSR** (84, 509, 936).

²²⁸ Ehl-i keşf teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (7/117).

²²⁹ Ehl-i niyâz teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terci'-bend 1/57), (g.79/1).

²³⁰ El almak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (114/5).

²³¹ Emr-i ma'rûf teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

erkân

Dinin edepleri, usulleri, gereklilikleri.²³²

esrük

1.Sarhoş.²³³ 2.İlahi aşkla kendinden geçmiş kişi.²³⁴

etek tutmak

Bir şeyhe intisap edip tarikata bağlanmak.²³⁵

evliyâ

Allah'ın ermiş, veli kulları.²³⁶

BH (27-B/10); **ŞEN** (138, 145, 147, 162-175).

²³² Erkân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.4/1), (g.13/1), (14/10), (g.18/4), (g.73/7), (g.152/9), (g.234/1), (g.295/1); **ERD** (92/5), (113/2), (116/4), (121/3).

²³³ Esrük teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.33/3); **ERD** (98/16); **ŞEN** (455).

²³⁴ Esrük teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (1/2), (70/12).

²³⁵ Etek tutmak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (113/2).

²³⁶ Evliyâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (7/10), (12/9).

F

fakîr

1.Yoksul.²³⁷ 2.Âşık, derviş.²³⁸ 3.Günahkâr ve aciz kimse.²³⁹

fakr

Fakirlik, ihtiyaç duyma anlamlarına gelmektedir. Tasavvufî manada kulun yaratıcısına sürekli olarak bir ihtiyaç hali içerisinde bulunması²⁴⁰ ve bunu da övünç kaynağı olarak kabul etmesidir. Bu anlayışın benimsenmesinde Hz. Peygamber'in "Fakirlik benim övüncümdür" manasına gelen hadisi önemli olmuştur.^{241 242}

fâni 'âlem

Geçici âlem; dünya.²⁴³

fâni ev

Dünya.²⁴⁴

fâni mülk

Dünya.²⁴⁵

fenâ

1.Dünya; dünyalık geçici hevesler.²⁴⁶ 2.Fani olmak, yok olmak, kaybolmak manalarına gelir. Kulun kendisini dünyalık zevk ve heveslerden arındırmasıdır.

²³⁷ Fakîr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (54/16), (56/5), (79/3), (64/4), (90/4), (118/10), (131/41); **GSR** (510)

²³⁸ Fakîr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.37/4), (g.141/1-2), (g.165/2), (g.198/3-5), (g.207/4), (g.258/5); **ERD** (8/18), (14/3); **KÜD** (4/40), (65/8); **BH** (52-B/6-7-13), (53-B/2-11), (54-A/6), (55-A/6).

²³⁹ Fakîr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (18/5).

²⁴⁰ A. Azmi Bilgin, **Türk Edebiyatında Fakr, XI. Milli Türkoloji Kongresi**, 11-13 Kasım 2014, C. 1.

²⁴¹ Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s.262-263.

²⁴² Fakr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (4/9); **KÜD** (1/45), (62/3), (129/17), (20/10), (45/13), (62/3), (65/8-10), (66/4), (127/37), (129/17).

²⁴³ Fani 'âlem teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GRT (2551).

²⁴⁴ Fani ev teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (41/6).

²⁴⁵ Fani mülk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (48/2).

²⁴⁶ Fenâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

“Bekâ”nın zıddıdır. Bu terim içerisinde değerlendirilebilecek olan fenafillah ise kulun kendisini Allah’ın zatında, sıfatlarında kaybetmesi ve kendisini bu yolda yok etmesidir.²⁴⁷ 3.Allah dışında kalan, geçici olan şeyler.²⁴⁸

fenâ ev

Dünya.²⁴⁹

fenâ mülkü

Dünya.²⁵⁰

firâk

Ayrılık; Allah’tan ayrı kalmak.²⁵¹

ERD (19/1), (102/4); **KÜD** (38/1), (39/3), (44/15), (45/3), (96/21), (127/37), (138/1).

²⁴⁷ Fenâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (37/9), (54/7), (85/3), (102/4), (109/5-6), (121/8), (122/8), (17.rubai); **KÜD** (50/13).

²⁴⁸ Fenâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (66/2), (98/34), (101/1).

²⁴⁹ Fenâ ev teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (1/62), (63/1).

²⁵⁰ Fenâ mülkü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GSR (411, 648).

²⁵¹ Firâk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

(33/3), (52/1), (103/2), (132/3), (135/2), (60.rubai); **KÜD** (14/6), (17/15), (20/18), (25/16), (34/16), (59/16), (104/1).

G

gam-ı 'ışk

Aşk acısı; aşkın verdiği elem.²⁵²

gavvâs

Derviş.^{253 254}

gavvâslık

Dervişlik.²⁵⁵

gayr

1.Başka, başkası, diğeri.²⁵⁶ 2.Allah dışında kalan her şey; masiva.²⁵⁷

gayr-ı Hak

Allah dışında kalan şeyler; masiva.²⁵⁸

gayr-ı Mevlâ

Masiva.²⁵⁹

gel-geç evi

Geçici hayatın meskeni olan dünya.²⁶⁰

²⁵² Gam-ı 'ışk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (g.27/2).

²⁵³ Bu benzetme Divan şairleri tarafından da kullanılmıştır. "Divan şairleri tabiatlarını, derya (umman) gibi düşünülen fesahat, belâgat, hayâl ve düşüncenin derinliklerine dalara söz ve mânâ incileri çıkaran dalgıçlara benzetmişlerdir."

Muhammet Nur Doğan, **Fuzulî'nin Poetikası**, Yelkenli Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 52.

²⁵⁴ Gavvâs teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.124/3); **ERD** (71/2).

²⁵⁵ Gavvâslık teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.85/2).

²⁵⁶ Gayr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.11/15), (133/3); **KÜD** (1/109), (58/14), (85/37), (90/11), (92/9), (138/5); **SVN** (184); **GRT** (39, 1409); **GSR** (493, 494).

²⁵⁷ Gayr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (87/1); **KÜD** (1/53), (6/6), (61/22), (60/12), (70/2), (139/3); **GRT** (1190, 1971, 2571, 2794, 2818).

²⁵⁸ Gayr-ı Hak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.1/10), (g.200/3); **SVN** (433).

²⁵⁹ Gayr-ı Mevlâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (te terci'-bend 2/82).

genc

1.Hazine.²⁶¹ 2.Ahirette kulun elde edeceği güzellikler.²⁶²

gönül

Kalp; Hakk'ın tecelli ettiği yer, "Allah'ın tahtı."²⁶³ ²⁶⁴

²⁶⁰ Gel-geç evi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.68/4).

²⁶¹ Genc teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (38/1), (47/5), (84/3), (120/7); **GSR** (452, 501).

²⁶² Genc teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (118/7).

²⁶³ Namık Açıkgoz, "Türk Şiirinde Tasavvufî Terimlerin Kullanışının İlk Örneklerinden Yunus Emre Divanı", Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını – Sayı: 69, Kongre ve Sempozyum Bildirileri, Ankara, 1991, s. 227.

²⁶⁴ Gönül teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terci'-bend 1/73), (terci'-bend 2/21-29-33-36-52), (terkib-bend 2/12-14), (g.2/6), (g.3/2), (g.5/1-2-3), (g.6/1-3), (g.8/1-2), (g.9/1-5), (g.10/1), (g.12/4), (g.19/5), (g.21/2-5), (g.25/8), (g.26/7), (g.28/1-5), (g.29/1-2-4-5), (g.30/1-2), (g.31/1-2-3-5), (g.32/1), (g.33/1), (g.34/1-2-3-4-5), (g.35/1-2-3-4-5), (g.36/1-2-3-4), (g.36/1-2-3-5), (g.39/1-3-4), (g.40/1-2-4), (g.41/1-2-3-4-5), (g.42/1-2-3-4-5), (43/1), (g.44/1-5), (g.45/1-2-5), (g.48/1-3), (g.49/1), (g.50/1-2), (g.54/5), (g.57/11), (g.59/1-8), (g.60/5), (g.61/1-2-3-4), (g.67/5), (g.71/2), (g.79/1-2-3-4), (80/1-2-3-5), (g.81/1-3-5), (g.82/1-4-5), (g.83/1-3-4-5), (g.88/7), (g.94/5), (g.95/1-2-3-4-5), (g.96/1-3-5), (g.97/1-2-3-4), (g.98/1-2-4), (g.99/1), (g.100/1-4-5), (g.101/1-5), (102/1-2-3), (g.103/1), (g.104/5-6), (g.109/1-4-5), (g.110/1-3-4), (g.111/1-2-3-5), (g.112/1-2-3-4), (g.113/1-2-4), (g.114/1-2-3-5), (g.115/1), (g.116/1-5), (g.117/1-3), (g.120/11), (g.126/5), (g.133/10), (g.135/1-2-3), (g.136/1-2), (g.137/1-3-4-5), (g.138/1), (g.139/1-5), (g.140/1-2-4-5), (g.141/1-3), (g.142/1-2-4), (g.143/1-2-3-4-5), (g.144/1), (g.145/8-14), (g.148/1), (g.156/6), (g.157/1-3-5-10), (g.160/1-3-4-5), (g.161/1-3-4-5), (g.162/1-2), (g.163/1-5), (g.164/1-2-3-4-5), (g.165/1-4-5), (g.166/1-4), (g.167/1-3-4), (g.168/1-5), (g.169/12), (g.170/1-2-4), (g.171/1-2-3-4-5), (g.172/1-4), (g.173/1-2-3-4), (g.174/1-2-4), (g.175/1-2-3-5), (g.176/1-2-4), (g.177/1-3-5), (g.178/1-5), (g.179/1), (g.180/1-2-4), (g.181/1), (g.185/1), (g.191/2-3), (g.192/6), (g.195/7-9), (g.196/1-2-3-4-5), (g.197/1-2-4), (g.198/1-4-5), (g.199/1-2-4-5), (g.200/1-2-3-4), (g.201/1-2-3-4), (g.202/1-2-3-4-5), (g.203/1-2-3-5), (g.204/1-3-4-5), (g.205/1-2-3-5), (g.206/1-2-3-4), (g.207/1-3-5), (g.208/1-2-4), (g.213/1-3), (g.214/1-3-4), (g.215/1-2-3-5), (g.216/1-4-5), (g.217/1-2-5), (g.218/1), (g.219/1-2), (g.220/1-3), (g.221/1-2), (g.222/1-4), (g.223/1-3), (g.224/1), (g.225/1-4-5), (g.226/1-3-4), (g.227/1), (g.228/1-4), (g.229/1), (g.230/1-2), (g.233/2), (g.238/4), (g.241/3), (g.242/8), (g.243/4-9-10), (g.244/1), (g.245/4), (g.252/3), (g.254/11), (g.255/1-3), (g.258/1-2-3-4-5), (g.259/1-5), (g.260/1), (g.261/1-2-4), (g.262/1-3-4), (g.263/1-4-5), (g.264/1-2-4-5), (g.265/1-2-3-4-5), (g.266/1-4-5), (g.267/1-2-3-5), (g.268/1-3-4), (g.269/1-2), (g.270/1-4), (g.271/1-2-5), (g.272/1-3), (g.273/1-5), (g.274/1), (g.275/1-2-5), (g.276/1-4), (g.277/1-4-5), (g.278/1-3-4), (g.279/1-2-5), (g.280/1), (g.281/1), (g.286/5), (g.289/3), (g.294/1), (g.296/5); **ERD** (2/1-2), (6/4), (7/1), (8/11-12), (13/1), (16/1-2-7), (66/5), (68/4), (75/8), (77/4-5-), (79/1), (82/1), (84/8), (88/5-11), (90/2), (91/12), (96/2), (98/5), (100/2), (107/1-2-7), (113/3), (119/5), (123/1), (126/2), (131/7), (132/6), (133/8), (140/4), (144/1), (münacat 4/2); **KÜD** (1/6), (4/50-82-83-88-152), (7/130), (19/6), (25/21-22), (26/1), (33/10-39), (36/16), (41/1-20), (42/6), (45/17), (46/8), (59/1-8-9-14), (61/5), (61/22-25), (64/1), (71/1-3-4), (72/1), (74/1-19), (75/2-3), (77/17), (81/1), (82/11), (84/11), (85/38), (88/22), (89/1 ila 56. beyitler arası), (93/1), (95/7-13), (100/15), (104/1), (107/1), (108/3), (117/9), (126/1), (129/16), (141/1); **DÖR** (k.4/1), (g.17/1), (g.17/2), (g.19/4), (g.27/2), (g.30/7), (g.30/8), (g.31/4), (g.33/1), (g.34/3), (g.34/7), (g.37/3), (g.39/3), (g.40/7), (g.43/5), (g.45/7), (g.49/2), (g.58/7), (g.62/5), (g.70/1), (g.70/5), (g.72/5),

gönül âyinesi

Mümin kulun kalbi.²⁶⁵

gönül ‘ilmi

Zahiri değil batını olan ancak salih ve Allah’a âşık bir kalp ile anlaşılabilir ilim²⁶⁶.

gönül kilidi

Gönlün Allah’tan uzaklaşmasına sebebiyet veren şeyler.²⁶⁷

gözü

1.Ayna.²⁶⁸ 2.Gönül.²⁶⁹

gulgul – gulgule - kulkul

1.Ses, inleyiş.²⁷⁰ 2.İlahi aşk ile meydana gelen, vecd halinde ortaya çıkan sesler, iniltiler.²⁷¹

(g.81/1), (g.87/3), (3. terci’-bend /6.bend), (gönül redifli 6.muhammes); **SVN** (161, 302, 436, 460); **GRT** (191, 227, 228, 340, 416, 417, 1040, 1068, 1363, 1386, 1593, 1644, 1654, 1669, 1671, 1682, 1779, 1960, 1993, 2133, 2147, 2149, 2151, 2206, 2207, 2689, 2718, 2842, 2876); **BH** (4-A/2), (4-B/3), (6-A/6), (6-A/8), (9-B/6-7), (14-B/8), (18-A/12-12), (19-B/13), (22-A/2-3), (28-B/11), (29-A/3), (31-B/11), (34-B/3), (36-A/2), (36-B/1-12), (37-A/1), (41-A/3), (42-B/2), (44-A/10), (47-B/4), (49-B/13), (50-A/4-5), (50-B/11), (51-A/4), (52-A/6), (55-B/4), (56-A/7), (58-A/13); **ŞEN** (115, 117, 140, 271-386-410-481); **GSR** (548).

²⁶⁵ Gönül âyinesi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (34/5), (90/5), (97/8); **GRT** (2268).

²⁶⁶ Gönül ‘ilmi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **GRT** (1645).

²⁶⁷ Gönül kilidi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (77/5).

²⁶⁸ Gözü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **DÖR** (1. terci’-bend/1.bend); **ERD** (21/3).

²⁶⁹ Gözü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **DÖR** (k.4/16); **ERD** (21/4).

²⁷⁰ Gulgul – gulgule – kulkul teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KÜD** (29/10), (31/18); **DÖR** (g.69/1); **SVN** (232); **GRT** (37); **BH** (27-B/13).

²⁷¹ Gulgul – gulgule – kulkul teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (71/5).

göl

1. Bir çiçek türü.²⁷² 2.Şeyh.²⁷³ 3.Kelime-i tevhid.²⁷⁴ 4. Tasavvuf yoluna girmiş salık.²⁷⁵

²⁷² Göl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terkib-bend 2/13), (g.2/76), (g.4/1), (g.21/8), (g.40/2), (g.52/4), (g.60/3-9), (g.80/1), (g.118/1-3), (g.129/4), (g.131/5), (g.145/1), (g.287/5); **ERD** (40/2), (97/13); **KÜD** (1/19), (7/14-148), (28/13), (29/1-10), (31/16-17-18), (33/23-24-25-31), (34/9), (35/12-13), (36/12), (69/8), (72/13), (85/19), (122/6); **DÖR** (g.20/5), (g.27/6), (g.30/4), (g.34/1), (g.37/6), (g.42/3), (g.62/3), (g.67/2); **GRT** (37, 1683, 2170, 2871, 2872); **BH** (20-A/7); **ŞEN** (479); **GSR** (151, 178, 741, 742).

²⁷³ Göl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (112/5).

²⁷⁴ Göl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (4/127).

²⁷⁵ Göl kulleriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.231/4); **KÜD** (71/6).

H

habîb

1. Sevgili.²⁷⁶ 2. Allah.²⁷⁷ 3. Hz. Peygamber.²⁷⁸

Hak

Âlemlerin yaratıcısı olan yüce Allah.²⁷⁹

Hak dostu

Hak dostu; derviş.²⁸⁰

hakîkat

1. Doğru, gerçek.²⁸¹ 2. Tasavvuf dört kapı kırk makam üzere tesis edilmiştir. Bunlar; şariat, tarikat, hakikat ve marifettir. Bir salık ancak bu mertebelerden geçtikten sonra insan-ı kâmil seviyesine ulaşabilir. Hakikat gerçeği bilme, Allah bilgisine ve gerçekliğine ulaşma manasındadır. Tasavvufun erkan ve usullerinden biridir.²⁸²

²⁷⁶ Habîb teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (g.28/4), (g.38/5), (g.72/6), (g.79/4); **BH** (54-B/5).

²⁷⁷ Habîb teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (98/9).

²⁷⁸ Habîb teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (7/136), (21/4), (23/74), (32/20), (35/15), (75/10), (100/22), (109/35); **SVN** (130, 292, 592, 595).

²⁷⁹ Hak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (n.1/5), (terci'-bend 1/8), (g.58/3); **ERD** (4/12), (12/4), (29/6); **KÜD** (1/123), (4/62); **DÖR** (k.2/14), (g.6/4); **SVN** (35, 74, 90); **GRT** (69, 112); **BH** (2-B/1); **ŞEN** (17, 21, 40, 25-28-31-44-46-50-56-61-63-68-74-84-89-94-108-112-122-130-131-153-162-167-180-181-182-196-201-219-221-224-233-234-235-267-269-271-291-296-298-315-316-414-415-463-464-470-497-498); **GSR** (221, 234, 964, 286, 292, 317, 338, 657, 731, 764, 901).

²⁸⁰ Hak dostu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (86/9).

²⁸¹ Hakîkat teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terci'-bend 2/75), (terci'-bend 2/80), (müstezad 1/8), (g.18/3), (g.22/1), (g.23/11), (g.25/9), (g.67/2), (g.106/10), (g.132/8), (g.153/7-8), (g.252/3), (g.257/9). (g.2/3), (g.87/5); **ERD** (3/4), (51/5), (119/3); **KÜD** (1/2), (4/105), (31/20), (41/1), (54/12), (66/8), (123/9); **GRT** (249, 42, 274, 515, 1203, 1226, 1288, 1378, 1450, 1751, 1801, 1879, 2071, 2244, 2436, 2461, 2525, 2533, 2607, 2724, 2881); **BH** (10-A/13), (52-A/9), (54-B/7), (16-A/7), (20-A/4-6-10), (23-A/12), (34-A/13), (42-A/11), (42-B/5), (47-B/2), (48-B/1), (52-A/6).

²⁸² Hakîkat teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.153/4), (g.241/6); **KÜD** (121/2); **GRT** (712).

hakikat fâili

Hakikatin yaratıcısı, faili; Allah.²⁸³

hakka'l-yakîn

Tasavvufî düşünce sisteminde bilgi türlerinin üçüncü basamağı; salikin gerçek ve kesin bilgiye erişmesi, varlığını Hakk'ın zatında yok etmesi.²⁸⁴

halife

Tarikatlarda şeyhin vefatının ardından yerine geçecek olan kişi.²⁸⁵

halvet

Sufinin kendini kimsenin bulunmadığı ıssız bir köşeye çekmesi, halktan ayrılarak yalnızca onunla hemdem olmasıdır. Halvette esas olan gizliliklerdir. Bu davranış biçimini ve gizli zikri esas alan Halvetiyyelik de ismini halvet sözcüğünden almıştır.^{286 287}

halvet-nişîn

Halvette oturan; halktan kendini sıyrıp yalnızca Hak'la meşgul olan.²⁸⁸

hânekâh

Tekkelerde tarikata mensup kişilerin topluca zikir yaptıkları yer.^{289 290}

²⁸³ Hakikat fâili teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (1/2).

²⁸⁴ Hakka'l-yakîn teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

BH (44-A/4-7).

²⁸⁵ Halife teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (30/2-4).

²⁸⁶ Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s.319.

²⁸⁷ Halvet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (pendname 3/8-10); **KÜD** (75/2); **GRT** (1068, 2805).

²⁸⁸ Halvet-nişîn teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.111/4).

²⁸⁹ Uludağ, a.g.e., s.158

²⁹⁰ Hânekâh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GRT (2831).

harâbât

1.İlahi aşkın bir şeyh yahut mürşit tarafından taliplerine sunulduğu, dervişlerin kendilerinden geçerek mecazi manada sarhoş oldukları yer; tekke.²⁹¹
2.Dünya.²⁹²

harâbât-hâne

Tekke.²⁹³

harâbât-ı mugân

Tekke.²⁹⁴

harâbâtî

“İradesi dışında kendisinden marifet ve irfan zuhur eden kamiller.”^{295 296}

hâristân

Zorluklarla, mücadelelerle dolu dünya.²⁹⁷

havf u recâ

Sufinin mertebelerinden biri; Allah’a karşı korku ve ümit etme arasında olmak.²⁹⁸

²⁹¹ Harâbât teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.2/1-2-3-4-5-6-7-8-9), (g.3/2-3-4-5-6-7-8-9-10-11), (g.4/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11); **DÖR** (g.85/2).

²⁹² Harâbât teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (20/8), (79/6).

²⁹³ Harâbât-hâne teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.2/10), (g.4/2-4-7), (g.55/2), (g.56/2), (g.57/5), (g.65/1-3).

²⁹⁴ Harâbât-ı mugân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **DÖR** (k.4/9).

²⁹⁵ Uludağ, a.g.e., s. 158.

²⁹⁶ Harâbâtî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.3/8-11), (g.55/1), (g.65/2); **DÖR** (4. terci'-bend/3.bend).

²⁹⁷ Hâristân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (73/3).

²⁹⁸ Havf u recâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (83/3).

hevâ

Dünyaya ait olan heves, hırs ve kötü nitelikler; tasavvuf ehlinin bu yola girerken ardında bırakması gereken, menfi özellikler.²⁹⁹

hevâya uymak

Hak olanı terk edip nefsin arzu ve isteklerine uymak.³⁰⁰

hırka

Dervişlik libası; “Yırtma ve parçalama anlamına gelen ‘hark’ kökünden türeyen ‘hırka’ aslında ‘pâre’ yani bez parçası demek olup, parçalı bezlerden oluşması sebebiyle derviş kıyafetine bu isim verilmiştir.”³⁰¹ Tasavvufa girme ve bir müşide bağlanma; “Müridin terbiyesi altına girdiği şeyhin elinden giydiği hırka.”³⁰²
303

hırka-i cehd

Tarikat ehlinin nefsiyle mücadele için tasavvuf hırkasına bürünmesi, bu yola girmesi.³⁰⁴

hîçe satmak

Dervişlerin kendi varlıklarını yok etmeleri.³⁰⁵

²⁹⁹ Hevâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (7/5), (12/7), (61/6), (90/1-2), (101/6), (103/1), (127/9), (pendname 3/12); **KÜD** (13/7), (45/19), (50/11), (60/4), (59/15), (89/11), (108/1), **GRT** (95, 1257, 1950, 1994, 2307, 2310, 2730); **BH** (51-A/8); **GSR** (194, 769).

³⁰⁰ Hevâya uymak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (61/6).

³⁰¹ Ahmet Atillâ Şentürk, “Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring 2015**, s. 179.

³⁰² Abdürrezzak Kâşânî (Çev: Ekrem Demirli), **Tasavvuf Sözlüğü**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 230.

³⁰³ Hırka teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (7/114), (12/26), (86/30), (16/8), (20/20), (65/13), (83/30), (134/1); **GRT** (2805).

³⁰⁴ Hırka-i cehd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (27/24).

³⁰⁵ Hîçe satmak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (28/2).

hikmet

Maddi ve manevi tüm bilgiler, hikmet manevi ve yüce olanın bilgisi. “Hikmet Allah’ın ordusudur.”³⁰⁶ “Bâtın âleminde ve sır âleminde âdetullahâ ârif olmaktır.”³⁰⁷
308

hoca

Allah.³⁰⁹

Hû - hû

1.Arapça “o” manasına gelen “huve” sözünün kısaltılmış hali; Allah’ın isimlerinden biri.³¹⁰ 2.Şiar, âdet.³¹¹

hubb-ı dünyâ

Dünya sevgisi.³¹²

hubb-ı Hak

Allah’ın güzelliği.³¹³

humâr – hummâr

İlahi aşkın vermiş olduğu sarhoşluk hali; “vuslat makamından inkıtâ yolu ile değil, kahr yoluyla geri dönmek.”^{314 315}

³⁰⁶ Uludağ, a.g.e., s.169.

³⁰⁷ Safer el-Muhibbi el-Cerrahi, **Islahat-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye – Tasavvuf Terimleri-**, Kırkkandil Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 154.

³⁰⁸ Hikmet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.21/4-10), (23/7), (g.64/7), (g.72/7), (g.93/1), (g.145/8), (g.191/8), (g.229/1), (g.293/6); **ERD** (83/15); **KÜD** (2/22); **DÖR** (k.6/4); **GRT** (410, 471, 1234, 1374, 2757, 1373, 1688, 1741, 2758, 2769); **GSR** (3, 8, 11, 733, 840, 860).

³⁰⁹ Hoca teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ŞEN (295).

³¹⁰ Hû-hû teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (3/27).

³¹¹ Hû-hû teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (pendname 7/18).

³¹² Hubb-ı dünyâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (88/2); **KÜD** (77/18), (89/10), (91/27); **GSR** (235, 697).

³¹³ Hubb-ı Hak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (88/3).

³¹⁴ Uludağ, a.g.e., s. 173.

³¹⁵ Humâr – hummâr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (43/12), (76/6).

humârî

İlahi aşk sarhoşu; derviş.³¹⁶

hüsn

1.Güzellik.³¹⁷ 2. Allah'ın güzelliğinin ve nurunun insandaki tecelli biçimi; ilahi güzellik.³¹⁸

hüsn-i kemâl

Hz. Peygamber'in noksansız güzelliği.³¹⁹

hüsn- i Nakkâş

Allah'ın güzelliği.³²⁰

³¹⁶ Humârî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GRT (1925).

³¹⁷ Hüsn teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (n.1/1), (terkib-bend 2/6), (g. 254/8), (n.1/1-3-5), (terkib-bend 2/14), (g.7/1), (g.59/9), (g.93/4), (g.133/1-10), (g.195/8), (g.199/5), (g.238/2), (g.246/2), (g.249/2), (g.250/6), (g.253/7-9-10), (g.254/8), (g.257/8), (g.259/2), (g.295/4); **DÖR** (g.11/4); **GRT** (1771, 1755, 2179, 2181).

³¹⁸ Hüsn teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (g.43/1).

³¹⁹ Hüsn-i kemâl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (n.1/2).

³²⁰ Hüsn-i Nakkâş teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (k.4/16).

I

‘ışk

1.Yüce, aşkın bir coşkunluk hali.³²¹ 2. İlahi aşk.³²² 3.Hz. Peygamber sevgisi.³²³

³²¹ ‘ışk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.125/7), (g.252/7); **DÖR** (g.17/2), (g.17/3), (g.17/4), (g.19/7), (g.23/1), (g.26/3), (g.26/5), (g.27/1), (g.29/5), (g.36/1), (g.36/2), (g.36/3), (g.36/4), (g.36/5), (g.36/6), (g.36/7), (g.37/3), (g.48/5), (g.52/8), (g.57/5), (g.60/7), (g.67/1), (67/7), (g.69/1), (g.79/6), (g.80/5), (g.81/2), (g.86/4), (muhammesin 3.bendi), (1.kıt’a), (45. Kıt’a), (89.kıt’a), (13.müfred); **KÜD** (1/137).

³²² ‘ışk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terkib-bend 1/53), (g.1/4), (g.6/4), (g.8/1-2-7-15), (g.9/1-3-4-5), (g.10/1-2-3-4-5), (g.12/1-6-10), (g.15/1-3-6-7-9-10-11), (g.17/1-3-5-6-7-8-9-10-11), (g.19/6-7-8-9-11), (g.21/1), (g.24/1-6-7-9), (g.25/6), (g.27/2-9), (g.28/5), (g.29/1-2-4-5), (g.32/2-3-4), (g.33/1-2-3), (g.34/1-2-3-4-5), (g.35/1-2-3-4-5), (g.36/1-2-4-5), (g.37/1-2-3-4), (g.38/2-3-4-5), (g.39/1-2-3-4), (g.44/1-2-3-4-5), (g.45/1-2-3-5), (g.46/1-2-3-5), (g.47/1-2-3-4-5), (g.48/1-2-3-5), (g.54/5), (g.59/6), (g.67/6-7-8), (g.79/4), (g.81/2-3-4), (g.82/1-2-3-4-5), (g.83/2-4-5), (g.84/1-6), (g.90/14), (g.92/1-8-11), (g.95/1-3-5), (g.97/1-2-3-4-5), (g.1-3-4-5), (g.100/1-2-3-4-5), (g.103/1-2-3-5), (g.104/1-7), (g.105/2), (g.107/3-4-5), (g.108/1-2-3-4-5), (g.109/2-4-5), (g.109/2), (g.111/1-2-3-5), (g.112/1-2-4), (g.113/1-2-3-4-5), (g.125/1-7), (g.126/1-2-5-11), (g.128/3), (g.129/1-10), (g.133/2-5), (g.135/1-2-3-4-5), (g.136/1-2-4), (g.137/1-3-4-5), (g.138/2-3-4-5), (g.139/1-2-3-4-5), (g.140/1-2-3-4-5), (g.147/15), (g.148/1-3-4-7-9), (g.150/8), (g.153/8), (g.154/1-2), (g.156/8), (g.157/1-3), (g.158/1), (g.161/2-3-5), (g.162/1-5), (g.163/2), (g.164/1-2-4-5), (g.165/1-2-3-4), (g.166/1-4), (g.167/1-4), (g.168/2-5), (g.169/3), (170/1-4-5), (g.171/1-3-4-5), (g.172/2-3), (g.173/1-2-3), (g.174/1-2-5), (g.175/2-3-4-5), (g.176/1-2-3-5), (g.182/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11), (g.185/5-6), (g.186/6), (g.189/4-6-9-11), (g.190/1-3-4-9-11), (g.191/5), (g.192/1-2-3-4-6-7-9-11), (g.196/1-4-5), (g.198-9/1), (g.202/5), (g.206/2-3), (g.207/2-4), (g.208/3-4-5), (g.209/1-2-3-5), (g.210/1-2-3-4), (g.211/3-4-5), (g.212/1-3-4-5), (g.213/1-2-4-5), (g.225/1-2-3-4-5), (g.226/1-2-3-4), (g.227/1-2-3-4-5), (g.228/1-2-3-4-5), (g.229/4-5), (g.230/1-2-4), (g.234/5-6), (g.235/8), (g.236/2-10), (g.242/1-9), (g.243/9), (g.245/2-10), (g.246/11), (g.257/13), (g.258/2-4-5), (g.260/1-2-4-5), (g.261/1-2-3-4-5), (g.262/1-2-3-4-5), (g.263/1-2-3-4-5), (g.264/3-4-5), (g.265/1-2-3-4), (g.266/1-2-3-4-5), (g.267/1-2-3-4-5), (g.268/1-2-3-4-5), (g.269/1-2-3-4-5), (g.276/1-2-3-4), (g.280/1-3-4), (g.289/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10), (g.292/2-4-7-8-9), (g.296/2); **ERD** (4/2), (27/5), (97/15), (1/1), (5/1), (5/2), (5/5), (5/8)(16/4), (6/4), (6/5), (6/6), (6/7), (7/1), (8/1), (8/3), (12/12), (15/1-2-4-5-6-7-8-10), (17/1-2-3-4-5-6-7-8), (23/1), (23/1-2-7-10-), (24/2-7-8-9), (32/5), (33/1), (37/1-5-7-10), (42/1), (45/2-4-6), (48/1-2-3-4-5-6-7), (50/1-2-3-4-5-6-7-8), (51/1-2-3-4-5), (52/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10), (68/1-2-3-6), (72/5-13), (74/4), (75/5), (79/2-3), (80/3), (82/2-5-), (83/1-4-10), (84/7-10), (92/5), (94/4), (95/6-11), (96/1-4-6-7), (97/10-11-12-15), (98/4), (99/5-6-7), 100/3-4-6-7-8-9-10, (105/9), (108/7-8-11-12), (109/1-7-11), (110/6-7-8), (111/2), (116/4-5), (119/2-3-4-7-8), (126/2-4), (129/4-5-8), (130/1-2), (131/4-), (135/5), (138/1), (140/1), (142/8), (144/5), (pendname 6/14-15), (1.rubai), (3.rubai), (55.rubai), (56.rubai), (57.rubai), (58.rubai), (59.rubai), (62.rubai), (63.rubai), (69.rubai); **KÜD** (2/11), (4/59), (91/47), (4/59-138), (7/134), (10/6), (13/19), (15/8), (24/24-25), (25/11), (39/4), (40/11), (50/1), (51/16), (52/5-15), (53/3-5), (54/19-22), (61/16), (62/2), (71/8), (74/3-4), (77/10-11), (83/4), (86/21), (87/40), (88/7), (89/9-33), (92/1), (97/12), (100/17-18), (104/45), (106/12), (107/15), (112/2), (115/16), (122/1), (125/4); **DÖR** (g.9/7), (g.51/5), (1. terci’-bend/5, 6.bendler), (2. terci’-bend/6.bend), (4. terci’-bend/2, 3.bend), (44.kıt’a), (91.kıt’a), (97.kıt’a); **SVN** (5, 50, 307, 32, 65, 92, 110, 127, 150, 160, 169, 201, 245, 265, 292, 352, 413, 420, 433, 516, 534, 610, 642, 706); **GRT** (222, 1036, 2728, 2835); **BH** (15-A/9), (34-A/2), (39-A/1), (17-B/9), (38-A/2), (38-B/6-9-10-12-13), (39-A/2), (42-B/2-4), (56-A/6); **GSR** (575, 864).

³²³ ‘ışk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

‘ışk avcısı

Âşık.³²⁴

‘ışk bahri

İlahi aşk denizi.³²⁵

‘ışk bülbülü

Derviş.³²⁶

‘ışk cûşu

Sufiye ilahi aşkın vermiş olduğu manevi coşkunculuk hali.³²⁷

‘ışk elçisi

Âşık; derviş.³²⁸

‘ışk eri

Aşk eri; âşık, derviş.³²⁹

‘ışk-ı hakîkî

Hakiki, ilahi aşk.³³⁰

‘ışk-ı mecâz

Fani aşk.³³¹

KAD (n.2/4).

³²⁴ ‘ışk avcısı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (41/8).

³²⁵ ‘ışk bahri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (17/8), (71/2), (77/7).

³²⁶ ‘ışk bülbülü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (45/4).

³²⁷ ‘ışk cûşu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (108/11).

³²⁸ ‘ışk elçisi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.19/5), (g.134/2).

³²⁹ ‘ışk eri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.1/6-8), (g.87/7), (102/2), (g.192/8), (g.294/4); **ERD** (27/7); **KÜD** (7/3), (29/14), (50/16), (55/4), (58/13), (74/2), (83/4), (85/18); **GRT** (611).

³³⁰ ‘ışk-ı hakîkî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (50/11).

³³¹ ‘ışk-ı mecâz teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

‘ışk makâmı

Tarikat kapısının sekizinci makamı olan âşık ve aşk sahibi olma hali.³³²

‘ışk meclisi

Dergâh.³³³

‘ışk medresesi

Aşk okulu.³³⁴

‘ışk mey-hânesi

Aşk meyhanesi; tekke.³³⁵

‘ışk meyi

Aşk şarabı.³³⁶

‘ışk şerbeti

İlahi aşk şarabı.³³⁷

‘ışk tâciri

Derviş.³³⁸

‘ışk zenciri

Şeyhin dervişi ilahi aşka ve tekkeye bağlaması, onu seyr-i süluk yolunda eğitmesi.³³⁹

KAD (g.227/5), (g.270/2).

³³² ‘ışk makâmı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

BH (18-A/2).

³³³ ‘ışk dergâhı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (26/6).

³³⁴ ‘ışk medresesi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (64.rubai).

³³⁵ ‘ışk mey-hânesi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (g.42/5).

³³⁶ ‘ışk meyi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (g.17/4); **ERD** (111/3).

³³⁷ ‘ışk şerbeti teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (65/3), (68/1), (77/1), (38.rubai).

³³⁸ ‘ışk tâciri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (99/7).

İ

‘ibâdet

Allah’a kul olan insanın yapmakla yükümlü olduğu ameller.³⁴⁰

ikilik

Vahdetivücut anlayışı dışında olma; Allah dışında bir varlığı benimseme, onunla hemhal olma.³⁴¹

ikilik defteri

İnsanı Allah’tan, onunla bir olma fikrinden uzaklaştıran işler, haller.³⁴²

iksîr-i hakîkî

İnsanı Allah’a ulaştıran, onu kâmil bir mümin yapan gerçek sır.³⁴³

imtihân-ı Dost

Allah’ın kullarını çeşitli vasıtalar ile sınaması.³⁴⁴

³³⁹ ‘İşk zencîri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (33/3), (83/8).

³⁴⁰ ‘İbâdet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.80/3), (g.119/4), (g.200/5), (g.264/3), (g.284/12); **ERD** (56/5); **KÜD** (1/105), (4/88-126), (95/4), (105/2), (120/3); **DÖR** (g. 46/6); **SVN** (386); **GRT** (1475, 2310, 2500, 2792); **BH** (15-A/13), (21-A/6), (35-B/8), (40-A/10), (44-A/10), (44-B/2-5).

³⁴¹ İkilik teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (1/7), (90/6); **GRT** (606, 1173, 1176, 1177, 1415, 1521, 1524, 1974, 2204, 2260, 2815, 2845).

³⁴² İkilik defteri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (1/9).

³⁴³ İksîr-i hakîkî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (27/2).

³⁴⁴ İmtihân-ı Dost teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GSR (557).

K

kadeh

İlahi aşk şarabı ve bu şarabın sunulduğu kap.³⁴⁵

kâfile

Tasavvuf ehli kimselerin oluşturduğu topluluk.³⁴⁶

kanâ'at

Allah'ın verdiğine şükredip vermediğine de sabrederek her durumda rıza üzere olma, isyana düşmeme.³⁴⁷

kâribân – kârubân – kârbân - kârvân

Tasavvuf yolunda olan kişilerin oluşturduğu topluluk; dervişler.³⁴⁸

kârubân-ı ışk

Aşk kervanı.³⁴⁹

kârubansaray (kervansaray)

Konup göçülen yer; dünya.³⁵⁰

kâtib-i kudret

Kudret sahibi katip; Allah.³⁵¹

³⁴⁵ Kadeh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.236/2); **ERD** (1/6), (55/2), (68/1); **KÜD** (2/9); **DÖR** (3. terci'-bend/4.bend); **GRT** (2254).

³⁴⁶ Kâfile teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (77/10).

³⁴⁷ Kanâ'at teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (58/11), (pendname 6/1), (51.rubai); **KÜD** (20/10), (23/39), (27/32), (47/5-31), (64/5), (68/5), (72/27), (76/3), (85/13). (120/11); **SVN** (441).

³⁴⁸ Kâribân – kârubân – kârbân – kârvân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.90/2), (g.152/7); **ERD** (88/1), (98/7); **KÜD** (3/15), (7/89), (85/13), (48/10), (69/6), (75/6), (88/25), (96/1), (97/2), (134/7), (137/1).

³⁴⁹ Kârubân-ı ışk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (43/3).

³⁵⁰ Kârubansaray (kervansaray) teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.68/2); **KÜD** (127/2).

³⁵¹ Kâtib-i kudret teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (g.32/1).

kelâm

Söz, söz söyleme; Hak yolunda olanların dilinden dökülen ilahi nağmeler.³⁵²

kelâmullah

Allah'ın sözü; Kur'an-ı Kerim.³⁵³

kenz-i mahfi

“Küntü kenzen mahfiyyen fehalaktü'l-halka li-ya'rifuni (Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim)” kutsi hadisine telmih yapılarak oluşturulmuş bir terimdir. Bu hadis-i şerifin özünü teşkil eden Allah'ın birliği, “ahadiyyet hüviyeti.”

354 355

kırk makam

Tasavvuf öğretisinde dört ana kapı içerisinde bulunan kırk ayrı makam. Bu makamlar şu şekildedir:

“Şeriatta bulunan on makam: Âmentü'ye iman, ilim öğrenmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek, Hacca gitmek, helal kazanmak, şefkat ve merhamet sahibi olmak, ehl-i sünnet ve'l-cemaat sahibi olmak, emr-i bi'l-ma'ruf-neh-y-i ani'l-münker sahibi olmak.

Tarikatta bulunan on makam: Tevbe etmek, Pir'den el almak, nasihat dinlemek, yumuşak huylu olmak, mürid olmak, Havf (korku) u Recâ (ümit) sahibi olmak, İslam'ın beş şartını yerine getirmek, âşık ve aşk sahibi olmak, teferrüç sahibi olmak, evliyalar yolunu seçmek.

Marifette bulunan on makam: Edeb ve hayâ sahibi olmak, emin olmak, sabır ve kanaat sahibi olmak, kibir ve riyâdan uzak kalmak, Tanrı'nın birliğine inanmak,

³⁵² Kelâm teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.22/6), (g.103/5), (g.106/2), (g.188/3), (g.193/11), (g.285/24); **ERD** (107/6); **KÜD** (134/12); **DÖR** (g.71/2), (g.72/4), (7.müfred), (4. terci'-bend/5.bend); **SVN** (31, 164, 49, 109, 126, 149, 168, 200, 244, 264, 291, 351, 412, 419, 533, 609, 641, 705. -Bu beyitlerin tümü fasılların sonunda yer alan tekrar beyitleridir.-; **GRT** (79, 198, 2400, 449-637-1537-2400-2530); **BH** (8-B/12), (20-A/4), (21-B/4), (26-A/10).

³⁵³ Kelâmullah teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (82.kıt'a); **GRT** (2567).

³⁵⁴ Uludağ, a.g.e., s. 211.

³⁵⁵ Kenz-i mahfi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GRT (321).

nefis terbiyesi, ene'l-Hakk sahibi olmak, tecelli kılmak, dünyayı terk- ahireti seçmek, Elest Meclisinde buluşmak.

Hakikatte bulunan on makam: Tevâzu sahibi olmak, hased ve kinden arınmak, cömert olmak-cimri olmamak, kimseyi incitmemek, sır sahibi olmak, zikir ve niyâz sahibi olmak, merâtib-i Erbaa ile amel etmek, dervişlik makamına ulaşmak, seyr-i sülûk sahibi olmak, Allah'ın dîdarını görmek (Ru'yetu'l-lah)^{356 357}

köprü

Dünya. Dünyanın üzerinden gelip geçilen ve nihayetinde sona erecek olan bir köprü olduğuna dair dinî bir söylemden dolayı bu yakıştırma yapılmıştır.³⁵⁸

kul

Allah'a kul olma.³⁵⁹

kulavuz – kılavuz - kulaguz

1.Yol gösterici kişi; rehber.³⁶⁰ 2.Din rehberi; mürşit.³⁶¹

kutb-ı 'âlem

Tüm vakitlerin en büyük şeyhi olan Hızır Aleyhisselam.³⁶²

³⁵⁶ Abdurrahman Güzel, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 191.

³⁵⁷ Kırk makam teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

BH (9-A/2-3-6), (21-B/3).

³⁵⁸ Köprü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (19/3-4-5); **KÜD** (47/34), (131/10), (114/10), (48/1), (116/14), (140/3).

³⁵⁹ Kul teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.18/8), (g.21/3), (186/9), (g.21/6), (g.192/7), (g.291/15); **ERD** (42/4), (47/6), (89/1), (61/6), (66/2-3), (69/11), (83/7), (86/4), (89/1), (95/3), (110/3), (112/7), (pendname 3/3), (münacat 4/6); **KÜD** (1/82), (4/92), (7/25-46-87-151), (8/7), (10/3-11), (11/15-17), (12/17), (14/15), (15/6), (18/4-5), (19/13), (20/17), (36/25), (40/3), (43/1), (46/2), (48/8), (54/8-9), (59/4), (59/6), (66/6), (72/6), (75/11), (84/8), (87/8), (91/8-11), (93/7), (95/2), (99/13), (100/1), (103/8), (105/2), (115/17), (118/15), (126/7); **SVN** (1, 179, 713, 753); **GRT** (742, 830, 1197, 746, 830, 1493, 1498, 1503, 2711); **BH** (1-B/13), (15-B/2), (28-A/2), (2-B/5), (5-B/9), (7-A/6), (9-A/2), (15-A/9), (15-B/2-4), (19-A/7), (21-A/9), (29-A/11), (30-A/12), (31-A/12), (31-B/2-12), (35-B/4-5), (36-B/6), (38-A/5), (39-B/4), (41-A/3), (46-A/6), (47-A/10), (56-A/4-6); **ŞEN** (224).

³⁶⁰ Kulavuz – kılavuz - kulaguzteriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.276/2); **ERD** (46/6), (77/8); **KÜD** (26/2), (66/13), (30/9), (100/19), (134/7); **DÖR** (g.48/2); **SVN** (30).

³⁶¹ Kulavuz – kılavuz - kulaguzteriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (k.3/12); **ERD** (42.rubai); **KÜD** (3/23), (4/117), (14/15), (73/4), (77/23).

kutbu'z-zaman

Zamanın en büyük şeyhi.³⁶³

kutbu'l-aktâb

Kutupların kutbu; tüm zamanların en büyük şeyhi.³⁶⁴

küfr

Gerçekleri gizleme, üstünü örtme; iman gerçeğinin farkına varamama, imansızlık ve inançsızlığa düşme.³⁶⁵

küfr ehli

Küfr üzere olan inkârcı kişiler.³⁶⁶

³⁶² Kutbu-ı 'âlem teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

BH (9-A/1), (21-B/13).

³⁶³ Kutbu'z-zamân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (30/4).

³⁶⁴ Kutbu'l-aktâb teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (143/7).

³⁶⁵ Küfr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.21/6), (g.105/3), (g.146/8), (g.21/9), (g.27/5), (g.48/5), (g.84/2), (g.124/4), (g.191/4), (g.193/7), (g.206/4), (g. 231/10), (g.243/3), (g. 252/5); **ERD** (8/15); **KÜD** (11/18); **DÖR** (g.49/3).

³⁶⁶ Küfr ehli teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GRT (868).

L

lâ-mekân

Mekândan münezzezh olan Allah.³⁶⁷

lâ-mekân kârivânı

Lamekân kervanı; Hak yolunun yolcuları.³⁶⁸

³⁶⁷ Lâ-mekân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.9/2), (g.50/4); **ERD** (13/4-5), (28/8), (55/3), (98/35), (99/6), (115/5), (126/5-6); **KÜD** (43/2).

³⁶⁸ Lâ-mekân kârivânı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GRT (627).

M

makâm-ı fakr

Fakr makamı.³⁶⁹

ma'nâ - ma'nî

1.Anlam.³⁷⁰ 2.İlahi sırlara dair anlamlar; manevi haller.³⁷¹

ma'nâ eri

Mana sırrına eren kişi; mürşit.³⁷²

ma'rifet

Tasavvufta Allah'ın has kullarının ulaştığı en son mertebe; keşif ve ilham yoluyla gerçeği bilme, kavrama.³⁷³

ma'rifet ehli

Tasavvufun marifet kapısında olan arif kimseler.³⁷⁴

mâsivâ - mâsivâllah

Allah dışında kalan her şey ve onlara dair olan bilgi.³⁷⁵

mâsivâ nakşı

Dünyaya ait olan, insanı aldatan zevkler.³⁷⁶

³⁶⁹ Makâm-ı fakr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (72/18).

³⁷⁰ Ma'nâ – ma'nî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (108/10); **SVN** (143, 177, 186); **GRT** 1060, 1918); **BH** (26-A/4), (43-B/13), (52-B/4), (4-B/1), (BH 9-B/4), (11-A/2), (44-A/5-7), (57-A/2).

³⁷¹ Ma'nâ – ma'nî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (müstezad 1/5), **GRT** (417, 1099, 525, 193, 627, 1962, 2021, 2023, 2027, 2030, 2031, 2873); **BH** (4-A/13), (26-A/1), (7-B/7), (9-B/4-9-10), (34-B/10-11), (35-A/5), (37-A/2), (41-B/10).

³⁷² Ma'nâ eri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.87/6).

³⁷³ Ma'rifet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.105/1); **KÜD** (85/29); **GRT** (627, 1770); **BH** (18-A/2), (36-A/8) (19-B/2), (20-A/4), (33-A/1-2), (36-A/6-7-9).

³⁷⁴ Ma'rifet ehli teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.235/3); **BH** (22-B/1); (23-A/3), (46-B/12).

³⁷⁵ Mâsivâ – mâsivâllah teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (7/7), (37/3), (54/4), (60/3), (68/5), (107/7), (109/4), (130/5), (133/8); **KÜD** (74/2), (85/41), (125/7).

ma‘şûk

1.Sevgili.³⁷⁷2.Allah.³⁷⁸

ma‘şûk-ı Rahmânî

Rahman’ın sevgilisi; Hz. Peygamber.³⁷⁹

melâmet

1.Kınama, ayıplama.³⁸⁰ 2.Kâmil kişilerin halkın tüm kınama ve alaylarına rağmen tasavvuf yolundan vazgeçmemeleri; kendilerini onlardan soyutlamaları. Halkın kınaması yani melameti tasavvuf ehlince makbuldür.³⁸¹

mest - mestâne

İlahi aşk ile sarhoş olmuş kişi.³⁸²

mest-i ezel

“Ezel Bezmi”nde, “Elest Meclisi”nde Allah aşkıyla sarhoş olmuş kişi.³⁸³

mest-i müdâm

Sürekli sarhoş olan kişi; âşık.³⁸⁴

³⁷⁶ Mâsivâ nakşı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (92/4).

³⁷⁷ Ma‘şûk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.290/14); **DÖR** (30/4), (g.38/3), (43/4), (g.52/8), (g.55/1), (g.58/4)

³⁷⁸ Ma‘şûk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (1/5), (10/6), (122/1), (2/3), (4/1-2), (10/4), (24/5), (52/8), (122/1), (57.rubai); **KÜD** (139/3), (45/5), (52/15), (53/1), (83/1), (85/12), (87/40), (130/16), (131/5); **GRT** (1036).

³⁷⁹ Ma‘şûk-ı Rahmânî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (k.1/7).

³⁸⁰ Melâmet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terkib-bend 2/12); **ERD** (4/2); **DÖR** (g.52/8; **ŞEN** (484).

³⁸¹ Melâmet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.38/3), (g.172/2), (g.197/2), (g.31/5), (g.32/2), (g.40/2), (g.82/1), (g.99/4), (g.100/4), (g.102/1), (g.108/2-4), (g.160/2), (g.172/2), (g.174/2), (g.185/6), (g.207/4); **ERD** (38/6), (72/13), (74/6).

³⁸² Mest – mestâne teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.8/6), (g.56/6), (g.128/2), (8-1-2-3-4-5-7-8-9-10-11-12-13-14-15), (g.74/1), (g.263/5); **ERD** (24/12), (130/9); **DÖR** (g.17/4), (44.tuyuğ), (3. terci'-bend/1.bend); **GRT** (1923, 2277, 2865, 2282, 2463, 2866).

³⁸³ Mest-i ezel teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (54/5).

³⁸⁴ Mest-i müdâm teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

Mevlâ

Allah.³⁸⁵

mey

1.Şarap.³⁸⁶ 2. İlahi aşk içeceği.³⁸⁷

mey-fürûş

Aşk şarabı satan; Allah.³⁸⁸

mey-hâne

Tekke.³⁸⁹

mey-i şeytân

Şeytanın içeceği; dünya sevgisi.³⁹⁰

miskîn

1.Kayıpta olan miskin kişi; günahkâr³⁹¹. 2.Hakikati bilmeyen, gafil kişi.³⁹²
3.Kendi varlığından geçmiş, Allah karşısında meskenetin, acziyetinin farkında olan kişi; derviş.³⁹³

DÖR (k.4/9).

³⁸⁵ Mevlâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (k.3/2); **ERD** (31/1).

³⁸⁶ Mey teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (g.60/3), (g.80/3), (84/1); **ERD** (70/12).

³⁸⁷ Mey teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.8/15), (g.245/9); **GRT** (678, 680, 2254, 678, 1128, 2276, 2277, 2278, 2284, 2285, 2294); **GSR** (950).

³⁸⁸ Mey-fürûş teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.127/7).

³⁸⁹ Mey-hâne teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.46/4), (g.127/1), (g.128/1), (g.57/2-4), (g.65/4), (g.127/1), (g.128/6-8); **DÖR** (g.61/3).

³⁹⁰ Mey-i şeytân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (89/10).

³⁹¹ Miskîn teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (58/5), (139/4); **KÜD** (43/7); **SVN** (738).

³⁹² Miskîn teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

BH (7-A/6), (12-B/5).

³⁹³ Miskîn teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (52/5), (119/2); **DÖR** (g.39/3), (g.81/4), (70.kıt'a), (72.kıt'a); **GRT** (2726).

miskînlik

Meskenet; kulun Allah karşısında acziyetini bilmesi.³⁹⁴

muhabbet - mahabbet

1.Sevgi, alaka.³⁹⁵ 2.Allah ile kul arasındaki ünsiyet; Allah sevgisi.³⁹⁶

muhabbet-i Dost

Allah sevgisi.³⁹⁷

muhib

İlahi muhabbete tutulmuş kimse; âşık.³⁹⁸

mücâhede

Sâlikin nefsiyle cihat içinde olması.³⁹⁹

mürîd

Tarikata giren ve bir mürşide bağlanan kişi.⁴⁰⁰

mürşid

Hak yola davet eden, irşat vazifesini yapan, tekkelerin başında bulunup tarikata yeni giren salike adap ile erkân öğretken kişi.⁴⁰¹

³⁹⁴ Miskînlik teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (11/7); **DÖR** (k.2/4), (1. terci'-bend/3.bend), (67.kıt'a); **BH** (40-A/4).

³⁹⁵ Muhabbet-mahabbet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (67/2), (130/3).

³⁹⁶ Muhabbet-mahabbet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GRT (417, 2054, 2055).

³⁹⁷ Muhabbet-i Dost teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (3/5).

³⁹⁸ Muhib teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

BH (43-B/11-13), (44-A/1-12).

³⁹⁹ Mücâhede teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (4/11); **BH** (16-B/12).

⁴⁰⁰ Mürîd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.12/9); **ERD** (7/10), (30/3), (70/18); **KÜD** (25/15), (27/12); **DÖR** (g.8/2); **GRT** (2367, 2746); **BH** (16-B/9-13), (22-B/7); **GSR** (690).

⁴⁰¹ Mürşid teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

mürşid-i kâmil

1.Kemal sahibi olup tasavvufta en üst mertebeye erişmiş tarikat ulusu;
şeyh.⁴⁰² 2.Hz. Peygamber.⁴⁰³

müşâhede

Sufinin hallerinden biridir. Allah'ın tasavvuf erbabı kimselerin gönlünde olması ve onların da bu durumu görebilmesidir. "Hakka'l-yakîn halı"⁴⁰⁴ dir.⁴⁰⁵

KAD (g.20/8), (g.25/3), (g.86/5), (g.189/10); **ERD** (46/9), (56/2), (41.rubai), (48.rubai), (50.rubai); **KÜD** (3/24), (4/132), (25/3), (27/37), (45/7-8), (60/2), (77/26), (91/28), (137/2), (138/9); **DÖR** (g.50/5); **GRT** (2745).

⁴⁰² Mürşid-i kâmil teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (2/3), (25/1), (27/5).

⁴⁰³ Mürşid-i kâmil teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (müstezad 1/8).

⁴⁰⁴ Uludağ, a.g.e., s.265.

⁴⁰⁵ Müşâhede teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
BH (6-B/10).

N

nakîb

Şeyh yardımcısı olan kişi.⁴⁰⁶

nakkâş

Gönüllere ilahi nakşını işleyen Allah.⁴⁰⁷

nakş

1.Dünya; dünyanın aldatıcılıkları.⁴⁰⁸ 2.Yaratılmış olanlar; mahlukat.⁴⁰⁹

nazar

1.Bakış.⁴¹⁰ 2.Allah'ın kalplere işleyen ilahi nazarı.⁴¹¹ 3.Mürşidin müridinin kalbine ilahi manada nazar etmesi, bakması; kalpte ilahi sırları zuhur ettirmesi.⁴¹²

nefs

Nefis insanın özü, istek ve arzularının merkezi; heva ve hevesler; hokka-bâz; bastırılması, alt edilmesi gereken duygular; şeytanın istekleriyle istekleriyle örtüşen istek ve arzulardır.

Nefsin mertebeleri sırasıyla şunlardır: “Nefs-i emmâre, nefis-i levvâme, nefis-i mühlime, nefis-i mutmainne, nefis-i râziyye, nefis-i marziyye ve nefis-i kâmile.”⁴¹³

⁴⁰⁶ Nakîb teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (30/4).

⁴⁰⁷ Nakkâş teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.91/4), (g.73/5); **ERD** (20/15); **KÜD** (31/20), (32/5), (139/3), (34/2), (58/6), (74/1), (87/30), (88/15), (140/1); **DÖR** (k.5/16).

⁴⁰⁸ Nakş teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.91/5); **ERD** (89/4); **KÜD** (87/30), (88/15), (115/4), (38/5), (61/17), (139/3); **GRT** (1668).

⁴⁰⁹ Nakş teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.73/5); **KÜD** (31/20).

⁴¹⁰ Nazar teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terci'-bend 1/45), (g.25/9), (123/7), (g.202/4); **ERD** (3/4), (50/4), (123/6); **DÖR** (k.4/11), (g.9/3), (g.11/4), (g.23/3), (g.57/2), (g.62/4), (g.63/1), (1. terci'-bend /1.bend), (14.müfred); **GRT** (226).

⁴¹¹ Nazar teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.11/12), (g.50/2).

⁴¹² Nazar teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (33/39); **GRT** (2672).

⁴¹³ Süleyman Uludağ “Nefis”, **TDVİA**, Ankara, 2006, C.32, s.582.

Nefs-i emmâre tarikata yeni giren bir sâlikin sahip olduğu nefis mertebesi, **nefs-i kâmile** ise insân-ı kâmil seviyesine ulaşmış kimselerin, mürşitlerin nefis mertebesidir.⁴¹⁴

nefs basmak

Nefsini alt etmek; ona galip gelmek.⁴¹⁵

nefs-i emmâre

Nefsin en alt mertebesi.⁴¹⁶

nefs-i marziyye

Kemal seviyesine ulaşmış nefis.⁴¹⁷

nûr

1. Işık, nur.⁴¹⁸ 2. Hz. Peygamber.⁴¹⁹

⁴¹⁴ Nefs teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.29/5), (g.126/3), (g.257/13), (terkib-bend 1/49), (g.90/7-10), (g.128/4), (g.192/2-8), (g.225/4), (g.228/5), (g.235/7); **ERD** (4/2), (72/8), (4/7), (12/1-3-4-5-6-7-8-10-11-12-13-14-15), (16/2), (40/6), (56/4), (58/1-12), (59/3), (60/3), (61/5), (72/8-9), (74/1), (77/3), (78/8), (82/8), (86/10), (88/4-8), (90/2), (91/1), (92/3), (98/9-10), (101/2-4-6), (104/2-5-9), (105/4-8), (106/3), (115/1-2-3-4-9), (116/4), (121/7), (122/4), (125/4-5-8-9), (127/4-5-8), (131/7), 133/5), (140/6), (1.mesnevi/10), (pendname 2/9), (pendname 3/12), (münacat 4/2), (pendname 7/14), (23.rubai), (24.rubai), (54.rubai); **KÜD** (1/42-118), (41/14), (1/92), (4/134), (7/58), (9/1-8), (10/10-16), (11/9-12), (12/1-12), (13/4-8), (14/4), (23/57), (31/23), (40/7), (41/14), (43/10), (45/19), (46/7-12), (47/32), (50/11), (56/13), (57/3-9), (58/10), (60/4), (70/5), (74/12), (76/15), (77/7), (80/7-9), (81/10), (87/5-10-22), (91/1-16), (92/7), (93/3), (100/17), (104/6), (107/5), (108/1), (109/27), (112/2), (113/6), (115/11), (118/4), (125/2), (126/13), (128/3), (129/2), (134/1); **DÖR** (g.27/5), (g.55/6-7); **SVN** (496, 635, 712, 733, 734); **GRT** (2226, 2310, 2602, 641, 1507, 2198, 2312, 2376, 2535, 2578, 2602, 2603, 2678, 2840); **BH** (31-B/1), (19-B/9), (46-A/13), (5-A/9), (19-B/5), (40-B/5-6), (50-B/12-13); **ŞEN** (477); **GSR** (6, 670).

⁴¹⁵ Nefs basmak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (38/12).

⁴¹⁶ Nefs-i emmâre teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (115/8); **KÜD** (12/9).

⁴¹⁷ Nefs-i marziyye teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (89/49).

⁴¹⁸ Nûr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.8/8), (g.13/11), (g.243/2), (g.11/2), (g.12/10), (g.20/11), (g.35/3), (g.53/9), (g.64/3), (g.77/1), (g.104/5), (g.118/4), (g.126/7), (g.152/5), (g.154/5), (g.191/6), (g.193/7), (g.243/1), (g.259/3), (g.290/12); **ERD** (17/7), (37/12), (113/3), (35/2), (48/2), (91/10), (113/3); **KÜD** (29/5), (60/17), (87/12), (1/8), (4/45), (7/71), (13/15), (100/3); **DÖR** (g.20/1-7), (g.48/7), (g.1/7), (g.30/8), (g.76/5), (94.tuyuğ); **SVN** (99, 228, 247, 302, 269, 284, 312, 313, 329, 523); **GRT** (34, 2265, 2729, 112, 223, 229, 240, 253, 288, 300, 301, 307, 329, 380, 620, 787, 1040, 1301, 1347, 1386, 2159, 2741); **GSR** (87, 270, 686, 932); **BH** (30-A/6), (43-B/6),

P

pâdişâh

1.Sultan, hükümdar.⁴²⁰ 2.Allah.⁴²¹

pâdişâh-ı bî-niyâz

Hiç kimseden yardım istemeye muhtaç olmayan Allah.⁴²²

pâdişâh-ı bî-zevâl

Zeval bulmayacak, varlığı devamlı olacak padişah; Allah.⁴²³

pâdişâh-ı yektâ

Eşi benzeri olmayan padişah; Allah.⁴²⁴

pâdişâhlar pâdişâhı

Allah.⁴²⁵

peymâne

Kadeh; ilahi aşk içeceği.⁴²⁶

pîr

1.İhtiyar kişi.⁴²⁷ 2. Tarikat ehline yol gösterici kişi; mürşit.⁴²⁸

⁴¹⁹ Nûr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

SVN (123, 228, 232); **BH** (54 B/8).

⁴²⁰ Pâdişâh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

BH (50-A/2); **GSR** (385).

⁴²¹ Pâdişâh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.1/9), (g.18/5), (g.122/4), (g.156/1); **KÜD** (2/9), (7/147), (59/3), (2/14), (7/2-13-24), (10/19), (14/9), (18/4), (40/3), (60/16), (61/3); **SVN** (6, 402, 747); **GRT** (408); **BH** (15-B/7), (30-A/11), (37-A/4-13); **GSR** (14).

⁴²² Pâdişâh-ı bî-niyâz teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (münacat 4/5).

⁴²³ Pâdişâh-ı bî-zevâl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

SVN (23).

⁴²⁴ Pâdişâh-ı yektâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.11/6).

⁴²⁵ Pâdişâhlar pâdişâhı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ŞEN (69, 71).

⁴²⁶ Peymâne teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GRT (2863).

⁴²⁷ Pîr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

pîr-i mugân

Mürşid-i kâmil.⁴²⁹

pîr-i tarîkat

Tarikatın piri; şeyh.⁴³⁰

piyâle

Tasavvuf ehli kimselerin içerisinde ilahi aşk şarabını içtikleri kadeh.⁴³¹

KAD (terci'-bend 2/54), (g.12/10), (g.14/11), (g.282/5); **ERD** (98/18); **KÜD** (91/23); **GRT** (1260); **GSR** (112, 623, 625).

⁴²⁸ Pîr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.12/9); **ERD** (142/1); **DÖR** (g.8/1-2), (48. tuyuğ); **GRT** (178, 2672).

⁴²⁹ Pîr-i mugân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **GRT** (2302).

⁴³⁰ Pîr-i tarîkat teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **DÖR** (2.mesnevi).

⁴³¹ Piyâle teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.46/4); **GRT** (2829).

R

recâ vü havf

Havf u reca; kulun Allah'a karşı korku ile umut arasında olması.⁴³²

remz

İlahi aşkın bilgisi; “tasavvufi sırları ehli olmayanlardan uzak tutma.”^{433 434}

remz ehli

İlahi aşkın bilgisine erişmiş olan kişi; âşık.⁴³⁵

rızâ

Allah'ın kulundan razı olması, ondan hoşnut olması; kulun da Allah'tan razı olmasıdır. Rıza sufilerin erişmek istedikleri bir mertebedir. **Nefs-i râziye** rızâ makamına erişmiş olan sufilerin nefsini tanımlamak için kullanılmıştır.⁴³⁶

riyâzet

“Yiyip içmeyi azaltarak nefsi terbiye etmek. Nefsin arzu ettiği şeyleri vermemek. Nefsin tabiatından çıkmak.”^{437 438}

⁴³² Recâ vü havf teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GRT (1392, 1394).

⁴³³ Ethem Cebecioglu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Otto Yayınları, Ankara, 2014.

⁴³⁴ Remz teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (13/13), (91/17-18), (92/10), (100/13).

⁴³⁵ Remz ehli teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GRT (373).

⁴³⁶ Rızâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (k.3/2); **ERD** (12/7); **KÜD** (80/4).

⁴³⁷ Safer el-Muhibbi el-Cerrahi, **Islahat-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye – Tasavvuf Terimleri-**, Kırkkandil Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 328.

⁴³⁸ Riyâzet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (56/5).

S

sâkî

1.İçki meclislerinde şarap dağıtan kişi.⁴³⁹ 2.Allah.⁴⁴⁰ 3. İlahi aşkı müritlerine sunan mürşit.⁴⁴¹ 4.Hz. Peygamber.⁴⁴²

sâkî-i bâkî

Beka sahibi olan Allah.⁴⁴³

sâkî-i ışk

Aşk sakisi; Allah.⁴⁴⁴

sâlik

Seyr u sülûk yoluna girmiş, insân-ı kâmil mertebesine ulaşmak için bir pirin eğitiminden geçecek olan derviş. “Sâlikin mertebesi ârifin altında ve mürîdin üzerindedir.”^{445 446}

sancak

Şeyhin mirası, öğretileri.⁴⁴⁷

sarrâf

1.Altın ve diğer değerli madenlerden anlayan, onların ticaretini yapan kimse.⁴⁴⁸ 2.Tasavvuf ehli; derviş.⁴⁴⁹ 3.Âşık.⁴⁵⁰

⁴³⁹ Sâkî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.8/9-10-12), (g.118/1), (g.53/1), (g.134/6), (g.256/1), (g.287/10); **ERD** (70/12); **DÖR** (g.56/2).

⁴⁴⁰ Sâkî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GRT (1918).

⁴⁴¹ Sâkî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.244/8), (g.236/2); **ERD** (1/3), (11.rubai); **GRT** (680); **GSR** (2228).

⁴⁴² Sâkî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (2/9); **GRT** (679).

⁴⁴³ Sâkî-i bâkî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.155/2).

⁴⁴⁴ Sâkî-i 'ışk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GSR (950).

⁴⁴⁵ Kâşânî (Çev: Ekrem Demirli), a.g.e., s. 290.

⁴⁴⁶ Sâlik teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.67/5), (g.146/2); **KÜD** (3/23), (7/86), (87/31); **DÖR** (1. terci'-bend/5.bend), (10.müfred); **GRT** (735, 1190, 2466, 755, 2064).

⁴⁴⁷ Sancak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (30/4).

sarrâflık

Dervişlik.⁴⁵¹

satır çalmak

Nefis mücadelesinde bulunmak.⁴⁵²

sen ben defteri

Kulun Allah'la arasına perde çekmesi; benlik davasına düşmesi.⁴⁵³

sevdâ-yı sivâ

Masiva sevgisi.⁴⁵⁴

sır

1.Gizli saklı olan, duyulmasından sakınılan şey.⁴⁵⁵ 2.Yalnızca Allah yolundaki gönül ehli kimselerin anlayabileceği ilahi gizlilikler.⁴⁵⁶

sırr-ı ene'l-Hak

Ene'l-Hak sırrı.⁴⁵⁷

⁴⁴⁸ Sarrâf teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.22/5); **ŞEN** (455).

⁴⁴⁹ Sarrâf teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.124/3), (g.153/4), (g.197/5), (g.205/5); **KÜD** (118/12).

⁴⁵⁰ Sarrâf teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.252/6).

⁴⁵¹ Sarrâflık teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.140/2).

⁴⁵² Satır çalmak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (113/3).

⁴⁵³ Sen ben defteri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (53/12).

⁴⁵⁴ Sevdâ-yı sivâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (90/6).

⁴⁵⁵ Sır teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (7/17); **DÖR** (k.5/12), (g.18/5), (g.31/5), (g.71/2), (g.71/5), (g.71/6), (muhammesin üçüncü bendi), (80.tuyuğ), (86.tuyuğ); **GSR** (494).

⁴⁵⁶ Sır teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terci'-bend 1/43), (terkib-bend 2/37), (g.203/3), (terkib-bend 2/10), (k.1/11), (g.3/1), (g.31/4), (g.51/3), (g.57/11), (g.58/2), (g.64/7), (g.65/7), (g.87/9), (g.104/6), (g.121/1), (g.124/2), (g.134/1), (g.137/2), (g.151/1), (g.154/4), (g.171/3), (g.189/7), (g.208/5), (g.277/3), (g.281/3); **ERD** (58/12), (71/8), (82/3), (85/5-15), (92/9), (98/21), (129/3), (13.rubai), (53.rubai); **KÜD** (4/118), (9/13), (33/41), (3/14), (7/22), (66/1), (86/30); **DÖR** (7.müfred); **GRT** (261, 1068, 1190, 1646, 2880); **BH** (6-B/10), (8-B/11), (38-B/4), (20-A/8), (21-A/9), (21-B/11), (33-B/1-4), (42-A/10), (44-A/4-13), (45-A/9), (45-B/1-8), (55-A/1).

sırât-ı müstakîm

İstikamet üzere olan, insanı doğru yola götüren yol.⁴⁵⁸

sivâ

Allah'tan gayri her şey; Masiva.⁴⁵⁹

sûf

Yün kumaş; sufilerin dünyaya ehemmiyet vermediklerini göstermek amacıyla giydikleri kıyafet.⁴⁶⁰

sûfî – sofu - sofi

1. İbadetlerini gösteriş için yapan ve âşık tipinin zıddı karakterde olan.⁴⁶¹
2. Tasavvuf ehli.⁴⁶²

sultân

1. Sultan, hükümdar.⁴⁶³ 2. Allah.⁴⁶⁴ 3. Hz. Peygamber.⁴⁶⁵ 4. Âşık.⁴⁶⁶

⁴⁵⁷ Sırr-ı ene'l-Hak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.105/5).

⁴⁵⁸ Sırât-ı müstakîm teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GRT (1699, 2474).

⁴⁵⁹ Sivâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (139/3).

⁴⁶⁰ Sûf teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GRT (2699).

⁴⁶¹ Sûfî-sofu-sofi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.27/5), (g.59/2), (g.59/4-7), (g.173/2), (g.245/6), (g.256/7); **DÖR** (g.26/4), (15. müfred).

⁴⁶² Sûfî-sofu-sofi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (10/7), (12/25), (27/11-14), (61/23), (86/32), (80/14), (115/12), (130/9-10); **ERD** (69/7); **DÖR** (52. kıt'a), (53.kıt'a); **SVN** (184); **GRT** (2830).

⁴⁶³ Sultân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terci'-bend 2/2), (g.17/5), (g.29/2), (g.54/6), (g.93/4), (g.119/10), (g.182/9), (g.231/1-2), (g.279/2); **ERD** (11/2), (71/3), (55/11), (62/5), (69/12), (86/4), (83/7); **KÜD** (91/31), (127/27); **SVN** (93); **GRT** (116, 158, 2683, 2684, 2689); **BH** (46-B/7); **GSR** (386).

⁴⁶⁴ Sultân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (k.1/44), (g.18/3), (g.124/5), (g.18/8), (g.20/2), (g.21/3), (g.23/8), (g.27/8), (g.73/1), (g.89/6), (g.93/5-8), (g.124/5), (g.150/7) (g.157/9), (g.186/9), (g.229/2), (g.241/7), (g.291/15), (g.294/3), (g.295/7); **ERD** (42/4), (45/6), (58/12), (73/9), (79/5), (80/1), (85/3), (95/3), (112/7), (113/1-2), (121/5), (g.124/5); **KÜD** (3/1), (8/8), (40/2); **BH** (4-A/9), (6-A /4).

⁴⁶⁵ Sultân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

SVN (235, 688).

⁴⁶⁶ Sultân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (8/18).

sultân-ı ekber

En büyük sultan; Allah.⁴⁶⁷

sûret âlemi

Dünya.⁴⁶⁸

⁴⁶⁷ Sultân-ı ekber teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

BH (24-A/5).

⁴⁶⁸ Sûret 'âlemi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (92/8).

Ş

şâh - şeh

1.Sultan, hükümdar.⁴⁶⁹ 2.Allah.⁴⁷⁰ 3. Hz. Peygamber.⁴⁷¹ 4.Şeyh.⁴⁷²

şâh-ı a'zâm

Azamet, büyüklük sahibi şah; Hz. Peygamber.⁴⁷³

şâh-ı cihân

1.Cihanın şahı; Hz. Peygamber.⁴⁷⁴ 2. Şeyh.⁴⁷⁵

şâhbâz

1.Doğan.⁴⁷⁶ 2.Âşık, derviş.⁴⁷⁷

şal

Derviş giysisi.⁴⁷⁸

⁴⁶⁹ Şâh-şeh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KÜD** (64/4), (92/9), (127/27); **SVN** (199); **GRT** (1037); **BH** (56-A/2); **ŞEN** (324); **GSR** (349, 366, 393, 511).

⁴⁷⁰ Şâh-şeh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (terci'-bend 1/54), (g.23/7), (g.27/7), (g.52/6), (g.63/6), (g.78/1-7-8), (g.104/5-7), (g.128/8), (g.142/1); **ERD** (26/3), (67/7-8), (67/9), (69/8), (70/27), (85/11), (121/5), (130/7), (1.mesnevi/9), (pendname 3/4), (54.rubai); **KÜD** (1/82), (3/25), (4/92), (16/5), (17/1), (36/25), (54/8), (56/5), (59/4), (74/2-13), (79/15), (91/8-11), (95/2), (101/2), (104/3); **GRT** (1116); **BH** (3-B/4), (54-B/6), (6-A/10), (26-B/7), (56-A/5-6-7-8), (56-A/7).

⁴⁷¹ Şâh-şeh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **SVN** (268, 286, 434, 450, 559, 689); **GRT** (153); **BH** (1-A/13), (28-B/6), (54-B/10), (58-A/4).

⁴⁷² Şâh-şeh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **GRT** (711).

⁴⁷³ Şâh-ı a'zâm teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **GRT** (1947).

⁴⁷⁴ Şâh-ı cihân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **SVN** (275, 342, 626).

⁴⁷⁵ Şâh-ı cihân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **GRT** (837).

⁴⁷⁶ Şâhbâz teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.87/2); **KÜD** (31/13), (35/15), (36/21), (84/6).

⁴⁷⁷ Şâhbâz teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.12/6), (g.104/7), (g.126/3), (g.127/8), (g.205/5), (g.210/2); **ERD** (67/8); **KÜD** (117/8).

⁴⁷⁸ Şal teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.84/1); **KÜD** (86/30).

şarâb

1.İçecek.⁴⁷⁹ 2.İlahi aşk, ilahi aşk şarabı.⁴⁸⁰

şarâb-ı şeytân

Şeytanın şarabı; dünya sevgisi.⁴⁸¹

şarâb-ı vahdet

Vahdet şarabı.⁴⁸²

şer‘ – şerî‘at

İslam'ın kaideleri, emir ve yasakları; tasavvufun, içerisinde onar adet makamın bulunduğu dört kapısından biri.⁴⁸³

şerî‘at ehli

Şeriat hükümlerine bağlı olan, onun gerekliliklerini yerine getiren kişiler.⁴⁸⁴

şerbet-i şeytân

Dünya sevgisi.⁴⁸⁵

şeyh

Bir tarikatın en üst mertebesinde olan, tarikata yeni müntesip olanlara yol gösteren, Hak dostu kişi.⁴⁸⁶

⁴⁷⁹ Şarâb teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (76/12), (112/11); **DÖR** (3. terci'-bend/4.bend).

⁴⁸⁰ Şarâb teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.57/2), (g.55/4), (g.56/5), (g.122/5), (g.155/1), (G.244/1), (g.256/5), (g.295/4), (g.127/1); **ERD** (1/3); **GRT** (78), (1918), (2227), 2245, 2251).

⁴⁸¹ Şarâb-ı şeytân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (77/18).

⁴⁸² Şarâb-ı vahdet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (g.8/3).

⁴⁸³ Şer‘ - şerî‘at teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (78/12); **KÜD** (66/8), (121/2); **SVN** (106); **GRT** (67, 606, 711, 728, 822, 823, 2041, 2043, 2044, 2074, 2320, 2396, 2419, 2645, 2708, 2751, 2787); **BH** (2-A/6), (12-A/13), (22-B/8), (9-A/10), (13-B/3), (26-A/5—8), (27-B/12), (28A/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13), (28-B/1-2-3-4-5-6-8); **ŞEN** (143, 159, 161, 171).

⁴⁸⁴ Şerî‘at ehli teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GRT (2222).

⁴⁸⁵ Şerbet-i şeytân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (91/27).

şeyh-i İslâm

Hz. Peygamber.⁴⁸⁷

⁴⁸⁶ Şeyh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (30/2), (70/5), (112/4), (113/1-2-3-4-5), (114/1-2-3-4-5), (145/2); **KÜD** (86/33), (45/8), (27/6), (111/5), (116/18), (119/5); **DÖR** (g.8/5), (47.tuyuğ); **GRT** (2625, 2644); **BH** (16-B/4-8); **GSR** (689, 692).

⁴⁸⁷ Şeyh-i İslâm teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **GRT** (104).

T

tahâret

Kalbin Allah ile meşgul olmak suretiyle temiz kalması.⁴⁸⁸

takvâ - takvî

Dinî hükümlere sıkı sıkıya bağlı olma, kulun kendini Allah'a yaklaştıracak olan amellerde daha hassas ve itinalı olmasıdır. İbadet ve zikirlerin başkaları görecektir diye değil Allah bilecek diye yapılmasıdır. Tüm işlerde halis ve samimi olmaktır.⁴⁸⁹

490

tarîkat

Tasavvufun dört kapısından biridir. Sufilerin Hakk'a ulaşma yolunda bağlandıkları, bir şeyhin nezaretinde belli ritüellerle eğitimden geçtikleri kurumlardır. Ethem Cebecioğlu'nun verdiği bilgiye göre, "Tarikatları, 1) Tarîk-ı Ahyâr: ibâdet ve takva yoluna ağırlık veren tarikat, 2) Tarîk-ı Ebrâr: Nefse çile çektirme yönü özellik kazanan tarikat, 3) Tarîk-ı Şuttâr: Aşk ve vecd ile hedefe ulaşmayı amaçlayan tarikat olmak üzere, üçe ayırmak mümkündür."^{491 492}

tarîkat ehli

Bir tarikata mensup, tasavvuf ehli kimseler.⁴⁹³

tarîkat sâliki

Seyr ü süluk yolundaki kişi; derviş.⁴⁹⁴

⁴⁸⁸ Tahâret teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (91/5).

⁴⁸⁹ Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s.684-685.

⁴⁹⁰ Takvâ-takvî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.26/5), (g.76/2); **KÜD** (25/6), (41/2), (65/3), (130/20); **DÖR** (k.3/13); **GRT** (1923).

⁴⁹¹ Cebecioğlu, a.g.e., s.687.

⁴⁹² Tarîkat teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

DÖR (g.50/8), (1.mesnevi); **KÜD** (4/105), (65/2), (121/2); **GRT** (68, 728); **BH** (2-A/9), (9-A/10); **GSR** (973).

⁴⁹³ Tarîkat ehli teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

BH (14-A/1), (15-A/6), (16-A/5).

⁴⁹⁴ Tarîkat sâliki teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

GSR (617).

tecellâ - tecellî

“Allah’ın sır ve kudretinin eşya ve canlılarda görünmesi.”^{495 496}

tersâ-zâde

İlahi nur, feyiz, coşkunculuk hali.⁴⁹⁷

tevbe

1.Hatalardan dönüp Allah’tan af dilemek.⁴⁹⁸ 2.Tevbe Suresi.⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ Mustafa Tatçı, **Yunus Emre Divanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

⁴⁹⁶ Tecellâ-tecellî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.7/1), (g.104/5), (g.126/7); **DÖR** (g.20/3); **ERD** (85/1), (92/2), (9.rubai, (2/2), (74/8), (85/6);
KÜD (23/8); **GRT** (307, 1514); **GSR** (921, 926).

⁴⁹⁷ Tersâ-zâde teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (2806-2807).

⁴⁹⁸ Tevbe teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (104/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10), (106/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11), (24.rubai), (25.rubai); **KÜD** (10/19),
56/17), (9/11), (10/1), (18/1-13), (28/21), (31/22), (60/9), (64/7), (106/8), (119/5); **SVN** (83); **GRT**
(1478); **BH** (15-B/4), (31-A/13).

⁴⁹⁹ Tevbe teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (1/118), (7/102).

U

ukbâ - ukbî

Ebedi âlem; Ahiret.⁵⁰⁰

ukbâ hevesi

Ahirete ve orada karşısına çıkacak olan şeylere karşı kulun daima hazırlıklı olması; ahiret hazırlığına düşkün olması.⁵⁰¹

ulu

Tarikat büyüğü, şeyh.⁵⁰²

'uzlet ehli

Kendini halktan soyutlayan, Hakk'a yakın olan tasavvuf ehli kişi; derviş.⁵⁰³

⁵⁰⁰ Ukbâ-ukbî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.106/4); **ERD** (108/12), (119/8), (130/1); **KÜD** (1/79), (27/34), (108/8); **DÖR** (k.3/16), (g.32/6); **SVN** (553); **GSR** (710, 871).

⁵⁰¹ Ukbâ hevesi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (terkib-bend 1/48).

⁵⁰² Ulu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (53/12).

⁵⁰³ 'Uzlet ehli teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (pendname 3/1-2-3-4-5).

V

vahdet - kesret

Vahdet, birlik, bir olma; Allah'ta fani olma. Kesret, çokluk; Allah fikri dışında kalan ve insanı dünyanın heva ve hevesine kaptıran her şeydir.⁵⁰⁴

vasl

1.Kavuşma, vuslat.⁵⁰⁵2.Allah'a kavuşmak.⁵⁰⁶

velî

Ermiş kişi.⁵⁰⁷

visâl

Kavuşma; vuslata erme.⁵⁰⁸

⁵⁰⁴ Vahdet-kesret teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g. 119/7), (g.163/3), (191/7), (terci'-bend 2/55), (g.19/5), (g.93/7), (g.105/1), (g.155/7), (g.254/7); **ERD** (2/6), (70/23); **KÜD** (4/95); **GRT** (616, 1320, 2204, 225, 650, 1199, 1799, 1975, 1977, 2178, 2462).

⁵⁰⁵ Vasl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.243/7), (g.250/4), (286/2); **DÖR** (g.2/3), (g.82/3).

⁵⁰⁶ Vasl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.89/9); **ERD** (6/7), (29/3), (47/4), (13/7), (117/5), (129/4-7), (132/1)

⁵⁰⁷ Velî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KÜD (4/130).

⁵⁰⁸ Visâl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (73/2), (74/2), (76/11), (102/2), (120/9), (137/1); **KÜD** (3/19-28), (86/25); **GRT** (1264, 1375).

Y

yohluk - yokluk

Dünyalık metaların hepsinin değersiz olduğu, varlığa önem verilmeyen fenâ âlemi; Allah karşısında kulun kendini yok bilmesi.⁵⁰⁹

⁵⁰⁹ Yohluk-yokluk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (1/7), (94/1), (100/8), (10.rubai), (11.rubai); **KÜD** (43/9), (62/1), (68/5), (129/10); **DÖR** (g.79/7); **GRT** (1006, 1007, 2098, 536, 1284).

Z

zâhid

1. İbadetlerini gösteriş için yapan, zühd sahibi olduğunu düşünen, ham sofu.⁵¹⁰
2. Dünyadan elini eteğini çekmiş gerçek manada zühd sahibi kişi.⁵¹¹

zâhid-i dünyâ-perest

Dünyaya tapan zahit; kaba sofu.⁵¹²

zikir

Allah'ı anmak. Zikrin her tarikata göre farklı usul ve erkânları vardır. Temel amaç, belirli vasıtalar yoluyla Allah'ı anmak ve ona karşı birtakım ibadetlerde bulunmaktır.⁵¹³

zühd

Dünyadan el etek çekip tüm dünyevi işlerden uzaklaşmak, yalnızca Allah fikriyle ve ibadetle meşgul olma. Edebî metinlerde kimi zaman olumlu kimi zaman ham sofuluğun meşguliyetlerinden bahsetme konusunda olumsuz manada kullanılmıştır.⁵¹⁴

zülf

“Allah'ın hiç kimsenin ulaşamayacağı gaybi hüviyetinin sembolü.”^{515 516}

⁵¹⁰ Zâhid teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.4/8); **ERD** (15/4), (37/7), (96/1); **DÖR** (g.26/5), (g.32/5), (g.51/5); **GRT** (78).

⁵¹¹ Zâhid teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.109/2), **KÜD** (7/123), (45/4), (88/17), (12/13), (27/6), (43/4), (51/16), (79/14); **GRT** (2662, 2674, 2828); **BH** (7-B/2), (13-B/13), (43-B/1), (44-B/5).

⁵¹² Zâhid-i dünyâ-perest teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

ERD (54/2).

⁵¹³ Zikir teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.4/8), (g.26/5), (g.175/1); **ERD** (130/10), (133/), (1.mesnevi/7); **KÜD** (51/16), (4/26-31-33-37-42-55-57-110-138-143), (7/155), (12/18), (31/22), (61/20-21-25), (109/1); **DÖR** (54.tuyuğ), **SVN** (559).

⁵¹⁴ Zühd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.40/2), (g.170/2), (245/2), (g.27/5), (g.37/5), (g.195/9), (g.59/6), (g.104/2), (g.106/3), (g.146/7), (g.224/2), (g.245/2), (g.289/2); **ERD** (35/5), (54/2), (68/3); **KÜD** (11/10), (12/9), (82/5), (11/10), (27/24), (51/16), (108/5); **DÖR** (k.3/13), (g.32/5), (g.51/5), (k.5/8), (g.26/4), (g.51/5), (5. terci'-bend/3.bend); **GRT** (2850).

⁵¹⁵ Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s.246.

⁵¹⁶ Zülf teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

zünnâr

1.Hristiyan keşişlerin bellerine bağladıkları kuşak.⁵¹⁷ 2.Kulun ilahi aşka, Allah'a ve tasavvuf yoluna olan bağlılığı.⁵¹⁸

ERD (57/4), (78/7), (109/10); **GRT** (2123, 2128, 2173, 2132, 2135, 2136, 2138, 2141, 2142, 2143, 2148, 2150, 2153, 2154, 2211, 2180).

⁵¹⁷ Zünnâr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.8/5), (g.57/6), (g.76/2), (g.22/11), (g.51/7), (g.119/4), (g.160/5), (g.184/6), (g.243/3), (g.284/17); **KÜD** (4/140); **GRT** (2795, 2805).

⁵¹⁸ Zünnâr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (g.3/7); **ERD** (50/7); **GRT** (2484).

SONUÇ

Tekke edebiyatı, tasavvuf hareketinin etkisiyle yüzyıllar boyunca halkı irşat faaliyetleri için açılan ve varlığını Osmanlı'nın son dönemine kadar sürdüren tekkelerde ve onların çevresinde ortaya çıkarak gelişim göstermiştir. Bu edebiyat bahsi geçen yerlerde benzer öğretilerle yetişmiş yahut benzer etkilerle varlığını devam ettirmiş kişiler tarafından meydana getirilmiştir. Metinleri yazan kişilerin hayat tarzı, eğitimi ve zevkleri dolayısıyla zaman zaman Halk edebiyatına zaman zaman da Divan edebiyatına yakın bir noktada durmuştur. Bu sebeple de çeşitli araştırmacılar tarafından kimi zaman Halk edebiyatı içerisinde sayılmış kimi zaman Divan edebiyatıyla bağlantı kurularak verilmiş, kimi zaman da müstakil bir edebî hareket olarak nitelendirilmiştir.

15. yüzyıl klasik edebiyat alanında dinî-tasavvufi mesnevilerin sıkça kaleme alındığı bir devir olmuş, bu münasebetle de bu yüzyılda Tekke edebiyatı sahasında değerlendirilebilecek birçok metin kaleme alınmıştır. Tezimiz kapsamında Tekke edebiyatının bu en verimli dönemlerinden biri olan 15. yüzyıl tasavvufi terimlerini incelemek için esas alınmıştır. Bu bağlamda kaleme almış olduğumuz “15. yüzyıl Tekke Edebiyatında Tasavvuf Terimleri” isimli tezimiz kapsamında öncelikle bahsi geçen devirde Tekke edebiyatı bağlamında yazılmış olan tasavvufî nitelikli dört divan ile beş mesnevi incelenmiştir. İnceleme neticesinde bu metinlerde yer alan terimler tespit edilmeye çalışılmıştır. Terimlerin tespitinden sonra sırayla bunların metinlerin içerisinde kazanmış oldukları anlamlara ve o anlamlara denk gelecek olan kullanımlara yer verilmiştir.

Tez çalışması sonunda tasavvufi terim kullanımına dair olan eğilimin şairlerin üsluplarına, eğitim durumlarına ve zevklerine göre farklılık arz ettiği gözlemlenmiştir. Bu minvalde 15. yüzyıl Tekke edebiyatı içerisinde eser meydana getiren isimlerin farklı farklı üsluplarla metin oluşturdukları ve tasavvufi terimleri de bu üslup ve beğeniler doğrultusunda kullandıkları sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra bu metinlerdeki terimler kullanım sıklığı bakımından değerlendirildiğinde örneğin **ışk** teriminde olduğu gibi kimilerinin daha sık, “Hakikati göremeyen, kalp gözü kapalı olan” manasındaki **a‘ma** terimi gibi kimilerinin ise daha kısıtlı olduğu görülmüştür.

Çalışmanın sözlük kısmından önce ise 15. yüzyıl Tekke edebiyatını tanıtmaya ve bahsi geçen bu dönemde kaleme alınmış olan Divan edebiyatı metinlerinden örnek seçilen iki divan ile bu iki edebiyat anlayışının (Divan ile Tekke) terimsel bağlamda benzer ve farklı yönleri ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

Çalışmamızın neticesinde 15. yüzyıl Tekke edebiyatı terimleri metinler ışığında ortaya çıkarılıp okuyucunun istifadesine sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Açıköz, Namık: “Türk Şiirinde Tasavvufî Terimlerin Kullanılışının İlk Örneklerinden Yunus Emre Divanı”, Ankara, **Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını - Sayı: 69 Kongre ve Sempozyum Bildirileri Dizisi: 2, 1991.
- Aksoy, Hasan: “Gülşenî-i Saruhânî”, **TDVİA**, 1996, C. 14, s. 256.
- Azamat, Nihat: “Kaygusuz Abdal”, **TDVİA**, C. 2, 2002, s. 74-76.
- Bankır, Mehmet Malik: **Gülşen-i Râz (Gramer-Metin-Gramatikal İndeks)**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 1997.
- Bilgin, A. Azmi: **Türk Tasavvuf Edebiyatı Makaleleri**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.
- Bilgin, Azmi: “Türk Edebiyatında Fakr”, **XI. Milli Türkoloji Kongresi**, 11-13 Kasım 2014, C. 1.
- Bilgin, Azmi: **Ümmi Sinan Dîvânı**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Cebecioğlu, Ethem: **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ankara, Rehber Yayıncılık, 1997.
- Çelebioğlu, Amil: **Türk Edebiyatı’nda Mesnevi (XV. Yy.’a Kadar)**, Kitabevi, İstanbul, 1999.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi, 2009.

- Doğan, Muhammet Nur: **Fuzulî'nin Poetikası**, İstanbul, Yelkenli Yayınevi, 2009.
- Erarslan, Kemal: "Ahmed Yesevi", **TDVİA**, 1989, C. 2, s. 159-161.
- Erkan, Mustafa: "Hatiboğlu", **TDVİA**, Ankara, 1997, s. 461-462.
- Erünsal, İsmail: "Abdürrahim Karahisârî", **TDVİA**, 1988, C. 1, s. 291-292.
- Güneş, Mustafa: **İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Hayatı Eserleri ve Dîvânı**, İstanbul, Sahhaflar Kitap Sarayı, 2006.
- Güzel, Abdurrahman: **Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2012.
- Kanar, Mehmet: **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul, Say Yayınları.
- Kâşânî, Abdürrezzak (Çev: Ekrem Demirli): **Tasavvuf Sözlüğü**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2015.
- Levend, Agâh Sırrı: **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007.
- Onay, Ahmet Talat (Haz: Cemal Kurnaz): **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, Kurgan Edebiyat Berikan Yayıncılık, Ankara, 2013.
- Pehlivan, Elif: **Nasihat-nâme Şeyh Eşref b. Ahmed - Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2001.
- Pekolcay, Necla: **İslâmî Türk Edebiyatı 1**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1981.
- Pekolcay, Necla: "Mevlid", **TDVİA**, 2004, C. 29, s. 485-486.

- Pekolcay, Necla: **Mevlid Süleyman Çelebi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2016.
- Sehî Beg
(Haz: Mustafa İsen): **Heşt Bihişt**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1998.
- Sever, Mustafa: **Dîvân-ı Kaygusuz Abdal**, Ankara, Helke Yayıncılık, 2016.
- Şentürk, Ahmet Atillâ: **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013.
- Şentürk, Ahmet Atillâ: **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Şentürk, Ahmet Atillâ: Ahmet Atillâ Şentürk, “Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili”, **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring 2015**.
- Tarlan, Ali Nihat: **Ahmet Paşa Divanı**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1992.
- Tatçı, Mustafa: **Yunus Emre Dîvânı**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Tavukçu, Orhan Kemal: **Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni**.
- Türk, Vahit: **Hatiboğlu'nun Bahrü'l-Hakayık'ı – Transkripsiyon-Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, 1987.
- Uludağ, Süleyman: **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Yavuzer, Hayati: **Kemâl Ümmî Dîvânı İnceleme-Metin**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve

Uygulama Merkezi Yayınları:3, Bolu,
2008.

Yıldırım, Mestan:

Gülşenî-i Saruhânî Râz-nâme
(Makâlât-ı Gülşenî) Sırlar Kitabı,
Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2012.

Elektronik Kaynaklar:

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0>

http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/tunc_03.pdf

<http://www.osmanliedebiyati.com/>

<http://lugatim.com/>

http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_tarama&view=tarama

http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&view=gts

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10663,metinpdf.pdf?0>

EK – 1

Bu bölümde tezin üçüncü bölümünde verilen terimlerin bağlamsal olarak nasıl kullanıldıklarını ortaya koymak amacıyla terimlerin geçtiği metinlerden anlamlara uygun düşen üçer adet örnek beyit nesre çevirileriyle birlikte verilmiştir.

A

abâ

Dervişlerin giydikleri basit bir biçimde kaba kumaştan yapılmış giysileri.

Müsrif olma var kanâ'at kıl ki şol it nefsiñe

Bir 'abâ kaftan-ıla bir pâre kuru nân yiter⁵¹⁹ (KÜD 47/31)

Müsrif olma, kanaat kıl çünkü şu it (gibi olan) nefsiñe bir aba kaftan ile bir parça kuru ekmeğ yeter.

Libâsı gâh tâc u geh 'abâdur

Gehî destârdur u geh kabâdur⁵²⁰(GRT 2705)

Giysisi kâh tac kâh aba kâh sarık kâh cübbedir.

abdâl

Varlığını Hak yolunda harcamış, kendini tasavvuf yoluna adanmış derviş;
“Sayıları yedi, yetmiş ya da kırk olarak gösterilen bir evliya zümresi.”⁵²¹

Gör Kaygusuzu abdâl olup şeydâ vü mecnûn

Şâh eşîğünüñ hâk-i pâyinde karar eyler⁵²² (KAD g.60/11)

⁵¹⁹ Tez boyunca Kemâl Ümmî Dîvânı'ndan verilen örnek beyitlerde Hayati Yavuzer tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır.

Hayati Yavuzer, **Kemâl Ümmî Dîvânı (İnceleme-Metin)**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları: 3, Bolu, 2008.

⁵²⁰ Tez boyunca Gülşen-i Râz Tercümesi'nden verilen örnek beyitlerde Mehmet Malik Bankır tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır.

Mehmet Malik Bankır, **Gülşen-i Râz (Gramer-Metin-Gramatikal İndeks)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum, 1997.

⁵²¹ Uludağ, a.g.e., s.19.

Kaygusuz'u gör, deli divane bir abdal olup şah eşîğinin ayağının toprağında durmakta, (o toprağa yüz sürmekte) karar eyler.

*'İşk ile meydāna gel **abdāl**ımız*

Tā ki saña atlas ola şālımız (KAD g.84/1)

Ey abdal! Aşk ile meydana gel ki (bir basit derviş libası olan) şalımız sana (değerli bir) atlas olsun.

*Özi şād u handān sözi cān **abdāl***

*Nefsi dürdāne vü gönli kān **abdāl** (KAD g.120/1)*

Özü şad ve mutlu, sözü can (olan) abdal, nefsi (bir) inci tanesi, gönlü hazine (olan) abdal!

âb-ı hayât

1.Ölümsüzlük suyu; cana can katan, ferahlık veren.

*Senüñ nazaruñ irişdi Hızır'a **âb-ı hayât***

Ahmed senüñ ile buldı 'ākıbet-i maḥmūd (KAD g.11/12)

Senin nazarın Hızır'a ölümsüzlük suyu (gibi) erişti. Ahmet senin ile övgüye değer oldu.

⁵²² Tez boyunca Kaygusuz Abdal Dîvânı'ndan verilen örnek beyitlerde Mustafa Sever tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır.

Mustafa Sever, **Dîvân-ı Kaygusuz Abdal**, Helke Yayıncılık, Ankara, 2016.

*Sözün **āb-ı hayāt** bile degül mi*

*Lebüñ **ḳand-i nebāt** bile degül mi (KAD g.246/1)*

(Ey sevgili!) sözün âşığına ölümsüzlük suyu veren, onu ihya eden (şey) dudağın (ise) bitkilerin şekeri (gibi) değil mi?

-

Ol taş olmuş gönüllere uram 'ışkuñ külünkini

***Āb-ı hayatı** akıdam gönülinde bınar eyleyem ⁵²³(ERD 77/4)*

O taş (gibi) olmuş gönüllere aşkın kazmasını vurayım, onların gönlüne ölümsüzlük suyunu akıtıp gönüllerini (ab-ı hayattan müteşekkil bir) pınar haline getireyim.

*Hubb-ı **Ḥaḳḳı** yoldaş it kim diri duta **ḳalbüñ***

*Hubb-ı **Ḥaḳḳ** **āb-ı hayāt**dur **ḳalbi** mevte vire cān (ERD 88/3)*

Kalbini diri tutması için Allah sevgisini kendine yoldaş et. Allah sevgisi ab-ı hayattır, ölü kalbe can verir.

*Görürseñ sen vüçüduñ **zulmetinden***

*Bulup **āb-ı hayāt** içüp **kanasuñ** (ERD 91/11)*

⁵²³ Tez boyunca Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı'ndan verilen örnek beyitlerde Mustafa Güneş tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır.
Mustafa Güneş, **İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Hayatı Eserleri ve Dîvânı**, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2006.

(Eğer sen) varlığının, nefsinin karanlığından görebilirsen, (onların faniliğinden geçip kulu gerçek maksuduna ulaştırın) ölümsüzlük suyunu içip buna kanasın.

-

*Barmağlarından **āb-ı hayāt** akduğu anuñ*

Çok kılduğundan ıdı tırup dinle tã'ati (KÜD 23/43)

(Onun) parmaklarından ab-ı hayat akmasının sebebi çok ibadet etmesiydi.

*Şaçalı Hızır semāvāt u 'arza **āb-ı hayāt***

İrişdi ölü nebātāt cismine ervāh (KÜD 28/26)

Hızır semavat ile arza ölümsüzlük suyunu saçtığından beri ölü olan bitkilere ruh geldi.

Şuş oluban uçar isem yedi deryā geçer isem

***Āb-ı hayāt** içer isem kıomaz imiş ecel beni (KÜD 135/4)*

Kuş olup uçsam da yedi denizi aşsam da ölümsüzlük suyu içsem de ecel beni terk etmezmiş.

-

Leb-i la'lüñdeki āb-ı hayātı

*Nemek mi yā şeker mi bilmek olmaz*⁵²⁴(DÖR g.28/3)

Lal dudaklarındaki (âşığına) hayat veren, onu ihya eden suyun tuz mu yoksa şeker mi olduğu bilinmez.

Rüşenî zulmet içinde kaldı İskender gibi

İrmedi āb-ı hayāt-ı Hızra cüst u cū-y-ile (DÖR g.74/7)

Ruşeni İskender gibi karanlık içinde kaldı, aramakla Hızır'ın ölümsüzlük suyuna erişemedi.

-

Çü içdüñ bir kez ol āb-ı hayātı

*Hayāt için ebed alduñ berātı*⁵²⁵ (BH 8-A/13)

O ölümsüzlük suyunu bir kez içtiğinden dolayı hayatın için ebedi beratı aldı.

⁵²⁴ Tez boyunca Dede Ömer Rüşenî Divanı'ndan verilen örnek beyitlerde Orhan Kemal Tavukçu tarafından hazırlanan ve Kültür Bakanlığı tarafından e-kitap şeklinde erişime açılan çalışma esas alınmıştır.

Orhan Kemal Tavukçu, **Dede Ömer Rüşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni.**

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0>

⁵²⁵ Tez boyunca Bahrü'l-Hakâyık metninden verilen örnek beyitlerde Vahit Türk tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan çalışma esas alınmıştır.

Vahit Türk, **Hatiboğlu'nun Bahrü'l-Hakâyık'ı –Transkripsiyon- Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Ankara, 1987.

2.Ebedilik veren.

Sen āb-ı hayāt-ı cāvidānsuñ

Vuşlat şifātını kıлма fırkat (KAD terci‘-bend 1/27)

Sen ebedi kalıcı olan Allah’sın, kavuşmayı ayrılığa dönüştürme.

âb-ı hayvân

1. “İlahi tecelliler.”⁵²⁶

Her bir nazaruñ ‘İsā’ya cāndur

Her bir nefesüñdür āb-ı hayvân (KAD terci‘-bend 1/45)

Her bakışın Hz. İsa’ya can, her nefesin ölümsüzlük verme vesilesidir.

Ben bu ‘ışka bilişeli āb-ı hayvân bulmuşam

Cānımuñ terkin uruban cān u cānān bulmuşam (KAD g.124/1)

Ben aşka düşeli ilahi tecellilere gark oldum, canımdan, nefsimin arzularından geçerek esas can ile cananı buldum.

Şu kim ağızı yarınuñ kıatresinde

Āb-ı hayvân olan uş yine geldi (KAD g.254/10)

Ağız suyunun (her bir) damlasında ölümsüzlük suyu olan (sevgili) şimdi yine geldi.

⁵²⁶ Uludağ, a.g.e., s. 20.

-
Muhib ise cān u dil bulur hayāt-ı cāvidān

*Dervīşüñ her bir sözinde **āb-ı hayvān** gizlidir (ERD 14/4)*

(Onu) seven kişi (gerçek manada) can ve gönül ile ebedi bir hayat bulur. (Çünkü) dervişin her sözünde ilahi tecelliler gizlidir.

2.Ölümsüzlük suyu.

Sen seni seyr idigör kim Sedd-i İskender gibi

*Hızr sensüñ sende içre **āb-ı hayvān** sendedir (ERD 34/2)*

Sen kendini İskender'in seddi gibi seyret, (nefsini tüm fitnelerden koru) çünkü Hızır olan sensin ölümsüzlük sağlayan su senin içindedir.

âb u gül libâsı⁵²⁷

Dünyalık işler, haller, zevkler.

Bu āb u gül libāsından çıkarsañ

Ola bu ma'niler saña da āsān (ERD 83/18)

Dünyalık işlerden, zevklerden vazgeçersen bu ilahi manaları, sırları (anlamak) senin için de kolay olur.

⁵²⁷ Divanda âb u gül libası şeklinde okunmuştur.

Bu āb u gül libāsından çıkarsañ

Ola bu ma'niler saña da āsān (ERD 83/18)

‘abd-ı âbık

Kendini bilmeyen, kendinde olmayan kul.

Şefî'i her güneh-kāruñ çü ey şāh-ı kerem sensüñ

Gelüpdür Rūşeni dahı kapuña ‘abd-i ābıkdur (DÖR k.1/17)

Ey lütfun, cömertliğin şahı! Her günahkârın şefaatchisi, kurtarıcısı sen olduğun için Ruşeni de kapına gelen bir kendini bilmez, kendinde olmayan kuldur.

agu

1.Zehir.

*Ben Kaygusuz Abdāl isem **agu** değilsem bal isem*

Tevhîd şıfatun ‘ışk ile cānumda esrār eyleyem (KAD g.126/11)

Ben Kaygusuz Abdal isem zehir değil de bal isem tevhid sıfatını aşk ile canımda gizleyeyim.

-

Ârif olan baqdı görđi bunuñ mekr ü hilelerüñ

*Bir barmağın da banmadı bunuñ **agulu** balına (ERD 102/9)*

Arif olan kimse bunun hile ve tuzaklarını gördü. (Dünyanın) zehirli balına parmağını dahi batırmadı.

2.İlahi aşk yolunda çekilen zahmet.

*Didüm gönül bu yolda bak gerekdür **agular** yutmak*

Didi 'ışık-ıla zehr içmek bana sükker ü helvâdur (ERD 23/7)

Dedim: “Gönül bak bu yolda zahmetler çekmek gerekir.” Aşk ile dedi ki: (Bu) zehir bana şeker ile helva (gibidir.)

Eşrefoğlı Rûmî yâri sevenlerüñ budur kârî

*Ol dost için **aguları** sükker gibi yutmağ gerek (ERD 56/8)*

Eşrefoğlu Rumi! O dost için zehri şeker gibi yutmak gerekir. (Zira o) yâri sevenlerin (bu yolda) elde ettikleri budur.

3.Dünya, dünya sevgisi.

Mihnet odına düşdü yandı

*Bu **aguya** barmağın bananlar (KAD terhib-bend 1/60)*

Zehir gibi olan bu dünya sevgisine parmağını bananlar (ona kapılanlar) zorluk ve sıkıntı ateşine düşüp yandılar.

-

Hubb-ı dünyâyı refîk idinme eyle key hâzer

*Kim **agudur** öldürür kalbi iricek bî-günâh (ERD 88/2)*

Dünya sevgisini (kendine) yoldaş edinme, bu durumda olmaktan sakın. Çünkü bu bir zehirdir, kalbe ulaştığında günahsız gönlünü öldürür.

-
Merd-i 'ākīl aḡusın sizüp kaçār

Bu yılanuñ naqşına tıfl aldana (KÜD 38/5)

Akıllı adam dünya sevgisini sezip (ondan) kaçār. Bu (yılan gibi olan dünyanın) zevklerine ancak çocuk aldanır.

âh

1. İnilti, inleyiş, inlemek.

Derdüm diñmez dil ile âhum inlediğümle

Hiç kimse âh itmedi bu âhumdan ilerü (ERD 95/10)

Gönülden ah edip inlediğimde benim derdim dinmez. Hiç kimse benim ahımdan daha fazla ah etmemiştir.

Taşarrufdan elüm çekem varam bir kûşede çökem

Düni gün gözyaşı dökem işüm âh-ıla zār idem (ERD 74/3)

Bir nesneye sahip olmaktan, mal ile hemhal olmaktan imtina ederek bir köşeye çekileyim. Gece gündüz gözyaşı döküp ah edip inleyeyim.

Turnmaz aqar gözi yaşı hiç oñılmaz baqrı başı

Āh-ıla zār olur işi kimse yok hālüñ şoricı (ERD 125/7)

Gözyaşı durmadan akıp durur, gönlü başı hiç şifa bulmaz. İşi (daima) ah u zar etmektir, halini de soran kimse yoktur.

-

*Anlaruñ **āhı** vü ol derdi haķı*

Gözi yaşı vü yüzi zerdi haķı (KÜD 7/126)

Onların inleyip sızlamaları ve o dert ile gözyaşı dökerek benizlerinin sapsarı olması hatrına...

*Suçumu bildüm ağlaram **āh**-ıla cānum tağlaram*

Miskinlige bil bağlaram estağfiru'llahe'l-'azīm (KÜD 11/7)

Suçumu anladım (o sebeple) inleyip sızlayarak ağlarım, canımı dağlayarak ızdırıp çekerim. Azim olan Allah'tan affedilmeyi dileyerek miskinliğe bel bağlarım.

*Ki bağrum kanı dem dem **āhum** ile*

Çarışmışdur akar gözüm nemine (KÜD 123/2)

Ciğerimin kanı sürekli olarak inleyip sızlamalarım ile karışmış vaziyette gözyaşımla (birlikte) akmaktadır.

-

Sırrumu fāş ideni gizlerüm ammā n'ideyüm

*Sezilür yüregüm oynadığı **āhum** duyılır (DÖR g.13/3)*

Sırrımı ifşa eden (kişiyi) gizlerim. Ama elimden ne gelir âşık olduğum (her alimden) sezilir, inleyip sızlamalarım duyulur.

Eşk-i çeşmüm bî-kerân deryâ dilüm mellâhdur

Bâdbân âhum tenümdür keştî-i deryâ-yı 'ışk (DÖR 37/2)

Gözyaşım uçsuz bucaksız deniz, gönlüm (bedenimden müteşekkil olan geminin) kaptan(ı), (bu geminin) yelkeni iniltiririm, aşk denizinin gemisi ise bedenimdir.

-

Me'ânî gül ile bülbüldür ol şâh

Şamu bülbüller anuñ-çün kıılır âh (BH 56-A/8)

İlahi sırlara dair manalar gül ile bülbül gibidir. Bütün bülbüller onun için ah eder, inler.

2.Beddua.

Key şakın almayasuñ âhını dervîşlerüñ

Ki bir âhı eridür âheni dervîşlerüñ (KÜD 84/1)

Sakın dervişlerin bedduasını alma (çünkü) onların bir ahı demiri eritir.

3.Âşığın göklere erişen “alevli, dumanlı”⁵²⁸ inleyişi, feryadı.

Âhum göge çıkmasun felekleri yakmasun

Felekleri yakmasun amān Allāhum amān (ERD 93/2)

Ahım göge çıkmasın, felekleri yakmasın. Felekleri yakmasın aman Allah'ım aman.

-

Âh kim âhum odı her dem dilüm biryân ider

Eşk-i hūnīnüm dem-ā-dem gözlerüm giryân ider (DÖR g.24/1)

Ah ki ahımın ateşi her an gönlümü (dağlar) kebab eder. Kanlı gözyaşım anbean gözlerimi ağlar vaziyette kılar.

Her nice kim rāz-ı 'ışkı dilde cāndan gizlerem

Yüregüm oynaması âhum ider sırrımı fāş (DÖR g. 31/5)

Nasıl gönüldeki aşk sırrını canımdan gizleyeyim? Yürek çarpıntısı⁵²⁹ ve ahım tüm sırrımı ifşa eder.

İçlerinden kopdı feryād ile âh

Gökde ol âhdan tutuldı şems ü māh⁵³⁰ (SVN 567)

⁵²⁸ Onay (Haz. Cemal Kurnaz), a.g.e., s. 44.

⁵²⁹ Mehmet Kanar, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Say Yayınları, İstanbul, 2011.

⁵³⁰ Tez boyunca Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'nden verilen örnek beyitlerde Necla Pekolcay tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır.

Necla Pekolcay, **Mevlid Süleyman Çelebi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.

İçlerinden feryat ile iniltiiler koıtu. Gökte (bu iniltiilerden dolayı) çıkan ateşler ile güneş ve ay tutuldu.

Girü od saçdılar āhından bular

Eyle āh kim āhende irse deler (SVN 686)

Bunlar ah ederek göğe ateşler savurdular, (bu öyle bir ah ki) demiri dahi deler.

4.Feryat etmek.

Ol kadar āh eyledüm kim āh elümden āh ider

Nālemi aīma ki nālem nāleyi nālān ider (DÖR g.24/2)

O kadar çok feryat ettim ki (artık) feryatlar, ahlar benden dolayı ah eder. İniltiilerimi (zaten) hiç anma, benim iniltiilerim iniltinin kendisini inlettirir.

4.Allah'a yalvarıp yakarma, Allah aşkından dolayı inleyiş içerisinde olma.

Yüce dergāhuña ma'lūmdur iy şāh

Günāhum çokluğu-çün kııuram āh (BH 3-B/4)

Ey şāh (olan Allah'ım)! Günahımın çokluğundan dolayı inilder, feryat ederim.

Yā Rab eşk ü āh u derd eyle naşīb

Eşk ü āh u derd-durur bize tabīb⁵³¹ (GSR 888)

Ya Rabbi! Bize gözyaşı, ah ve derdi nasip eyle. (Çünkü) gözyaşı, ah ve dert bizim hastalığımızın tabibidir.

***âh-ı cân**

Âşğın gönlünden kopup gelen ilahi aşkın tezahürü olan inleyişler, iniltiler.

Āh-ı cân dillerde sanusı gönüllerde

Şol kana gönüllerde amān Allāhum amān (ERD 93/5)

Âşğın ah ederek Allah'a yalvarıp yakarması dillerde, (Allah düşüncesi) ise şu kanayan gönüllerdedir. Aman Allah'ım aman...

***âh-ı dūd-engîz**

Âşğın dumanlar çıkaran yakıcı iniltisi.

Yandurup sinem tenürin bağrumı biryān kıllur

Āh-ı dūd-engîz u âteş-bār u dil-sūzum menüm (DÖR g.48/4)

Benim dumanlar çıkaran, ateşler çıkaran ve gönül yakan inleyişim sinemdeki tandırı yakıp bağrımı kebab eder.

⁵³¹ Tez boyunca Gülşeni Saruhânî'nin **Râz-nâme**'sinden verilen örnek beyitlerde Mestan Yıldırım tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır
Mestan Yıldırım, **Gülşeni-i Saruhânî Râz-nâme (Makâlât-ı Gülşeni) Sırlar Kitabı**, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2012.

***âh-ı seher**

Âşıkların, garip gurebanın seher vakitlerinde ah edip inlemeleri.

Diñle hayr ile seherler haqqı-çün

Şubhdem âh-ı seherler haqqı-çün (KÜD 7/129)

Dinle hayır ile seherlerin hakkı için, sabah akşam âşıkların, garip gurebanın ah edip inlemeleri için.

***âh-ı serd**

Şiddetli inleyişler, ah sesleri.

Hem-demi eşk germ ü âh-ı serd ola

Derdinüñ dermānı yine derd ola (GSR 866)

Dostu gözyaşı ile şiddetli inleyişler olsun. Derdinin dermanı yine dert olsun.

***âh etmek**

1. Feryat etmek.

Yār yār diyüben âh idecek 'ışk-ıla her dem

Bağrum kanı göz yaşıla ağdığı hoşdur (KAD g.70/2)

Her an yar yar deyip aşk ile inildemem (ve bu sebeple) ciğerimin kanı ile gözümün yaşının akması ne hoştur.

-

Dünyāya gönül bağlamañ soñra āh idüp ağlamañ

Her guşşadan emîn oluñ şād u ħurrem güligörüñ (ERD 59/11)

Dünyaya gönül bağlamayın, sonrasında da feryat figan edip ağlamayın. (Size karşı gelecek olan) her üzüntüden emin olun, (her daim) sevinip mutlu olarak gülüverin.

Derdüm diñmez dil ile āhum inlediğümle

Hiç kimse āh itmedi bu āhumdan ilerü (ERD 95/10)

Gönülden ah edip inlediğimde benim derdim dinmez. Hiç kimse benim ahımdan daha fazla ah etmemiştir.

-

Āh idüp ağladıkça gözüüm yaşı kan olur

Bu dertliü gönülümüñ hiç oñulmaz cerāheti (KÜD 23/76)

(Allah aşkından dolayı) inleyip ağladıkça (bu) gözümün yaşı kan olur, bu dertli gönülümün yarası şifa bulmaz.

Sen i ħoca hiç mi günāh itmedüñ

Ki tevbe kıilup bir gün āh itmedüñ (KÜD 80/1)

Sen ey hoca (sonrasında) tövbe edip inleyip sızlamana sebep olan hiç mi günah işlemedin?

-

Âdemî-zâdam niçün gayretlenüp âh itmeyem

Her melek-sûretlünüñ yanında bir şeytânı var (DÖR g.22/4)

(Ben de insanoğluyum) neden kıskançlık yapıp imrenerek feryat etmeyeyim? Her melek yüzlünün (sevgilinin) yanında şeytan (misali bir rakip) var.

-

Süz ile çün âh ider endüh-nāk

Kim işiden cān-ver olur helāk (GSR 726)

Kederli (bir biçimde) yana yakıla (öyle bir) feryat eder ki işitenler canlı canlı helak olur, ölür.

Bir cüvān fevt eyledi haccı meger

Âh idüp dil-sūhte yakdı ciger (GSR 895)

Bir genç hacca gitme fırsatını kaçırdı, (bu sebeple) feryat figan ederek gönlü yanmış (bir biçimde) ciğerini dağladı.

Şöyle âh itdi cüvān bu derd ile

K'ateş urdı hürmen-i cān u dile (GSR 896)

(O) genç bu dertle öyle bir feryat etti ki bu ateş (ile) kendini yaktı.

***âh eylemek**

Ah etmek, inlemek.

Var var ey gönül bağrum içinde koma dağlar

Āh eylerüm senüñ elinden yana dağlar (KAD g.28/1)

Var var ey gönül sinem içinde yaralar koyma. (Yoksa) ah eylerim (bu ahım ile) senin yüzünden dağlar yanar.

Mecnūn gibi āh eyledüm elim işe varmaz

‘İşk ile gönül uş beni āvāre kılduñ (KAD g.107/3)

Mecnun gibi ah ettim elim (bir) işe varmaz. Aşk ile ey gönül şimdi beni avare kıldın.

Yeşil yapraklarıñ beñzi sararmış

Āh eyler çarhuñ elünden kılar vay (KAD g.240/1)

Yeşil yaprakların benzi sararmış, (çünkü) feleğin elinden ah vah ederler.

-

N’ideyüm şabr idebilsem dil ü cān oda yanar

Velī āh eyler isem kevn ü mekān oda yanar (ERD 29/1)

Ne yapayım (ben) sabredebilsem (dahi) gönlüm ateşler içinde yanar. Şöyleki (ben) ah eylesem tüm kâinat ateşler içinde kalır.

-

Mürîdler âh idüp ağlar muhibler yüregın tağlar

Anuñ derdi kamu sağlar kıluben hasta ter kıldı (KÜD 27/12)

Mürıtler inildeyip ağlar, tarikat ehli yüregını dağlar. Onun (Allah'ın) derdi bütün sağları yaralı kıldı. (Herkesi ilahi aşka düşürdü.)

-

Eyle âh eyleyelüm kim ger taşa

Uğrar ise kaynaya ol taş taşa (SVN 729)

Öyle bir ah edelim ki eğer (ahımız) bir taşa uğrayacak olsa (o) taş kaynayıp taşsın.

-

Şovuk âh eyler ü başını şalar

Ki vecd eyler disünler ol fülân er (GRT 2669)

O filan kişi insanların kendini ilahi aşk ile vecde geldiğini düşünmesi için riyakâr bir şekilde inildeyip durur.

‘âlem

1.Kâinat, dünya.

Benüm bu kamu âlemde maşşüd

Her âlem içinde bile mevcüd (KAD terci'-bend 1/10)

Bu kâinatta istenen, arzu edilen her yerde de mevcut olan benim.⁵³²

'Âlem içinde ol destân oldı

'İşkuñ hayâlinde Leylâ vü Mecnûn (KAD terci'-bend 2/91)

Kâinatta destan olan (aşkın esas sahibi) O (Allah) oldu, Leyla ile Mecnun (ise ancak bu) aşkın gölgesinde (kaldı.)

Fi'l-cümle 'âlem ma'nâda bir harf-i elifdür

Bildüm haqîkat yakînüm gümândan âzâddur (KAD g.23/3)

(Şunu) öğrendim: Bütün kâinat aslında mana âleminde bir elif harfidir. (Benim hakikatim olan bu) gerçek şüpheden uzaktır.

-

Gör âşıkı âvâredür 'azmi hemân ol yâredür

Düşüben ile şâra 'âlemi hep gezüp durur (ERD 21/6)

Âşığı gör perişan bir halde, başıboştur. Gayreti ancak o yâredir (Allah'adır.) Bu şehre (dünyaya) düştüğünden beri (avare bir biçimde) kâinatı gezip durur.

Bî-derd olan insân degül hiç 'ameli olmaz kabûl

⁵³² Kaygusuz Abdal'ın bu şiirinde Allah'ın dilinden yazılmış edası ve havası vardır.

*Derdsüz kişi bu ‘**âlem**de bir yularsuz hayvân-ı mış (ERD 46/2)*

Dertsiz olan insan değildir, (onun) ameli (de) hiç kabul olmaz. (Bu kimseler) dünyada yularsız gezen hayvan gibidir.

Her kime şu‘le bıraktı bu ‘işk

*‘**Âleme** düpdüz anı çaktı bu ‘işk (ERD 50/1)*

Bu aşk bir kıvılcımını (olsa dahi) bıraktığı kimseleri kâinata bıraktı.

-

Ĥudâvendâ ne hoş kudretlerüñ var

*Ki kılduñ yoğ iken ‘**âlemleri** var (KÜD 1/1)*

Ey Allah’ım ne güzel kudretlerin var. Sen bu kâinat yok iken onu var ettin.

*Bu ‘**âlem** içre kamu âdemîde imânuñ*

‘Alâmet ü ‘alemi Lâ ilâhe ille’llah (KÜD 4/149)

Bu dünyada bütün insanların imanının alameti La ilahe illallah’tır.

Ķomadı bir şaşsı hiç aęlatmaduķ

*‘**Âlem** içre kimi güldürdi ölüm (KÜD 94/16)*

Bu ölüm, ağlatmadık bir kimse bırakmadı. Dünyada kimi güldürdü ki?

-

*Olup ‘**âlem**de hançer-keş aduñi koma merdüm-küş*

Günâhsüz kimseye öküş çeküp tîğ imtihân itme (DÖR g. 68/5)

Bu dünyada (birine) hançer çekip (onu) öldürerek adını katile çıkarma.
Günahsız kimseyi öv, kılıç çekip (onu) sına.

Çeşmümden iki çeşme revân eyleyeyin hoş

*Gark ideyin ‘**âlemleri** aksen sile dönsün (DÖR g.64/3)*

Gözümde iki çeşme akıtayım (ağlayayım), tüm kâinatı (gözyaşım) doldurayım, âlem sele dönsün (gözyaşım içerisinde) akıp gitsin.

-

*Cümle ‘**âlem** yoğ-iken ol var idi*

Yaradılmışdan ğanî cebbâr idi (SVN 25)

Bütün dünya yok iken O vardı. O; yaratılmış olanlardan müstağni, Cebbar olan Allah’tı.

Anuñ ile irdi iren devlete

*Anuñ ile batdı ‘**âlem** rahmete (SVN 96)*

Eren, onunla saadete erdi, dünya onunla rahmete gark oldu.

Geldi şüret 'ālemine Muştafā

Tā ki 'ālem bula anuñla şafā (SVN 114)

Kâinatın onunla safa bulması için Mustafa bu dünyaya geldi.

-

İrişdi devr-i eyyām oldı menşūr

Ki peydā oldı bu 'ālemde ol nūr (BH 54-B/8)

Vakit erişti, o nur gibi olan (Hz. Peygamber) dünyaya geldi.

-

'Ālemde nice kim ola aşl-ı ğam u țarab

İnsān gehī melūl ola ğāh şādumān (GSR 130)

Bu dünyada kim nasıl tamamıyla gamlı ya da neşeli olsun? İnsan bazen hüünlü bazen mutludur.

Bes 'aceb ğün olur ol rūzı anuñ

Āteş urur 'āleme sūzı anuñ (GSR 727)

Ğün gelir, onun ğünü olur, (onun ciğerini dağlayan) acısı kâinatı ateşe verir.

Sırr-ı 'āşık her dü 'ālemden bīrūn

'Âşıkun levhinde ebced kâf u nûn (GSR 873)

Âşığın sırrı iki âlemin (de) dışındadır. Onun levhinde ebced “kaf” ile “nun”dur (Künfeyekün'dür.)

2. Aşk meydanı.

Bu 'âlem sanki oddan bir denizdür

Ana kendüyi atmakdur adı 'ışk (ERD 51/4)

İlahi aşkın tezahür ettiği bu âlem ateşten bir denizdir. Aşk, (bu ateşin içine) kendini atmaktır.

3.Allah'tan gayrı her şey; halk, insanlar, mahlukat.

'İşkdur 'âlemüñ maqşûdı hemân dü cihânda

'İşk ile kâim oldu gönül Ka'be eger put (KAD g.10/5)

İnsanların gayesi iki cihanda da aşktır. (Ey) gönül! Kabe aşk ile ayakta durmaktadır (aşk olmasa) o da bir puttan ibaret olurdu.

Ka'be vü put olduğu şükr ü sücûd olduğu

Cümle 'âlemüñ hemân maqşûdı bir insândur (KAD g.14/3)

Tüm insanların Kabe ile putu bilmesi, şükredip secde etmesi hepsinin amacı insandır.

Zirā insān şūretidür tonumuz

Şamu 'ālem bizüm hayrānımızdur (KAD g.18/2)

Dışımız insan suretinde olduğu için cümle mahlukat bizim hayranımızdır.

-

Derdüñ artur sen iy Eşrefoğlı Rūmī 'ārı kı

Derd-ile rüsvāy olan 'ālemde pinhān istemez (ERD 40/7)

Ey Eşrefoğlu Rumi! Sen ilahi aşk ile dertlen, arı namusu bir kenara koy. (Çünkü) bu dert ile insanların gözünde rezil olan kimse (artık onu) saklama ihtiyacı duymaz.

Derdüm benüm ol yār-ıdı 'ālem bana ağıyār-ıdı

Gözüm yaşı revān olup akardı sanki bir ırmağ (ERD 53/5)

Benim derdim o yar (Allah) idi onun dışında kalanlar bana yabancıydı. (O'nun aşkı sebebiyle) gözümün yaşı bir ırmağ gibi akardı.

Bırağdı halk diline eyü yavuz

Temāmet 'āleme eyledi destān (ERD 83/6)

İyi kötü insanların dilinde (bunları) bıraktı, destan yaptı.

-
Ḳamu ‘âlem bu temsîli bilür fâş

Ṭoñuz güddürür issine yavuz baş (GRT 1656)

Herkes kötü başın sahibine domuz güttürdüğünü bilir.

-
Ḥande itdi ‘âlemüñ ahvâline

Zâr u giryân oldı kendü hâline (GSR 186)

İnsanların haline güldü, kendi haline ağlayıp inledi.

a‘mâ

Hakikati göremeyen, kalp gözü kapalı olan.

Sen iy gönli ḳara münkir gider inkârı içünden

Dîdârum görimeyiser dir Ḥaḳḳ ol münkir a‘mâya (ERD 119/5)

Sen ey gönlü kara münkir (kimse) inkârı bırak, (çünkü) Allah hakikatı göremeyen inkârcı kimselerin (kendisinin) yüzünü göremeyeceğini söylemiştir.

-
Kim delüler bigi uşşuz gezerüz

Her dem a‘mâ bigi yoldan azaruz (KÜD 7/91)

Deliler gibi akılsız (bir biçimde) yolda gezeriz, her dem hakiki gerçekliği göremeyen, kör (kimseler) gibi (bu) yoldan çıkarız.

‘amel

1. İş, amel.

Didüm ki gönül ‘ışk belāsundan hāzer eyle

Her ne ki gele yolına kendi ‘amelünden (KAD g.169/5)

Dedim ki: “Ey gönül! (Bu) aşk belasından sakın, senin yoluna gelen her şey kendi yaptığın işinden olsun (aşktan değil.)

-

İy Rūšenī ismüñe muvāfık ‘amel eyle

Sahın seni aldamasun a’dā gele dönsün (DÖR g.64/5)

Ey Ruşeni! İsmine yaraşır şekilde (düzgün) işler yap. Sakın düşman seni aldatmasın, geldiği gibi geri dönsün.

-

Çala senüñ-ile ‘amelüñ ger şer eger hayr

Ayruğ ne diyār ola ne deyyār ölüm var (KÜD 46/22)

Senin ile iyi ya da kötü yaptığın işler kalır. Artık (bundan sonra) ne diyar ne de insanlar, (yalnızca) ölüm vardır.

-

Hakkā lāyık işlemedüm bir ‘amel

İşlerüm cümle dağa ile dağal (SVN 485)

Hakk’a layık bir iş yapmadım, bütün işlerim hiledir.

2.Dinî emirleri yerine getirme; ibadette bulunma.

Ṭahāret cevşenin himmet silāhın

'Amel seyfin kuşan u gey taqın dur (KÜD 57/4)

Temizlik cevşenini, himmet silahını ve amel kılıcını kuşan.

Elümüzde 'amel yoğ u zelev çok

Dilümüzde haqāyık pür-daqāyık (KÜD 79/18)

Elimizde ibadetimiz yok (ama) günahımız çok. (Fakat) dilimizde inceliklerle dolu hakikatler (vardır.)

'Amel yoğ Uçmağa uçmağa sende

Kemāl Ümmī bigi bī-bāl ü persüñ (KÜD 105/15)

Sende cennete gitmek için gerekli olan ibadetler yok. (Sen de) Kemal Ümmi gibi kanatsızsın (amelsizsin.)

-

Gerçi ki yoğ-durur bu Süleymān'dan hoş 'amel

Likin anuñ ümmīdi daħi vār-ı Muştafā (SVN 301)

Bu Süleyman'ın ele gelebilecek hoş bir ameli, işi yoktur. Ama Mustafa'nın varlığı onun ümididir.

Her 'amel kim kılmışam mestürdur

İllā Hakk'ıuñ lutf-ile mestürdur (SVN 503)

Yaptığım her ibadet Allah katındadır, O'nun lütfu ile (ilminde) gizlidir.

Saña lāyık 'amel hiç bizde yok

İllā 'isyān-ile nokşān katı çok (SVN 739)

(Ey Allah'ım!) Bizim sana layık bir ibadetimiz, işimiz yok. İsyān ile yaptığımız noksan çok.

-

Bu iki dördi aña vü 'amel kıl

Gönül evini bu hāle maḥal kıl (GRT 1013)

Bunları anla ve (bu yönde) amel et. Gönül evini bu hal üzere mahal kıl.

'Amel kim aña olupdur maḥal kalb

Ne bilsün anı her bir nā-kes ü kalb (GRT 1638)

Bulunduğu mahallin kalp olduğu işleri, ibadetleri kalpsiz kimseler nasıl bilsin?

'Amel olur kaçan kalb itse 'ilmi

Nitekim milḥ olur kalb itse ḥilmi (GRT 1639)

İlim kalp ile yapıldığında ibadet şeklini alır. Nitekim kalp, hilm ile tatlılaşır.

-

Bulardan sonra pes bilmek gerektür

'Amel tã'at imãndan yerürektür (BH 10-A/4)

Bunlardan sonra bilmek gerekir ki ibadet ile din yolunda yapılan işler imandan üstün değildir.

Çalan yolda hışım evde ma'lūmdur

Benimle kabre giren 'amelümdür (BH 25-B/2)

Geriye kalanların kendi işlerine bakacağı, hışım akrabasının kendi evine çekileceği malumdur. Benimle kabre giren (ancak) amelimdir.

Ve illa üç 'amel kim zikr olundu

Çalap emrile Çur'an'da bilindi (BH 35-A/11)

Üç amel Allah'ın emri ile zikredilip Kur'an'da bildirildi.

-

Şol 'amel kim hazretüñde kadri var

Anı rüzī eyle iy Perverdigār (GSR 47)

Ey Allah'ım! Katında kıymetli olan amelleri (bana) azık eyle.

Çalb-i bī-gıışş u derūn-ı pür-şafā

Hem 'amel k'ola haliş-i bī-riyā (GSR 50)

Samimi ve safalı bir kalp ile riyasız (bir şekilde) yapılan ameller makbul olur.

Didi 'ilmüñ mi sebeb yāḥūd 'amel

Kim müyesser oldı saña bu maḥal (GSR 851)

“Sana bu mevkinin nasip olmasının sebebi ilim mi yahut amel mi?” dedi.

‘ârif

Hakikat sırrına eren, irfan sahibi kimse.⁵³³

‘Ârifler ile ḥarîf olacak

Ehl-i niyâz ol eyleme nâz (KAD terci‘-bend 1/57)

İrfan sahibi kimselerle birlikte ol, tarikat ve şeriatın edeplerine uy, naz makamında değil niyaz makamında ol. (Çünkü naz Hakk’a, niyaz kula has olmalıdır.)

Bu kuş dilini Süleymân añlar

‘Ârif sözünü yerinde banlar (KAD k.1/68)

Bu kuş dilini (ancak) Süleyman anlar, irfan sahibi kimse sözünü yeri geldiğinde haykırır.

⁵³³ Bkz. ‘irfân

Hoş gör bu demi 'ārif iseñ Kaygusuz Abdāl

Ömrüñ çiçeği taze-y-iken solduğun añla (KAD g.1/11)

(Ey) Kaygusuz Abdal! Anı iyi değerlendir, ömür çiçeğinin tazeyken solduğunu anla.

-

Zerremüñ bir zerresinde nice biñ şems var benüm

'Ārife bu söz 'ayān illā 'avāmdan gizlidir (ERD 13/2)

(Benim) zerrem bir zerresinde nice bin güneş vardır. Bu söz ariflere aşikârdır, avamdan gizlidir.

Eşrefoğlı Rūmī bu remzi yine 'ārif bilür

Bilmedi bilmeye her 'amī vü nādān gizlidir (ERD 13/13)

Eşrefoğlu Rumi bu gizli manaları yine irfan sahibi (kimseler) bilir, bunlar bilgisiz cahil kimseden gizlidir.

'Ārife şorgıl eger şorar-isañ sen haberi

Saña 'ārif virür ol senden içerü haberi (ERD 123/1)

Eğer bir haber sorarsan arife sor, senden içeri olan haberi sana arif verir.

-

Ṭālibā irşādumı şaňma ‘ale’l-‘amyā menüm

‘Ārifem danende-em mürşidleriñ āgāhyam (DÖR g.50/5)

Ey talip! İrşadımı körü körüne (yaptığımı) sanma. (Ben) arifim, bilgiliyim, mürşitlerin (en) bilgilisiyim.

-

Gerek ‘ārif aña degin dürişe

Ki kendünüñ yaķinine irişe (GRT 738)

Arifin kendi yakinine (yani Allah’a) ulaşana kadar çalışıp sebat etmesi gerekir.

Olur ma‘rūf u ‘ārif şey-i vāhid

Ḥaķikat bir olur meşhūd u şāhid (GRT 1024)

Arif ile maruf tek bir şeyde birleşir. Şahit olan ile şahit olunan hakikatte bir olur.

-

Muhibb u ‘ābid u zāhid u ‘ārif

Budur kavī ki şindi kılduķ ta‘rif (BH 7-B/2)

Muhip, abit, zahit ve arif (terimlerini) şimdi tarif ettik.

İmān 'aql üzredür 'ārif katında

Pes andan şoñra her bir şifatında (BH 9-B/3)

İman arif katında akıl üzre, ondan sonra da her bir özelliğindedir.

Gürūh üçüncüsü 'āriflerüñdür

Bilip duṭmaḡ işi itmek anlaruñdur (BH 22-A/5)

Bu güruhların üçüncüsü ariflerdir, iş bilip tutmak onlarındır (onlara mahsustur).

***'ārif-i vakt**

Zamanının bilgisi.

Cān-ı mübed tıydı 'ibretten eser

'Ārif-i vakt oldu vü şāhib-nazār (GSR 191)

Mecusi rahip bu eserden ibret alarak zamanının irfan sahibi, akli selim kişisi oldu.

'āşık

1.Mecazi aşka tutulmuş kimse.

Ḥasta 'āşıkunñ hāline bir baḡ

Ey aşlı veli gönül alçaḡ (KAD terkib-bend 2/15)

Ey aslı veli gönlü ise hasta olan (kimse)! (Şu) gönlü yaralı âşığın haline bir bak.

Lutfideydüñ 'âşık'a bir gün

Sarâyî kuluñ saña inañdı (KAD terkib-bend 2/28)

(Ey sevgili!) Bir gününü (olsun bana) lutfetseydin (çünkü) bu Sarayı kulun sana inandı.

Kaşlar yayıyla kirpik oğu sihriyle her dem

'Âşık kişiuñ ciğerini deldüğü hoşdur (KAD g.69/2)

(O sevgilinin) yay gibi olan kaşları ile ok gibi olan kirpiklerinin sihriyle her dem âşığının ciğerini delmesi (âşık için) ne güzeldir, ne hoştur.

-

'Âşık mudur ol kimse ki ma'sûkı yolında

Tenine kıyamaz nite cânına kıyası (KÜD 130/16)

Canına kıymayı bırak sevgilisi yolunda (kendi) tenine, bedenine kıyamayan (kişi) âşık mıdır?

Gül ağıdı tahta selâtin bigi vü şaldı niķāb

Hem oldı bülbül aña karşı 'âşık u meddāh (KÜD 28/13)

Gül sultanlar gibi tahta (doğru) yükseldi, örtüsünü açtı. Bülbül de ona âşık olup (onu) övdü.

Kimi 'âşık kimi ma'sûk ider 'ışk

Bunu maħmūd añı ayāz kıldı (KÜD 35/14)

Bazen âşık bazen de maşuk aşk eder (aşk yolunda olur.) Bu yol birini övülmeye değer bir kimse yaparken diğerini ayazda bırakır.

-

Ķayđulu gerekmez dögülen 'ışk yolında

Dögüldüğine 'âşık olan şād gerekdür (DÖR g.15/2)

Aşk yolunda eziyet gören kimsenin kayđı beslemesine gerek yoktur. (Gerçek) âşığın aşk yolunda çektiklerinden dolayı mutlu olması gerekir.

Tâ 'âşık ölmeyince idüp perestiş-i 'ışk

Ma'sûka irmek olmaz böyle olsun i'tikâduñ (DÖR g. 41/5)

İtikadın şu olsun: Âşık aşka tapıp da o yolda ölmezse maşuk(un)a eremez.

İy melâmet idici 'ışkında ma'sûkuñ meni

'Âşika insâfuñ olsa itmezidüñ levm ü lem (DÖR g. 52/8)

Ey maşukun aşkı yolunda beni aşağılayan (kişi)! (Senin) âşığa insafın
olsa (onu) kınayıp çekiştirmezdin.

2.İlahi aşka tutulmuş olan, Allah'ı ve Hz. Peygamber'i çok seven kimse.

Bir lahza zāhid bir dem 'āşık sād pāre olma

Ƙoy ahi gönül bārī bu efsāneyi terk it (KAD g.6/3)

Bir lahza zahit bir dem âşık olup da yüz parçaya bölünme. Kardeşim
bari gönül koyup bu efsaneyi terk et.

'Āşıklara şafālik "ışık yolında

Hidāyet bābıdur Hakk'dan 'atādur (KAD g.19/3)

İlahi aşk yolunda âşıkların mutlu olması, (onlar için) hidayet kapısıdır,
Hak'tan gelen hediyedir.

Gel gel ey gönül tālīb iseñ sözümi diñle

'Āşıklar için 'ışık ile şeker ezer oldum (KAD g.140/5)

Gel gel ey gönül eğer hak yolda isen sözümü dinle. (Ben) âşıklar için
aşk ile şeker ezer oldum.

-

Sūretüm 'āşık velī içüm tolu ma'şūḳ benüm

'Āşık u ma'şūḳ u 'ışık birdür hemān ḳalma tana (ERD 1/5)

Suretim âşıktır ama benim için sevgiliyle (Allah'la) doludur. Hemen (beni) ayıplama âşık, maşuk ve aşk (esasında) birdir.

'Āşık-isañ teni terk it cānı ḳo cānāna git

Tene cāna ḳalanuñ işi ḥacālet tā ebed (ERD 4/3)

(Eğer) âşıksan bedeninden geç, canını bir yere koy, canana git. Vücuda, bedene takılıp kalanın işi ebediyete kadar utanmaktır.

Āşıklarunñ ma'şūḳ-ıla cāndan öte esrārını

Şol sır içinde sırrını feriştehler bilmeyeler (ERD 10/4)

Âşıkların sevgili ile olan candan öte sırlarını melekler (bile) bilmesinler.

-

Ne bellü 'āşıkam miskīn ne bellü fāsıkam ḥod-bīn

Ne bellü şādıkam mü'min ne bellü ehl-i zünnāram (KÜD 12/14)

Ne belli miskin (bir) âşığım, ne belli bencil (bir) günahkârım ne belli sadık (bir) müminim ne belli gayrimüslimim.

Ḳamu ‘āşık-laruñ ‘ışkı ḥaḳıyçün

Daḥı şādıklar-uñ şıdḳı ḥaḳıyçün

Saña lāyıklar-uñ şevḳı ḥaḳıyçün

Ağisnā ya ğıyāse’l müstağīsīn (KÜD 13/19)

Bütün âşıkların aşkı hürmetine, sadıkların sadakati hürmetine, sana layık olanların arzusu ve şevki hürmetine “dinin harap olmasından sana sığınırım.”⁵³⁴

Dünyā vü āḥiret sevisidür niḳāb-ı dost

Dizāra ğirtu ‘āşık-ısañ pes niḳābı ḳo (KÜD 112/3)

Dünya ve ahiret sevgisi insanı Allah’tan uzaklaştıran bir örtüdür. (Eğer sen) Hakk’ın cemaline âşıkсан bu örtüyü bir tarafa bırak.

-

Eyā ma’şūḳ-ı Raḥmānī ki farz-ı ‘ayn imiş ‘ışḳuñ

Saña ‘āşık olan kimse hemān Allaha ‘āşıḳdur (DÖR k.1/7)

Ey Rahman’ın sevgilisi! Senin aşkın (bizlere) farz imiş. (Çünkü) sana âşık olan kimse (esasında) Allah’a âşıktır.

Senüñ bir ‘āşıḳuñdur ol dil ü cāndan eyā server

Gözi yaşı yüzi rengi anuñ ‘ışḳına danıḳdur (DÖR k.1/8)

⁵³⁴ Selami Ece, “İktibas”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.19, Erzurum, 2002, s. 45.

Ey Peygamber! O, senin bir âşığındır. (Onun) gözünün yaşı ile yüzünün rengi aşkına tanıktır.

İñilde 'ışk bāzārında iy dil

Ki nāliş 'āşıkūñ sermāyesidür (DÖR g.19/2)

Ey gönül! Sevgiliye yönelme yolunda inildeyip dur (çünkü) inlemek âşığın sermayesidir.

-

'Āşık iseñ key kulağ tut dinlegil

Ne dir isem ma'nīsini añlağıl (SVN 177)

(Eğer) âşıkсан kulak kesil (dediklerimi) dinle, ne dersem manasını anla.

Zirā bu 'āşıklarūñ sözi-dürür

Diñleyen yārenlerūñ sözi-dürür (SVN 178)

Zira bu, âşıkların sözüdür, dinleyen yarenlerin sözüdür.

-

Turābı huşkdür bitmez giyāhı

Degül 'āşıklarūñ bu 'ışgāhı (GRT 220)

Toprağı kuru olup ot bitmeyen yer âşıklara (göre) değildir.

Bu hikmetden su'âl eyledi 'âşık

Cevâb alsun su'âline muṭâbık (GRT 1374)

Âşık (olan kimse) bu hikmetten sual eyledi, bu sorusuna uygun (bir) cevap alsın.

Birini itdi yarım cür'a şādık

Sürâhi rengi birin kıldı 'âşık (GRT 2293)

Birini yarım cür'a ("süluk esnasında saliki bürüyen sıfat⁵³⁵"lar) sadık yaptı, birini (ilahi aşkın sunulduğu) sürahinin rengi âşık yaptı.

-

'Âşık iseñ 'âşık olmaz hâbda

Çün uyursuñ hâmsuñ bu bābda (GSR 567)

(Eğer) sen âşıkсан âşık uykuda olmaz. (Sen) uyursun çünkü henüz bu aşamada hamsın.

'İşk ehli derdini 'âşık bilür

Şıdk u ihlâşı nedür şādık bilür (GSR 573)

Aşk ehlinin derdini âşık bilir, sadakat ve ihlası sadık bilir.

⁵³⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 91.

‘Āşıkā ‘işk öğredür n’itmek gerek

Yol nedür reh-rev nice gitmek gerek (GSR 864)

Ne yapması gerektiğini, yolun, yolcunun nasıl olduğunu âşığa aşk öğretir.

***‘âşık-ı bîçâre**

Biçare âşık.

‘Işk deryası cūşa gelmiş kan akar

‘Āşık-ı bîçâre talsun n’olısar (ERD 31/4)

(İlahi) aşk denizi coşmuş kan akıyor. Zavallı âşık (bu denize) dalsa ne olacak?

‘Işk denizi coşageldi kan akar hây vây

‘Āşık-ı bî-çâre talsun n’olısar hây vây (ERD 144/2)

(İlahi) aşk denizi coştı kan akar hay vay, zavallı âşık dalsın (bu denize) ne olacak hay vay.

-

Senüñ ‘işkuñı ister dü cihānda

Bu kemter ‘âşık-ı bî-çâre senden (KÜD 15/8)

Bu biçare âşık senden iki cihanda (da) aşkını ister.

***‘âşık-ı Hak**

Hak âşığı.

Kimisi ‘âşık-ı Hak olmuş-durur

Vâlih ü hayrân u mest kalmış-durur (SVN 390)

Kimisi Hakk’a âşık olmuş, şaşkın, hayran ve sarhoş (bir biçimde) kalmıştır.

***‘âşık-ı harâbâtî**

Harabata mensup âşık.

Bizüz ol ‘âşık-ı harâbâtî

Ortadan götüren izâfâtı (DÖR 4. terci‘-bendin vasıta beyti)

Harabat ehli olup ortadan mahlukatı, masıvayı kaldıran biziz.

‘aşk⁵³⁶ bkz. ‘ışk

âyîn

Bir tarikatın kendine has zikir merasimi.

Âyîn erkândur ‘âşıka ecelinden öñdin ölse

Ecelinden öñ ölene doşt kendüsi timâr ider (ERD 35/6)

⁵³⁶ bkz. ‘ışk

Âşığın ölmeden önce yapması gereken şeyler zikirler, semalardır. Ecel gelmeden (ilahi aşk ile) kendini öldüren kişiyi dost (Allah) kendisi iyileştirir. (Ona ihsanda bulunur.)

Âyîn erkân 'ışık içinde böyledür bellü beyân

Cân virüp baş oynayalar isteyeler çâreden (ERD 92/5)

İlahi aşk içinde zikir, ibadet ve usullerin ne olduğu bellidir. (Âşıklar) canlarını bu yolda feda ederek (dertlerine) deva istemelidirler.

B

bâde

Aşk şarabı.

Mest-i lâ-ya'kıl itdi beni 'ışk-ı hakikat

*Bu 'ışk ile mest olana hiç **bâde** gerekmez (KAD g.83/2)*

Hakiki aşk (ilahi aşk) beni sarhoş etti, bu aşk ile mest olana ilahi aşkın içeceği gerekmez. (Çünkü o, aşkın bizatihi kendisiyle hemhal olmuştur.)

-

*Meh **bâdeyi** sitâre cāmı*

Hürşid humı felek sebūyı (DÖR 3. terci'-bend/2.bend)

Ay (gibi olan) içkiyi, yıldız kadehi, güneş küpü, felek (misali) şarap testisini...

-

*Feriştelere görüldi bu **bâde***

Bu sâğardan ki pāk idi vü sâde (GRT 2279)

Bu kadehteki temiz ve saf içki meleklerle görüldü.

*Didi bu **bâdedür** bî-reng ü bî-bū*

Bu varlık naqşını anuñ ile yu (GRT 2861)

“Bu, renksiz ve kokusuz ilahi aşk şarabıdır, tüm varlık âlemini bununla yıka” dedi.

***bâde-i câm-ı ezel**

Ezel kadehinin şarabı; ilahi aşk.

Bâde-i câm-ı ezelden mest olupdur şöyle kim

‘Ammâ tendür nūrı mest ü nārı mest (KAD g. 8/8)

Ezel kadehinin içkisi olan ilahi aşktan öyle bir mest olmuştur ki (onun) ışığı, ateşi, teni hep sarhoştur (artık o, tüm varlığıyla ilahi aşkın sarhoşu olmuştur).

***bâde-i hām**

Ham halde olan şarap; dünyalık heves.

Çünkü bu cihān bākī degül kimseye kalmaz

Bu bir dem için bâde-i hām neye gerekdür (KAD g.33/4)

Bu cihan sonsuza kadar var olacak değildir. (Bu durumda) bu dünyalık hevesler, geçici zevkler nedir?

***bâde-i şevk**

İnsanı cezbeyle getiren ilahi aşk şarabı.

Bu harābāt-ı muğānda oluben mest-i müdām

Bâde-i şevki içüp itme gerek cūş u hurūş (DÖR k.4/9)

Bu tekkede insanı cezbeye getiren ilahi aşk şarabını içerek sarhoş olmak ve coşmak gerekir.

bahr

1. Deniz, göl.

*Gāhi berr ü gāhi **baħr** ü gāh serāb*

Gāh ‘imāret gāhi vīrān olmuşam (ERD 70/16)

Gah kara gah deniz gah çölde bir suyun hayali, gah mamur gah viran olmuşum.

-

*Şāve **baħri** yire batdı ser-te-ser*

Kimse anda bulmadı şudan eşer (SVN 280)

Save Gölü baştan başa kurudu, kimse onda sudan eser bul(a)madı.

2. Aşk denizi.

Ġarķ eyledi bu ‘işķ deñizi ‘ālemi yeksān

*Her kim düşe bu **baħre** gönül daħi kenār yok (KAD g.100/2)*

(Ey) gönül! Âlem (bu) ilahi aşk denizine battı, kim bu denize düştüyse bu denizin haddi hududu olmadığını gördü.

Gel gel iy gönül ol cān-ı bigāneyi buldum

Bahre daluben şadef ü dürdāneyi buldum (KAD 143/1)

Gel gel ey gönül (ben) o dünyaya kayıtsız, onu umursamayan canı (şeyhi, mürşidi) buldum, Allah'ın varlığının her haliyle zuhur ettiği denize dalarak da sedef ve inci tanesi buldum.

-

Bu vücūdum katresin bahre irirdüm mest olup

Bu kııldum mevc-i deryādur direm önden şoña (ERD 1/4)

Varlığımın (her bir) katresini sarhoş olup Hakk'ın sonsuz varlık bulduğu makama bıraktım, (bundan sonra) her hareketim baştan sona (bu) denizin (bir) dalgasıdır.

***bahr-i bî-pâyân**

Uçsuz bucaksız deniz; ilahi aşk.

Bu güneşden zerreler gör şād-hezār ender-hezār

Bes bu bir katre içinde bahr-i bî-pâyân nedür (KAD g.13/10)

Bu güneşten çıkan zerrelerin yüz binlercesinin içinde olduğunu gör. (Böyle iken) bu bir damlanın içinde (saklı olan) uçsuz bucaksız deniz nedir ki?

-

Eşrefoğlı Rūmīnün her bir sözi

'İşk-ıla bir bahr-i bî-pâyân-durur (ERD 8/20)

Eşrefoğlu Rumi'nin her bir sözü aşk ile (söylenmiş) uçsuz bucaksız bir denizdir.

Benem ol dertlü dermānı benem her ma'denüñ kānı

*Benem ol dürr-i bî-hemtā benem ol **baħr-i bî-pāyān** (ERD 85/4)*

O dertli(ler) dermanı, her madenin yatağı, eşi benzeri olmayan inci, uçsuz bucaksız deniz benim.

Bu deryādan bular çıkardı dürrü

*Olar girdi bu **baħr-i bî-pāyāna** (ERD 98/23)*

Bunlar uçsuz bucaksız denize girerek denizden inciği çıkardı.

***baħr-i ışk**

Aşk denizi.

*Gör bu Eşrefoğlu Rūmī **baħr-i 'ıřk**da n'eyledi*

Cān u başından geçüp cānında cānān gizlidür (ERD 14/5)

Bu Eşrefoğlu Rumi'nin aşk denizinde ne yaptığını gör. O, (bu yolda) canından başından geçmiştir, (onun) canında canan (Allah) gizlidir.

***bahr-i Ummân**

1. Uçsuz bucaksız deniz.

Sen zât içinde âfitâbsuñ

*Sen kıatre içinde **baħr-i ‘Ummân** (KAD terci‘-bend 1/41)*

Sen bir varlık içerisindeki güneşsin, sen (bir) damla (içerisinde saklı olan) uçsuz bucaksız denizsin.

Her zerre içinde âfitâbum

*Her kıatre içinde **baħr-i ‘Ummân** (KAD terci‘-bend 2/70)*

(Ben) her zerrenin içindeki güneşim, her (bir) damlanın içerisindeki uçsuz bucaksız denizim.

Güneşde benim nūr-ı tecellî

*Kıatrenüñ içinde **baħr-i ‘Ummân** (KAD terci‘-bend 2/77)*

Güneşteki tecelli nuru da damlanın içinde (saklı olan) uçsuz bucaksız deniz de benim.

2. İlahi aşkın hudutsuz deryası.

‘İbret gözini aç baħ kim göresüñ

*Kıatre içinde gizli **baħr-i ‘Ummân** (KAD g.156/4)*

İbret gözünü açıp temaşa et, (her) katrenin içinde ilahi aşkın hudutsuz deryası gizlidir.

-

Gönlümüñ bir kûşesinde ‘Arş-ı Raḥmān gizlidür

*Ḳatremüñ bir ḳatresinde **baḥr-i ‘Ummān** gizlidür (ERD 13/1)*

Gönlümün her bir köşesinde Allah’ın kudetinin vücut bulduğu arş, vücudumun (her bir) katresinde ise ilahi aşkın hudutsuz deryası gizlidir.

*Mevc urup ol **baḥr-i ‘Ummān** bunda bırakdı beni*

Dürr-i bî-hemtā benem ma ‘den ü kānum andadur (ERD 25/2)

Bu ilahi aşk denizi bir dalgasıyla beni burada bıraktı. Ben eşsiz bir inciyim, madenim ve kaynağım ondadır (ilahi aşk denizindedir).

Elvedā’ olsun saña iy zühd ü taḳvā elvedā’

*Cezb idüp çekdi beni ol **baḥr-i ‘Ummān** giderem (ERD 79/4)*

Ey zühd ve takva sana elveda. Beni ilahi aşkın o hudutsuz deryası cezbetti (kendisine çekti, ben) ona gidiyorum.

bahrî

Ördek; ilahi aşk denizine dalmış olan âşık.

Baħrī oluben gevher ü dürdāne getirdüm

Cānān sırrını sır idüben cāna getirdüm (KAD g.134/1)

Allah'ın ilmüne mazhar olarak cevher ve inci taneleri getirdim,
Hakk'ın sırrını öğrenip (onu) cana getirdim.

-

Bu deñizüñ yüzgeçleri cānsuz olur baħrīleri

Cān terkini urmayınca bu deñize girme saķın (ERD 87/4)

Bu denizde yüzenler, ondan feyiz almaya gelenler cansızdırlar. Sakın
canını (Allah yolunda) feda etmeden bu denize girme.

Baħrī-y-iseñ bu deñizde Eşrefoğlı Rümī eger

Az az çıkar gervherlerin kendüzünü urma saķın (ERD 87/5)

Eşrefoğlı Rumi, (eğer) bu denizde olup Hakk'ın tecellilerine,
ilimlerine mazhar olmuş isen bu denizin cevherlerini az az çıkar,
sakın (bu denizin) kendisinden (ehli olmayana) bahsetme.

bār-ı 'ışk

Aşkın yükü; aşk yolunda çekilen sıkıntı.

Bār-ı 'ışkuñ kim taħammül eylemez 'arz u semā

Nā-tüvān gönlüm 'acebdür aña me'vā eyledüñ (DÖR g.43/6)

(Senin) aşkının yüküne yeryüzü ile gökyüzü (bile) tahammül edemezken ne ilginçtir ki (sen) bu zayıf, güçsüz gönlümü ona sığınmak yaptın.

bekâ

1.Ebedilik, ölümsüzlük.

Bu vîrân kârbansarâyda cāy u mesken tutma kim

*Kimseye **beḳâ**sı yokdur kul ölür sultân geçer (KAD g.68/2)*

Bu viran (olmuş) kervansarayda (dünyada) mesken tutma. (Çünkü bunun) kimseye ebediyet sunduğu yoktur, (zira) kul ölür sultan geçer.

-

*‘Işık-ıla olduksa fânî doşt-ıla bulduk **beḳâ***

*Çün **beḳâ**ya vâşıl olduk bâḳîdür envârumuz (ERD 37/10)*

Aşk ile fani olduysak dost (Allah) ile de ebediyet bulduk. Çünkü (biz) sonsuzluğa eriştik, bizim ışığımız bakidir.

Ben uyḫuyı fikr itmezem düş görüp ta‘bîr itmezem

*Ben gelmezem ben gitmezem **beḳâ** fenâ neme gerek (ERD 54/7)*

Ben uykuyu düşünmem, düşümde gördüklerimi yorumlamam, ben gelmem, ben gitmem ebediyet, geçicilik benim neyime gerek?

Gerçek 'âşık-sanuz gelün bu yolda diri-y-ken ölüñ

Ölmezden öñ ölenlerün **beķā**sını biligörüñ (ERD 59/6)

Gerçek âşık-sanuz gelin, bu yolda diriyken ölüñ. Ölmeden önce gelenlerin (nasıl) ebedi olduklarını öğrenin.

-

Fenā evden **beķā**ya uçmağ için

Ne tāķat var ne tā'at Uçmağ için (KÜD 1/62)

Dünyadan ahirete göçmek için ne takat var ne ibadet cennet için.

Bakabilen göre ol ğūra girmedin yarağın

Ķıla fenāyı **beķā** Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/19)

Bakmasını bilen (kimse kelime-i tevhid getirerek) o mezara girmeden hazırlığını yapsın. (Zira) "La ilahe illallah" sözü fani olanı ebedi kılar.

Bu vīrāndan çün ol şāhbāz **beķā**ya eyledi pervāz

Şalāt u şavmı ol dem-sāz özine bāl ü per kıldı (KÜD 27/8)

O ruh, bu viran (olan dünyadan) ebedi âleme uçtu. O arkadaş namaz ve orucu (kendi) özüne kanat kıldı.

2. Varlığının sonu olmayan; ölümsüz.

Biz ölümlü kul i Şeh sen beķāsun

Dilerüz rahmetüñ ile baķasuñ (KÜD 1/82)

Ey şah! Biz ölümlü kullarız sense varlığının sonu olmayansın. (Bize) rahmetin ile bakmanı dileriz.

Sen beķāsuñ sen beķāsuñ sen beķā

Biz fenāyuz biz fenāyuz biz fenā (KÜD 38/18)

Sen varlığının sonu olmayan, ölümsüz olan (Allah'sın). Biz ise faniyiz.

Bize bir yār u hem bir yir gerek kim

Ol ölmez hem fenā olmaz beķādur (KÜD 50/13)

Bize ölmeyen, varlığının sonu olmayan bir yār ile bir yer gerekmektedir.

***bekâ bulmak**

Sonsuzluğa erişmek.

Yüzüñ görelden ol yāruñ kamu maḥv oldı hep vārum

Fenā oldum beķā buldum beķāda olmuşam sultān (ERD 85/3)

O yârin yüzünü gördüğümde beri bütün varım yoğum mahvoldu,
(önce) fani olup (sonra) sonsuzluk buldum, (bu) sonsuzluk
içerisinde sultan oldum.

***bekâ iklîmi**

Sonsuzluk iklimi, sonsuzluk vatani.

Bu menzilde öküş olur erenler

Beķā iklîmini varup geçenler (GRT 619)

Bu makamda, erenler çok olur, (onlar) sonsuzluk yurduna varıp geçen
kimselerdir.

Beķā iklîmine yokdur nihâyet

İşit ol mamlakatden bir hikâyet (GRT 1940)

(Bu) sonsuzluk iklimine nihayet yoktur, (şimdi) bu memlekette bir
hikâye işit.

***bekâ mülkü**

Ebediyet âlemi; ahiret.

Ādem-iseñ ol beķā mülkinde ur bünyāduñi

Ķaşruñi bu fāni evde yapma mişl-i ‘ankebūt (KÜD 41/6)

(Gerçek manada bir) insansan ahirette yurt edin, kasrını örümcekler
gibi geçici olan bu dünyada kurma.

Baķuñ i cān u dil gözin açanlar

Beķā mülki fenā evden seçenler (KÜD 63/1)

Bakın ey can ve gönül gözünü açanlar, ahireti dünyaya tercih edenler!

*Bil ķavī bünyād anuñdur kim **beķā mülkin** yapar*

Pāyidār olmaz bināsı fānī ev mi‘mārınuñ (KÜD 85/10)

Ahirette bina yapan kimsenin yapısının sağlam olduğunu, dünyayı yurt edinenlerin binasının kalıcı olmadığını bil.

***bekâ yurdu**

Ebediyet yurdu; ahiret.

*Varacaķ ol **beķā yurdun** yıķarsuñ*

Durıřursuñ düni gün bu vırāne (ERD 98/15)

(Sonunda) varacağın ahiret yurdunu yıķarsın. Gece gündüz bu virane dünya için çalışırsın.

bekrî

İlahi aşk sarhoşu olmuş derviş.

Geldüm ki bu meyhānede esrār yiyem şarāb yiyem

*Serhoş olam **bekrî** bigi bu zühd ü sālūsdan geçem (KAD g.127/1)*

Bu meyhaneye esrar yiyip şarap içmek sarhoş olup zühd ve riyalıktan geçmek için geldim.

Bekrîlere ayak dutam kimseye hâşâ dağ dutam

Satam tonu taylasânı aldığımı dökem saçam (KAD g.127/5)

İlahi aşk şarabıyla sarhoş olan kimselere yoldaş olayım, kimseye hile yapmayayım, (zahitlik alameti olan) bu donu taylasanı satayım, aldığımı döküp saçayım.

Bekrîlere yoldaş olam yırtam yakamı fâş olam

Edâniyem yavaş olam koyam topusu terk idem (KAD g.128/5)

İlahi aşk sarhoşlarına yoldaş olayım, yakamı yırtıp (bunu) aşikâr edeyim. (Ben) en alçak, en aşağılık olan kişiyim, bunların hepsini terk edeyim.

belâ⁵³⁷

1.Dert, sıkıntı.

Yūsufu Ya'kūb evinde buldu

Gitdi belâsı hoş oldu Eyyūb (KAD terci'-bend 1/15)

Yakup Yusuf'u evinde buldu. Eyüp'ün başındaki sıkıntı gitti, iyileşti.

⁵³⁷ bkz. derd

Haşar-ı muřaffā olmayan cāhiller

*‘Ārifler soĥbetinde bir **belādur** (KAD g.19/4)*

Tehlikelerden, kötölüklerden arınmış olmayan cahil (kişiler) ariflerin soĥbetinde beladır.

-

*Berī olsun vücūduñdan **belālar***

Saņa yalvarıgelsün mübtelālar (BH 57-B/1)

Vücudumdan (tüm) dert ve sıkıntılar uzak olsun, mübtela olan kişiler sana yalvararak gelsin.

2.İlahi aşk yolunda çekilen, Allah tarafından imtihan için kula gönderilen sıkıntılar, dertler.

*Gel gel iy gönül ‘ışk didigüñ derd ü **belādur***

Her kim ki çeker bu belāyı ‘ışka salādır (KAD g.46/1)

Gel gel ey gönül, aşk dediğın dert ve (Allah tarafından sınanması için kula verilen) sıkıntılardır. Her kim bu belayı çekerse aşka çağrılır.

Bu ‘ışk belāsı Manşūr’a Bağdaddan kaldı

*Bu ‘ışk **belādur** ‘ışkı sen genez mi sanırsuñ (KAD g.110/2)*

Bu aşkın çilesi Mansur’a Bağdat’tan kaldı. Bu aşk Hak yolunda çekilen sıkıntılar ve zahmetlerdir, sen aşkı kolay mı sanırsın?

Nice sen sen nice ben ben diyesün

Nice bir söyleyesün bu belâyı (KAD g.282/8)

Nasıl sen sen, nasıl ben ben diyesin. Bu belayı sen nasıl söyleyesin?

-

Eyyüb gibi şabr eyle belâdan inleme zinhâr

'İşk eri belâ zehrini şabr-ıla şeker kıılır⁵³⁸ (ERD 27/7)

Eyüp gibi sabret, sakın Allah'tan gelen sıkıntılardan şikayetçi olma. (Çünkü) aşk eri bela zehrini sabr(ıy)la şeker kıılar.

Eyyüb gibi şabr eyle derdüne kıılma şikâyet

'İşk avcısına belâdan özge şikâr ele girmez (ERD 41/8)

Eyüp gibi sabret, derdinden (dolayı) şikayetçi olma. (Çünkü) aşk avcısının beladan başka avlayacağı (şey) yoktur.

Belâ yağmur gibi gökden yağarsa

Başını ana dutmağdur adı 'ışk (ERD 51/3)

Aşk, Hak'tan gelen sıkıntılar yağmur gibi gökten yağsa da ona başını tutmaktır.

⁵³⁸ Eşrefoğlu Rûmî Divanı'nda **belâ** teriminin aynı manada kullanıldığı diğer beyit ve bentler şunlardır: (129/4), (133/3), (135/1).

*belâ bahri

Belâ denizi; Allah yolunda katlanılan sıkıntılar.

'İşk cevheri belâ bahrinüñ dibindedür ey 'azîz

Pes cevher isteyen kişi belâyı ihtiyâr kıılır (ERD 27/4)

Aşk cevheri bela denizinin dibindedir ey aziz. (Bu sebeple) cevher isteyen kişi Allah'tan gelen sıkıntılara katlanma yolunu seçer.

*belâ-keş

Bela çeken; Allah'tan gelen sıkıntılara katlanan kişi.

Sen Eşrefoğlu Rûmî 'âşık-ısañ belâ-keş ol

Gör şadefi ki belâ-y-ıla kıatreyi cevher kıılır (ERD 27/6)

Sen Eşrefoğlu Rumi (eğer) âşıkısan Allah'tan gelen sıkıntılara katlan. İnciye bak (uğrunda çekilen) sıkıntı ve zahmet ile bir damla suyu cevhere dönüştürür.

benî Halvet

Halvete giren, tasavvuf ehli kişiler.⁵³⁹

Niçe ğurbet niçe firķat niçe bu ħalk-ıla ülfet

Bulamadum benî-ħalvet ki bu derde tîmār idem (ERD 74/5)

⁵³⁹ bkz. halvet

Ne zamaan kadar gurbet ne zamana kadar ayrılık ne zamana kadar bu halk ile yakınlık? (Ben) bu derdime deva olacak tasavvuf ehli bir kimse bulamadım.

benlük - benlik

İnsanın egosu, nefsi, nefsanî arzuları.

*Dost yüzün göstermeyen bildüm ki **benlük**miş baña*

Benlik evin yıkdum yaqdum çün 'imāret itmezem (ERD 72/10)

Bana dost yüzünü göstermeyen şeyin, kendi nefsim ve egolarım olduğunu anladım. Benlik evini yaktım yıktım, (artık onu) imaret etmem.

***benlik da'vâsı**

Nefsanî arzuların güdülmesi.

Nefs Kadîm Hakk'a âsî yokdur oddan korkusu

*İşi **benlik da'vâsı** emmāredür serkeşdür (ERD 12/5)*

Nefs, öncesi olmayan Allah'a asidir, ateşten (cehennemden) korkusu yoktur. Nefsin işi benlik davası gütmektir, (o) insana kötülükleri emreder, dikbaşlıdır.

*Geç bu **benlik da'vâsı**ndan yokluğu eyle kabûl*

Hâzrete varasuñ âhîr bâri yokluğ-ıla var (ERD 19/8)

Geç bu benlik (gurur ve kibir) davasından, yokluğu kabul et. En sonunda Allah'a varacaksın, hiç olmazsa (onun yanına) yokluk ile var.

***benlik hicâbı**

İnsanın utanması gereken, onu esas maksudundan yani Allah'tan uzaklaştıran benliği, nefsi.

*Gözünden götürem **benlik hicâbın***

Göre kim âşinâ kimdür bî-ğâne (ERD 98/37)

Gözünden nefsinin, onun egolarını gidereyim de gör kim (sana) aşına kim (sana) yabancı.

-

Ger dilerseñ kim ola bu perde ref

*Cehd idüp **benlük hicâbın** eyle def (GSR 954)*

Eğer bu perdenin (aradan) kalkmasını istersen mücahedede bulunup benlik hicabını yok et.

bezm sultânı

Elest bezminin sultânı olan Allah.⁵⁴⁰

*İrişmiş **bezm sultânına** ol dem*

Yaşınlık hâşıl itmiş şād u hürrem (GRT 2816)

⁵⁴⁰ Bkz. Elest

O Elest bezminin sultanı olan Allah'a eriştiğinde şad ve mutluydu,
(kendisine) bir yakınlık hasıl olmuştu.

bî-derd

Aşk derdiyle dertlenmemiş kişiler; ehl-i tarik olmayanlar.

Billāh ey gönül 'ışk ile derdüñ haberin ver

***Bî-derd** kişiler sohbetde anladığı yokdur (KAD g.36/2)*

Ey gönül! Aşk ile derdin haberini ver, dertsiz olan kişilerin (bu)
sohbetten anladığı yoktur.

*Ey Kaygusuz Abdāl gel **bî-derde** gönül virme*

Bir ulu sa'ādetden al başuna sevdāyı (KAD g.293/7)

Ey Kaygusuz Abdal! Allah aşkıyla dertlenmemiş kimselere gönül
verme, başına sevdayı ulu bir saadetten al.

-

'Ālīdür 'ışk meclisi bî-derd olanlar iremez

*Göñli **bî-derdüñ** katıdur sanki senk-i hāreler (ERD 26/6)*

Aşk meclisi yücedir (oraya) dertsiz olanlar giremez. Dertsizin gönlü
taş gibi katıdır.

Rāḥat-ı nefis isteyen kıl ucın tutmaya 'ışkdan

***Bī-derd** olanı gör kim belādan nice ḥazer kılar (ERD 27/5)*

Nefsinin rahat etmesini isteyen kişi kıl ucu miktarınca aşktan tutmasın. (Zira) ilahi aşkla dertlenmemiş olan nasıl beladan sakınır?

Zāhid var varuna bu 'ışkdan tıyarun yok senüñ

*Bilmedi bilmeyiser **bī-derd** bizüm esrārımız (ERD 37/7)*

Zahit git gideceğin yere (senin) aşktan anlayacağın yok. Dertsiz olanlar bizim esrarımızı bilmedi, bilmeyecek.

-

*Budur derdüm ki **bī-derdem** İlāhī*

Girü derd isterem bir pāre senden (KÜD 15/2)

Ey ilahi! (Benim) derdim dertsiz oluşumdur. Senden yeniden bir parça dert isterim.

Derd elinden şikāyet eylemezem

*Ağladuğum budur ki **bī-derdem** (KÜD 92/8)*

Allah'tan gelen sıkıntılar için şikāyet etmem, ağlamam dertsiz oluşumdandır.

Ol heḫīmüñ hazretinden ḳamular dermān diler

*Bu Kemāl Ümmī anı diler ki **bî-derd** olmaya (KÜD 125/9)*

Herkes o hekimden derman diler, bu Kemal Ümmi de dertsiz olmamayı ister.

-

*Çande kim bir nā-kes ü **bî-derd** ü bed-hū var ise*

‘İşret ü zevk u şafāda dil-ber-i nīgū-y-ile (DÖR g.74/2)

Nerede bir kimsesiz, bir başına, dertsiz ve kötü huylu (kimse) varsa (hepsi) işret, zevk ve safada (halinde) güzel bir dilber iledir. (Nefsine yenilmiş durumdadır.)

bî-mekân

Mekândan münezzeh olan Allah’ın sıfatlarından biri.

*Zamānsuz bî-zamānam ben mekānsuz **bî-mekānam** ben*

Dü ‘ālemdede hemānam ben benem her görinen gören (ERD 85/14)

Zamansız bizamanım ben, mekânsız bimekânım ben. İki cihanda da varım, görünen, gören (her şey) benim.

-

*Bî-zamān u **bî-mekān** u bî-nişān oldur hemān*

Kibriyā iki cihānda anuñ istiḥkākıdur (KÜD 2/3)

Zamansız, mekânsız ve nişansız olan O’dur. Azamet iki cihanda (da) O’nundur.

İ münezzeh pâdişâh u bî-zamân

İ muḳaddes bî-nişân u bî-mekân (KÜD 7/2)

Ey belli bir zamana sığmamış, (her şeyden) münezzeh olan padişah!
Ey belli bir nişanı ve mekânı olmayan mukaddes (olan Allah!)

-

Bî-mekândur her mekân ansuz degül

Bî-nişândur her nişân ansuz degül (GSR 908)

(O) mekânsızdır (ama) hiçbir mekân onsuz değildir. (O) nişansızdır
(ama) hiçbir nişan onsuz değildir.

bî-zamân

Belli bir zamanla sınırlı olmayan; Allah.

Zamânsuz bî-zamânam ben mekânsuz bî-mekânam ben

Dü 'âlemde hemânam ben benem her görinen gören (ERD 85/14)

Zamansız bizamanım ben, mekânsız bimekânım ben. İki cihanda da
varım, görünen, gören (her şey) benim.

-

Bî-zamân u bî-mekân u bî-nişân oldur hemân

Kibriyâ iki cihânda anuñ istiğkâkıdur (KÜD 2/3)

Zamansız, mekânsız ve nişansız olan O'dur. Azamet iki cihanda (da)
O'nundur.

İ münezzeh pâdişâh u bî-zamân

İ muḳaddes bî-nişân u bî-mekân (KÜD 7/2)

Ey belli zamana sığmamış, (her şeyden) münezzeh olan padişah! Ey belli bir nişanı ve mekânı olmayan mukaddes (olan Allah)!

birlik

Vahdet; Allah'ın varlığının tek ve biricik oluşu, kulun fenafillah mertebesinde varlığını bu ebedi varlıkta yok etmesi.

*Ben **birlik** didügi yoklukdur anlarsañ sözi*

İkilik bu varlığıñ ḳomaz varasuñ aşlına (ERD 1/7)

(Eğer) sözümü anlarsan benim bu birlik dediğim yokluktur. İkilik bu varlığın aslına ulaşmasına fırsat vermez.

Eşrefoğlu Rūmî ikilik defterin yakdı oda

*Bir olup **birlik** berkitdi birle birlige (ERD 1/9)*

Eşrefoğlu Rumi (bu) ikilik defterini ateşe verdi. (Allah'ın varlığıyla) bir olup bir olan Allah'la birliğini kuvvetlendirdi.

*o ikiligi **birliğe** gel bir ile bir ol*

İnkâr vir ikrâr alığor kim ikrâr ele girmez (ERD 41/3)

İkiliği bir yana bırak, birliğe gel bir olan (Allah’la) bir ol. İnkârı bırak, ikrarı al, ikrar (kolay kolay) ele girmez.

-

Degül vahdetde iki nokta mevcûd

*İkilik olmaz ol **birlikde** maķşûd (GRT 2204)*

Vahdette iki nokta (ikilik) yoktur. (Esas) gaye olan o birlikte ikilik olmaz.

Diyildi nice kez uşbu maķâlet

*Ki **birlikde** ikiliktür dâlâlet (GRT 1974)*

Kaç defa söylendi bu söz... “Sapkınlık, birlikte ikilik görmektir.”

*İkilikten geçüp **birliğe** yitmiş*

Ėaķ olmuş Ėaķķ ile Ėalkı unutmuş (GRT 2815)

İkilikten geçip birlikte kaybolmuş, Hak ile olup halkı unutmuş.

-

*Dün ü gündür aķar **birlik** yüzinde*

Yüzün yire sürer dirlik özinde (BH 22-A/11)

Gece gündüz yüzünden birlik akar, dirlik özündeyken yüzünü yere sürer.

***birlik şerbeti**

Vahdet şarabı.

*Gel bu **birlik şerbetinden** bir kadeh nüş eyle kim*

Bir bakıp bir göresün tağılmayasun dört yana (ERD 1/6)

Bir bakıp bir gör (vahdete ulaş), dört bir yana dağılmamak için gel bu birlik şerbetinden bir bardak iç.

bülbül

1.Edebiyatta gül-bülbül mazmunlarıyla kendine yer edinen ve âşık tipinde olan kuş türü.

Gel Hâk ile vuşlata irmege taleb eyleyen

***Bülbüle** gülistân için zaḥm-ı diken ne nesnedür (KAD g.12/7)*

Hak ile vuslata ermeyi isteyen (kişi) gel! Bülbüle gül bahçesindeki diken yarası etki eder mi?

*İnsân iseñ insâna gel **bülbül** iseñ gülşene gel*

Dertli iseñ dermâna gel ‘ilâc u dermân bundadır (KAD g.73/6)

(Eğer) insan isen insana gel, bülbül sen gül bahçesine gel, dertli isen dermana gel. Derman da ilaç da bundadır.

Virâni koyup gülistana gelmeye baykuş

Bülbül gibi hoş-nevâ degül ya'ni ki her kuş (KAD 87/1)

Baykuş viran olmuş yerleri bırakıp da gül bahçesine gelmesin.
(Çünkü) her kuş bülbül gibi güzel sesli değildir.

-

*Zihî **bülbüller** öterler anuñ dîdârına karşı*

Zihî 'âşıklar okurlar anuñ hüsnî kitâbını (ERD 137/4)

Ne hoş, bülbüller onun yüzüne karşı (dönüp de) öterler. Âşıklar (da)
onun güzelliğinin kitabını okur.

*Seher **bülbüllerin** gördüm 'aceb efgâna başladı*

Meğer kim nûr-ı yâr olmuş önüne düşdi gülzârı (ERD 138/3)

Seher bülbüllerini efgana başlamış (olarak) gördüm. Meğer yârin ışığı
gül bahçesinin önüne düşmüş.

Zihî gözler ki görürler cemâl-i gülşenin dostuñ

*Zihî tûti vü **bülbüller** iderler hoş temâşâyı (ERD 141/3)*

Ne mutlu dostun gül bahçesini gören gözlere... Ne hoş, papağan ve
bülbüller güzelliğini temaşa eder.

-

Gül ağdı tahta selātin bigi vü şaldı niķāb

*Hem oldı **bülbül** aña karşı 'āşık u meddāh (KÜD 28/13)*

Gül sultanlar gibi tahta (doğru) yükseldi, örtüsünü açtı. Bülbül de ona âşık olup (onu) övdü.

*Söyle i **bülbül** bugün tāze güller çağıdur*

Hep bezendi ne ki var saru vü kızıl ağıdur (KÜD 29/1)

(Hoş) avaz et ey bülbül. (Çünkü) bugün taze çiçeklerin çağıdır, sarı, kızıl, ak her ne varsa bezendi.

Hîç ötmez bülbül ü tūṭī vü kumrı

*Şolalı **güller** ü sünbül şakāyık (KÜD 79/11)*

Gül, sümbül ve şakayıklar solduğundan beri bülbül, papağan ve kumrular hiç ötmez.

-

Ṭūṭīye şekker yime ögredeyin

***Bülbüle** bu sözi ta'lim ideyin (SVN 174)*

Bülbüle şeker yemeyi, bülbüle bu sözü öğretelim.

-

*Bu aḥvāli görür gülşende **bülbül***

Güle karşı kıılır feryād u gulğul (GRT 37)

Bülbül gülşende bu hali görür, güle karşı (dönüp) feryat kılıp öter.

*Velî her **bülbül**üñ bir zârı vardur*

Aña göre anuñ gülzârı vardur (GRT 48)

Fakat her bülbülün bir inleyişi, ona göre de bir gül bahçesi vardır.

*Nice **bülbül** gibi gülsüz ötesüñ*

Beri gel kim bu gülşenden geçesüñ (GRT 621)

(Sen) nasıl bülbül gibi gülsüz öteceksin? Beri gel, bu gülşenden geç.

-

*Söz ile eylegil **bülbülleri** mât*

İşidenler disün heyhât heyhât (BH 21-B/8)

Bülbülleri söz ile yenilgiye uğrat, (bunu) işitenler (de) “heyhat, heyhat” desinler.

*Kaçan **bülbül** olur turgay çemende*

Yâ şâh yirin kanda tuta bende (BH 56-A/2)

Ne vakit çemende(ki) turgay bülbül olur? Nerede şahın yerini köle tutar?

*Me‘ânî gül ile **bülbüldür** ol şâh*

Ḳamu **bülbüller** anuñ-çün ḳılır āh (BH 56-A/8)

(Bundaki) anlam gül ile bülbüldür, bütün bülbüller onun için ah eder.

-

Bir ḳafese girmemiş **bülbül**-durur

Yiri ṭağlar bağ u bağçe gül-durur (ŞEN 479)

(O), kafese girmemiş bir bülbüldür. Yeri dağlar, bağlar, bahçeler ve güllerdir.

-

Mübed-i Hindü meger kim bir seher

İtdi **bülbül** bigi gülşenden güzer (GSR 167)

(Bir) Hindu rahip meğer bir seher (vakti) bülbül gibi gülşenden geçmiş.

Meclis-i gül germ ü **bülbül** hoş-nağam

Nergis-i sāḳī elinde cām-ı Cem (GSR 169)

Gül meclisi sıcak, bülbül hoş nağmeli. Saki (olan) nergisin elinde Cem'in kadehi.

Gördi kim gitmiş gül ü şolmuş semen

Yirin almış **bülbülüñ** zāğ u zağān (GSR 178)

Gülün gittiğini, yaseminin solduğunu, bülbülün yerini kargaların aldığı gördü.

2.Derviş.

*Biz ol **bülbüller**üz dost bahçesinde*

Seyrāna gelmişüz bu gülistāna (KAD g.236/6)

Biz dost bahçesinin gülleriyiz (dervişleriz), bu gülistana temaşaya gelmişiz.

-

*Ben ol dost bahçesiniñ **bülbüli**yem*

*İlāhī **bülbüli** gülden ayırma (ERD 112/5)*

Ben o dost bahçesinin bülbüliyüm (şeyhin tekkesindeki bir dervişim), ilahi bülbülü gülden ayırma.

-

*'Āşık-ı şādıklar olur ol bağıñ **bülbülleri***

Ayığ u dertsüz kişiler laqlakī vü zāğidür (KÜD 29/11)

O bağıñ bülbülleri (tasavvuf ehli) sadık âşıklardır. (İlahi aşkın şarabından içmemiş) ayık ve dertsiz kimseler (ancak) leylek ve kargadırlar.

*Ben ol bağı u gülistān **bülbüli**yem*

Ki řāfi güldür anda hār sıgmaz (KÜD 71/6)

Ben o bağ ve gülistanın bülbülüüm. O öyle dikensiz, saf bir güldür.

*Bülbüle **bülbüller** ile uçmağa uçmağ pes est*

Baykuşa baykuşlar-ıla vīrān yiter (KÜD 47/27)

Bülbüle bülbüller ile cennete gitmek yaraşır, baykuşa da baykuşlar ile viranlar(da olmak) yeter.

3.Hz. Peygamber.

*Hakīkī **bülbül** anda Muřafā'dur*

Gülistānı anuñ vech-i Hudādur (GRT 49)

Gerçek bülbül Mustafa'dır, onun gülistanı Hüda'nın yüzüdür.

C

câm

1. Şarap kadehi, “ufak, billûr bardak.”⁵⁴¹

Getür câm u tolu mey-i mürevvak

Eyidüñ muṭrıba kılsun tarābı (KAD g.244/4)

Şarap kadehini ve saf içkiyi getir. Çalgıcıya söyleyin (meclisimize) neşe getirsin.

2. “Allah dostunun kalbi”⁵⁴²

Gönlüme baķuñ tesbîḥ ü seccādeyi ķodu

Şimdi hevesi meyḥāne câm u piyāledür (KAD g.46/4)

Gönlüme bakın tesbih ve seccadeyi (bir kenara) koydu. Şimdi hevesi meyhane (tekke), câm (Allah dostunun kalbi) ve ilahi aşk şarabının kadehidir.

Beri gel iy şāķī câmı getirgil

Yine bu bezm-i eyyāmu getirgil (KAD g.122/1)

Beri gel ey saki (Allah dostunun kalbi olan) kadehi getir. Yine bu devrin meclisini getir.

-

⁵⁴¹ Onay (Haz: Cemal Kurnaz), a.g.e., s. 102.

⁵⁴² Cebecioğlu, a.g.e., s. 91.

Nūş idelden ol ħarābāt-ı muġānuñ cāmını

‘Aqlum esrük cānum esrük ne şorarsuñ esrüge (ERD 1/2)

O tekke şeyhinin kadehinden şarap içtiğimden (kalbindekilerden feyz aldığım günden beri) aklım, canım (hepsi birden) sarhoştur. (Sen bu sarhoşa ne diye soru sorarsın?)

Baña ne ilm ü ne fetvā baña ne zühd ü ne taqvā

Beni şūrīde vü şeydā kıluþ içürdi cāmını (ERD 132/7)

(O) bana ne ilim öğretti ne fetva, zühd ve takva verdi. Beni şarabından içirerek (gönlündeki feyizlerden müstefit kılarak) bir deliye döndürdü.

İçüp cāmını mest oldum Ene’l-Ĥaqq demini urdum

Ne beni ne anı bildüm virimezem nişānını (ERD 132/8)

(Onun) kadehinden içerek sarhoş oldum, ene’l-Hak’tan dem vurdum. Ne kendimi ne de onu bildim, (onun) nişanını, alametini gösteremem.

-

Didi Manşūr aña iy merd-i tamām

Ser-bürīde kısmeti-durur bu cām (GSR 948)

Mansur ona, “Ey cesur kimse bu kadeh (Hak yolunda olan kimsenin gönlü) başı kesiklerin (canından ve başından geçmişlerin) kısmetidir” dedi.

*cām-ı ‘ışk

Aşk şarabı.

Bir avuc hāke biraḥduñ cām-ı ‘ışkuñ cür‘asın

‘Ākil ü dānāları mecnūn u şeydā eyledüñ (DÖR g.43/2)

İlahi aşk şarabını bir avuç toprağa döküverdin, akıllı ve bilgin kimseleri deliye döndürdün.

-

Doşt elinden cām-ı ‘ışkı nüş iden

Sırr-ı ma‘şūkı nite pinhān ider (ERD 11/4)

Dostun elinden ilahi aşkın şarabını içmiş kişi nasıl sevgilinin sırrını saklayabilsin?

cân

1.Can, ruh.

Ḥüsniñe beñzer cihāna ḥūr u ḡilmān gelmedi

Saña beñzer ḥüsn-i luṭf bir laṭif cān gelmedi (KAD n.1/1)

(Bu) dünyaya senin güzelliğinde bir huri ya da gılman gelmedi, sana benzer lütuf güzelliği (olan) latif bir can gelmedi.

Dü hefte māhum cānuñ içinde

Sen de kend’özüne olma bulut (KAD terci‘-bend 1/9)

(Ey) ay (gibi olan sevgilim)! Can içinde kalıp kendine bulut olma.

Küllî sensüñ âşikâre vü nihân

Yerde gökde cümle sensüñ cism ü cān (KAD gevhername 5)

Gizli yahut aşikâr, yerde ve gökteki bütün yaratılmış olanlar sensin.

-

Nüş idelden ol harâbât-ı muğānuñ cāmını

‘Aqlum esrük cānum esrük ne şorarsuñ esrüğe (ERD 1/2)

O tekke şeyhinin kadehinden şarap içtiğimden (kalbindekilerden feyz aldığım günden) beri aklım, canım (hepsi birden) sarhoştur. (Sen bu) sarhoşa ne diye soru sorarsın?

Evliyâ yolına şıdķ-ıla gelen gerçek mürid

Mālî mülki cān u başı nāmūşî ‘ārı n’ider (ERD 7/10)

Evliya yoluna sadakat ile gelen gerçek mürit malı, mülkü, canı, başı, namusu, arı ne yapsın?

Çanda ararsuñ anı kim yine ol cān sendedür

Cāna cānān ister-isen yine cānān sendedür (ERD 34/1)

(Sen onu) nerede ararsın, o can sendedir. Canına bir canan istersen o canan (da) sendedir.

-

Ḳudret nefesinden yine cāna haber oldı

Andan bu kamu milk-i cihāna eser oldı (KÜD 33/1)

(Bu) cana yine ilahi (bir) nefesten haber geldi, o sebeple (bu) bütün cihan mülküne eser oldu.

Anuñ muḥabbeti odı düşeli cānuma

Yakar içümi derd ile ḥasret ḥarāreti (KÜD 23/75)

Canıma onun muhabbetinin ateşi düştüğünden beri dert ve hasret harareti içimi yakar.

Bilürüz cān emānetdür gümānsuz

Girü viren alur el ḥükmü li'llah (KÜD 114/4)

Şüphesiz canın emanet olduğunu biliriz. Allah'ın hükmü (dolayısıyla) onu veren geri alır.

-

Ebū Bekr u 'Ömer 'Osmān 'Alī kim çāryāruñdur

Seni her kim sever cāndan bularuñla muvāfiḳdur (DÖR k.1/14)

Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali (senin) dört yârindir. Seni candan seven herkes bunları da sever.

Cānumı tır-i ğamzeñe siper it

Dilberā qaşuñuñ kemınını ğur (DÖR g.20/6)

Ey sevgili! Canımı gamzenin okuna siper et, qaşının kemanını kur.

İy fedā cānlar senüñ her demde ğāl ü ğiline

Oğudukça hem kelāmullah hoş tertilüñe (DÖR g.66/1)

Canlar feda senin sözlerine, Allah'ın kelamını okudukça (gelen) hoş okuma biçimine.

-

Ol ne ki emr itdise sen anı tut

Kim anuñ buyruğı-durur cāna ğut (SVN 108)

O ne emrettiyse (sen) onun sözünü tut (çünkü) can için kutsal olan (söz) onun buyruqlarıdır.

Dinümüz milkini ābād idelüm

İşidenler cānını şād idelüm (SVN 159)

Din mülkümüzü abad edelim, işitenlerin canını şad edelim.

Her işi bunlara ta'līm itdi hoş

Dağı cānın Ğağğ'a teslim itdi hoş (SVN 643)

Her işi bunlara öğretti ve canını Allah'a teslim etti ne hoş.

-

Bu uyhuda ne kim görürse cānuñ

Misālidür cemī ol cihānuñ (GRT 375)

Bu uykuda her ne görürse(n) o cihanın toplamı gibidir.

Temiz eyler bunu dīn issi kişi

Ki cān işine beñzemez ten işi (GRT 1642)

Bunu dindar kimse temizler (çünkü) ten işi can işine benzemez.

Diridür nefsi cānları ölüpdür

Bulara iki sarhoşlık olupdur (GRT 2602)

Nefisleri diridir, canları ölmüştür. Bunlara iki sarhoşluk olmuştur.

-

Hem aña halk kamu hükmin yüride

Bu āyāt hükmine ol cān arıda (BH 17-B/3)

Hem halkın tümü (onun) hükümünü yürütsün (hem de) bu ayetlerin hükümünce o, ruhunu arındırsın.

Gider cānuñ içinden sür 'itābı

Hak'a şükr eyle oğı bu hitābı (BH 31-B/13)

Azarlamayı (insanlara kötü nazarla bakma huyunu) şu ruhundan çıkar at. Hak'a şükret ve bu hitabı oku.

Çü cān būstān gibidür ma'rifet şu

Şuşamış būstānı diri kılar şu (BH 36-A/8)

Can bostan, marifet ise su gibidir. Susamış bostanı şu diriltir.

-

Bī-tekellüf olana cān fidā

Çün tekellüf gitdi 'arbede (ŞEN 500)

Gösterişsiz olana canımız feda. Çünkü gösteriş kavga gürültüye gitti.

-

'Akluñ ol 'aql ü cānuñ cānidur

Cüz' ü küllī zātınuñ bürhānidur (GSR 7)

(Senin) aklın o akıl ve canın canıdır, (o) külli ve cüzi (senin) zatının delilidir.

Her temettü'den ki vardur hāşıluñ

Cān mezāk-ı zevk ider debret dilüñ (GSR 153)

Her kazançtan hasıl olan (bir şeyin) vardır, can (bundan) zevk alır
söyle sözünü.

Gördi kim bir gürg-i seg cāndan cüdā

Ölmiş ü yatur tağılmış çār pā (GSR 257)

Dört ayağı (bir yana) dağılmış ölü (bir vaziyette) yatan bir kurt gördü.

2. Allah.

Tek gönül ol cānı bulsun n'olsar

Tek gönül Allah'ı bulsun n'olsar (ERD 32/2)

Gönlüm yalnızca o canı bulsun ne olur? Gönlüm yalnızca Allah'ı
bulsun ne olur?

Biz ol doştıla diriyüz doştuz olursak ölürüz

Doştdur bize ten cān olan doşt-ıladur cünbişümüz (ERD 42/7)

Biz o dost (Allah) ile diriyiz, dostuz olursak ölürüz. Bize ruh ve
beden olan dosttur, bizim safamız dost iledir.

3.Hz. Peygamber.

Cism-i bī-cān kimidür cānā cihān sensüz hamu

Cānlaruñ sen cānisun cānā saña cāndur cesed (DÖR k.6/5)

Ey sevgili! Cihan sensiz cansız (bir) nesne gibidir. Ey sevgili!
Canların canı olan sensin, can sana (ancak) bir cesettir.

-

Țutupdur cān u dil etegin anuñ

Meğer cānıdır ol cān u cihānuñ (GRT 61)

Onun can ve gönül eteğini tutmuştur. Meğer o (Hz. Peygamber) tüm ruhların ve cihanın canıdır.

4.Derviş.

‘İşkuna düşen cānların yolına baş virenlerin

‘İşk bülbüli olanlarıñ kimse dilin bilmez imiş (ERD 45/4)

(Senin) aşkına düşen canların (tasavvuf ehli kimselerin), yoluna baş verenlerin, aşk bülbülü olanların kimse dilini bilmezmiş.

5.Nefis.

Cānlular varmaz bu yola cānum diyen yolda kala

Cān terk iden doğtı bula cāndan sefer itmek gerek (ERD 56/7)

Nefsine bakan kimseler bu yola varmaz, nefisini ön planda tutan yolda kalır. Nefsini terk eden, ondan geçen dostu bulur nefisten sefer etmek (onu yenmek) gerek.

***câna kalmak**

Allah yolunda benliğinden geçememek.

Câna kalan 'âşık degül dost yolında şâdık degül

'Âşık kıyuben cânına işini key düşvâr degül (ERD 35/4)

Allah yolunda benliğinden geçemeyen âşık değildir, dost yolunda (da) sadık değildir. Âşığın canına kıyması (onun için) güç değildir.

Bize cân virene gerek budur söz

Sözümüz yok bizüm câna kalana (ERD 98/38)

(Bizim) sözümüz bize can verendir. Bizim canına ehemmiyet verip benliğinden geçememiş kimseye (söylenecek) sözümüz yoktur.

Bu yolda gerçek-iseñ câna kalma

Cihānuñ varlığın bir çöpe alma

Bu yolda samimi isen benliğinden geç, (tüm) cihan varını bir çöpe alma.

***câna kıymak - cânına kıymak**

Nefsini Allah yolunda öldürmek.

Câna kalan 'âşık degül dost yolında şâdık degül

'Âşık kıyuben cânına işini key düşvâr degül (ERD 35/4)

Allah yolunda benliğinden geçemeyen âşık değildir, dost yolunda (da) sadık değildir. Âşığın canına kıyması (onun için) güç değildir.

Çağırıp Eşrefoğlu Rûmî eydür

*Saladur gelsün ol **cāna kıyana** (ERD 98/36)*

Eşrefoğlu Rumi çağırıp söyler, (bu sözü) nefsini Allah yolunda öldürmüş (olan kimseye) gelsin.

*Çünkü **cāna kıydılar külli hevesden geçdiler***

Lā-mekāñdan da ilerü gitdiler seyrāna da (ERD 115/5)

Onlar bütün heveslerinden geçerek nefislerini Hak yolunda öldürdüler, seyran için mekânsızlardan da öteye gittiler.

***cân bülbulü**

Mürşit.

Hevā-yı nefse uyup cife koma

*Bulup **cān bülbulin** gülzārı gözle (ERD 101/4)*

Nefsinin heveslerine uyup da (hayatının neticesi olarak bir) leş (ortaya) koyma. Can bülbulü olan bir şeyhi bul ve gülzārı gözle.

***cân gözü**

Gönül gözü, kalp gözü.

Cân göziyle bak hayâli terk it

Tâ ki göresüñ cümleyi maħbûb (KAD terci'-bend 1/12)

Hayali bırak, her şeyi sevgili olarak görebilmek için kâinata gönül gözüyle bak.

Cân gözi ile bak 'ışk yüzine var ise 'akluñ

Her bir bî-ħabere kem-'akl ebter gibi bakma (KAD g.211/5)

Aklın varsa aşka can gözü ile bak, her habersiz (kişiye) aşktan habersiz olan herkese de eksik akıllı, noksanmış gibi bakma.

Cân göziyle bak bir gör aħi Kaygusuz Abdâl

Özi Mūsâ'dur manâda Tūr oldı sinesi (KAD g.255/7)

Kardeşim, can gözüyle Kaygusuz Abdal'a bir bak (onun) özü Musa'dır, sinesi Tur Dağı olmuştur.

-

İllâ görmez anı bu ten gözi cân gözi gerek

Cân gözün açmağa bir mürşid katına varalar (ERD 26/10)

Onu ten gözü görmez (onu görmek için) can gözü gerekir. (Onlar) can gözünü açmak için bir mürşidin huzuruna varsınlar.

Gel be-küllî māsivādan yüz çevür yum gözüni

Gel bugün cān göziñ aç dost yüzine tuş eylegil (ERD 68/5)

Gel bütünüle bu masivadan (Allah'tan her şeyden) geç, onlardan yüzünü çevir, gözünü kapat. Gel bugün, sen can gözünü aç da Dost yüzüyle karşılaş.

Derd ü belā gözgüsin dā'im gözler gözlerüm

Dost yüzine cān gözi ansuzın tuşageldüm (ERD 82/9)

Gözlerim daima dert ve bela aynasını gözlerken, can gözüm ansızın Dost yüzüyle karşılaştı.

-

Cān göziñ aç ki irdi yine nev-bahārı gör

Minnet kıl imdi kudret-i Perverdigār'ı gör (KÜD 30/1)

Yine ilkbahar mevsimi geldi, can gözünü aç da gör; şimdi Allah'ın kudretini gör de O'na şükret.

Cān göziñ aç gör ki yine ol Kerīm ü kār-sāz

Nice kıldı fazlı birle kaħrı lutf u kışı yaz (KÜD 31/1)

Can gözünü açıp o kerim ve hünermend olan Allah'ın fazlı ve kaħrıyla nasıl kışı yaza çevirdiğini gör.

***cân-ı cân**

1. Tasavvuf ehli kişiler.

Biz cân-ı cihân u cân-ı cânuz

Her yâne revân kimi revânuz (DÖR 2. terci'-bend/1.bend)

Biz cihanın canı, ruhu ve canın da canı olanlarız, her yana revanız.

2. İlahi aşk şarabı.

Şâkî yine şun o cân-ı cânı

Cânâne irişür içen anı (DÖR 3. terci'-bend/5.bend)

Saki yine o canların canı (olan ilahi aşk şarabı)nı sun. Onu içen (kişi) sevgiliye (Allah'a) ulaşır.

***cân-ı bîgâne**

Dünyaya kayıtsız olan, onu umursamayan kişi; şeyh, mürşit.

Gel gel iy gönül ol cân-ı bîgâneyi buldum

Bahre daluban şadefü dürdâneyi buldum (KAD g.143/1)

Gel gel ey gönül (ben) o (dünya ve dünya işlerine) umarsız canı (şeyhimi) buldum. (O) denize dalarak sedef ve inci tanesini buldum.

***cân-ı cânân**

1. Allah.

Cân-ı cânânum bu ten içinde

Sırr-ı nihânum nihân içinde (KAD terrib-bend 2/10)

(Benim) canımın canı olan Allah bu ten içindedir, sırrım (da) gizlenmişler içindedir.

2.Âşık.

Sırruñı sakla ey cân-ı cânân ebsem ol

Ol cânâ cânân burcuna irmedi her cân ebsem ol (KAD g.121/1)

Ey âşık (kimse)! Sırrını sakla, dilsiz ol. Her can, o can(Allah)ın canan burcuna eremedi, sessiz ol.

***cân-ı ebed lâ-yemût**

Varlığı baki olan, ölümsüz; Allah.

Ben cân-ı ebed lâ-yemûtum

Perdem âdem oldı bār-ı taqdir (KAD t.b.2/51)

Ben varlığının nihayeti olmayanım (Allah'ım). (Benim) perdem (suretim) kaderin (kendisine) yüklediği (şekilde) insan oldu.

***cân-ı muhib**

Âşık.

Yig-dürür cān-ı muhibbe zaḥm-ı tīg

Sevdüğinden ayru dimekden dirīg (GSR 751)

Âşığa kılıç yarası sevgiliden ayrı kalmaktan daha iyidir.

***cānlar cānı**

Canların canı olan Hz. Peygamber.

Varam ol cānlar cānını ol ma'denleriñ kānını

Ol iki cihān faḥrini kāfileme sālār eyleyem (ERD 77/9)

Varayım (da) o canlar canı, (değerli) madenler kaynağı, iki cihan övüncü (olan) Hz. Peygamber'i kabileme reis yapayım.

***cān oynamak - cānı oynamak**

İlahi aşk ile coşma.

Yürek kaynar cān oynar bedende

Göñül cūşı geçer ḥaddan giderem (ERD 76/10)

(Bu) bedende yüreğim kaynar, canım ilahi aşk ile coşar. Gönül cuşa gelir, haddim hududum kalmaz.

***cān vermek**

1.Kulun canını Allah yolunda feda etmesi.

Nice cān vermeyem bu 'ışk yolına

Ėul iken 'ışk beni sultān idüpdür (KAD g.15/5)

Bu aşk yolunda nasıl canımı vermeyeyim? Aşk beni kul iken sultan yapmaktadır.

Bu 'ışk didüğüñ sa'ādet-i genc-i ebeddür

Cān vir iy göñül 'ışka ki āsān ele girmez (KAD g.81/2)

Bu aşk dediğın ebedi bir saadet hazinesidir. Ey gönül, bu aşka can ver (çünkü) aşk kolay kolay ele geçmez.

-

Şol ki cān virmez bu yolda pes niçün cānān diler

Müdde'idür ço anı kim doştı ol yalan diler (ERD 6/1)

Bu yolda can vermeyen (kişi) neden cananı (Allah'ı) diler? O (yalnızca) iddiacının tekidir. Bırak onu, o dostu yalan (yere) ister.

Doşt yolında 'āşıka cān virmek elbetde gerek

Zirā ol doşt 'āşıkın bī-dil ü bī-cān diler (ERD 6/2)

Elbette dost yolunda âşığın canını vermesi gerekir. Zira o dost âşığının gönülsüz ve cansız olmasını ister.

Cān virenler kān-bahā didār alur

Şanma bu bāzārı her bī-cān ider (ERD 11/6)

Can verenler kanları pahasına didar alırlar. Bu alışverişi her cansızın (ilahi aşka bihaber olan kişinin) yapabileceğini sanma.

-

'İşkuña cānın viren 'uşşāk için

Bī-nişān dizāruña müştāk için (KÜD 7/134)

(Senin) aşkına canını eren âşıklar için, belirsiz olup hiçbir işareti bulunmayan didarını arzulayanlar için.

Bu 'işka cān virendür hoş bahādur

Ki dizār ol şehīde kan bahādur (KÜD 50/1)

(O) bu aşka can(ını) verendir, kıymetlidir. (Çünkü) Allah'ın tecellisi o şehide kan pahası (karşılığında) verilmiştir.

Şad hezārān kārübān bu yolda cān virdi henüz

Kim birisi menzil aldı bu yolu şanmañ güzāf (KÜD 75/6)

Yüz binlerce kervan bu yolda can verdi. Birisi menziline ulaştı, (siz) bu yolu boş sanmayın.

2.Allah'ın Hallak ismiyle kullarını yaratıp onlara ruh vermesi, Rezzak ismiyle de onları rızıklandırması.

Şad hezārān şükr aña kim amunuñ allāıdur

Rāyigān cānlar virür 'ālemlerüñ Rezzāıdur (KÜD 2/1)

Tüm varlığın yaratıcısı olan Allah'a yüz binlerce şükürler olsun. (O) herkesi Rezzak ismiyle rızıklandırandır.

3.Diriltmek.

Cān virür 'İsī bigi bād-ı bahār

Āb-ı Hızr olmış zülāl-i cūy-bār (GSR 172)

Bahar rüzgârı İsa gibi (ölüleri) diriltir. Nehirlerin latif suları ab-ı hayat olur.

cānān - cānāne

1.Sevgili.

Şu baña cān olan uş yine geldi

Cāna cānān olan uş yine geldi (KAD g.254/1)

Şu bana can olan (kişi) yine geldi, can(ım)a sevgili olan şimdi yine geldi.

-

Her dem ki eser bād-ı şabā yüregüm oynar

Cānāne gelür diyü meger kim haber eyler (DÖR g.23/2)

(O bana) sevgilinin geldiğini haber verdiği için sabah rüzgârı ne zaman esse yürek çarpıttım başlar.

Cānānı gelür diyü turup şād u tarab-nāk

Gönlüm evini cān-ile hoş sildi süpürdi (DÖR g.81/6)

Sevgilisi geliyor diye neşeli (ve hoş bir biçimde) gönlümün evini sildi süpürdü.

Tenhā teni şaīma cān u dilden

Cānān kademine cān-feşānuz (DÖR 2. terci‘-bend/1.bend)

Bedeni can(ımızdan) ve gönlü(müzden) ayrı sanma, (biz) sevgilinin (bir) adımına canlar veriniz.

-

Söyleyen hem söyleden her nāṭıķı

Nite cān u cāna cānān olmuşam (ERD 70/10)

Bu sözleri söyleyen, söyletenlere can, can(ların)a da canan olmuşum.

2. Allah.

Hakikatın söyler isem her nefes

Anlayı bak cāna cānāndan gelür (KAD g.67/4)

Her nefeste hakikat olanı söylersem anla (bu) bana Hak'tan gelir.

Beni gör ki ne sırrum ben cānān idüm cāna geldüm

Cānum ben uş seyrān idüp şūret-i insāna geldüm (KAD g.151/1)

Benim (ne tür bir) sır olduğumu gör. Ben Hakk'ın bir tecellisiydim sonra cana kavuştum. (Sonra da) canımı seyrān edip insan suretine büründüm.

Bir diñle ahi hālūñi Kaygusuz Abdāl'uñ

Cānı koyuben ya'nī ki cānānı gözledi (KAD g.294/9)

Ey kardeşim! Kaygusuz Abdal'ın halini bir dinle. (O) canı(nı bir yana) koyarak Allah'ı istedi.

-

Şol ki cān virmez bu yolda pes niçün cānān diler

Müdde'idür ço anı kim doştı ol yalan diler (ERD 6/1)

Bu yolda can vermeyen (kişi) neden cananı (Allah'ı) diler? O (yalnızca) iddiacının tekidir. Bırak onu, o dostu yalan (yere) ister.

Gör Eşrefođlu Rūmī bađr-i 'iřkda n'eyledi

Cān u başından geçüp cānında **cānān** gizlidir (ERD 14/5)

Eşrefoğlu Rumi'nin aşk denizinde neler yaptığını gör. (O) canından da başından da geçti, (onun) canında yuce yaratıcı gizlidir.

Çanda ararsuñ anı kim yine ol cān sendedir

Cāna cānān ister-iseñ yine **cānān** sendedir (ERD 34/1)

Sen onu nerede ararsan ara o yine sendedir. Canına bir sevgili istersen Allah sendedir, sizinledir.

-

Hey yūri **cānān** iste cānuñı terk it

řıdk u yakīn-ile gel gūmānuñı terk it (KÜD 43/1)

Hey yūrü sen canından geçip Allah'ı iste, ona řüphelerini giderip sadakat ve yakīn ile gel.

***cānān ili**

Sevgilinin diyarı; Kabe.

Elvedā' iy dostān **cānān iline** giderem

Gel dime dostum baña **cānān iline** giderem (ERD 81/1)

Elveda ey dostlar (ben) sevgilinin diyarına gidiyorum. Bana “gel”
deme dostum, (ben) sevgilinin diyarına gidiyorum.

Cennetüñ bağçeleri oldı gözüme ‘ayān

*Cān kuşu uçmaq diler **cānān iline** giderem (ERD 81/3)*

Cennetin bahçelerini gördüm. (Artık) can kuşu uçmak ister (bu
sebeple de ben) sevgilinin diyarına gidiyorum.

Hāciyam cānum egnümde iḥrām kefenüm

*Baş açık yalın ayak **cānān iline** giderem (ERD 81/4)*

Hacıyım, canım sırtımda, ihram(ım da) kefenim. Baş açık yalın ayak
sevgilinin diyarına gidiyorum.

***cānān sırrı**

Allah’ın zatının bilgisine yönelik ilahi gizlilikler.

Baḥrī oluben gevher ü dürdāne getirdüm

***Cānān sırrını** sır idüben cāna getirdim (KAD g.134/1)*

(İlahi aşk denizinde bir) dalgıç olarak cevher ve inci tanesi getirdim.
Allah’a ait ilahi gizlilikleri (kendime) sır ederek can(ım)a getirdim.

***cânân zülfü**

Allah'ın tecelli⁵⁴³ etmesi, bir nesnede zuhur etmesi.

Çü *cânân zülfî* oldı *halka halka*

Perişānluğ düşürdi cümle halka (GRT 2124)

Allah'ın tecellisi halka halka cümle yaratılmışların üzerine düştü ve (onları) perişanlığa düşürdü. (Mahlukat Hakk'ın tecellisine dayanamadı.)

cehd

İnsanın nefsiyle mücadele etmesi.

Cehd ile *hemān* 'ışk eteğine elüñ ersün

'*İşk şāfi kılar seni gönül hiç melül olma* (KAD g.201/5)

Nefsinle mücadele ederek aşkın eteğine sarıl. Ey gönül, hiç boynu bükük mahzun olma, aşk seni temizler.

-

Cehd eliyle *cān* gözine çek *melāmet milin*

Nefsile hiç doştluk itme kıl 'adāvet tā ebed (ERD 4/11)

Nefsinle mücadele ederek can gözüne melamet sürmesini çek. Nefsin ile hiç dostluk kurma, (onunla) ebediyete kadar düşman ol.

-

⁵⁴³ Bkz. tecellî

Yohsa mü'minler bizisevüz 'aceb

*Ƙanı anlaruñ gibi **cehd** ü taleb (KÜD 7/32)*

Yoksa müminler biz miyiz ne garip! (Nerede bizde) onlar gibi nefis mücadelesi ve (hak yolda olma) taleb(i).

Şol "Naħnu ƙaşemñā" da saña ƙısmet olana

*Biñ **cehd** ile bir zerrece artuƙ ƙatamazsuñ (KÜD 106/2)*

"Rabbinin rahmetini onlar mı bölüşürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır" ayeti hükmünce sana kısmet olana sen ne kadar çabalarsan çabala zerrece (bir şey) katamazsın.

***cehd etmek - cehd eylemek**

1. Mücadele etmek, çabalamak.

Yire dök dünyā sevgüsi şarābın

*Bu esrükliğı **cehd it** kim ayasın (KÜD 100/9)*

Dünya sevgisinin şarabını yere dök, uyanmak için bu sarhoşluk ile mücadelede bulun.

2.Nefis mücadelesi; mücâhede.⁵⁴⁴

Ol şarābı kim ben içdüm fāriğ-i peymāneden

*Şākisi ol bākī yüzdür **cehd idüp** iriş aña (ERD 1/3)*

Ben o şarabı (her şeyden el etek çekme) kadeh(inden) içtim. Bu şarabı sunan kişi baki olan Allah'tır, nefsinle mücadele edip O'na eriş.

Eşrefoğlı Rūmī-y-ile gelüñ dostlar dosta bile

*İki cihān murādından **cehd idüp** üziligörüñ (ERD 59/12)*

Eşrefoğlu Rumi ile gelin dostlar iki cihan muradından da vazgeçip üzülün, nefis mücadelesinde bulunun.

-

***Cehd idüp** dürüşmege tākāt kanı*

Menzile irişmege tāt kanı (KÜD 7/40)

Nefisle mücadele edip (bu yolda) çalışmaya takat nerede? Menzile erişmek için (gerekli) ibadet nerede?

-

Bulduğūñ çekme kenāre yūri var

Ġayr-ı Hāğdan it kenāre yūri var

Yaramaz işlerüñi terk eyleyüp

***Cehd idüp** hoş yāre yūri var (DÖR 76.tuyuğ)*

⁵⁴⁴ Bkz. Mücâhede

Bulduğunu bir kenara çekip (de) orda durma, Allah'tan gayrısını bir kenara bırak. (Sana) yaramayan işlerini terk edip nefis mücadelesinde bulunarak yâre yürü.

-

Cehd ide bir sünnetüm terk itmeye

Doğru yolu koyup eğri gitmeye (SVN 637)

Nefsiyle mücadele etsin, sünnetimi terk etmesin, doğru yolu bırakıp da eğriye gitmesin.

-

Ger dilerseñ kim ola bu perde ref

Cehd idüp benlik hicābın eyle def (GSR 954)

Eğer bu perdenin (aradan) kalkmasını istersen mücahedede bulunup benlik hicabını yok et.

cemâl

1. Güzellik.

Cemālüñ seyr idüp ismin anduğum

Bize himmet eyle şeyh 'Abdülkâdir (ERD 30/1)

Güzelliği seyredip ismini andığım Şeyh Abdülkadir bize himmet et.

-

Görmedi hem Yūsuf'ın kardeşleri

Ol Zeliḥā gördüğü gibi **cemāl** (KÜD 86/28)

Yusuf'un kardeşleri (onu) Zeliha'nın gördüğü gibi güzel göremedi.

Niçe bir ḥubb u **cemāl** ü zülfü ḥāl

Meyl-i māl ü 'avret oğlan tevbe kıl (KÜD 91/38)

Güzel, güzellik, saç ve ben (müptelası olup) mal ve kadına meyleden kişi tövbe et.

-

Cemālūñ şem' ile rūşen olupdur

Yine çeşm-i serāsı Rūşenīnūñ (DÖR g.44/4)

Ruşeni'nin yüzü yine güzelliğinin ışığını görüp aydınlanmıştır.

-

'Aql tāvīsı açdı girü perr ü bāl

Tā ki cevlān ile göstere **cemāl** (SVN 353)

Aklın tavus kuşu gezip güzelliğini göstermek için kanatlarını açtı.

-

Geh geh eydürdi ki Yūsufda **cemāl**

Nīte ḥüsnüm bigi oldı ber-kemāl (GSR 443)

Zaman zaman “Yusuf”taki güzellik bendeki güzellik gibi mükemmel oldu” dedi.

2.İlahi güzellik, Allah’ın güzelliği. “Cemâl, ‘Hakk’ın rahmet tecellisi’, Celâl de ‘kahr tecellîsi’dir.”⁵⁴⁵Allah “Cemâl-i Mutlak”tır. Bu, ebedi güzel olan Allah’ı tarif eder. Bu güzelliğe sahip olan Allah kendi sıfatından bahşederek insanı yaratmıştır. İnsana kendi ruhundan ve güzelliğinden vermiştir. İnsandaki güzelliğin asıl sebebi de budur.

Evvel âhir bu cümle söze

Senüñ cemâlün oldı mektüb (KAD terci‘-bend 1/13)

Başta da sonda da bütün sözlere senin ilahi güzelliğin yazıldı.

Şüretün levhi-durur kim ehl-i dîniñ muşhafi

Çün cemâlün hatt-ı hâliñ gayrı Kur’ân bilmezem (KAD g.133/3)

Ehl-i dinin mushafi senin yüzündür, güzelliğinin hattından gayrı Kuran bilmem.

Senüñ hüb cemâlün bir lahza görmek

Zihî kutlu sa‘ât bir degül mi (KAD g.246/12)

Senin güzel cemalini bir an (olsun) görmek ne hoş, kutlu bir saattir değil mi?

-

⁵⁴⁵ Azmi Bilgin, **Ümmi Sinan Divanı**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2000, s.LVI.

Göñül doştun **cemāl** āyinesidür

Göñül kim pas ola doştun nesidür (ERD 9/1)

Gönül, Allah'ın güzelliğinin (yansıdığı) aynadır, gönül paslanınca dostun nesi olur ki?

Göresüñ anda 'aqs urmuş **cemālün**

şolok dem sen anı seni anasuñ (ERD 91/13)

şu demde sen onu anıp cemalinin ona aksettiğini gör.

Niķābuñ götürüp gördim **cemālün**

Vücūd-ımsı niķāb olan hemāna (ERD 100/11)

Örtünü kaldırıp cemalini gördüm. (Sana) nikap olan (şey benim) varlığımmış.

-

Yir gök dağı eylenmedin Kālu Belā söylenmedin

Kendü **cemālün** görmeğe gözđü bizi düzüpdurur (ERD 21/3)

Yer gök yaratılmadan, Kalu Bela (sözü) söylenmeden (Allah) kendi cemalini görmek için bizi ayna yapmıştır.

-

Ol bī-niřān **cemālüne** 'āřık olanlaruñ

Gözini yaşlu derd-ile beñzini sāz ider (KÜD 54/14)

O, Hakk'ın cemaline âşık olanların gözünü yaşlı yapar, benzini ise sarartır.

Bir **cemāl** iste ki hiç irmeye hüsnine zevāl

Çalmadı hüsn-i beķā Yūsuf-ı Ken'ān'a gönül (KÜD 89/12)

Güzelliğine hiç zeval gelmeyen bir güzellik iste, (nitekim) Kenanlı Yusuf'a (da) ebedi bir güzellik kalmadı (ey) gönül.

-

Saña sensüz **cemāl**üñ rüşen eyler

Çamu dikenlerüñi gülşen eyler (GRT 1003)

Sana cemalini sensiz aydınlık kılar, bütün dikenlerini gülşen eyler.

Nerede-y-idi buyur Hâķ Te'ālā

Cemāli ķanda eylerdi tecellā (GRT 1948)

Hak Teala neredeydi, cemali nerede tecelli eylerdi, söyle.

Hâķuñ vardur **cemāl**i vü celāl

Anuñ bu zülf ile ruħdur misāl

Hakk'ın cemal ve celal sıfatları vardır, bunlar (bir yüzde bulunan) zülf ve yanak misalidir.

***cemâl-i dost**

Allah'ın güzelliği.

Meskenet âyinesine bak cemâl-i dostı gör

Hep hevâlardan berî ol Hakk'a yüz tut tâ ebed (ERD 4/12)

(Allah karşısında acziyetini duyduğun) meskenet aynasına bak, dostun cemalini gör. (Dünyalık) heva ve heveslerden uzak ol, ebediyete kadar Hakk'a yüz tut.

cenâbet

Gönlün Allah'tan gayrı şeylerle meşgul olmasından dolayı kötü olması.

Cenâbetdür gönüle gayrı koymak

Tahâret ol-durur Hakk'ı sevesün (ERD 91/5)

Gönle Allah'tan gayrı şeyleri koymak kirliliktir, temizlik ise Hakk'ı sevmektir.

Cenâbetden bugün gönlün yumazsañ

Ebed şöyle cünüb murdâr kalasañ (ERD 91/6)

Bugün gönlünün kirliliğini yumazsan, sonsuza kadar cünüp ve mundar kalırsın.

cezbe

İlahi coşkunluk hali. Tarikat ehlinin Allah düşüncesiyle kendinden geçmesi, Allah'ın da bir nevi onu kendine doğru çekmesi. “İki türlü cezbe vardır: 1- Gizli (Hafi) cezbe: Kulun Hakk'ı sevmesi 2- Açık (celî) cezbe: Hakk'ın kulu sevmesi. Meczub ile mecnun arasında fark vardır. Cezbe, cinnet değildir.”⁵⁴⁶

*Bil Muḥammed ‘ālīdür **cezbe** ile ʔoludur*

Dervīşleri uludur sulṭān ‘Abdül-kādirüñ (ERD 62/6)

Muhammed soyundan olan Sultan Abdülkadir cezbe ile doludur, dervişleri (de çok) yücedir.

-

*Her ʔālīb ü ‘āşıklarını **cezbe** kıluben*

İlden ile yildüren anuñ ‘ışkı yoludur (KÜD 24/18)

Her (bir) talibini ve âşığını cezbe haline getirerek diyar diyar gezdiren onun aşkıdır.

cîfe

1. Leş, ölü.

*Üstine ol **cîfenüñ** pîr ü cüvān*

Cem‘ olmışlar mişāl-i kerkesān (GSR 258)

O ölü'nün üzerine yaşlı genç herkes akbabalar gibi toplanmışlar.

⁵⁴⁶ Cebecioğlu, a.g.e., s. 101.

2.Dünya.

Ol Haqq Habibi Muştafā bu dünyāya cīfe didi

O ki ussi olan kişi cīfeye aldanur degül (ERD 67/6)

O Hak Habibi Mustafa bu dünyaya leş dedi. Aklı başında olan (kişi) bu dünyaya aldanmaz.

-

Bular bu cīfenüñ kuzgunlarıdur

Çamu halkuñ bular azgunlarıdur (GRT 2309)

Bunlar bu dünyanın kuzgunlarıdır, bütün halkın azgınlarıdır.

***cīfe tâlibleri**

Dünyaya talip olan, dünyayı ahirete tercih eden kişiler.

Ol cīfenüñ tâlibleri itdür anlaruñ adları

İt olan it hārifidür maḥrem şāha varur degül (ERD 67/7)

Bu dünya cifesine talip olanların adları ittir. İt olan it heriftir, o her nesneye aşikâr olmayan şaha varmaz.

Ç

çul

Dervişlik libası; dünya nimetlerinden uzak kalmaya talip olma.

İşitdün 'āşık oldu Şāh Edhem

Giyüp bir çul cihānda itdi seyrān (ERD 83/9)

(Bir zamanlar) şah (olan) Ethem'in bir çul giyerek cihanda seyran ettiğini işittin.

D

danışman

Dinî yönden örnek şahsiyetler, yol gösterici kişiler.

Nebîler işledüğün işlemezsün

Danışmanlar sözün hiç eslemezsün (BH 12-A/13)

Nebilerin yaptığını hiç yapmazsın, örnek olan kişilerin sözünü hiç dikkate almazsın.

derbend

Geçit; kulu maddi zevklere sürükleyen dünya.

*Bu **derbendi** geç Eşrefoğlu Rûmî*

İriş kâfileye sâlârı gözle (ERD 101/9)

(Dar bir geçit olan) bu dünyayı geç Eşrefoğlu Rumi, kâfileye eriş, kâfile reisini gör.

derd

1. Tasa, sıkıntı.

***Derdüñ** var ise tabîbe söyle*

Vaşf-ı hâlüñi hikâyet eyle (KAD k.122)

Derdin varsa doktora söyle, durumunu (ona) anlat.

Baňa bu sa'ādet senden eriřdi

*Benüm **derdüme** dermānum ħarābāt (KAD g.2/7)*

Bana bu mutluluk senden erişti, benim derdime derman (olan) harabat.

Ĥurřid-i tābān ki dirler evliyādur evliyā

*Evliyānuñ Őohbetinde **derde** dermān bulmuşam (KAD g.124/11)*

Parlayan, parlak güneş dedikleri evliyadır, (ben) evliyanın sohbetinde derdime derman buldum.

-

'Āřıkuñ cünbüşleri tuzlu řirīn

*Her du'āsı **derdlere** derman-durur (ERD 8/14)*

Āřıgın eğlencesi tuzlu tatlıdır, her duası dertlere dermandır.

Eřrefoęlı Rūmī gel sen de olagör dost-ıla

***Derde** dermān ister iseñ yine dermān sendedür (ERD 34/6)*

Eşrefoğlu Rumi gel sen de dostla ol, derde derman istersen yine derman sendedir.

Eydüñ ol dertlölere gelsün berü

*Kim bugün her **derde** dermān olmuşam (ERD 71/7)*

Dertlilere söyleyin beri gelsinler (çünkü) ben bugün her derde derman oldum.

-

*Dükeli **derde** em ü kamu zaḥme merhemdür*

Ki şağ ider sukeli Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/135)

Lailaheillallah cümle dertlere deva, bütün yaralara da merhemdir.

*Bu Kemāl Ümmi **derdine** dermān*

Senden i ḥaḳīm-i heḳīm Allah (KÜD 5/9)

Bu Kemal Ümmi'nin derdine derman sendendir ey hekimlerin hekimi (olan) Allah'ım.

İ 'ademden bunca 'ālem yaradan

*İ heḳīm ü cümle **derdi** yaradan (KÜD 7/5)*

Ey yokluktan âlemi yaratan, ey hekimi (de) cümle derdi (de) yaratan!..

-

Dilberüñ gice ḥayāli geldi apardı yuḥum

*Giderüp şādiluḡı sevgü getirür **derd** elem (DÖR g.52/9)*

Gece dilberin hayali geldi, uykumu kaçırdı. Sevgisi, mutluluḡu giderip dert ve elem getirdi.

İy tabībüm derd-mendem derdime sen kı̄l devā

*Kem degüldür **derdüm** artuħdur menüm Eyyūbdan (DÖR g.56/5)*

Ey tabibim! Dertliyim, derdime derman kıl. Benim derdim Eyüp'ten kalmadır, değersiz değildir.

-

Hem on üç gün ĥasta oldu ol Ĥabīb

*Ol iken bu cümle **derdlere** tabīb (SVN 592)*

Bütün dertlere tabip olan o Allah'ın sevgilisi on üç gün (boyunca) hasta oldu.

Ol idi cān içre bizüm cānımız

*Ol idi her **derde** hem dermānımız (SVN 702)*

O; bizim can içre canımızdı, her derde dermanımızdı.

-

Heves ehlin çeker her dem hevāya

*Şanasuñ irgürür **derdün** devāya (GRT 1994)*

Dünyaya aldanan kimseleri her dem heveslere çeker. Sanarsın derdine derman olur.

-

Ḳamu ḥācetleriñ anda revādur

*Cefāsi külli **derdlere** devādur (BH 20-A/2)*

Bütün isteklerin ona revadır, cefası (ise) bütün dertlere devadır.

Çü faḥrum didi faḳra Ḥaḳ ḥabībi

*Faḳırdur cümle **derdüñ** hep ṭabībi (BH 55-A/11)*

Hakk'ın habibi fakra övüncüm dedi (o sebeple) cümle derdin tabibi fakrdır.

-

*Derdlüleriñ **derdine** derd ḳatmaḡıl*

Ḳarañuda bilmedin oḳ atmaḡıl (ŞEN 444)

Dertlilerin derdine dert katma, karanlıkta bilmeden ok atma.

Ulu yirden ḳız dilemek serd ola

*Ṭaşı ḥelvā içerüsi **derd** ola (ŞEN 490)*

Yüce yerden kız istemek zor olur, dışı helva içerisi dert olur.

-

Çünkü āḡāh oldı ḥālinden ḥabīb

*Geldi birden k'ola **derdine** ṭabīb (GSR 561)*

Sevgili halinde haberdar olduğu için birden derdine tabip (olacak kişi) geldi.

Cānına te'sir ider endūh-ı merg

Derd ile ditrer teni mānend-i berg (GSR 724)

Canına çayır çimenin sıkıntısı tesir eder, teni dert ile yaprak gibi titrer.

2. İlahi aşk.

*Benüm haqīkat bu **derdüm** dermāndan āzāddur*

Ben küllī cānum vücūdum cāndan āzāddur (KAD g.23/1)

Gerçekten benim bu derdim dermandan azattır. Ben tümüyle canım (ama) benim varlığım (da) candan azattır.

Gel gel iy gönül bir kāmīl insān ele girmez

*Hoşdur hele bu **derd** ile dermān ele girmez (KAD g.81/1)*

Gel gel ey gönül, kāmīl insan (kolay kolay) bulunmaz. Bu dert (ile olmak) hoştur, bu dert olduğunda derman (kolay kolay) ele geçmez.

*Baňa bu **derd** yeter dermān gerekmez*

N'iderüm cübbeyi kaftān gerekmez (KAD g.86/1)

Bana bu dert yeter, derman gerekmez. Ben cübbeyi ne yapayım, bana kaftan (da) gerekmez.

-

Varını vir doğt derdinden alagör bir zerrece

*Tā ki saña da diyeler **derdi** var dermān diler (ERD 6/3)*

Sana, “Derdi var derman ister” demeleri için varını ver dost derdinden bir zerre al.

*İy gönül bir **derde** düş kim anda dermān gizlidir*

Gel karış bir katreye kim anda ‘ummān gizlidir (ERD 14/1)

Ey gönül! (İçerisinde) dermanın gizli olduğu bir derde düş, (içerisinde) ummanın gizli olduğu bir katreye karış.

Senüñ fikrüñ ile taldum temāmet

*Yiter **derdüñ** dağı dermān gerekmez (ERD 38/2)*

Tamamen senin fikrinle doldum, derdin yeter derman gerekmez.

-

***Derd** elinden şikâyet eylemezem*

Ağladuğum budur ki bī-derdem (KÜD 1/70)

Dert elinden şikâyet etmme, dertsiz olduğum için ağlarım.

***Derdini** dertlüye dir Ümmī Kemāl*

Zīre her tadı tadmayan tuymaz (KÜD 73/9)

Kemal Ümmi derdini dertliye söyler. Zira her tadı tatmayan (bu derdi) duymaz.

*Şol gönülden bizerüz kim anda bu **dere** olmaya*

Her kimesne kim belādan iñler ol merd olmaya (KÜD 125/1)

(İçinde) dert olmayan gönülden bezeriz. Beladan inleyen kimse insan olmaz.

-

Ger dilersüz bulasız oddan necāt

*‘İşk ile **dere** ile ayduñ es-şalāt⁵⁴⁷ (SVN 32)*

(Eğer) ateşten kurtulmak isterseniz aşk ve dert (ilahi aşk) ile salata söyleyin.

-

Dağı hem rahmeti var pādişāhuñ

*Ki ol dermānidur **dere**üñ ve āhuñ (BH 30-A/11)*

(O) padişahın rahmeti de var. O derdin ve ahın dermanıdır.

⁵⁴⁷ Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde **dere** teriminin bu beyit çeşitli yerlerde sıkça tekrarlanmıştır.

Bil imdi şāhumı sen bellü kimdür

*Anuñ **derd**-ile bu gönüm saķımdür (BH 56-A/7)*

Şimdi şahımın kim olduğunu öğren. Onun derdiyle bu gönüm hasta olmuştur.

-

*'İşk ehli **derdini** 'āşık bilür*

Şıdk u ihlāşı nedür şādık bilür (GSR 573)

Aşk ehlinin derdini âşık (olan) bilir. Sadakat ve ihlası (da) sadık bilir.

Hem-demi eşk-i germ ü āh-ı serd ola

***Derdinüñ** dermānı yine **derd** ola (GSR 866)*

Hemdemî sıcak gözyaşı ve soğuk (bir) ah olsun. Derdinin dermanı yine dert olsun.

***Derddür** āyīne-i ḳalbe cilā*

Derd virür şem'-i cāna rūşenā (GSR 892)

Kalp aynasına cila derttir, can mumuna ışığı dert verir.

3.Günah.

Ḳamu rencüñ bir devāsi var velī

*Yazuğuñ **derdine** dermān tevbe kıl (KÜD 91/9)*

Bütün sıkıntıların (bir) devası var, günah derdine derman tövbe etmek(tir).

-

*Göz yaşıdur kurtaran **derdden** başuñ*

Göz yaşıñ dök kim göresüñ ancasuñ (SVN 546)

Dertten başı kurtaran gözyaşındır. Ferahlamak için gözyaşı dök.

*Göz yaşıdur cümle **derdüñ** çāresi*

Göz yaşıdur bazınuñ settāresi (SVN 547)

Cümle derdin çaresi gözyaşındır, bazısının (bazı kötülüklerin) örtüsü (de) gözyaşındır.

***derde düşmek**

İlahi aşka tutulmak.

***Derde düşmüşdür** yanar zārī kıllur düni günü*

Zārīsi ol Doşt firākı bağıri biryān gizlidür (ERD 13/9)

Derde düşmüştür gece gündüz yanar inler (durur), inleyiş o dostun ayrılığı (sebebiyledir) bağıri kebab olmuştur.

*İy gönül bir **derde düş** kim anda dermān gizlidir*

Gel karış bir katreye kim anda ‘ummān gizlidir (ERD 14/1)

Ey gönül! (İçerisinde) dermanın gizli olduğu bir derde düş,
(içerisinde) ummanın gizli olduğu bir katreye karış.

*Kim ki bu **derde düş**medi bir mürşide irişmedi*

Çıgdür ol dağı bişmedi pes süstligi andan-ımiş (ERD 46/9)

Bu derde düşmeyen, bir mürşide erişmeyen (kimse) henüz
pişmemiştir, çığdır, zayıflığı (da) ondandır.

***derde sataşmak**

Derde düşmek; ilahi aşk ile hemhal olmak.

*Her bir kişi bu dünyāda bir **derde sataş**dı*

Rāhat u hiffet fitnesi bīdāruñ elinde (KAD g.184/8)

Her insanın bu dünyada bir derdi var, rahatlık (ve) hoppalık fitnesi
(yalnızca) kendini uyanık sananların elindedir.

-

*Yine gönlüm ‘aceb **derde sataş**dı*

Ki ‘aqlum dilüm uşşum külli şaşdı (KÜD 26/1)

Yine gönlüm bir derde düştü (öyle ki) aklım, gönlüm hepten şaştı.

-
Bir **derde sataş**dum ki devā yāduma gelmez

Bir rence ulaşdum ki şifā yāduma gelmez (DÖR g.29/1)

Devası ve şifası yadıma gelmez bir derde, bir zahmete düştüm.

***derd-i âh**

Allah'a duyulan aşk sebebiyle ah edip inlemek.

Âşıkun yoldaşı **derd-i âh**-ıla göz yaşıdur

Derd-i yâr çün ele girdi dahı tîmârı n'ider (ERD 7/6)

Âşığın yoldaşı dert ile ah edip inlemek ve gözyaşı (dökmektir). Yârin derdi (bir defa) gönle düştü mü ilaç, tedavi bu derde ne yapabilir?

***derd-i firâk**

Kulun Allah'ın nur cemâlinden uzak olması sebebiyle içine düştüğü dertler, sıkıntılar.

Derd-i firâk u firkat içinde kaldum iy dirîg

İyvâh intizârum gicelerine seher bulunmadı (ERD 129/6)

Eyvah! Ayrılığın derdi içinde kaldım, bekleyiş gecelerime seher bulunmadı.

***derd-i firkat**

Ayrılık derdi; kulun Cemâl-i Mutlak'tan uzak oluşu sebebiyle muzdarip olduğu sıkıntılı haller.

Cefâ vü renc ü miñnetdür adı 'ışk

*Firâk u **derd-i firkat**dür adı 'ışk (ERD 52/1)*

Aşk; cefa, zahmet, mihnet, ayrılık ve ayrılığın verdiği elemidir.

***derd-i yâr**

Allah aşkı sebebiyle sufinin içerisinde bulunduğu hal.

*Âşıkunñ yoldaşı **derd-i âh-ıla** göz yaşıdur*

***Derd-i yâr** çün ele girdi dahı tîmârı n'ider (ERD 7/6)*

Âşığın yoldaşı dert ile ah edip inlemek ve gözyaşı (dökmektir). Yârin derdi (bir defa) gönle düştü mü ilaç, tedavi bu derde ne yapabilir?

*Ger ola 'ömrüm cihânda **sad-hezâr***

*Sanmañuz benden **gide bu **derd-i yâr**** (ERD 24/1)*

Bu cihanda yüz bin yıllık ömrüm olsa dahi yârin bu derdinin benden gideceğini sanmayın.

*Cân u bâş u dîn ü dünya virdüm aldum **derd-i yâr***

*Merhem ol **derd** oldu ancak yüregüm yarasına (ERD 97/15)*

Canımı, başımı, dinimi, dünyamı verdim (o) yâr(in) derdini aldım.
Benim yüreğimin yarasına merhem ancak o dert oldu.

***derd-mend**

Dertli; âşık.

Derdimend olmak dilerseñ iste şāhib-derdi bul

Şoḥbet itme ‘uzlet eyle dünyede bī-derd-ile (KÜD 122/3)

Dert sahibi (âşık) olmak istersen dert sahibini bul. (Bu) dünyada dertsiz olanla sohbet etme, ondan uzak dur.

-

*İy ṭabībüm **derd-mendem** derdime sen kıl devā*

Kem degüldür derdüm artuḥdur menüm Eyyūbdan (DÖR g.56/5)

Ey tabibim! Dertliyim, derdime derman kıl. Benim derdim Eyüp’ten kalmadır, değersiz değildir.

***derd odu**

Aşk ateşi.

*Kimüñ gönlinde kim bu **derd odu** yok*

Ḳamu ḥayvānlaruñ kemden kemidür (ERD 22/3)

Gönlünde ilahi aşk ateşi bulunmayan (kimse) bütün hayvanların kötüsünün kötüsüdür.

Bu **derd odına** kim yandı göyünderi

Bilüñ anı ki kâmil âdemdür (ERD 22/4)

Kim bu dert ateşine yanarsa (o) kemale ermiş (bir) insan olduğunu bilsin.

İlâhî t̄alibi mürşide düş it

Anuñ mürşid-ile vaktini hoş it

İlâhî t̄alibüñe dert bağışla

*Bişür **derdüñ odıyla** perveriş it (ERD 50.rubai)*

İlahi! Talibi mürşidine yönlendir, onun mürşit ile (geçirdiği) vakti güzel kıl. İlahi! Talibine dert bağışla, (onu) derdin ateşiyle pişirip besle.

dervîş

Bir tarikata mensup olup bir şeyhe intisap eden, dünya meşguliyetleriyle, tuzaklarıyla uğraşmayan, ehl-i tarik kişi.

*Şūretüm eşkere **dervîş** dirliğümde nesne yok*

Maħmūrum ğaflet meyinden kaldum uş ayılmadum (KAD g.149/7)

Suretim aşikâr (bir biçimde) dervîş, dirliğimde nesne yok. Mahmurum, gaflet meyinden içtim, ayılmadım.

Bu hicrān ile almış men bīmār u aste dil-riş men

*Saa da'ācī **dervīř** men aygusuz Abdāl'am ānum (KAD 152/10)*

Ben hasta ve gōnlū yaralı bu hicran ile kaldım, (ben) sana duacı (bir) dervīř Kaygusuz Abdal'ım hanım.

***Dervīř** olan kişi dā'im 'ışk ile bāzar eyleye*

řıdķ u řafā ile gōnlin kend'ōzūne yār eyleye (KAD 190/1)

Dervīř olan kiřinin iři daima ařk ile alıřveriř etmek olsun. (O) sadakat ve mutluluk ile gōnlūnū kendine yar etsin.

-

*Değme bir **dervīř** fakīri or gōrūp or bakma kim*

Gōnlinūn her kūřesinde 'Arř-ı Raħmān gizlidūr (ERD 14/3)

Değme bir dervīř fakiri hor gōrūp hor bakma (çūnkū onun) gōnlūnūn her kōřesinde Arř-ı Rahman gizlidir.

*Cūmle yaradılmuřuñ **dervīř**ler dilin bilūr*

*Sūleymān bilmez nedūr zebānı **dervīř**lerūñ (ERD 55/9)*

Dervīřler bütūn yaratılanların dilini bilir, Sūleyman dervīřlerinin dilinin ne olduėunu bilmez.

***Dervīř**ler aķ dostı cānları ezel mesti*

'Iřk řem 'ini yakdılar pervane olan gelsūn (ERD 89/9)

Dervişler Hak dotudur, canları ezelden sarhoştur. (Onlar) aşk mumunu yaktı, pervane olan gelsin.

-

Şu bay u beglere bakıp yirinme i dervîş

Hazāyin-i fuḳarā Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/18)

Şu zengin ve beylere (bakıp da) yerinme ey dervîş. Fakirlerin hazinesi “Lailaheillallah”tır.

Bizüm maḳşîdumuz ṭapuñdan oldur

Ki dervîş olavuz olmaduğ oldur (KÜD 1/107)

Kapından bizim dileğimiz, olamadığımız dervîşliktir.

İḥtiyār ile dönen dervîş için

İzṭırār ile yanan dil-rîş için (KÜD 7/131)

Kendi seçimiyle dönen dervîş için, çaresizlik ile yanan gönlü yaralı için.

-

Dervîş olagör olmaya tā dünye saña dām

Dervîş olan kişiye dünye duzağ olmaz (DÖR g.27/4)

Dünyanın sana hile kurmaması için dervîş ol. Dervîş olan kişiye dünya tuzak olmaz.

*Her ki **dervîş** oldı **dervîş** olmaz ol*

Kem degüldür añadur her nesne bol

Her nesneden kendisinde bolca bulunan kimse dervîş olsa da o (gerçekte) dervîş değildir.

*Dir aña fakr ehli **dervîş** ü ğanî*

Buldı çün dervîşlük şehrine yol (DÖR 56. tuyuğ)

O dervîşlik şehrine yol bulduğı için fakr ehli ona dervîş ve kimseye muhtaç olmayan (kişi) der.

*Gel beru **dervîş** geç endîşden*

Nesne bitmez ‘ākıbet endîşden

*Sen sen ol **dervîş** ol hîc isteme*

*‘Ākıbet-endîşlük **dervîş**den (DÖR 57.tuyuğ)*

Gel beri dervîş düşünmekten geç, sonunu düşünmenin nihayeti olmaz. Sen akıbetini düşünmek istemeyen bir dervîş ol.

-

Benüm tuhfem ki dervîş ü fakîrem

Ġarîbem şâ'îrem bî-çâre pîrem (GRT 154)

Benim tuhfem; dervîş, fakir, garip, şair ve bçare olmamdır.

Velî vü şâh u dervîş ü peyember

Hep anuñ hükmi altında müsahhar (GRT 1769)

Veli, şah, dervîş, peygamber hepsi onun hükmü altındadır.

Ne kim iderse itsün iş anuñdur

Eger baydur u ger dervîş anuñdur (GRT 2479)

Zengin biri de olsa dervîş de olsa kim ne iş yaparsa yaptığı onundur.

-

Velî dervîş işi tã'at u hâcât

Ķıla ihlâş-ıla Hakk'a münâcât (BH 6-B/4)

Dervîşin işi ibadet ve hacetini dile getirmektir. (O) ihlas ile Hakk'a münacat kılar.

Toğuzuncı budur dervîşe pîşâ

Şâhib-tekye ola her kim irişe (BH 17-B/5)

Dervişin dokuzuncu hasleti, kendisine ulaşan kişilerin için tekke sahibi bir kimse olmalı.

Gerek dervişe perhiz ola hem

Olur perhiz ile her işi muhkem (BH 18-B/11)

Dervişe (kötü olan işlerden, nefisten) sakınma gerekir. Onun bu şekilde her işi sağlam olur.

-

Çıkdı bir şahs ol kapudan üst ü tiz

Didi bu dervişe iy pır-i ‘aziz (GSR 620)

O kapıdan çabucak bir şahıs ıktı. Dervişe, “Ey aziz pir!” dedi.

Ger dilerseñ hācetüñ ola revā

şıdkı iy derviş idüñ piřvā (GSR 633)

Ey derviş! Eğer isteğinin yerine gelmesini istersen sadakati kendine rehber edin.

***derviş-nihād**

Derviş tabiatlı kimse.

Seng-i melāmet atdı bu halk ‘işk belāsından

şabr itdi gönül gör nice derviş-nihād oldı (KAD g.275/4)

Bu halk aşk belasından (bize) melamet taşı attı (Halk âşık olduğumuzdan dolayı bizi kınadı). Gönül sabretti bak nasıl derviş tabiatlı oldu.

deryâ

1.Deniz.

Deryâlara dürdânelerle toldı şadefler

Geyikleri gör nâfe-i müşki nisâr eyler (KAD g.60/10)

Denizlere inci taneleriyle sedefler doldu, geyiklere bak misk kokusu saçarlar.

-

Çamu mahşerde peydâ olıardur

*Kemîne kaçre **deryâ** olıardur (GRT 1895)*

Hepsi mahşerde (yeniden) dirilecektir, aciz katreler (dahi) derya olacaktır.

-

Dağı var dünyâ içre yidi deryâ

*Muvâfıkdur aña gel gör bu **deryâ** (BH 48-A/11)*

Bu deniz, dünyada var olan yedi denize denktir.

2.Allah, Allah aşkı.

Bu **deryā**ya düşen 'âşık öliser

Ölür ise 'âşık ölsün n'olsar (ERD 31/5)

Bu denize (Allah sevgisine) düşen âşık ölür, ölürse âşık ölür ne olacak?

Gel bu 'ışık-ıla bugün katreñü **deryā**ya ilet

Gel berü **deryā**-y-ıla **deryā** olup cüş eylegil (ERD 68/6)

Gel bu aşk ile bugün katreni (olan varlığını) Allah'a ver, gel beri Allah'ın varlığında bir olup coş.

Bu **deryā**dan bular çıkardı dürri

Olar girdi bu baħr-i bī-pāyāna (ERD 98/22)

Bu deryadan inciyi bunlar çıkardı, bu haddi hududu olmayan denize onlar girdi.

-

Ne deryādur bu **deryā** kim kenāri

Kelām u nuṭṭdur mecmū' varı (GRT 1537)

Bu derya nasıl (bir) deryadır ki sınırları (ve) cümle varlığı söz ile nutuktur.

Çü bu **deryā**ya bu nuḡk oldı sâhil

Şadef harf oldı gevher dāniş dil (GRT 1561)

Bu söz bu deryaya söz, sedef harf, cevher bilgin gönül.

***deryâ-yı ‘ışk**

Aşk denizi.

Eşk-i çeşmüm bî-kerân deryâ dilüm mellâhdur

*Bâdbân âhum tenümdür keştî-i **deryâ-yı ‘ışk** (DÖR g.37/2)*

Gözyaşım uçsuz bucaksız deniz, gönlüm (bedenimden müteşekkil olan geminin) kaptan(ı), (bu geminin) yelkeni iniltirerim, aşk denizinin gemisi ise bedenimdir.

*** deryâ-yı vahdet**

Vahdet denizi.

Deryâ-yı vahdetde vuslat şevk ile

Ol vâhid gevheri gördüm söyleme (KAD g.237/3)

Vahdet denizinde vuslat şevki ile o tek (olan) cevheri gördüm, (kimseye) söyleme.

*Gel gel iy gönül **deryâ-yı vahdet** cûşa geldi*

‘İşkı gör ahi mevci başumdan aşageldi (KAD g.260/1)

Gel gel ey gönül vahdet denizi coştı. Aşkı gör arkadaşım dalgası başımı aştı.

dil-ârâ

1. Sevgili.

Feryād u fiğān itdüğüm 'ışka giriftār olmuşam

*Şol bir cān u **dil-ārā**muñ zülfinde berdār olmuşam (KAD g.125/1)*

(Kendisine) feryad u figan ettiğim aşka yakalanmışım, sevgilimin zülünde dar ağacına asılmışım.

2. Allah.

N'iderem şol dili ben kim söylemeye zikrün anuñ

*N'iderem şol gözi ben kim ki görmeye **dil-ārā**yı (ERD 130/10)*

O'nun zikrini söylemeyen dili ne yapayım? O sevgiliyi (Allah'ı) görmeyen gözü ne yapayım?

3. Hz. Peygamber.

Yazılı şun'unda gördim der bedri hayru'l-beşeer

*Saña beñzer bir **dil-ārām** cān-ı cānān gelmedi (KAD n.1/6)*

İnsanların en hayırlısı (olan Hz. Peygamber) ayı yaratıldığı vakit gördüğünü söyler. Ey sevgilim! (Kâinata) sana benzer bir sevgili gelmemiştir.

dilber

1.Allah.

*Cemālũñ ẘūr-ı nũrından ey **dilber***

Baña her kãnde ki dursam ẘūr oldu (KAD g.243/5)

Ey dilber! Cemalinin ışığının Tur Dağı'ndan nerede dursam (orası)
Tur Dağı oldu.

2.Güzel.

*Gönlüm yine şol **dilber**ũñ hũsn-i cemālin arzular*

Gözleriniñ alasını yüzünüñ alın arzular (KAD g.61/1)

Gönlüm yine şu güzelin yüz güzelliğini, gözlerinin alasını, yüzünün
alını arzular.

***Dilber** hayāli ciğerimi yakdığı hoşdur*

Beñzim sarısı gizli rāzım çağdığı hoşdur (KAD g.70/1)

Dilberin hayalinin ciğerimi yakması, benzimin sarısının sırrımı aşikâr
etmesi ne hoştur.

*Meydānda meger gözleriũñ **dilbere** düş oldu*

O sebeb için meydānı her gün yürünürsũñ (KAD 110/5)

Meğer meydanda (o) güzeli gördüğün için her gün orada yürürsün.

-

Cānumı tīr-i ğamzeñe siper it

Dilberā kaşuñuñ kemānını kur (DÖR g.5/6)

Ey güzel! Kaşının kemanını kur, canımı gamze oklarına siper et.

Arıt iy dil gönül evini cāndan

Çü ***dilber*** girüben arayasıdur (DÖR g.19/4)

Ey dil! Gönül evini candan arındır çünkü dilber oraya girip (yer) arayacaktır.

Dilberüñ gice hayāli geldi apardı yuħum

Giderüp şādıluğı sevgü getürür derd elem (DÖR g.52/9)

Gece dilberin hayali geldi, uykumu kaçırdı. Sevgisi, mutluluğu giderip dert ve elem getirdi.

***dilber-i cānâne**

Sevgili; Allah.

Baħtum çerāğı yandı bu 'ışkuñ şafāsından

Göñlümde nāgāh ***dilber-i cānāneyi*** buldum (KAD g.143/2)

Bu aşkın safasından bahtımın çerağı yandı, gönlümde gönlümde ansızın Allah'ı buldum.

***dilber-i rânâ**

Sevgili; Hz. Peygamber.

Ayâ halkuñ yigi hulkuñ 'azîm i dilber-i ra'nâ

Saña hiç beñzemez kimse be-şûret dañı fi'l-ma'nâ (KÜD 20/1)

Ey güzel, (Hz. Peygamber) halkın en üstünü, yaratılış (itibariyle) en yücesi! Sana mana ve suret olarak kimse benzemez.

dost

1. Arkadaş.

Ol Hudâ nefsüñi düşmen kıldı saña 'aklı dost

Düşmeñüni dost idündüñ iy hayıf kim bilmedüñ (ERD 61/5)

Allah sana nefsinin düşman, aklını ise dost kıldı. Ey hayıflar kim düşmanını dost edindin, kimin ne olduğunu bilmedin.

Elvedâ' iy dostân cānān iline giderem

Gel demi dostum baña cānān iline giderem (ERD 81/1)

Elveda ey dostlarım sevgilinin diyarına gidiyorum. “Gel” deme dostum bana (ben) sevgilinin diyarına gidiyorum.

-

*Sev Kemāl Ümmi anı hem **dostlaruñ** anuniçün*

Hem şuları yir ki düşmen tutup gördi kerih (KÜD 6/9)

Ey Kemal Ümmi! Hem O’nu (Allah’ı), hem dostlarını O’nun (Allah’ın) için sev; O’nun (Cenab-ı Hakk’ın) düşman tutup, kötü gördüklerini (de) yer, eleştir.

Var halvet ihtiyār idegör kim halāyıkūñ

*Bir **dostı** varsa düşmeni toksan toköz gibi (KÜD 132/17)*

Gel halvet et (kendini bir köşeye çekip Allah ile hemdem ol) çünkü insanın bir dostu varsa doksan dokuz düşmanı olur.

Yoldaş oldur kim bizümle mahrem ü dem-sāz ola

*Düşmen ol **dostdan** delim yigdür ki hem-derd olmaya (KÜD 125/5)*

Bizimle mahrem ve dost olan kimse yoldaştır. Düşman, hemdert olmayan dosttan daha iyidir.

-

Bendeñüñ şāhā dilinde her nefesde sözi bu

***Doštuñ** olsun hemīşe şād u gam-gīn düşmenüñ (DÖR g.39/4)*

Ey sevgili! Senin kulunun dilinde her dem “dostun şad, düşmanın ise gamlı olsun” sözü vardır.

Dořt gālib olısdurdur tız günde dūřmene

Dün gıce gördüm ki öldürdi seg-i derendesin (DÖR g.58/5)

Dost, tez zamanda düşmana galip gelecektir. Dün gece (rüyamda onun) yırtıcı (bir) köpeği öldürdüğünü gördüm.

-

'Ömer ikinci yāridur nebīnüñ

*Muvāfık **dost**ıdur vuşlat řebinüñ (BH 2-A/8)*

Ömer, Nebi'nin ikinci yāridir, (o) vuslat gecesinin dostudur.

*Ki benüm vardur üç **dostum** bilüñüz*

Üçi üç kişi yaluñuz yaluñuz (BH 25-A/2)

Benim üç dostum olduğunu biliniz. Yalnız üç kişi, yalnız üç...

*İki **dostum** ayırmazam birinden*

Neyi isterse ayırmazam yirinden (BH 41-A/13)

İki dostumu birbirinden ayırmam. (Onlar) neyi isterse yerinden ayırmam.

-

*Aña **dost** olmaya illā ki řaķı*

Bāřınında zāhirinde müttaķı (ŞEN 36)

Nasipsiz kimse ona dost olmasın, batnında (da) zahirinde (de) Allah korkusu olan kişi (ona) dost olsun.

Şora senden her işüñi dünyede

Dost biliş yok orada yardım ide (ŞEN 72)

Senden dünyadaki her işinin hesabını sorar. Orada (sana) yardım edecek dost, tanıdık yoktur.

*Hakk Ta'ālā düşmenin **dost** tutma sen*

Hakka uy İblis izine gitme sen (ŞEN 122)

Sen Allah'a düşman olan kişiyi dost edinme. Hakk'a uy, şeytanın izinden gitme.

-

Düşmeni merdūd u maqdūh-ı zamān

***Dostı** maqbūl ü memdūh-ı cihān (GSR 102)*

Düşmanı reddedilmiş (Olan) ve zamanın ayıplananıdır. Dostu makbul (olan) ve cihanın övülenidir.

2. Allah.

*Benden yakındur **dost** baña ben yoğum oldur göz saña*

Añla sözüm añlamasañ yoğu derüm yoğu derüm (KAD g.150/2)

Allah bana benden yakındır, ben yokum sana göz olan (beni sana gösteren) O'dur. (Bu) sözümü anla, (eğer) anlamazsan (ben) yok yok derim.

-

Sen bu yokluğdan kaçarsuñ bir işit yokluk nedir

*Bir mücellā āyinedür **doşt** yüzün görmeklige (ERD 1/8)*

Sen bu yokluktan kaçarsın, bir işit (bakalım) yokluk nedir? (Yokluk), Allah'ı gösteren parlak bir aynadır.

Ne ki var cem'-i eşyā niķābın götürdi yüzden

*ķamusını gördim ol **doşt** bana ma'sūķ oldu her cā (ERD 2/3)*

Yüzünden örtülerini indirdiği her şeyi gördüm (sonra) o dost (Allah) bana her yerde sevgili oldu.

Şorarsañ 'ışkı Eşrefoğlı Rūmī

*Tamām **doşt**-ıla vuşlatdur adı 'ışķ (ERD 52/10)*

Eşrefoğlı Rumi (eğer) aşkın ne olduğunu sorarsan (o) dost ile vuslat etmektir.

-

*Kişiyeye uçmağ için dahı **dosta** uçmağ için*

Ne ola bāl-ile per Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/85)

Kişiye cennet(e gitmek) ve Allah'a ulaşmak için kanat olacak şey
“Lailaheillallah”tır.

Seni bulan muhib n'ider i dost

Dağı şāzı vü 'işret ü tarabı (KÜD 19/10)

Ey dost! Seni bulan, seni seven (kişi) mutluluğu, işreti, sevinci ne
yapsın?

Cüste kıl iste dürüş derdi getir deste gönül

Dosta cüst irdi iren derd ile i hasta gönül (KÜD 89/20)

Gönül, ne yap yap, ara, gayret et, derdi ele getir (elde et); çünkü ey
hasta gönül! Dosta (Allah'a) eren, arayarak ve dert ile erdi (ulaştı.)

-

Şalduğ tek ü pūyı cüst u cūyı

*Me'vāmuz olalı **dost** kūyı (DÖR 2. terci'-bend)*

Yurdumuz sevgilinin (Allah'ın) semti olduğundan beri koşuşturmayı,
arayıp soruşturmayı bıraktık.

-

*Bu hāllerde nemüz var **dosta** lāyık*

Geçürdük vaktumuz sarhoş ve ayık (SVN 502)

Bu hallerde(yken) Allah'a layık neyimiz var ki? Vaktimizi sarhoş ayık (bir şekilde) geçirdik.

Altmış üç yaşa çün irdi ol Emîn

Dosta ulaşmaqlığı oldı yakîn (SVN 551)

O Emin altmış yaşına erdiğinde Allah'a kavuşma vakti yaklaşmıştı.

-

'Āşıka dünyā vü 'uqbide heves

Dost-durur gayr olmaz mültemes (GSR 871)

Dünyada ve ukbada âşığın (tek) emeli dosttur (Allah'tır), gayrısı istenen, arzu edilen değildir.

2.Hz. Peygamber.

Ī Hak ol dostuñ haqı-çün eyle tevfiķuñ refik

Bu Kemāl Ümmi'ye kim aldandı dünyā ālına (KÜD 21/5)

Ey Hak! O dostun (Hz. Peygamber) hakkı için yardımını dünyanın hile ve tuzaklarına aldanın Kemal Ümmi'ye yoldaş et.

Ol dostı kim sevdise ol dosta oldı dost

Haq düşmenidür iden anuñla 'adāveti (KÜD 23/41)

O dostu (Hz. Peygamber'i) kim sevdiyse ona dost oldu, onunla düşmanlık eden Hak düşmanıdır.

3.Allah'ın sevgili kulları.

*Gerek Allah için ol **dost**larını seve*

Şu ki gerçek sever Allah'ını dervişleriñ (KÜD 84/4)

Allah'ın dervişlerini gerçekten seven kişinin O'na dost olanları da sevmesi gerekir.

-

*Bizi hāş **dost**larına sen eyle hāş*

Cümle havf ile hatardan vir halāş (SVN 760)

Sen bizi gerçek dostlarına gerçek (dost) eyle. (Bizi) bütün korku ve tehlikelerden kurtar.

***dost ışkı**

Allah aşkı.

*Saña **dost 'ışkı** Eşrefoğlu Rūmī*

Yiter imān dahı imān gerekmez (ERD 38/7)

(Ey) Eşrefoğlu Rumi! Sana Allah aşkı yeter (onun sevgisi yanında sana) iman bile gerekmez.

***dost bağçesi**

Tekke.

Biz ol blbllerz dost bağçesinde

Seyrna gelmişz bu glistna (KAD g.236/6)

Biz o dost bahçesinin (tekkenin) blblleriyiz, bu glistanı seyran
etmeye geldik.

-

Ben ol dost bağçesinin blbliyem

lh blbli glden ayırma (ERD 112/5)

Ben o dost bahçesinin (tekkenin) blblym. lahi! Blbl glden
ayırma.

***dost cm**

lahi aşk şarab.

Dost cmn nş iden b-ser gerek

rmege bu sırra key server gerek (GSR 949)

lahi aşk şarabnı ien kişinin başsız olması gerekir. (Bu) sırra ermesi
için (ona bir) server gerekir.

***dost derdi**

Allah sevgisi.

*Varunı vir **dost derdinden** alagör bir zerrece*

Tā ki saña da diyeler derdi var dermān diler (ERD 6/3)

Sana da derdi var derman ister demeleri için (Allah yolunda) bütün varını yoğunu ver, dost derdinden (Allah sevgisinden) bir zerre al.

*Yüregüme **dost derdi** urdı dürlü yâreler*

Kim tabîbler aña bilmez ne deva ne çâreler (ERD 26/1)

Dost derdi yüreğimde tabiplerin devasını, çaresini bilmediği türlü türlü yaralar açtı.

*Gel **dost derdine** düş yüri bî-derd olandan gin yüri*

Bî-derd olanlaruñ yiri cehennemde katranımış (ERD 46/8)

Gel dost derdine düş, dertsiz olandan uzaklaş. (Çünkü) bidert olanların yeri cehennemde katrandır.

***dost fikri**

Allah düşüncesi; kulun Allah'la meşgul olması.

Ne uslu ne delü-y-idüm ne diri ne ölü-y-idüm

***Dost fikriyle** toluyidum dost idi endişem ancak (ERD 53/7)*

Ne akıllı ne deliydim ne diri ne ölüydüm. Dost fikriyle doluydum, (benim cümle) düşüncem ancak Allah'tır.

***dost hevâsı**

Allah sevgisi.

Doşt hevâsına düşen külli hevâlardan geçer

Fânî lezzetden geçer ol şehd ü sükkârı n'ider (ERD 7/5)

Allah sevgisi besleyen kişi bütün heva ve heveslerden, fani lezzetlerden geçer o bal ile şekeri ne yapsın?

Ben dost hevâsına düşdüm özge hevâ neme gerek

Başumda dost sevdâsı var dağı sevdâ neme gerek (ERD 54/1)

Ben Allah sevgisine düştüm gayrı heva benim neyime gerek? Başımda Allah'ın sevgisi var başka sevda neyime gerek?

***dost ili**

Tasavvuf ehlinin Allah'a kavuşacaklarına, O'nun nur cemâlini göreceklerine inandıkları yer.

Sefer kılmak için ol dost iline

Yıkup işbu beden seddin giderem (ERD 76/4)

(O) Dost diyarına sefer kılmak için bu beden seddini yıkıp gidiyorum.

-

*Bu 'ışkı tut delil ol **dost** iline*

Ço şol hırşı ki reh-zen ejdehādur (KÜD 50/17)

Bu aşkı tut, dost diyarına kılavuz ol. (O) yol kesen bir ejderhadır, şu hırşı bir yana bırak.

***dost katı**

Allah'ın huzuru.

Bu dünyāya virme gönül dünyā saña kalur degül

*Dünyā seven **dost katına** yüz ağıyla varur degül (ERD 67/1)*

Bu dünyaya gönül verme, dünya sana kalmaz. Dünya seven Allah'ın huzuruna yüz(ünün) akıyla var(a)maz.

***dost sevdâsı**

Allah aşkı.

Ben dost hevāsına düşdüm özge hevā neme gerek

*Başumda **dost sevdâsı** var dağı sevdā neme gerek (ERD 54/1)*

Ben Allah sevgisine düştüm gayrı heva benim neyime gerek? Başımda Allah'ın sevgisi var başka sevda neyime gerek?

***dost vashı**

Allah'a kavuşma.

*İllā olur **dost vaşlı** aña dermān-ı tabīb*

Andan özge her ne kılsam yüregümi pāreler (ERD 26/2)

Dosta kavuşma ona tabibin (sunduğu) derman olur. Ondan başka ne yaparsam yüreğimi parçalar.

Biz ezelden 'ışkı tuta gelmişüz

*Tā ebed **dost vaşlın** öte gelmişüz*

Dostıla peymānı berk eyleyüp hem

Bunda 'ışk dürrini sata gelmişüz (ERD 62.rubai)

Biz ezelden aşk ile gelmişiz, ebediyen dosta kavuşma (dileğini) söylemeye gelmişiz, dosta verdiğimiz yemini sağlamlaştırıp aşk incisini satmaya gelmişiz.

***dost yolu**

Allah yolu; ilahi aşk yolu.

*Hep varlığını **dost yolına** küllī fenā kı*

Yok ol yürü var bu varlığı-ıla var ele girmez (ERD 41/5)

Hep varlığını dost yolunda yok et, yok ol yürü (bu yolda) bu varlık ile var olunmaz.

Gelsün derdlü ‘âşık kanı virsün cānı alsun yārı

Dost yolunda olmak fānī âşıklara erkān-ımuş (ERD 46/10)

Gelsin dertli âşık kanını versin can alsın. Dost yolunda fani olmak âşıklara (bir) usuldür.

Ben dost yolunda nakdi hep oynayuben yitdürmişem

Çün gitdi küllī varlığum havf u recā neme gerek (ERD 54/3)

Ben dost yolunda can nakdini hep dünyaya aldanarak yitirdim. Bütün varlığım gitti, “korku ve ümit arasında olma düsturu” benim neyime gerek?

***dost yüzü**

Allah’ın cemâli.

‘Âşıklar turur sözine kimse görünmez gözine

Eşrefoğlı dost yüzine baka geldi baka gider (ERD 33/4)

(Bir) sözüne (tüm) âşıklar durur, gözüne kimse görünmez. Eşrefoğlu dost yüzüne bakageldi, bakagider.

Bakduğı yirde görür dost yüzini bī-levn ü renk

İllā bu sırra melek mahrem yā insān eylemez (ERD 39/5)

Baktığı her yerde dost yüzünü gördü. Bu sırra insana değil meleklere mahremdir.

Kendü varlığıyla külli varlığum mahv eyledi

*Dost gözüyle bakdı ol **dost yüzini** gördi bu 'ışk (ERD 49/5)*

Kendi varlığıyla bütün varlığımı yok etti. Bu aşk, dost gözüyle bakıp dost yüzünü gördü.

***dost zülfü**

Allah'a olan bağlılık.

*Ben diledüm **dost zülfün** boynuma kılamak kemend*

Sen perişānlık idüp ol dāra ber-dār olmaduñ (ERD 57/4)

Ben dost zülfünü boynuma kemnd yapmak istedim, sen prişan olup da dar ağacına kendini asmadın.

dünyâ – dünje - dünyî

1.Canlıların yaşadığı yer; geçici âlem.

*Ol nedür kim zaħmına merhem bulunmaz **dünyâda***

Ger bilirseñ baña söyle derd nedir dermān nedür (KAD g.13/4)

Dünyada yaraya merhem bulunmayan şey nedir? Eğer biliyorsan dert ve derman nedir söyle bana.

*Ey **dünyâda** şıdk ile Allāh'ı bilsem diyen*

Eğer 'aklıñ var ise ādemi bil hemāndur (KAD g.14/7)

Ey dünyada (iken) sadakatle Allah'ı bilsem diyen kişi! Eğer aklın varsa insanı (insanın ne olduğunu) bil.

'Ar u nāmūsu koyup 'ışka esir oldum

Dünyāda gönül sencileyin āvāre yokdur (KAD g.49/2)

Ar ve namusu (bir kenara) koyup aşka esir oldum Dünyada senin gibi avare yoktur ey gönül.

-

*Meşāyih **dünyede** boldur velī şeyhü's-şüyūh oldur*

O gösterdiği Hāk yoldur ki fark-ı hayr u şer kıldı (KÜD 27/20)

Dünyada şeyh çoktur ama şeyhlerin şeyhi (olan) odur. Onun gösterdiği, hayır ve şerri ayıran Hak yol(u)dur.

Dünye fānī āhiret bākī vü hākdur bī-gümān

Dehrīye hüccet bahār u bāğ-ıla bostān yiter (KÜD 47/19)

Dünya fani, ahiret baki ve (bunun olması) şüphesiz haktır.

*İ dirīgā vü dirīgā kim bizüm bu **dünyede***

Fikrümüz yavlağ dirāz ü 'ömrümüz kütāh olur (KÜD 66/3)

Yazık bizim bu dünyada düşüncemiz çok fazla, ömrümüz kısa olur.

-
*Ol kişi **dünyā**dan imānla göçe*

Kim baña bundan du‘ā kıilup geçe (SVN 38)

Dünyadan imanla göçen kişi bana bundan (dolayı) dua edip geçsin.

*Budur ol dürr-i yetīm kim **dünyā**da*

Bulmadı hiç kimse buna kıymeti (SVN 240)

Dünyadaki o eşsiz inci budur (Hz. Peygamber’dir), hiç kimse ona kıymet biçemedi.

*Çünkü belürdi **dünyā**da āsār-ı Muşafā*

Ŧutdı cihānı ser-te-ser envār-ı Muşafā (SVN 293)

Dünyada Hz. Peygamber’in mucizeleri belirmeye başladığından tüm cihanı baştan başa Mustafa’nın nuru sardı.

-

*Bu **dünyā**da olan mensūb ol ‘ilm*

Hemān dünyādudur merğūb ol ‘ilm (GRT 1610)

O ilim, bu dünyada mensup olunan ve (kendisine) rağbet edilendir.

Çün az kala bu **dünyî** olmağa şoñ

Çopıardur öküş deccallar öñ (GRT 2754)

(Bu) dünyanın sonunun gelmesine az kaldı. Önce deccal çıkacak, sonra (kıyamet) kopacak.

Ne hāşıl **dünyede** ol kılavuzdan

Ki fark itmeye eyüyi yavuzdan (GRT 2744)

Bu dünyada iyiyi kötüden ayırt edemeyen yol göstericiden ne kazancın olacak?

-

Yine hem **dünyāda** gör neler olur

Bulutlar yügrüşir yağmurlar olur (BH 49-B/8)

Bak dünyada neler olur, bulutlar yürür, yağmur olur.

Nice bir olasuñ bu **dünyāda** şād

Gele bir gün ki senden bu ala dād (BH 12-B/6)

Bu dünyada nasıl şad olacaksın? Ondan tat alacağın bir gün gelecek mi?

Ṭolar **dünyā** göki hem ol çoħudan

Firiştehler toyarlar hep çoħudan (BH 38-A/10)

Gökler o kokuyla dolar, melekler hep o kokuyla doyarlar.

-

*Şora senden her işüni **dünyede***

Dost biliş yok orada yardım ide (ŞEN 72)

Dünyada (yaptığın) her işi senden sorduklarında orada (sana) yardım edecek dost, tanıdık yok.

Dünye-y-içün hakka bātıl diyesün

Bilmedün mi anda zakkum yiyesün (ŞEN 155)

Dünya için hakka batıl diyorsun. (Bunu demen durumunda cehennemde) zakkum yiyeceğini bilmiyor musun?

*Gitdi **dünye** āhiret bulunmadı*

Aşşıla bir mes'ele bilinmedi (ŞEN 193)

Dünya gitti, ahiret bulunmadı (bu) akıl ile (bir) mesele halledilemedi.

-

*'Ucb **dünyāda** ider hār u zelil*

Āhiretde düzaħa olur delil (GSR 378)

Kibir (insanı) dünyada aşağılık bir varlık yapar. Ahirette (ise) cehenneme gitmesine sebep olur.

Dünyeden 'ukbîye reh iy ser-firâz

Bir nefesdür şanmağıl dūr u dırâz (GSR 710)

Ey burnu büyük kimse! Dünyadan ukbaya yol bir nefestir, (ikisini) birbirine uzak sanma.

*'Âşıka **dünyâ** vü 'ukbîde heves*

Dost-durur ğayr olmaz mültemes (GSR 871)

Dünyada ve ukbada âşığın (tek) emeli dosttur (Allah'tır), gayrısı istenen, arzu edilen değildir.

2.Kendisinden kaçınılması, heves ve aldaticılıklarından uzak durulması gerekli olan. Dünya, ebedî âlemi tasvir eden ukbanın zıddıdır. Tasavvufî düşünceye sahip ehl-i tarik kişiler dünyayı deni olarak nitelemiş ve kendisinden uzak durulması gerektiğini savunmuşlardır. Yalnız burada bir hususa dikkati çekmek gerekir. İslam tasavvufunda Hristiyanlıkta olduğu gibi bir ruhbancılık yahut Uzak Doğu dinlerinde olduğu gibi bir mistisizm yoktur. Bizim tasavvuf anlayışımızda dünyadan el etek çekmek, sufilerin dünyanın aldaticılıklarından kendilerini sakınmalarını öğütlemidir. Aksi bir durum zaten şeriatı temel kaidesi ve düsturu kabul eden İslam inancına da aykırıdır.⁵⁴⁸

Dünyâ hakkına dediği sözi

İşitdün ahî seyyid-i Muhtâr (KAD terrib-bend 1/8)

(Ey) kardeşim, Seyyid-i Muhtar (Hz. Peygamber)'ın dünya hakkındaki sözünü işittin.

⁵⁴⁸ Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s.160-162.

*Ey **dünyā** kon hayāle düşme*

Aldanma cihāna ala düşme (KAD 3. terci‘-bendin vasıta beyti)

Ey dünyaya gelmiş kişi, hayale düşüp de cihanın hilesine aldanma.

***Dünyā** için dāma düşmeyen kişi*

Nefs ucundan hāşā tutula fāka (KAD 235/7)

Dünya için tuzağa düşmeyen kişi haşa nefis elinden tuzağa düşsün.

-

*Cıfedür **dünyā** anun tālībi itler dir Nebī*

Cıfe kovan kişinüñ işi hasāret tā ebed (ERD 4/10)

Nebi, “Dünya leştir, onun talipleri ise köpektir” der. Bu leşi kovalayan kimsenin işi ebediyen zarar ziyandır.

*Nedür **dünyā** yolında cān virmek*

Ki her bir kūşede binin binündür (ERD 5/6)

Dünya yolunda can vermek nedir ki her köşede (bunlardan) binlercesi vardır.

***Dünyā** nedür dost yolında ‘āşık anı terk itmeye*

Bir cānum var ol dost için kurbān eylesüm gelür (ERD 18/2)

Dünya nedir ki âşık ondan dost yolunda (Allah yolunda) vazgeçmesin? Bir canım var, (onu) Allah yolunda kurban edesim gelir.

-

*Ne deñlü ‘ālim ü ‘ābid olursa **dünye** seven*

Ne yirde yürür-ise varṭa-i günaha düşer (KÜD 59/2)

Dünya seven, ona tapan kişi alim de abid de olsa nerde yürürse yürüsün günah çukuruna düşer.

*Ĝafletden uyanmaz mısuña **dünyā**dan uşanmaz mısuña*

Hiç ölümün şanmaz mısuña hey niçe bir cehl ü ğurūr (KÜD 60/3)

Gafletten uyanmaz mısın, dünyadan usanmaz mısın? Hey cahil ve gururlu kimse, ölümün bir gün geleceğini düşünmez misin?

*Eren çü sevmedi **dünyā**yı sevme sen dağı yir*

Degüldürür zire ārām idesi yir bu yir (KÜD 69/1)

Eren (kişiler) dünyayı sevmedi, sen de sevme. Bu yer rahatlık yeri değildir.

-

Ābdest alur idi geçse idi

*Ĥātırından ḥadisi **dünyā**nuñ (DÖR k.3/17)*

Hatırından dünya sözü geçse abdest alırdı.

-

*Bir niçeler severler zevk ü **dünyā***

*Heves itmege mühmeldür bu **dünyā** (BH 34-B/13)*

Niceleri dünyayı ve (onda) zevk (etmeyi) severler. Bu dünya heves edilecek yer değildir.

*Didi **dünyā** sevenler haqqına Haq*

Bular hayvān hāline ola mülhaq (BH 35-B/1)

Allah dünyayı seven kişiler hakkında, “Bunlar hayvan haline dönsünler” dedi.

***dünyâ agusu**

Dünyanın insana tatlı gelen ama aslında onu ebedi felakete sürükleyen halleri.

*Nice bir bu **dünyenüñ ağusına***

Bal şanuban barmağunu banasuñ (KÜD 107/10)

Ne zamana kadar bu dünya zehrini bal sanarak parmağını (ona) banarsın?

***dünyâ âli**

Dünyalık heveslerin tuzakları.

İ Hâk ol dostuñ hâkı-çün eyle tevfiķuñ refiķ

*Bu Kemâl Ümmî'ye kim aldandı **dünyâ âlîna** (KÜD 21/5)*

Ey Hak! O dostun (Hz. Peygamber) hakkı için yardımını dünyanın hile ve tuzaklarına aldanan Kemal Ümmi'ye yoldaş et.

E

ehl-i dil

Âşık, gönül ehli; Hak yolundaki saf ve temiz kimseler.

Cihānuñ Aydın ili rīşenīdür

Anuñ-çün ehl-i diller meskenidür (DÖR g.21/1)

Cihanın Aydın ili aydınlıktır (aydın kimselerin yeridir), bu sebeple gönül ehli kimselerin meskenidir.

-

Degme ağız ne bilür söz tadını

Ehl-i dil añlar ne söyler işbu dil (KÜD 88/26)

Her ağız ne bilsin bu sözün tadını? Bu dilin ne söylediğini (ancak) gönül ehli bilir.

-

Ehl-i dillerden bir ehl-i dil meger

Sālik-i rāh-ı yakīn şāhīb-nazar (GSR 754)

(O) gönül ehli kimselerden biridir. Yakīn yolunun salikidir, (ilahi) nazar sahibidir (mürşittir).

Ehl-i diller şöhetini it taleb

Raḥmet-i Haḳḳa bu şöhetdür sebeb (GSR 959)

Gönül ehli kimselerin sohbetini talep et, Hakk'ın rahmetine sebep olan bu sohbettir.

ehl-i hakikat

Allah hakkında halka gizli olan esas hakikatlere ermiş olan tasavvuf ehli kişiler.

Muhabbet kavmidür ehl-i hakikat

Çamu her nesneyi bilür hakikat (BH 23-A/13)

Hakikat ehli muhabbet kavmi(nden)dir, hakikaten her nesneyi bilir.

ehl-i hâl

Hal ehli; tasavvuf ehli kişi.

Ehl-i kâlün ârzüsü var seniñ tefsîrüne

Ehl-i hâlün iştiyâki nite kim te'vilüne (DÖR g.66/6)

Söz ehli (sözde dindar olan kimseler) senin yorumlarını arzu ediyor.

-

Cevâbın kim virürse bu suvâlün

Emîr ü şahıdur ol ehl-i hâlün (GRT 1037)

Kim bu sorunun cevabını verirse o hal ehlinin emir ve şahıdır.

-

Ehl-i hāl ü şāhib-i fakr u fenā

Rükn-i 'azam reh-nümā vü pişvā (GSR 84)

Hal ehli, feave fakrın sahibi, dinin direği, yol gösterici ve önder...

Ḳāl ü kālī k'olasuñ ehl-i hāl

Ḳāl ehli olmaz ehl-i ḳāl ü kāl (GSR 509)

ki hal ehli olmak için boş, faydasız sözleri bir kenara bırak. (Çünkü) boş sözlerin ehli olan hal ehli ol(a)maz.

Ol daḥı evvelki bigi ḳālde

Ḳāl olmaz hergiz ehl-i hālde (GSR 936)

Onun işi daha önce de olduğu gibi boş sözler. Hal ehli olanda boş söz olmaz.

ehl-i keşf

Allah bilgisine vakıf olmuş kişiler.

Ehl-i keşf ü pür-kerāmetler ḥaḳı

İşleri vecd ü vilāyetler ḥaḳı (KÜD 7/117)

Keşf ehli ile kerametlerini hakkı için, işleri vecd ve velilikler olanların hakkı için.

ehl-i niyâz

Dua ehli; her vakit dua üzere olup Allah'ın emir ve yasaklarına riayet eden kimseler.

'Ârifler ile harîf olacak

Ehl-i niyâz ol eyleme nâz (KAD terci'-bend 1/57)

İrfan sahibi kimselerle birlikte ol, tarikat ve şeriatın edeplerine uy, naz makamında değil niyaz makamında ol. (Çünkü naz Hakk'a, niyaz kula has olmalıdır.)

Var var ey gönül cihâna kalma saña kalmaz

Ehl-i niyâz ol sen ey gönül neye gerek nâz (KAD g.79/1)

Var var ey gönül bu dğnyaya aldanma, (çünkü o) sana kalmaz. Niyaz ehli ol sen ey gönül naz senin neyine gerek?

el almak

Bir şeyhe intisap edip tarikat yoluna girmek.

*Ṭālibiyseñ Haqq yolunuñ var **elin al** bir ulunuñ*

Tut pendin Eşrefoğlunuñ zinhâr şeyhe iriş şeyhe (ERD 114/5)

Hak yolunun talibiysen git bir ulu kimseden el al. Eşrefoğlu'nun öğüdünü tut, bir şeyhe eriş bir şeyhe.

emr-i ma'rûf

Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker yani iyilikleri emredip kötülüklerden nehyetme düsturunun kısaltılmış olarak söylenmiş biçimi; şeriat kapısının onuncu makamı.⁵⁴⁹

Kaçan sen şaklayasuñ emr-i ma'rûf

Olasuñ Haq katında bellü ma'rûf (BH 27-B/10)

Sen emr-i marufa uyduğunda Hak katında bilinen, makbul olacaksın.

-

Emr-i ma'rûf eyle haqqı söyle yâr

Tâ ki seni yakmaya andağı nâr (ŞEN 138)

Ey yâr! Cehennem ateşinin seni yakmaması için emr-i marufa uyup hakkı söyle.

Emr-i ma'rûf ol-durur kim haqqa haq

Diyesüñ ger yir-iseñ biñ çomaq (ŞEN 145)

Emr-i maruf, bin (defa) sopa yesen bile hakkı söylemendir.

Emr-i ma'rûf ol degüldür iy şaķi

Kinüñ almaqlıģa diyesüñ haqı (ŞEN 147)

⁵⁴⁹ Bkz. kırk makam

Ey eşkıya! Emr-i maruf kinini almak için hakkı söylemen değildir.

erkân

Dinin edepleri, usulleri, gereklilikleri.

*Ey benim **erkānum** yolum ḥarābāt*

Süsenim sünbülüm gülüm ḥarābāt (KAD g.4/1)

Ey benim erkanım, yolum harabat (tekke), süsenim, sümbülüm, gülüm harabat!

*Dün ü gün fikrim budur ki bu ‘aceb **erkān** nedür*

Ten nedir aşlı nedendür ten içinde cān nedür (KAD g.13/1)

Gece günüz düşüncem bu erkanın, bedeninin, bedeninin aslının, onun içindeki canın ne olduğudur.

Gök ehli sücūd itdi yer ehli muṭī‘ oldu

*Secde kılmak ‘âşığa buyurulmuş **erkāndur** (KAD g.14/10)*

Gök ehli secde etti, yer ehli (onlara) itaat etti. Secde etmek âşığa buyurulmuş (bir) erkandır.

-

'Āyin **erkān** 'ışk içinde böyledür bellü beyān

Cān virüp baş oynayalar isteyeler çāreden (ERD 92/5)

Aşk içinde kural, can verip baş oynamak sonrasında çare istemektir.

Anlardan kalmışdur bol **erkān** usūl

Etegin tutanlar olmuşdur hāşıl

Ceddini sorarsañ Hāzret-i Resūl

'Abdül-kādir Sultān dirler şeyhüme (ERD 113/2)

Erkan usul onlardan kalmıştır, (bu erkan) eteğine tutanlara hasıl olmuştur. Atasını sorarsan Hazret-i Resul'dür. Abdülkadir sultan derler benim şeyhime.

Ḳosam nefsüñ çirkin hūyin hiç nefse virmesem boyın

'Işk içinde **erkān** āyin budur dosta gidişāne (ERD 116/4)

Nefsin çirkin huyunu (bir kenara) koysam, nefse hiç boyun vermesem (ona itaat etmesem). Aşk içinde dosta (Allah'a) gitmek için (olması gereken) erkan budur.

esrük

1.Sarhoş.

*Gerek ki 'āşık 'ışık ile **esrük** ola her dem*

Diyār-ı 'Arab u 'Acem neye gerekdür (KAD g.33/3)

Âşığın aşk ile her dem sarhoş olması gerekir. Arap ve Acem diyarı onun neyine gerektir?

-

'Ömür sermāyesini yile virdüñ

*'Aceb **esrük** misüñ yāhūd dīvāne (ERD 98/16)*

Ömür sermayesini yele verdin (Ömrünü boş işlerle geçirdin). Acaba sarhoş musun, deli misin?

-

*Delüye delü (vü)**esrük esrüğe***

Hoş yaraşur biri birine söğe (ŞEN 455)

Deliye deli, sarhoşa sarhoş. Bunların birbirine sövmesi ne güzel olur.

2.İlahi aşkla kendinden geçmiş kişi.

Nüş idelden ol harābāt-ı muğānuñ cāmını

*'Aklum **esrük** cānum **esrük** ne şorarsuñ **esrüğe** (ERD 1/2)*

O harabatın (tekkenin) şarabını içtiğimden beri aklım sarhoş, canım sarhoş ne sorarsın (sen) sarhoşa?

Gāh şākī gāhi sāgar gāhi mey

*Gāhi **esrük** gāhi mestān olmuşam (ERD 70/12)*

Kāh saki kâh kadeh kâh şarap; kâh sarhoş, kâh mest olmuşum.

etek tutmak

Bir şeyhe intisap edip tarikata bağlanmak.

Anlardan kalmışdur bol erkān uşul

***Etegin tutanlar** olmuşdur hāşıl*

Ceddini sorarsañ Hazreti Resul

‘Abdü’l-kādir sulţān dirler şeyhüme (ERD 113/2)

Erken ve usul onlardan kalmıştır, (onun) eteğini tutanlara (bu) hasıl olmuştur. Ceddini sorarsan Hazret-i Resul’dür, Abdülkadir sultan derler benim şeyhime.

evliyâ

Allah’ın ermiş, veli kulları.

***Evliyâ** yolına şidk-ıla gelen gerçek mürid*

Mālî mülki cān u başı nāmūşî ‘ārî n’ider (ERD 7/10)

Evliya yoluna sadakatle gelen gerçek mürit malı mülkü, canı başı, namusu arı ne yapsın?

Riyādur hep řā'ati şod-bīnlikdür 'ādeti

*Terk itdür 'ādetini **evliyā**ya ulaşdur (ERD 12/9)*

İbadeti hep riyadır, adeti kibirlik taslamaktır. (Onun bu huylarını) terk ettir, (onu) evliyaya ulaştır.

F

fakîr

1.Yoksul.

Sen ezel sulţānuđũ Şimdi neye oldıñ esîr

*Eksügi yoğ bāy-ıduñ böyle neden oldıñ **fakîr** (ERD 20/1)*

Sen ezel sultanıydın Şimdi niye esir oldun? Eksigin yoktu, zengindin (Şimdi) niye böyle fakir oldun?

-

Yođdur kimesneden ecelüñ ödi korĥusu

*Gelür **fakîri** Őāh-ıla yeksān alur gider (KÜD 56/5)*

Kimsenin ecelden korkusu yoktur, (halbuki o) gelir fakiri de Şahı da yerle yeksan eder.

Emîrde ‘adl u ‘ālimde ‘amel yoğ

Fakîrde Şabr u Őüfide Őafālık (KÜD 79/3)

Emirde adalet, alimde amel, fakirde sabır, sufide safa yok.

***Fakîre** ĥor u kem bağma ‘azîüm*

Ki gizlü genc olur ol ĥor içinde (KÜD 118/10)

Fakiri hor görme azizim, o horladığım insanın içinde gizli (bir) hazine gizlidir.

-

Mısır şehrinde işitdüm bir **fakîr**

Şāmit oldı niçe müddet gūşe-gîr (GSR 510)

Mısır şehrinde ne zamandır insanlardan uzakta yaşayan, hiç kimseyle konuşmayan bir fakir (olduğunu) işittim.

2.Âşık, derviş.

Ben bir **fakîrem** beni yolumdan cüdā kıldı

‘İşk ile senüñ cevr ü cefāñ cāna kār eyler (KAD g.37/4)

Ben bir fakirem. (Senin) beni yolumdan ayrı düşüren aşkın ile cevr ü cefan can(ım)a kār eyler.

Var var ey gönül ‘ışk ile gözde **hakîr** oldum

Her kim ki beni görse beğenmez **fakîr** oldum (KAD g.141/1)

Var var ey gönül aşk ile göz(ler)de hakir oldum, kim görse beni beğenmez ben bir fakir oldum.

Şikeste kırup ben **fakîr**ün terkin urulduñ

‘İşk ile gelüp cān ilini yağma buyurduñ (KAD g.165/2)

Aşk ile gelip ben fakiri kırıp kendinden geçirdin, can ilini (de) yağmalattın.

-

*Gerçi âşık sûretâ miskîn **fakîr***

İllâ ma'nâda ulu sultân-durur (ERD 8/18)

Âşık görünüş olarak miskin ve fakir olsa da mana âleminin sultanıdır.

*Değme bir dervîş **fakîri** hor görüp hor bakma kim*

Gönlünün her kûşesinde 'Arş-ı Raḥmân gizlidir (ERD 14/3)

Değme bir dervîş fakiri hor görüp hor bakma (çünkü onun) gönlünün her köşesinde Arş-ı Rahman gizlidir.

-

*Ġanîlerüñ ṭolu genci velî **fakîr**lerüñ*

Hazâyin-i zehebi Lâ ilâhe ille'llah (KÜD 4/40)

Zenginlerin hazinesi doludur fakat fakirlerin altından yapılmış hazineleri "Lailaheillallah" sözüdür.

***Fakîr**üñ kim ola fakr içre şabri*

Aña âsân olur kamu çetünler (KÜD 65/8)

Fakr içinde sabrı olan fakire bütün zor işler kolay gelir.

-

Bilüñ derviş dimeklik iy 'aziz er

***Fakir** demek olur ya'nı bu güftār (BH 52-B/6)*

Ey aziz kimse! Bil ki derviş demek fakir demektir, bu sözün manası budur.

***Fakirüñ** ma'nisi yoklık dimekdür*

Yok itmek kişi özin çok emekdür (BH 52-B/7)

Fakirin manası yokluktur, kişinin kendi nefsinin yok etmesi emek gerektiren bir iştir.

*Qarār itdi **fakir** buldı mekânı*

Nider ol zerre için buldı kânı (BH 55-A/6)

Fakir kararını verip mekanını buldu. (Artık o) bir zerrreyi ne yapsın, (hazinenin) kaynağı(nı) buldu.

3. Günahkâr ve aciz kimse.

*Biz **fakir** ü 'aciz ölümlü kuluz*

Sen kavî vü bay u dāyim diri şāh (KÜD 18/5)

Biz fakir, aciz, ölümlü kuluz; sen sağlam, zengin ve daima diri olan şahsın. (Allah'sın)

fakr

Fakirlik, ihtiyaç duyma anlamlarına gelmektedir. Tasavvufi manada kulun yaratıcısına sürekli olarak bir ihtiyaç hali içerisinde bulunması⁵⁵⁰ ve bunu da övünç kaynağı olarak kabul etmesidir. Bu anlayışın benimsenmesinde Hz. Peygamber'in "Fakirlik benim övüncümdür" manasına gelen hadisi önemli olmuştur.⁵⁵¹

Fakr-ıla fahr eyle çün "El-fakrü fahrî" dir Resûl

Mâla mülke mağrur olma dime heyhât tâ ebed (ERD 4/9)

Fakr ile övün çünkü Resul "El-fakrü fahrî (Fakirlik benim övüncümdür)" demiştir. Ebediyete kadar "heyhat" dememek için mal mülk ile gururlanma.

-

Bu fakr içre bize gösterdi erkân

Uş irşâd ile hoş evrâd ü erkân (KÜD 1/45)

Bu fakr içinde bize irşat ile usulü, erkanı, zikirleri öğretti.

Muştafâ (el fakru fahrî) didügi çün i 'azîz

Fakr ıla fahr itdi kodı 'ârını dervîşler (KÜD 62/3)

Mustafa "El fakru fahrî (Fakirlik benim övüncümdür)" dediği için dervişler fakr ile övünüp arı namusu bir kenara koydu.

Añlayan (El fakru fahrî) sırrını

⁵⁵⁰ A. Azmi Bilgin, **Türk Edebiyatında Fakr, XI. Milli Türkoloji Kongresi, 11-13 Kasım 2014, C. 1.**

⁵⁵¹ Ethem Cebecioglu, a.g.e., s.262-263.

Fakr-ıla fahr eyledi 'ār itmedi (KÜD 129/17)

“El faru fahrî sözünün sırrını anlayan fakr ile övündü, (bundan dolayı) utanmadı.

-

İrişdi 'arşa çün fakruñ niyāzı

Aña 'arş karşı geldi kıldı nāzı (BH 52-B/12)

Fakrın niyazı arşa eriştiği için arş naz yapıp ona karşı geldi.

Yine hoş virdi fakr aña cevabın

Yolunuñ gösterivirdi sevābın (BH 53-B/3)

Yine fakr ona hoşça cevabını verdi (ve) sevap yollarını gösterdi.

Ki her kim şıdk-ıla fakra dūrişe

Gümānsuz menzili Hakkā irişe (BH 55-A/8)

Kim sadakat ile fakr için çalışırsa, hiç şüphesiz menzili Hakk'a erişmek olur.

-

Evliyā vü enbiyāya ihtiyār

Fakr oldı fakr iy şadr-ı kibār (GSR 608)

Ey soylu ve seçkin kişi! Evliya ve enbiya fakrı seçti fakrı.

Fakr büt-den büt-peresti dūr ider

Mü'minüñ nārın ser-ā-ser nūr ider (GSR 686)

Fakr puttan putperesti uzaklaştırır, müminin ateşini nura döndürür.

fâni 'âlem

Geçici âlem; dünya.

Cihānı cife-i gergeslere vir

Bu fâni 'âlemi nā-keslere vir (GRT 2551)

Cihanı akbabaların leşine ver, bu fani âlemi de kimsesiz olanlara ver.

fâni ev

Dünya.

Âdemiseñ ol beķā mülkinde ur bünyāduñı

Çaşruñı bu fâni evde yapma misl-i 'ankebüt (KÜD 41/6)

(Gerçek manada bir) insansan ahirette yurt edin, kasrını örümcekler gibi geçici olan bu dünyada kurma.

fâni mülk

Dünya.

Bu fāni mülke bakabilen bākī bilmedi

Şoñ yurđı gözedür şu ki 'ibret gözün açar (KÜD 48/2)

Şu geçici mülke, dünyaya bakan baki olanın ne olduğunu bilmez (fakat) ahireti gözeten (kişi) ibret gözünü açar.

fenâ

1.Dünya; dünyalık geçici hevesler.

Bu fenāya sen neden böyle gönül virdün iy yār

İt 'aceb düşmez mi hirgiz önüne o bākī yār (ERD 19/1)

Bu fenaya (geçici olan dünyaya) sen neden böyle gönül verdin ey yar?
O baki yar (Allah) hiç mi aklına düşmez?

Bu fenāya aldanmağıl ol beķānuñ kaydın yigil

İşbu geçer dünyāyiçün girme halkuñ vebāline (ERD 102/4)

Bu fani dünyaya aldanma, o baki olan ahiretin kaygısına düş. Bu geçici dünya için halkın vebaline girme.

-

Kimseye hiç bākī kalmaz bu fenā

Luţfi ķahr u genci pür-renc ü 'anā (KÜD 38/1)

Bu dünya (ile onun) lütfü, kahrı, hazineleri, eziyeti ve zahmeti kimseye ebediyen kalmaz.

Al dār-ı beḳā ‘āḳil-iseñ vir bu fenāyı

Ġaddār-durur çarḥ şaḳın kim seni aldar (KÜD 44/15)

Akıllıysan bu dünyayı bırak ahirete bak (çünkü) bu felek gaddardır seni aldatır.

Zehī cān kim bu fenādan göç ide

Ol beḳāya hiç göñül incitmedin (KÜD 96/21)

Bu canın hiçbir gönlü incitmeden fani âlemden ahirete göç etmesi ne güzel (olur).

2.Fani olmak, yok olmak, kaybolmak manalarına gelir. Kulun kendisini dünyalık zevk ve heveslerden arındırmasıdır. “Bekâ”nın zıddıdır. Bu terim içerisinde değerlendirilebilecek olan fenafillah ise kulun kendisini Allah’ın zatında, sıfatlarında kaybetmesi ve kendisini bu yolda yok etmesidir.

Biz fenā olup fenādan key fenāya yitmişüz

Şöyle kim maḥv olmuşuz hiç ḳalmadı āşārımız (ERD 37/9)

Biz yok olup fani dünyadan yokluk âlemine gittik. (Bu yolda) öyle bir mahvolduk ki (dünyada) eserimiz (dahı) kalmadı.

Ben uyḫuyı fikr itmezem düş görüp ta‘bīr itmezem

Ben gelmezem ben gitmezem beḳā fenā neme gerek (ERD 54/7)

Ben uykuyu düşünmem, düşümde gördüklerimi yorumlamam, ben gelmem, ben gitmem ebediyet, geçicilik benim neyime gerek?

Yüziñ görelden ol yāruñ kamu mahv oldı hep vārum

Fenā oldum bekā buldum bekāda olmışam sultān (ERD 85/3)

O yârin yüzünü gördüğümünden beri bütün varım yoğum gitti. (O yârin varlığında) yok olarak ebediyet buldum, (burada) sultan oldum.

-

Bize bir yār u hem bir yir gerek kim

Ol ölmez hem fenā olmaz bekādur (KÜD 50/13)

Bize ölmeyen, yok olmayan, (daima) baki kalan bir yar ve bir yer gerektir.

3.Allah dışında kalan, geçici olan şeyler.

Andan ayru hep fenādur Bāki oldur lā-yezāl

Dün gün aña hizmet eyle var aña gerçek kul ol (ERD 66/2)

O'nun dışında kalan her şey geçicidir, baki olan O'dur. Gece gündüz O'na hizmet edip gerçek kul ol.

Fenādan bir bekāya eresüñ kim

Niteliği anuñ gelmez beyāna (ERD 98/34)

Fenadan niteliği beyana gelmeyen beka âlemine eresin.

Ço bu ağyârı sen gel yârı gözle

Göñül virme **fenāya** varı gözle (ERD 101/1)

Allah dışında kalanları bir yere koy, sen gel yârı (Allah'ı) gözle.
Fenaya, fani âleme gönül verme, gel var olanı gözle.

***fenâ ev**

Dünya.

Fenâ evden bekāya uçmağ için

Ne tâkat var ne tâ'at uçmağ için (KÜD 1/62)

Dünyadan ahirete geçmek (ve) cennet(e gitmek) için, ne takat var ne ibadet.

***fenâ mülkü**

Dünya.

Bu fenâ mülkünde kim yokdur sebât

Şahş niçün ola mađrūr-ı hayât (GSR 411)

Bu fena mülkünde (dünyada) sebat yoktur, insan niçin hayatıyla mağrur olsun?

Bu fenā mülkinde kim yokdur qarār

Ne cihān qalur ne ehli pāyidār (GSR 648)

Bu fena mülkünün (dünyanın) kararı yoktur. Bu cihanın ne kendisi ne de ehli payidar kalır.

firāk

Ayrılık; Allah'tan ayrı kalmak.

Firāk kār itdi cānuma gelsün 'āşıklar yanuma

'İşk zencirin dost boynuma taka geldi taka gider (ERD 33/3)

Ayrılık canıma tak etti, âşıklar yanıma gelsin. Dost (Allah) aşk zincirini boynuma takageldi, takagider.

Cefā vü renc ü miḥnetdür adı 'ışk

Firāk u derd-i firqatdür adı 'ışk (ERD 52/1)

Cefanın, zahmetin, mihnetin, ayrılığın ve ayrılık derdinin adı aşktır.

Tamu odından artuqdur anuñ ayrılığı odı

Bu oda kimse yanmasun bu ayrılıq firākını (ERD 103/2)

Onun ayrılığının ateşi cehennem ateşinden fazladır. Kimse bu ayrılığın ateşinde yanmasın.

-

Yanar içüm firāk u hasret-ile

Aķar gözüm yaşı āh u sūzumdan (KÜD 14/6)

Ayrılık ve (onun sebep olduğu) hasretle içim yanar, ah edip sızlanmamdan dolayı da gözümde yaş akar.

Ol ulu şāh'ı seveli bu bende Ümmi Kemāl

Firāk u derd ile aķlar fiġān u āha düşer (KÜD 59/16)

Bu kul Kemal Ümmi o ulu şahı (Allah'ı) seveli ayrılık (ayrılığın elemiyle) ve dert ile figan ve ah ederk ağlar.

Āh i gönül kim bā-ķarā āvāresüñ āvāresüñ

Her dem firāk u derd-ile pür-yāresüñ pür-yāresüñ (KÜD 104/1)

Ah gönül avaresin avaresin, her dem ayrılık ve dert ile yaralısın yaralısın.

G

gam-ı 'ışk

Aşk acısı; aşkın verdiği elem.

İdindi ğam-ı 'ışk vatan gönlüm evini

Şādam aña kim degme dil aña durağ olmaz (DÖR g.27/2)

Aşkın gamı gönlümü vatan edindi. (Fakat bu durumdan dolayı o kadar) mutluyum (çünkü aşkın gamına) her gönül durak olmaz.

gavvās

Derviş.⁵⁵²

Ġavvāşum bu baħr içinde bunca zamāndan berü

Şarrāfum söyle ki gelsün gevher ü kân bulmuşam (KAD g.124/3)

Bunca zamandır bu deniz içinde (bir) dalgıcım. Sarrafıma söyleyin gelsin bir cevher ve kaynak buldum.

-

Düşmişem 'ışk baħrine ğavvās olup

Baħr içinde gevher-i kân olmuşam (ERD 71/2)

Dalgıç (derviş) olup aşk denizine düştüm, (bu) deniz içinde cevherin kaynağı oldum.

⁵⁵² Bu benzetme Divan şairleri tarafından da kullanılmıştır. "Divan şairleri tabiatlarını, derya (umman) gibi düşünülen fesahat, belâgat, hayâl ve düşüncenin derinliklerine dalara söz ve mânâ incileri çıkaran dalgıçlara benzetmişlerdir."

Muhammet Nur Doğan, **Fuzulî'nin Poetikası**, Yelkenli Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 52.

***gavvâşlık**

Dervişlik.

Özün bilen bilir kendi hālinden

Ġavvâşlık etmeyen ummāna düşmez (KAD g.85/2)

(Kendi) özünü bilen halini de bilir. Derviş olmayan (bu) ummana düşmez.

gayr

1. Başka, başkası, diğeri.

*Gördi ki cümle hemān sen orada yok **ġayrı***

Bu şevk ile cünün oldu oña ne işi öğüt (KAD g.11/15)

Orada senin olduğunu, gayrısı olmadığını gördü. (Bunu görünce) şevk ile delirdi, ona ne akıl ne öğüt gerek?

Şüretüñ levhi-durur kim ehl-i dīñüñ muşhafi

*Çün cemālüñ hatt-ı hālüñ **ġayrı** Kur'an bilmezem (KAD g. 133/3)*

Din ehlinin mushafi senin yüzündür. (Ben) senin cemalinden başka Kur'an bilmem.

-

Bizi muhtāc kıhma ğayrı bāba

Çi yār u kavm u ğardaş ana baba (KÜD 1/109)

Bizi kendinden başkasına muhtaç etme. Yare, kardeşe, anaya, babaya...

Bu Kemāl Ümmī Çalap'dan ol ulular hālını

Dāyim ister ger bulursa ğayrı aĥvāli n'ider (KÜD 58/14)

Bu Kemal Ümmi Allah'tan daima (Hak katında) ulu(olan)ların halini ister. Eğer isteği yerine gelirse o başka ne ister?

'Āşıkam dirsün girü dünyā seversün cān-ıla

Girtü 'āşıklar sever mi ğayrını dil-dārınıñ (KÜD 85/37)

Âşığım dersin sonra dönüp yine dünyayı seversin. Âşıklar hiç sevgilisinden başkasını sever mi?

-

Şūfiler ü 'āmiller ü ğayrılar

İşidüp şafā bula her şayrılar (SVN 184)

Sufiler, amel sahipleri ve diğerleri (bu sözü) işitip safâ bulsunlar.

-

Bu ŧuretde beni sen ğayr gördüñ

Bu 'ömr-i nāzenini yile virdüñ (GRT 39)

(Sen) beni bu surette başkası olarak gördün. Bu nazik ömrümü yele verdin.

Senüñ önünde senden özge yok ğayr

Senüñ ŧer varlıgundur yokluğuñ hayr (GRT 1409)

Senin önünde senden başkası yok. Senin varlığın ŧer, yokluğun hayırdır.

-

Rāzını nādāndur ol kim ğayre dir

Ba'd ez-ān eydür kim olma perde-der (GSR 493)

O kimse cahildir, senin sırrını (gider) başkasına der. Sonra da “Perde yırtan (sırrını söyleyen) olma” der.

Çünkü kendü sırrına mahrem degül

Bes eger fāŧ itse ğayrı ğam degül (GSR 494)

(O) kendi sırrına mahrem değil, (sırrını) açığa çıkarsa da gam değil.

2.Allah dışında kalan her şey; masiva.⁵⁵³

*İy dervîşem diyen kişi **ğayre** gönül virme sakın*

Cānunu 'ışk odı sanıp nefs odına atma sakın (ERD 87/1)

Ey dervişim diyen kişi gayre sakın gönül verme. Aşk ateşi sanıp da kendini nefis ateşine atma sakın.

-

*Bizi **ğayr**üñden ayır saña tapdur*

Ki 'ābidlere bir ma'būd tapdur (KÜD 1/53)

Bizi senden gayrısından ayır, sana taptır. (Sana) kulluk edenleri bir mabuda taptır.

*Tapmaz ol ma'būd u maḳşūdı bilen **ğayriye** hiç*

Sevmez ol ma'şūḳ-ı naḳḳāşı seven naḳş-ı kerīh (KÜD 6/6)

O mabut ve maksudu (Allah'ı) bilen gayrısına hiç tapmaz. O sevgiliyi seven dünyanın tiksindirici uğraşlarını sevmez.

*Nefy idüp **ğayrun** gönülden zātını isbāt ider*

Ya'ni şāh için sarāyın süpürür ferrāşlar (KÜD 61/22)

Gönülden gayrının varlığını uzaklaştırıp zatını ispat eder. Yani temizlikçiler şah (Allah) için (gönül) sarayını süpürürler.

⁵⁵³ Bkz. mâsivâ

-

Mücerred ol mücerred o mücerred

Ḳabūl it Ḥaḳḳı ğayrı eylegil red (GRT 2571)

Mücerret ol (Allah'tan başkasını gönülden sil), Hakk'ı kabul et gayrısını reddet.

Degülse tã'atında ğayr hâzır

Olursuñ cümle yirde Ḥaḳḳa nâzır (GRT 2794)

İbadetinde Allah'tan gayrısını düşünmezsen, Hak her yerde sana görünür.

Çekilmiş gözine nūrānī sürme

Bu ma 'nīye ki Ḥaḳdan ğayrı görme (GRT 2818)

Hak'tan gayrısını görmemen için gözüne nurani sürme çekilmiş.

***ğayr-ı Hak**

Allah dışında kalan şeyler; masiva.⁵⁵⁴

Gönlünü meger ğayr-ı Ḥaḳḳa viridi cihānda

Menzil gözeden yolda niçin kaldığın añla (KAD g.1/10)

⁵⁵⁴ Bkz. mâsivâ

Meğer gönlünü masivaya vermiş. (İşte onun) menzil gözettiği halde neden yolda kaldığını anla.

Ġayr-ı Hakkla iy gönül sen mu'āmele kılma

Ne isterseñ vācib odur Hakk'ı bil iste (KAD g.200/3)

Allah dışında kalan şeylerle amel etme ey gönül. Ne istersen onu Allah'tan dilemen vaciptir.

-

Ġayr-ı Hakk kalbine bulmaz idi yol

Şöyle kim Hakk 'ışk-ile tolmışdı ol (SVN 433)

Allah dışında kalanlar (onun) kalbine yol bulmazdı, o Hak aşkı ile dolmuştu.

***gayr-ı Mevlâ**

Masiva.

Vücūdum içinde doğru bak bir

Kimdir dağı de kim ğayr-ı Mevlâ (KAD terci'-bend 2/82)

Vücudum içine bir bak (da) Allah'tan gayrısı kimdir söyle.

gel-geç evi

Geçici hayatın meskeni olan dünya.

Bu cihān gel-geç evidür bâkî kalmaz kimseye

Cemşid'ün 'aklı dükendir hüküm-i Süleymān geçer (KAD g.68/4)

Bu cihan gel-geç evidir, ebediyem kimseye kalmaz. (Sonunda) Cemşid'in aklı tükenir de Süleyman'ın hükmü geçer.

genc

1.Hazine.

Ġanilerün tolu genci veli fakirlerün

Hazāyin-i zehebi Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/40)

Zenginlerin hazinesi doludur fakat fakirlerin altından yapılmış hazineleri “Lailaheillallah” sözüdür.

Genc ü māl ister-iseñ saña kanā'at kāfidür

Rencüñe em sorar-ısañ derd aña dermān yiter (KÜD 47/5)

Hazine, mal mülk istersen sana kanaat kafidir. (Çektiğin) eziyete bir deva sorarsan ona derman dert yeter.

Hemîşe genci çü viranelerde gizlerler

Sen i 'aziz şaķın ħor bakma dervîşe (KÜD 120/7)

Hazineyi viranelerde saklarlar (bu sebeple) sakın dervişe hor bakma ey aziz.

-
Çün murādı sīm ü zerdür māl ü **genc**

Seng-dildür çekmegil bihūde renc (GSR 452)

Muradı mal mülk altın ve gümüş olduğundan (o) taş kalplidir. (Bu sebeple onun için) beyhusde yere eziyet çekme.

İtdi **genci** ğayre teslīm iy ‘aziz

Lik rāzın eytmedi ehl-i temiz (GSR 501)

(O) hazineyi başkasına teslim etti fakat sırrını (hiç kimseye) söylemedi ey aziz.

2.Ahirette kulun elde edeceği güzellikler.

Yarın **genc** ü şifā bulmağ dilerseñ

Bugün şabr eyle renc u cevr içinde (KÜD 118/7)

Yarın (ahirette) hazine(ler) ve şifa bulmak istersen bugün eziyetlere, sıkıntılara sabret.

gönül

Kalp; Hakk’ın tecelli ettiği yer, “Allah’ın tahtı.”⁵⁵⁵

⁵⁵⁵ Namık Açıkgöz, “Türk Şiirinde Tasavvufî Terimlerin Kullanışının İlk Örneklerinden Yunus Emre Divanı”, Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını – Sayı: 69, Kongre ve Sempozyum Bildirileri, Ankara, 1991, s. 227.

*Senüñ 'ışkuñ benüm **gönlüm** içinde*

'Ayān oldı 'ayān Elḥamdüli'llāh (KAD n.2/4)

Senin aşkın benim gönlümde aşikâr oldu elhamdülillah.

Cānında bile çü kurs-ı güneş

***Gönlüñ** içinde çerāğ u şem' (KAD terci'-bend 1/35)*

(Onun) canında güneş kursu, gönlünün içinde (de) çerağ ve mum.

*Her **gönül** içinde Ḥakḳ'a yol var*

Gözüñ aç bak ki hemān o var (KAD k.1/1)

Her gönlün içinde Hak vardır, gözünü aç bak (hep) O vardır.

-

*Bir **gönül** deriçesinden yine bir nūr oldı peydā*

'Aḳlumı başumdan aldı beni kıldı delü şeydā (ERD 2/1)

Gönül penceresinden yine bir nur peyda oldu, (bu nur) aklımı başımdam alarak beni deliye döndürdü.

*'İşksuziñ **göñli** taracuḳ söyleme*

Zemheri şivelü bī-nādān-durur (ERD 8/11)

Aşksızın gönlü daracıktır, (o) soğuk tavırlıdır, bilgisiz cahildir.

*Seni bunda kırmazlar **gönlüni** bundan götür*

Terk eyle kibr ü kini bir gönül ele getir (ERD 16/1)

Seni burada bırakmazlar, gönlünü bundan arındır. Kibirle kini terk ederek bir gönül ehline git.

-

Velî sen bî-mekân u bî-cihetsüñ

*Bizüm sınık **göñül** içre aħadsuñ (KÜD 1/6)*

Sen mekânsız(sın), bizim kırık gönlümüz içinde teksin.

Göñül içindeki imân naħlinüñ dilde

Nişānı vü ruṭabı Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/50)

Göñül içindeki iman ağacının nişanı ve taze hurması Lailaheillallah'tır.

*Kimüñ ki bitdise imân ağacı **göñlinde***

Olur dilinde semer Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/82)

Kimin gönlünde iman ağacı biterse dilinde meyvesi “Lailaheillallah” olur.

-

*Ėasl ider idi **gönlüne** nā-gāh*

Gelse idi hayāli ‘uḡbānuñ (DÖR k.3/16)

Gönlüne ansızın ahiretin hayali gelse yıkanırđı.

*‘Işkuñ evidür **gönlüm** anı cevri-ile yıhma*

Ol mihr ü vefā-y-ile hoş-ābād gerekdür (DÖR g.15/5)

Gönlüm aşkın evidir, onu cefayla yıkma. Onu sevgi ve vefa ile abat etmek gerekir.

*Rûşenînüñ kala mı **göñli** gözi zulmetde*

Var-iken gün kimi böyle ruh-i tābende senüñ (DÖR g. 40/7)

Senin güneş gibi parlak yanağın varken Rûşenî’nin gözü gönlü karanlıkta mı kalsın?

-

‘Işık ile her kim ki diñlese bunu

*Açıla **göñlince** rahmet gülşeni (SVN 161)*

Her kim bunu aşk ile dinlerse (önünde) gönlünce rahmet bahçesi açılsın.

Sen Muştafā’yı cān ile tekrār eylegil

*Nūr arturur **göñüllerde** tekrār-ı Muştafā (SVN 302)*

Sen Mustafa'(isminin zikrini)yı can u gönülden tekrar et (çünkü)
Mustafa ismini tekrar etmek gönüllerde nur artırır.

Göñli alçağ-idi vü kadri celîl

Sözleri şîrîn cemâli key Cemîl (SVN 436)

Alçak gönüllüydü, kadri yüceydi. Sözleri şeker cemali güzeldi.

-

Göñülden dinlegil evvel suvâli

Mu'abber nuţkı vü şekker maķâlî (GRT 191)

Evvela bu soruyu, tabir edilmiş nutku ve şeker (gibi) sözü dinle.

Göñülde cem' oldı iki 'âlem

Gehî iblis olur u gâhî âdem (GRT 340)

Gönülde kah iblis kah adem olan iki âlem bir araya geldi.

-

Göñülde zerre inkâr kalmadı hîç

Şehâdetden dilümüz olmadı pîç (BH 3-A/7)

Gönülde zerre inkâr kalmadı, şehadetten dilimiz dolaşmadı.

Ki gönlini kıldı bir ulu şār

*Ne kim isterseñüz **göñilde** hep var (BH 22-A/1)*

Gönlünü istenilen herkesin içerisinde var olduğu bir ulu şehre dönüştürdü.

Bunu Hāq bildürüpdür kullarına

*Oķı Kūr'ānı kim **göñliñ** arına (BH 41-A/1)*

Hak kullarına gönüllerin arınması için Kur'an'ı okumalarını bildirmiştir.

-

İtmeyiser bu işi illā pelīd

*Şol **göñline** urulmuşdur kilid (ŞEN 115)*

Alçak, aşağılık kimse muhakkak bu işi yapmayacaktır (çünkü onun) gönlüne kilit vurulmuştur.

***Göñlüñ** arıt karşı gelme her söze*

Hāqķ habībi böyle gösterdi bize (ŞEN 117)

Gönlünü arındır, her söze karşı gelme. Hak Habibi bize böyle gösterdi.

Gāh elüñle gāh dilüñle di haqı

Bārī olmaz-ısa gönüñde okı (ŞEN 140)

Hakk'ı kâh elinle (yap) kâh dilinle söyle. Bari (onlar) olmazsa gönüñde hakkı oku.

-

Her gönüñde kim ola ğıll u ğaraz

Hāstedür cānı derünü pür-maraz (GSR 548)

İçinde kin ve düşmanlık olan her gönül hastadır, derununda hastalık doludur.

***gönül âyinesi**

Mümin kulun kalbi.

Ger eger açup okursan bu gönüñ âyinesin

Heşt cennet yidi nıran sırr-ı pinhān sendedür (ERD 34/5)

Eğer gönül aynasına bakarsan sekiz cennet(in), yedi (kat) cehennem(in) ve gizli sır(ların) sende olduğunu görürsün.

Gönlüñüñ âyinesin ğayruñ hayālinden arıt

Yık cihet kıl kalbünü her bir yana tağılmasun (ERD 90/5)

Gönlünün aynasını Allah dışında kalanların hayalinden arındır, kalbini tek cihet kıl her yana dağılmasın.

Göñül āyinesi pasdan silinmez

Dilinde dost tekrār olmayınca (ERD 97/8)

Dilde dost (zikri) tekrar edilmeyince gönül aynası pastan arınmaz.

-

Göñül āyinesine bir nazār kıł

Hem anda görinen nūrı Hākuñ bil (GRT 2268)

Gönül aynasına bir bak, onda görünen ışığı (da) Hakk'ın bil.

***gönül 'ilmi**

Zahiri değil batını olan ancak salih ve Allah'a âşık bir kalp ile anlaşılabilir ilim.

Göñül 'ilmine 'ilm-i hāl dirler

Beden 'ilmine 'ilm-i kāl dirler (GRT 1645)

Gönül ilmine hal ilmi, beden ilmine kâl ilmi ismi derler.

***gönül kilidi**

Gönlün Allah'tan uzaklaşmasına sebebiyet veren şeyler.

Hākk bu göñüller kuflınuñ miftāhını virdi baña

Açam göñül kilidini gencini izhār eyleyem (ERD 77/5)

Hak bu gönüller(in) kilidinin anahtarını bana verdi. (Ben bu anahtarla gönül kilidini açayım, (içerideki) hazineyi açığa çıkarayım.

gözü

1.Ayna.

Gözü kimi gördüğünü söyleme

Şu kimi irişdiğünü cümle yu (DÖR 1. terci‘ -bend/1.bend)

Ayna gibi (her) gördüğünü söyleme. Su gibi sana geleni yıka, temizle.

Yir gök dağı eylesenmedin Kālu Belā söylenmedin

*Kendü cemâlin görmege **gözü** bizi düzüp durur (ERD 21/3)*

Yer gök yaratılmadan, Kallu Bela denilmeden (önce) Allah kendi cemalini görmek için bizi ayna yaptı.

2.Gönül.

Hüsn-i naqqāşı temāşā ideler her şey’de

*Pāk olup **gözgüleri** gidübeni naqqāş-ı nuqqūş (DÖR k.4/16)*

Her şeyde o nakkaşın (Allah’ın) güzelliğini temaşa ederler. (Bu şekilde) gönülleri temizlenir dünyalık heveslerden arınırlar.

-

Ol gözgüye her dem bakar âşıkların oda yakar

Niceler ol Manşūrlayın kül oluban tozup durur (ERD 21/4)

O gözgüye (gönle) her dem bakar, âşıklarını ateşe atar. Niceleri o Mansur gibi kül olarak tozup durur.

gulgul – gulgule - kulkul

1.Ses, inleyiş.

*Bağ-ı 'ışkuñ bülbülinüñ **gulguli** diñmez kışın*

Her neye kim bakar ise taze gül yaprağıdur (KÜD 29/10)

Kışın aşk bağının bülbülünün inleyişi dinmez. Neye bakarsa (onun için) gül yaprağıdır.

*Bülbülüñ nāle vü derd u **gulgul** ı çoğ olduğı*

Şol sebebdendür ki olur güllerinüñ 'ömri az (KÜD 31/18)

Bülbülün sesinin, derdinin ve inleyişinin çok olomasının sebebi güllerinin ömrünün az olmasıdır.

-

*Āvāzesinden 'ışkuñuñ düşdi cihāna **gulgule***

Dīvāne kılduñ sen meni boynuma taqduñ silsile (DÖR g.69/1)

Aşkının feryadından cihana inleyişler düştü. Sen beni divane kıldın, boynuma zincir taktın.

-

Yir ü gök **gulgule** doldı ser-te-ser

Geldi ol nūr gitdi 'ālem zūlmeti (SVN 232)

Yer gök baştan başa inleyişler, sesler doldu. O nur (Hz. Peygamber) geldi âlemin karanlığı gitti.

-

Bu ahvāli görür gülşende bülbül

Güle karşı kılar feryād u **gulgul** (GRT 37)

Bülbül gülşende bu ahvali görür, güle karşı feryat edip inler.

-

Gel iy ma'nī gülünün bülbülü sen

Yine kıl ol nevā vü **gulgulı** sen (BH 27B/13)

Gel ey mana gülünün bülbülü sen yine ses çıkarıp inle.

2.İlahi aşk ile meydana gelen, vecd halinde ortaya çıkan sesler, iniltiler.

Ġulgulümle yirler gökler toludur

Ben inen dillerde destān olmışam (ERD 71/5)

Yerler gökler (benim) sesimle doludur. Ben dillerde destan olmuşum.

göl

1. Bir çiçek türü.

*Her **göl** diken ile bile yetmiş*

'İşk sözün cān-ı ezel işitmiş (KAD k.1/3)

Her gül diken ile yetişmiş, aşk sözünü ezel canı işitmiş.

Gel ki cemālūñ güle tutarduk

*Cemālūñe **göl** cān ile müştāk (KAD terrib-bend 2/13)*

Gel, cemalini güle benzetirdik, cemalini gül candan arzu etmektedir.

*Bu kışlar zahmeti gitdi kara dikende **göl** bitdi*

*Yeşil yapraklar üstinde yazılmış **hatt**-ı reyhānī (KAD 287/5)*

Kışın zahmeti geçti, kara dikende gül bitti. Yeşil yaprakların üzerine reyhani yazı yazıldı.

-

Âşığa derdi anuñ pesdür gerekmez dü cihān

*Bülbülūñ maşşūdı **göldür** bāg u bostān istemez (ERD 40/2)*

Âşığa onun derdi yeter, iki cihan (ona) gerekmez. Bülbülün maksudu göldür, (o) bağ ve bostan istemez.

Cefāsuz kimse irmedi vefāya

Gül olmaz bellüdür *hār olmayınca* (ERD 97/13)

Kimse cefa çekmeden vefaya ermemiştir. Diken olmayınca gülün olmayacağı bellidir.

-

Şol dikenden gül şadefden dür viren

Sensün ayruk pes dahı kimdür viren (KÜD 7/14)

Şu dikenden gül, sedeften inci veren sensin. (Bunu yapabilecek olan) senden başka kimdir?

Sünbül ü süsen benefşe arguvan u lāle hoş

Liki güldür arasında şeh-süvār u ser-firāz (KÜD 31/16)

Sümbül, süsen, menekşe, erguvan ve lale hoştur ama aralarında en yüce olan güldür.

Bu gül-sitānda ne güller kalur ne bülbüller

Bu mişe içre ne kaplan kalur ne dilkü ne şir (KÜD 69/8)

Bu gülistanda ne güller ne bülbüller kalır. Bu meşelikte ne kaplan ne tilki ne aslan kalır.

-

Hokka-i yāķūtuñ içinde görünür gözüme

Gül kimi güldükçe dürlü dürlü dürr-i nāblar (DÖR g.14/6)

(Sen) gül gibi güldükçe gözüme hokka (gibi olan) yakut ağzının içinde türlü türlü saf inciler görünür.

Ağzuña öykündüğü için gonca

Gül şabāya didi kulağını bur (DÖR g.20/5)

Gonca ağzına öykündüğü için gül saba yeline onun kulağını burmasını söyledi.

Ruhsāruñ üzre kaçre-i şeb-nem nedür didüm

Gül kimi güldi nāz-ile didi gül-āb-ı hüsn (DÖR g.62/3)

“Yanağının üzerindeki çiy damlası nedir?” dedim. Gül gibi nazlı nazlı güldü, “güzelliğin gül suyudur” dedi.

-

Çara dikenden ağ güller açılsun

Çarañulığa aydınlık saçılısun (GRT 1683)

Kara dikenden ak güller açılınsın, karanlığa aydınlık saçılınsın.

*Anuñ razı gülinden bitdi **güller***

Ki kendülerini unutdı güller (GRT 2871)

Kendini unutan (kendinden geçen) güller onun sırrının gülünden bitti.

*Öküş **güller** açılır bu çemende*

Velī bu gül bigi bitmedi bunda (GRT 2872)

Bu çemende çok güller açıldı fakat burda bunun gibi gül bitmedi.

-

*Bezensün gülistānımız **gül** ile*

Bilişelüm nevālū bülbül ile (BH 20-A/7)

Gülistanımız gül ile bezensin, kısmeti, ihsanı bülbül ile (birlikte) bilelim.

-

Bir kafese girmemiş bülbül-durur

*Yiri tağlar bağ u bağçe **gül**-durur (ŞEN 479)*

(O), kafese girmemiş bir bülbüldür. Yeri dağlar, bağlar, bahçeler ve güllerdir.

-

Olma iñen gonça bigi beste-dem

*Hurrem ol **göl** bigi çekme hār-ı gam (GSR 151)*

Gonca gibi nefesi tutulmuş (dünyaya kendini kapatmış) olma, gül gibi mutlu ol gam çekme.

*Gördi kim gitmiş **göl** ü solmuş çemen*

Yirin almış bülbülüñ zāğ u zağān (GSR 178)

Gölün gitliğini, çemenin solduğunu, bülbülün yerini kargaların aldığını gördü.

Ğonce cem ‘-i hātır itmişken revān

***Göl** bigi eyler perākende zamān (GSR 742)*

Gonca zihnini, hislerini toplayıp giderken zaman gül gibi (onları) dağıtır.

2.Şeyh.

Ben ol dost bahçesinüñ bülbüliyem

*İlāhī bülbülü **gölden** ayırma (ERD 112/5)*

Ben o dost bahçesinin (tekkenin) bülbüliyüm, ilahi bülbülü gölden (şeyhinden) ayırma.

3. Kelime-i tevhid.

Bu cümle bülbüli Tevhîd bağının hoş öter

*Hemîşe tâze **güli** Lâ ilâhe ille'llah (KÜD 4/127)*

Bu tevhid bağının bütün bülbülleri hoş(ça) öter, (onların) taze gülü sürekli (olarak) kelime-i tevhid (söylemeleri)dir.

4. Tasavvuf yoluna girmiş salık.

*Çağan biter bu **gül** vahdet bağında*

Mürebbi kâmil insân olmayınca (KAD g.231/4)

Eğitmeni kâmil insan olmayınca vahdet bağında bu gül nasıl bitsin?

-

Ben ol bağ u gülistân bülbüliyem

*Ki şâfi **güldür** anda hâr şıgmaz (KÜD 71/6)*

Ben o bağ ve gülistanın bülbüliyüm. O öyle safi bir güldür ki onda diken barınmaz.

H

habîb

1.Sevgili.

Raķībūñ iy ḥabîbüm işigüñde

Gezende seg mi ḥar mı bilmek olmaz (DÖR g.28/4)

Sevgilinin eşiğindeki rakibin köpek mi yoksa eşek mi oldupu bilinmez.

Kūyuñda iy ḥabîbüm sıǵmaz raķîb-i bed-gū

Gülşendür anda olmaz yiri kelāǵ u zāǵuñ (DÖR g.38/5)

Ey sevgilim bulunduğın yerde kötü sözlü rakip olmaz (çünkü yerin) gül bahçesidir, orada kuzgun ve karga olmaz.

Söyleme iy ḥabîbüm sözüñ raķibe zinhār

Kim görđi söyledüǵin bülbül sözün kelāǵa (DÖR g. 72/6)

Ey sevgili sakın rakibe (bir) söz söyleme. Kim bülbülün kuzguna söz söylediğini görmüştür?

-

Muḥammed kim cihān faḥrıdur ol şāh

Ḥabîbümdür didi ol şāha Allāh (BH 54-B/5)

Muhammed (bu) cihan(ın) övüncüdür. O şah (Allah) ona “sevgilimdir” demiştir.

2. Allah.

Hevāsına bu nefsüñ uyma zinhār

Habīb rahm eylemez nefse uyana (ERD 98/9)

Nefsinin hevasına uyma zinhar (çünkü) Allah nefsine uyana merhamet etmez.

3. Hz. Peygamber.

*Tevrāt u İncil içre ögülmüşdür ol **Habīb***

Hem yidi muşhafuñ anı öger her āyeti (KÜD 23/74)

O Habib (Hz. Peygamber) Tevrat ve İncil’de övülmüştür. Yedi kitabın her ayeti de onu methetmiştir.

*İlāhī fazl u kerem kıl **Habīb** hürmetiçün*

‘İnāyetüñile bizi hidayet ehline қоş (KÜD 32/20)

İlahi! Habib’in hürmeti için (bize) fazilet ve kerem ver, bizi inayetinle hidayet ehline dahil et.

Muhibbũñ serçe gönlin avlamağa

Habib'ũñ 'ışkıñı ŧehbāz kıldı (KÜD 35/15)

Tarikata yeni giren kişinin serçe gönlünü avlamak için Hz. Peygamber sevgisini (kendisine) doğan kıldı.

-

Muŧafā nūrını alnında kıdı

Bil **habibüm** nūridur bu nūr didi (SVN 130)

Mustafa'nın nurunu alnına koydu. "Bil ki bu habibimin nurudur" dedi.

Yaradılmışdan kime oldı naŧīb

Anlara dağı görüñdi ol habīb (SVN 272)

Yaratılanlardan nasip olanlara o Habip görüñdü.

Hem on üç gün hasta oldı ol habīb

Ol iken bu cümle derdlere tabīb (SVN 592)

O cümle derlere tabip iken üç gün hasta oldu.

Hak - hak

Âlemlerin yaratıcısı olan yüce Allah.

Şūfî-i zerrāk gör kim hüsünü inkâr ider

*Zîrâ kim bu yüzi görmek aña **Hak**dan gelmedi (KAD n.1/5)*

İki yüzlü sufi (Hakk'ın) güzelliğini inkâr eder (çünkü) bu güzelliği, yüzü görmek Hak'tan ona nasip olmamıştır.

*Hak didi kamuya sen **Hakkı** söyle*

Sen kendü özüni ahi unut (KAD terci'-bend 1/8)

Allah herkese kensi ismini zikretmelerini söyledi. Sen (bu emri yerine getir) kendi özünü unut kardeşim.

***Hak** dâ'imâ şifât ile tecellî eylemiş aña*

İstedüğün irşâd ider kahr u ihsân elindedür (KAD g.58/3)

Allah ona sıfatı ile tecelli etmiştir. O istediğini irşat eder, kahır ve ihsan onun elindedir.

-

Meskenet âyînesine bak cemâl-i dostı gör

*Hep hevâlardan berî ol yüz **Hakk**ta tut tâ ebed (ERD 4/12)*

Miskinlik aynasına bak dostun cemalini gör, her zaman (nefsani) heveslerden uzak ol, ebediyete kadar yüzünü Hakk'a tut.

*Nefs kadim **Hakka** āsī yokdur oddan korkusu*

Ol nefesine uymayan belki devletlü başdur (ERD 12/4)

Nefs kadim olan Allah'a asidir, ateşten korkmaz. Nefsine uymayan kişi saadetlidir.

*Eşrefoğlu yanagör kûy-ı kenârında **Hakkuñ***

Dimeyeler Rûmîye ibn-i fülân oda yanar (ERD 29/6)

Eşrefoğlu Hakk'ın kûyunda yan (sonra) sana filanın oğlu ateşte yanıyor demesinler.

-

*Hem Enşâr u Muhâcirler **hakiçün***

*Kim aña uydular şeksüz **Hak** için (KÜD 1/123)*

Hem ensar hem muhacirlerin hakkı için... (Çünkü) onlar hiç şüphe etmeden Allah için ona uydular.

***Hakka** şükür ki tulû' itdi bahtımız güneşi*

Gönül gögin bezedi Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/62)

Allah'a şükürler olsun ki bahtımızın güneşi doğdu, gönül göğümüzü "Lailaheillallah" (sözü) bezedi.

-

Mādiḥüñdür Rūṣenī her demde medḥ ider seni

*Gerçi medḥüñ idebilmez **Hak**dan özge hiç kes (DÖR k.2/14)*

Hak'tan başka hiç kimse seni methedemese de Ruşeni (de) seni öven (bir) kişidir, her demde seni över.

Enbiyānuñ her birinüñ var nihāyet 'ilmine

***Hak** saña virdügi 'ilm ü hikmete yok ḥadd ü 'add (DÖR g.6/4)*

Nebilerin her birinin ilminin bir nihayeti vardır ama Allah'ın sana verdiği ilim ve hikmetin haddi hududu yoktur.

-

***Hak** Taālā rahmet eyleye aña*

Kim sevābın okıyup bağışlaya (SVN 35)

(Bunu) okuyup sevabını bağışlayan kimseye Allah rahmet etsin.

*Cümle lutfi **Hak** aña kıldı naşib*

Anuñ için kıldı kendüye ḥarīb (SVN 74)

Allah cümle lütfu ona nasip ettiği için onu kendisine yakın kıldı.

Tā bularuñ arta 'izz ü ḥürmeti

*Daḥi yigrek ola **Hak**ka ḥurbeti (SVN 90)*

Bunların izzet ve hürmeti artsın, Allah'a olan yakınlıkları fazlalaşsın.

-

*Kimi **Hak**dan haber virdi mücerred*

Kimi vafitdi bu halkı muḳayyed (GRT 69)

Kimi soyut bir şekilde Hak'tan haber verdi, kimi somut olarak halkı vafetti.

*Ḳonıldı kürsî-i nūrānî **Hak**dan*

*Kim itmişdi ṭaleb nūr ān-ı **Hak**dan (GRT 112)*

Hak'tan nur taşep eden kimseye nurani bir kürsü konuldu.

-

Çü dördünci 'Aliyyü'l-Murtazādur

*Belî müşriklere **Hak**dan ḳazādur (BH 2-B/1)*

Dördüncüsü Aliyyü'l-Murtaza'dır, (o) müşriklere Hak'tan kaderin tecellisidir.

-

*Cebrāil **Hak**dan bize getürdüḡi*

Dīndür aḫî niye dimezsün öḡi (ŞEN 17)

Cebrail'in Hak'tan bize getirdiḡi dindir. Bunu niye demeysin ey kardeşim?

Ġafil olma ħāzır ol gündüz gıce

Ĥakkı ulu bil ululıkdan yüce (ŞEN 21)

Gafil olma, gece gündüz hazır ol. Allah'ı ululuktan daha ulu bil.

Sen delılsüz söze tutmasañ kulağ

Bil ki toğrı yol gösterdi Ĥakk (ŞEN 40)

Sen delilsiz söz kulak tutma. Hakk'ın doğru yolu gösterdiğini bil.

Didi 'azmüñ kande iy nıgü-nihād

Didi Ĥakk'a k'ol-durur aşl-ı murād (GSR 221)

“Azmin nerededir ey iyi huylu kimse?” dedi. (O da) asıl murat Hakk'adır.

Şağs dünyādan idicek ictināb

Ĥakk aña tālīb olur min külli bāb (GSR 234)

Dünyadan sakınan kimseye Allah her kapıda talip olur. (Onun yardımcısı olur.)

Ĥakkdan irişen belāya şābir ol

Zinhār itme şikāyet şākir ol (GSR 964)

Hak'tan gelen belaya sabret, asla Şikâyet etme Őükreden ol.

*Ķāni' ol **Hak**dan irişen ni'mete*

Bī-kanā'at bigi dūŐme miĥnete (GSR 968)

Allah'ta gelen her nimete kanaat et, kanaatsiz (kimse) gibi miĥnete dūŐme.

***Hak dostu**

Hak dostu; derviş.

*Dervişler **Hak**kuñ **dostu** cānları ezel mesti*

'IŐŐ Şem'ini yakdılar pervāne olan gelsün (ERD 86/9)

Dervişler Hak'ın dostudur, canları ezelden sarhoştur. (Onlar) aşk mumunu yaktılar, pervane olan gelsin.

hakikat

1.Doğru, gercek.

*Ķayrı daĥı yok **hakikat***

Keşf-i kerāmet 'ayn-ı insān (KAD terci'-bend 2/75)

Kerametlerin (insana) keŐfolmasından ve insanın zatından başka hakikat yoktur.

Hakikat özin bilmeği taleb iden kişi

Ƙoya başını mürşid öñinde kıla güş iş (KAD g. 87/5)

Gerçekten kendi özünü bilmek isteyen kişi başını mürşit önüne koysun (ve) güç iş(ler) yapsın.

Hakikat bākī menzile irişdüm

Geçerse sende devrānum ģarābāt (KAD g.2/3)

(Eğer) günlerim sende geçerse gerçekten baki bir menzile eriştim (ey) harabat.

-

*Var Eşrefoğlı Rümī bil **hakikat***

Vücüdi fānī itmekdür adı 'işk (ERD 51/5)

Eşrefoğlu Rumi aşkın, varlığı (Allah'ın varlığında) fani etmek olduğunu bil.

*Başiret gözini açsun **hakikat** nazarla başsun*

Görsin ol ki nice ęolmuř cihana delalet-i dost (ERD 3/4)

Basiret gözünü açsın, doğru (bir) bakışla baksın. Cihanın dostun (Allah'ın) alametleriyle nasıl dolduğunu görsün.

Bu 'ışkı Hakk bu cānlara delil olmağa gōnderdi

*Bulan 'ışkı uyan 'ışka **Hakikat** irdi Mevlāya (ERD 119/3)*

Bu aşkı Hak bu canlara delil olması için gönderdi. Bu aşkı bulup ona uyan kişi gerçekten Mevla'ya erdi.

-

***Hakikat** fā'ili sensün her işün*

Ne zıddun ne şerikün var ne işün (KÜD 1/2)

Gerçekten her işin faili sensin. (Senin) ne zıddın ne şerikin ne işin var.

İ gönül bu dünya mālın sen saña eyleme put

*Ger **hakikat** mü'min-iseñ dünyeyi ko dīni tut (KÜD 41/1)*

Ey gönül bu dünya malını (kendine) put eyleme, eğer gerçek müümin isen dünyayı (bir tarafa) koy dini tut.

*Yarınun ğussasın yiyen **hakikat***

Hiç aldanmaz bugünün ğurremine (KÜD 123/9)

Yarının endişesini duyan kimse hakikaten bugünün saadetine aldanmaz.

-

Hakikatde aya beñzer bu 'ālem

Ki geh artar felekde geh olur kem (GRT 249)

Âlem hakikatte felekde kah büyüyüp kah kötüleşen aya benzer.

Çamu fi'li hakikat Hak yaradur

Kimi merhemdür ü kimi yaradur (GRT 1450)

Gerçekte tüm fiiliyatı Allah yaratır, (bunların) kimi merhem kimi yaradır.

Hadis ü āyet eyler bunu taḥkik

Hakikatde budur imān u taḥdik (GRT 1751)

Hadis ve ayetler bu doğrular, hakikatte iman ve (onu) tasdik etmek budur.

-

Hakikat pes bunu bilmek gerekdür

Gönülde fikrin eylemek gerekdür (BH 10-A/13)

Gerçekte bunu bilmek, gönülde düşünmek gerekir.

Pes imdi dünya işinde olmayanlar

Hakikat dünyayı ol sevmeyenler (BH 52-A/9)

Artık dünya işinde olmayanlar hakikaten dünyayı sevmeyenlerdir.

Anuñ vaşfında ‘ācizdür kamu dil

Hakikatdür bu sözi bellü bilgil (BH 54-B/7)

Onun vasfını anlatmak konusunda bütün diller acizdir. Bu söz gerçektir (bunu) bil.

2. Tasavvuf dört kapı kırk makam üzere tesis edilmiştir. Bunlar; şeriat, tarikat, hakikat ve marifettir. Bir salık ancak bu mertebelerden geçtikten sonra insan-ı kâmil seviyesine ulaşabilir. Hakikat gerçeği bilme, Allah bilgisine ve gerçekliğine ulaşma manasındadır. Tasavvufun erkan ve usullerinden biridir.

Şarrāfum maķşūdum ya‘nī şadefdür

Hakikat dürr ü gevherni tiler men (KAD 153/4)

Sarrafim, amacım sedeftir. Ben hakikatin inci ve cevherini dilerim.

Hakikat ‘ışk sebebinde hakikat

Nefesüm yol içinde bürhān oldı (KAD g.241/6)

Hakikat aşk sebebiyle gerçektir. Nefesim bu yol içinde (ona) delil olmuştur.

-

Evvel şerī atı bilüben gir tarīkata

*Tā iresüñ **hakikate** zāt u şifāt-ıla (KÜD 121/2)*

(Kendi) zatın ve sıfatınla hakikate ermek için evvela şeriatı bilerek tarikata gir.

-

Hakikat zâtınuñdur hod maqâmı

Çü buldı ol bu ta'zîm ü bu nâmı (GRT 712)

Hakikat kendisinin makamıdır çünkü o (onunla) tazim ve nam bulmuştur.

***hakikat fâili**

Hakikatin yaratıcısı, faili; Allah.

Hakikat fâ'ili sensüñ her işüñ

Ne zıdduñ ne şeriküñ var ne işüñ (KÜD 1/2)

Gerçekten her işin faili sensin. (Senin) ne zıddın ne şerikin ne işin var.

hakka'l-yakîn

Tasavvufi düşünce sisteminde bilgi türlerinin üçüncü basamağı; salikin gerçek ve kesin bilgiye erişmesi, varlığını Hakk'ın zatında yok etmesi.

Biri hakke'l-yakîndür gir sırrına

Gümân-ıla yakîn dirler birine (BH 44-A/4)

(Bunlardan) biri hakka'l-yakindir (bunun) sırrına vakıf ol. Birine de şüphe ile yakîn derler.

Muhibler kavlini hakke'l-yakīn bil

Bu ma'nī üzre öyle oldı te'vīl (BH 44-A/7)

Tarikat ehlinin sözünü hakka'l-yakin bil. (Bunlar) bu mana üzere yorumlanmıştır.

halife

Tarikatlarda şeyhin vefatının ardından yerine geçecek olan kişi.

Halīfelerüñ yanında oturur

Bize himmet eyle şeyh 'Abdül-kādir (ERD 30/4)

Halifelerin yanında oturur, bize himmet eyle şeyh Abdülkadir.

Yir yüzünde halīfelerüñ çokdur

Bize himmet eyle şeyh 'Abdülkādir (ERD 30/2)

Yeryüzünde halifelerin çoktur, bize himmet eyle şeyh Abdülkadir.

halvet

1.Sufinin kendini kimsenin bulunmadığı ıssız bir köşeye çekmesi, halktan ayrılarak yalnızca onunla hemdem olmasıdır. Halvette esas olan gizliliklerdir. Bu davranış biçimini ve gizli zikri esas alan Halvetiyyelik de ismini halvet sözcüğünden almıştır.⁵⁵⁶

⁵⁵⁶ Ethem Cebeciöğlü, a.g.e., s.319.

*Ġalabadan ık Hakkı **halvet** istegil*

Halkı koyandur ki Hakk'a ulaşur (ERD pendname 3/8)

Kalabalıktan sıyrıl, Allah ile yalnız kal. Halkı bir yana koyan (ancak) Hakk'a ulaşır.

*Dostu bulan cümle **halvet** buldılar*

*Her kimi kim dost diler **halvet** diler (ERD pendname 3/10)*

Dostu bulanların tümü halveti (de) buldu, dostu dileyen (aynı zamanda) halveti de diler.

-

*Gönlünü kibr ü riyā ğavġalarından **hālī** kıl*

*Tā ki lezzet vire saña cille **halvet** i'tikāf (KÜD 75/2)*

Sana halvetin, itikafın lezzet vermesi için gönlünü kibir ve riya kavgalarından uzak tut.

-

Ne 'akluñ kim sırr ile ülfeti var

*Göñülde anuñ ile **halveti** var (GRT 1068)*

Aklın sır ile yakınlığı var, gönülde onunla halveti var.

Ķo tāc u hırķayı zünnār bağla

*Kesüp zünnārı **halvet**lerde ağla (GRT 2805)*

Tac ve hırkayı bırakıp zünnar bağla. Zünnarı (da) kesip halvetlerde ağla.

***halvet-nişîn**

Halvette oturan; halktan kendini sıyırıp yalnızca Hak'la meşgul olan.

Seni görelî halk-ı cihân Mısır'ı unuttu

Halvet-nişîn olubeni kand ü şeker olduñ (KAD g.111/4)

Cihan halkı seni gördüğünden beri Mısır'ı unuttu, (çünkü sen) halvette şeker (gibi) oldun.

hânekâh

Tekkelerde tarikata mensup kişilerin topluca zikir yaptıkları yer.⁵⁵⁷

Eger ol nûr girse hânekâha

Düşerler şūfiler feryād u āha (GRT 2831)

Eğer o nur (Hakk'ın nuru) hanekaha girerse sufiler feryat ve ah etmeye başlar.

harâbât

1.İlahî aşkın bir şeyh yahut mürşit tarafından taliplerine sunulduğu, dervişlerin kendilerinden geçerek mecazi manada sarhoş oldukları yer; tekke.

İy benüm aşlî vaţanum harâbât

⁵⁵⁷ Uludağ, a.g.e., s.158.

Bî-küllî varluğım cānum Һarābāt (KAD g.2/1)

Ey benim gerçek vatanım harabat, bütün varlığım canım harabat.

Cānumda nakş olan gönlimde torlağ

Benüm sermāye dükkānum Һarābāt (KAD g.2/6)

Canımda nakşolan gönlümde torlaktır. Bütün sermayem, dükkanım harabattır.

İy cihānda benüm yerüm Һarābāt

Cānum içindeki sırrum Һarābāt (KAD g.3/1)

Ey cihanda benim yerim (olan) harabat, canımın içindeki sırrım harabat.

-

Һarābātuñ içinde mest ü Һayrān

Һıramān geşt idüp içem müdāmī (DÖR g.85/2)

Harabatın içinde sarhoş (bir biçimde) salına salına gezip sürekli olarak içeyim.

2.Dünya.

Bu Һarābātuñ Һayālāti tamām aldı seni

Hîç dimezsüñ kim serencāmuñ ne olisar āhîr (ERD 20/8)

Bu harabatın (dünyanın) hayali seni tamamiyle ele geçirdi. (Fakaat sen hiç bu işin sonu ne olacak demezsin.

Bu harābātuñ niçün mi'mārı olam çünki ben

Dost-ıla kıldum ezelde 'ahd ü peymān giderem (ERD 79/6)

Ben neden bu harabatın (dünyanın) mimarı olayım? Ben ezelde dosta yeminler ettim, (ona) gidiyorum.

***harābāt-hâne**

Tekke.

Harābāthānede Hakkı görelden

Dürüstdür dīn ü imānum harābāt (KAD g.2/10)

Tekkede Hakk'ı gördüğümden (onu bildiğimden) beri din ve imanım tamdır ey harabat.

Harābāthānede kulluğ idelden

Halloldu küllī müşkilim harābāt (KAD g.4/2)

Harabathanede (tekkede) hizmet ettiğimden beri bütün zor işlerim halloldu (ey) harabat.

***harābāt-ı mugân**

Tekke.

Bu *ḥarābāt-ı muḡā*nda oluben mest-i müdām

Bāde-i şevki içüp itme gerek cūş u hurūş (DÖR k.4/9)

Bu tekkede insanı cezbeye getiren ilahi aşk şarabını içerek sarhoş olmak ve coşmak gerekir.

ḥarābātî

“İradesi dışında kendisinden marifet ve irfan zuhur eden kamiller.”⁵⁵⁸

Ḥarābātīlerüñ mürīdi oldum

Zirā terk itmişim ‘arı ḥarābāt (KAD g.3/8)

(Ben) harabatilerin müridi oldum. Arı (namusu) terk ettim (ey) harabat.

Ḳayḡusuz Abdāl’ım ḥarābātīyüm

‘Ālem doldu ḡumārımdan ḥarābāt (KAD g.3/11)

Kaygusuz Abdal’ım, harabatiyim. Âlem (benim) sersemliğim ile doldu (ey) harabat.

Ḥarābātīlere meclis içinde

Ḥarābātī imiş muḡkem dimişler (KAD g. 65/2)

Harabatilere meclis içinde kendilerinin kuvvetli olduğunu söylemişler.

⁵⁵⁸ Uludağ, a.g.e., s. 158.

-
Ḥamd-i bî-ḥad Ḥudā-yı yektāya

K'eyledük özümüz ḥarābātī (DÖR 4. terci'-bend/3.bend)

Hadsiz hudutsuz hamd Hüda'yadır. (Biz) kendi özümüzü harabati eyledik.

hâristân

Zorluklarla, mücadelelerle dolu dünya.

Şu bülbülem ki gülden ayru düşdüm

Firākıyla bu ḥāristāna geldüm (ERD 73/3)

Gülümden ayrı düşmüş (bir) bülbülüm. (Onun) ayrılığı ile bu haristana (dünyaya) geldim.

havf u recâ

Sufinin mertebelerinden biri; Allah'a karşı korku ve ümit etme arasında olmak.

Ne 'ilm ü ne 'amel ne 'aql u tedbîr

Ne ḥavf ü ne recâ ne şer' ü erkân (ERD 83/3)

Ne ilim ne amel ne akıl ne tedbir ne havf u reca ne şeriat ne erkan...

hevâ

Dünyaya ait olan heves, hırs ve kötü nitelikler; tasavvuf ehlinin bu yola girerken ardında bırakması gereken, menfi özellikler.

Doşt hevāsına düşen küllî hevâlardan geçer

Fânî lezzetden geçer ol şehd ü sükkârı n'ider (ERD 7/5)

Dostu (Allah'ı) seven bütün (nefsani) heveslerden geçer. (O) fani lezzetlerden geçer, bal ve şekeri ne yapsın?

Ḥaqq rızāsından kaçır hevâ yolında uçar

Kibr ü kîn buhl u ḥased bular nefse koldaşdur (ERD 12/7)

Hakk'ın rızasından kaçıp hevs yolunda uçar. Kibir, kin, haset bunlar nefisle kol koladır.

Ḥaqqı kođuñ sen hevâña uyđuñ olduñ putperest

Bende olduñ nefsüne bir gün Ḥaqq'a kul olmaduñ (ERD 61/6)

Hakk'ı (bir kenara) koydun, heveslerine uydun, putperest oldun. Nefsine kul oldun, bir gün (bile) Hakk'a kul olmadın.

-

Anı sevmekdür 'ışk-ı ḥaqqî

Ḳalanuñ sevgüsü nefis ü hevâdur (KÜD 50/11)

Hakiki aşk onu sevmektir, kalanın sevgisi (yalnızca) nefis ve (onun) hevesleridir.

Niçe niçe nefis ü hevā niçe niçe sehv ü haṭā

Niçe niçe zerḳ ü riya niçe niçe fışḳ u fücūr (KÜD 60/4)

Ne zamana kadar nefis ve heves ne zamana kadar hata, ne zamana kadar iki yüzlülük riya, ne zamana kadar fışḳ u fücūr...

İ yol eri nefis ü hevādan şaḳın

Yol urucı kibr ü riyadan şaḳın (KÜD 108/1)

Ey yol eri, nefis ve heveslerden, kibir ve riyadan sakın.

-

Hıṭāb olındı bir müşkīn nefesden

Ki gel geç bu hevā vü bu hevesden (GRT 95)

Misk kokulu bir nefesten “Bu heva ve hevesten gel geç” diye hitap olundu.

Heves ehlin çeker her dem hevāya

Şanasuñ irgürür derdün devāya (GRT 1994)

Her an heves ehline hevaya çeker. (Bu hareketiyle onun) derdini deva kıldığını sanarsın.

Ne t̄a 'at kim 'ibādet kim iderleer

Hevāya nefse yidilüp giderler (GRT 2310)

Ne taat ne ibadet ederler, hevaya nefse uyup giderler.

-

Biri kibir ikincisi hevādur

Bularuñ terki key yavlaq revādur (BH 51-A/8)

Biri kibir, ikincisi hevadır. Reva olan bunların terkidir.

-

Ɔo hevāyı kendüñe meşgöl ol

Menzil-i taḥkika iletmege yol (GSR 194)

Hevayı (bir kenara) koy, hakiki yola erişmek için kendinle meşgul ol.

Çün irürirsün hevādan infi'āl

Ser-firāz iken idersün pāymāl (GSR 769)

Hevana kapıldığıın için başın yukarıda iken ayaklar altında olursun.

***hevāya uymak**

Hak olanı terk edip nefsin arzu ve isteklerine uymak.

Ḥaḳkı Ɔoduñ sen hevāña uyduñ bir gün Ḥaḳқа Ɔul olmaduñ

Bende olduñ nefsüñe uyduñ olduñ putperest (ERD 61/6)

Hakk'ı (bir kenara) koydun, hevana uydun, bir gün Hakk'a kul olmadın. Nefsine bende olup ona uydun (sonunda) putperest oldun.

hırka

Dervişlik libası; “Yırtma ve parçalama anlamına gelen ‘hark’ kökünden türeyen ‘hırka’ aslında ‘pâre’ yani bez parçası demek olup, parçalı bezlerden oluşması sebebiyle derviş kıyafetine bu isim verilmiştir.”⁵⁵⁹ Tasavvufa girme ve bir mürşide bağlanma; “Müridin terbiyesi altına girdiği şeyhin elinden giydiği hırka.”⁵⁶⁰

Çü bir şālūs-ı pür-zerkām riyā deryāsına harkām

Risālem şūretüm hırkām gören şanur ki dīn-dāram (KÜD 12/26)

(Ben) ikiyüzlü, riyakârım, riya deryasına dalmışımdır. (Halbuki) risalemi, suretimi, hırkamı gören (beni) dindar sanır.

İremeyen sırrına dervişlerüñ

Göremez taşında illa hırka şāl (KÜD 86/30)

Dervişlerin sırrına eremeyen (onun) dışındaki hırka ve şalı göremez.

Helāl olsa gerekdür loqma hırka

Ki bunlaruñladur dīnüñ kıyāmı (KÜD 134/11)

⁵⁵⁹ Ahmet Atillâ Şentürk, “Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring 2015**, s. 179.

⁵⁶⁰ Abdürrezzak Kâşânî (Çev: Ekrem Demirli), **Tasavvuf Sözlüğü**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 230.

Bu lokma ve hırka helal olsa gerektir (çünkü) dinin ayakta durması bunlar ile mümkündür.

-

Ço t̄ac u hırkayı zünnār bağla

Kesüp zünnārı halvetlerde ağla (GRT 2805)

Tac ve hırkayı bırakıp zünnar bağla. Zünnarı (da) kesip halvetlerde ağla.

***hırka-i cehd**

Tarikat ehlinin nefsiyle mücadele için tasavvuf hırkasına bürünmesi, bu yola girmesi.

Başında t̄ac idüp 'ahdi giyüben hırka-i cehdi

Ridā'-i hizmet ü zühdi bilinde hem kemer kıldı (KÜD 27/24)

(Verdiği) yemini başına taç edip cehd hırkasını giyerek hizmet ve zühd şalını beline kemer yaptı.

hiçe satmak

Dervişlerin kendi varlıklarını yok etmeleri.

Çünkü yokluk şerbetinden bir kadeh nüş itdiler

Hıçe sattılar bu 'izz ü nāzını dervişler (ERD 28/2)

Dervişler yokluk şerbetinden bir kadeh içerek izzet ve nazlarını hiçe sattılar.

hikmet

Maddi ve manevi tüm bilgiler, hikmet manevi ve yüce olanın bilgisi. “Hikmet Allah’ın ordusudur.”⁵⁶¹ “Bâtın âleminde ve sır âleminde âdetullaha ârif olmaktır.”⁵⁶²

*Her ki bu **hikmeti** bildi kendü hâlin aîladı*

Dâ’imâ sözün gözedür sözünü mizân kılar (KAD g.21/10)

Her kim bu hikmeti bilirse kendi halini anlar. Daima ne dediğini denetler ve sözünü (kendine) ölçü bilir.

Gâhî katrenüñ içinde deryâyı mahv eyler ol

*Gâh güneşi **hikmeti**yle zerrede pinhân kılar (KAD g.21/4)*

O, kâh katrenin içindeki deryayı yok eder kâh hikmetiyle güneşi zerrede saklar.

Gerçi ki bu şâh cân u cihânda bile mevcûd

***Hikmet** ile gör bu cânı cihandan âzâddur (KAD g. 23/7)*

Bu şah can ve cihanda mevcuttur. Bu canı hikmet (gözü) ile gör, (o) cihandan azattır.

-

⁵⁶¹ Uludağ, a.g.e., s.169.

⁵⁶² Safer el-Muhibbi el-Cerrahi, **Islahat-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye – Tasavvuf Terimleri-**, Kırkkandil Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 154.

*Bu **hikmete** ne Felātūn iriřdi*

Bunu ne Cālinus bildi ne Lokmān (ERD 83/15)

Bu hikmete ne Eflatun erişti. Bunu ne Calinus ne de Lokman bildi.

-

***Hikmet** ile dūn ü gūndūz kar u yađmur yađdurur*

Heybet-ile ra'd u berki gūrledūr hem řakıdur (KÜD 2/22)

Hikmet ile gece gūndūz kar ve yađmur yađdırır. Heybet ile göđü gūrletip řimřek aktırır.

-

Enbiyānuñ her birinūñ var nihāyet 'ilmine

*Hak saña virdügi 'ilm ü **hikmete** yoğ hadd ü add (DÖR k.6/4)*

Nebilerin her birinin ilminin bir nihayeti vardır. (Fakat) Hakk'ın sana verdiği ilim ve hikmetin haddi hududu yoktur.

-

*Nazar it **hikmet** ile uşbu kısıma*

Göñül kulağın ur ta'rif-i cisme (GRT 1234)

Hikmet ile bu kısma bak, (bu) cismin tarifine gönülden kulak ver.

*Bu **hikmet**den su'al eyledi 'aşık*

Cevāb alsun su'āline muřābık (GRT 1374)

Âşık bu hikmetten sual eyledi, sorusuna uygun (bir) cevap alsın.

*Haķuñ her bir işinde **hikmeti** var*

Her ismüñ hükmi vü bir devleri var (GRT 2757)

Hakk'ın her işinde hikmeti, her ismin bir hükmü ve devleti var.

-

***Hikmeti**yle nuţfede ol cān ider*

Āfitābı zerrede pinhān ider (GSR 3)

(O) hikmetiyle meniden can yaratır, güneşi zerrede saklar.

***Hikmetine** anuñ irişmez 'uķul*

Her neyi kim diler ise işler ol (GSR 733)

(Onun) hikmetine akıl ermez, (o) her neyi dilerse yapar.

Dil uzatdı vü didi iy bī-niyāz

*Bu ne **hikmet**dür baña keşfeyle rāz (GSR 840)*

Dil uzattı ve “Ey biniyaz! Bana bunun hikmetinin sırrını keşfettir” dedi.

hoca

Allah.

Saňa yarın şormayısarlar nice

*Yazdı-y-ıdı saňa levhüñde **Hoca** (ŞEN 295)*

Sana yarın Allah'ın levh-i mahfuzda senin için (neyi) nasıl yazdıklarını sormayacaklar.

Hû

1.Arapça “o” manasına gelen “huve” sözünün kısaltılmış hali; Allah'ın isimlerinden biri.

*Kemāl Ümmī seni sen ço ana gitsin ki kıala **Hû***

Çü birdir ana ğayr-ı O hezārān biñ kemāl irmez (KÜD 3/27)

Kemal Ümmi sen seni (bir kenara) koy ki (yalnız) Allah kalsın. Çünkü (O) birdir, O'ndan gayrısı kemale ermez.

2.Şiar, âdet.

Eşrefoğlı Rūmī çok yimegi ço

*Az yimegi idegör kendüne **hû** (ERD pendname 7/18)*

Eşrefoğlı Rumi çok yemeyi bırak, kendeine az yemeyi iş edin.

hubb-ı dünyâ

Dünya sevgisi.

***Hubb-ı dünyâyı** refîk idinme eyle key hazer*

Kim aġudur öldürür albi iricek b-günh (ERD 88/2)

Dünya sevgisini (kendine) yoldaş edinme, bu durumda olmaktan sakın. Çünkü bu bir zehirdir, kalbe ulaştığında günahsız gönlünü öldürür.

-

ubb- düny şarb- şeytndur

Mutafa şöyle dir 'ale't-takk (KÜD 77/18)

Mustafa hakikat üzere şöyle der: “Dünya sevgisi şeytanın şarabıdır.”

ubb- düny mey-i şeytndur içüp yime harm

Kim hell ola sana marab- mey-hne göül (KÜD 89/10)

Dünya sevgisi şeytanın şarabıdır (onu) içip (de) haram yeme ey gönül. Sana helal olan, meyhanenin içki kabıdır.

ubb- düny şerbet-i şeytn-durur

an ah an yiter iç an tevbe ıl (KÜD 91/27)

Dünya sevgisi şeytanın şerbetidir. (Onu) içip kan (da) tövbe et.

-

ubb- dünydur hicb- merd-i dn

Terkin uran b-gümn olur yan (GSR 235)

Din adamının çekindiği şey, dünya sevgisidir, (onu) terk eden şüphesiz (Allah'a) yakın olur.

Ṭā'at u 'ilm olsa bīrūn u derūn

Ḥubb-ı dūnyā dūzahadur reh-nümūn (GSR 697)

İçin ve dışın ilim ve taat olsun, dünya sevgisi cehenneme rehberdir.

hubb-ı Hak

Allah'ın güzelliği.

Ḥubb-ı Ḥakḳı yoldaş it kim diri duta ḳalbūñ

Ḥubb-ı Ḥak āb-ı ḥayātdur ḳalbi mevte vire cān (ERD 88/3)

Kalbini diri tutması için Allah sevgisini kendine yoldaş et. Allah sevgisi ab-ı hayattır, ölü kalbe can verir.

humâr – hummâr

İlahi aşkın vermiş olduğu sarhoşluk hali; “vuslat makamından inkıtâ yolu ile değil, kahr yoluyla geri dönmek.”⁵⁶³

Bu derdden mest olup mestānelik ḳıl

Başundan gitmesün **ḥummâr** hergiz (ERD 43/12)

Bu dertten (dolayı) sarhoş ol, başından asla humarlık gitmesin.

⁵⁶³ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 173.

Ezel vaşlı şarābın içmişidüm

*Aylmadum **humār**ından giderem (ERD 76/6)*

Ezel vaslının şarabını içmiştim, (o şarabın) sarhoşluğundan ayılmadım, giderim.

humârî

İlahi aşk sarhoşu; derviş.

*Yüzün gör bāde nūş it iy **humārî***

N'olursa ola andan şoñra bāri (GRT 1925)

Ey sarhoş (kimse)! (Onun) yüzünü gör, içkiyi iç, ondan sonra ne olacaksa olsun.

hüsn

1.Güzellik.

***Hüs**nüñe beñzer cihāna hūr u ğilmān gelmedi*

*Sañā beñzer **hüs**n-i luţf bir laţif cān gelmedi (KAD n.1/1)*

Cihana senin güzelliğinde huri gilman, sana benzer latif bir can gelmedi.

Ey hūblar içinde şāh-ı sulţān

Hüsniinde māt oldı māh-ı tībān (KAD terkib-bend 2/6)

Ey güzeller içinde sultan (olan)! Parlak ay güzelliğinde (güzelliğin konusunda) mağlup oldu.

Şu kim hüsniyle hūblar meydānında

Çamuya hān olan uş yine geldi (KAD 254/8)

Güzeller meydanında güzelliğiyle herkesin hanı olan (güzel) şimdi yine geldi.

-

Ol nazardan kim irişür hüsniñe gerd ü gubār

Pāk itmege anı zülfüñ 'aceb cārūbdur (DÖR g.11/4)

O bakıştan yüzüne toz toprak gelir. ki zülfünü onu temizleyen (bir) süpürge sanırsın.

-

Bulardan oldı bir hoş hüsni peydā

Ki bunlardur uşūli cān u cismüñ (GRT 1755)

Can ve cismin usulü olan bunlardan hoş bir güzellik peyda oldu.

Çü zülfi hüsniñ ser-leşkeridür

Dil ü cān milki anuñ kişveridür (GRT 2179)

Zülfün güzelliğinin baş askeridir, gönül ve can mülkün ise onun ülkesidir.

*Ten ü cānuñ ki var **hüsn** ü cemāli*

Bularuñ ya'ni her dürlü kemāli (GRT 1771)

Beden ve canının hüsn ü cemali ve her türlü kemali var.

2. Allah'ın güzelliğinin ve nurunun insandaki tecelli biçimi; ilahi güzellik.

***Hüsnüñüñ** 'aksin ruḥ-ı dil-berde peydā eyledüñ*

Çeşm-i 'āşıḳdan o mir'atı temāşā eyledüñ (DÖR g.43/1)

Güzelliğinin aksini dilberin yanağında peyda ettin, âşığın gözünden (de) o aynayı temaşa ettin.

***hüsn-i kemâl**

Hz. Peygamber'in noksansız güzelliği.

Ey senüñ hüsnüñe beñzer doğmadı felekde ay

*Bu ne **hüsn-i kemâldür** baña noḳsān gelmedi (KAD n.1/2)*

Senin güzelliğine benzer (güzellikte) felekde (bir) ay doğmadı. Bu nasıl tam, noksansız (bir) güzelliştir, bana hiçbir noksanı görünmedi.

***hüsn- i Nakkâş**

Allah'ın güzelliği.

Hüsn-i nakkâşı temâşâ ideler her şey'de

Pâk olup gözgüleri gidübeni naqş-ı nuqûş (DÖR k.4/16)

Temizlenip gönüllerinden dünya sevgisi giderek her şeyde Allah'ın güzelliğini temaşa etsinler.

I

'ışk

1.Yüce, aşkın bir coşkunluk hali.

Kaygusuz Abdāl'im n'ola öz derdimi gelsem dile

'Işkında şol didārımuñ giryānına zār olmuşam (KAD g.125/7)

Kaygusuz Abdal'ım, kendi derdimi ne olur kendi derdimi dile getirsem. (Ben) şu didarımın (sevgilimin) aşkıyla ağladım, inledim.

'Işk eliyle bu cānum gözgüsünü

Silmege üstād-ı mi'mārum şanı (KAD g.252/7)

Bu canımın aynasını aşk eliyle silecek üstat mimarım nerede?

-

'Iřkuñuñ cānā kaçan sevdāsi başumdan gider

Řalbümi çekmekdedür zülfüñdeki kullāblar (DÖR g.14/2)

Aşkın nasıl başımdan gitsin ey sevgili? Zülfündeki kıvrımlar kalbimi (kendine) çekmektedir.

'Iřkuñda yahayın bu vücūdum küle dönsün

şol deñlü fiğān eyleyeyin bülbüle dönsün (DÖR g.64/1)

Bu vücudumu aşkınla yakayım, küle dönsün. Öyle feryat edeyim ki (o) bülbüle dönsün.

'Âşık olagör tã ki gide kalmaya korhu

Kurtulmağ olur 'ışk olıcağ havfu hatardan (DÖR 5 g. 57/5)

Korkuların (senden) gitmesi için âşık ol, aşk korkudan kurtulmaktır.

-

Senüñ ile saña irgür İlāhī

Mecāzī 'ışkumı al vir ilāhī (KÜD 1/137)

Senin ile (beni) sana eriştir ilahi, mecazi aşkımı alıp ver ilahi.

2. İlahi aşk.

Añla ki menüm tãlib ü mañlúb

Tabl-ı melāmeti 'ışk ile çal (KAD terkib-bend 1/53)

Talip olan ve talip olunan benim. Melamet davulunu aşk ile çal.

'İşk ile özüñ vāşıl idersüñ

Bī-küllī vücūduñ ola pür nūr (KAD terci'-bend 1/76)

Özünü aşk ile (Allah'a) ulaştırırsın, tüm varlığın nurla dolsun.

'İşk nedür 'āşık nedür ma'şūka demek ne bular

Ṭālib ü maṭlūb ne sözdür ne sen sen ü ben nedür (KAD g.13/5)

Aşk, âşık, maşuka bunlar ne demektir? Talip ve matlup nasıl sözlerdir, sen ben nedir?

-

'İşk-ıla 'ışka uyanlar göre ma'şūk yüzini

Nefs-ile nefse uyan oldı melāmet tā ebed (ERD 4/2)

Aşk ile aşk ehli olanlar sevgilinin yüzünü görsün. Nefsiyle nefse uyanlar ebediyen kınandı.

Rāḥat-ı nefis isteyen kıl ucın tutmaya 'ışkdan

Bī-derd olanı gör kim belādan nice ḥazer kılar (ERD 27/5)

Nefsinin rahatını isteyen kıl ucu kadar (olsa bile) aşktan tutmasın. Dertsiz olanın beladan nasıl sakındığını gör.

Kime kim zerre derd-i yār virildi

Komaz 'ışkdan ḥaber-dār olmayınca (ERD 97/15)

(Kendisine) zerre (kadar) sevgilinin aşk derdi verilen kişi ondan haberdar olmadan rahat etmez.

-

Yirde gökde vahş u tayr u cinn ü insān u melek

Ol niğāruñ ‘ışkı şevkı zevkımuñ zevvākıdur (KÜD 2/11)

Yerde gökte vahşi hayvanlar, kuşlar, cinler, insanlar, melekler (hepsi) o nigarın (Allah’ın) sevgisinin zevkine varanlardır.

Şafā vü ‘ışk-ıla di Lā ilāhe ille’llah

Ki Hāḫ Resūlı didi Lā ilāhe ille’llah (KÜD 4/59)

Allah Resulü Lailaheillallah dediği için (o da) safa ve zevk ile Lailaheillallah dedi.

Hırş itin ‘ışk üzre gālib kıлмаğıl

Cānı kıl cism üzre arslan tevbe kıl (KÜD 91/47)

Hırs köpeğini aşk üzerine galip kılma. Tövbe ederek canını bedenine üzerine aslan kıl.

-

Bu hüsñ ü cemāliyle ki budur bu cihānda

‘ışkında bunuñ niceler Eyyüb olacağdur (DÖR g.9/7)

Bu cihanda hüsñ ü cemaliyle var olan O’dur, onun aşkında niceleri Eyüp olmuştur.

'İşk oldı baña manşib u zühd oldı zāhide

A'lā degül mi mertebesi cāhumuñ menüm (DÖR g.51/5)

Aşk bana zühd zahide makam oldu. Benim mevkim (ondan) daha yüksek değil mi?

Ger zühdise zāhidüñ kumāşı

Hoş 'ışk ola 'āşikuñ metā'ı (DÖR 5. terci'-bend/3.bend)

Eğer zahidin büründüğü (şey) zühd ise âşığın metaı da aşk olsun.

-

'İşk ile gel imdi Allah aydalum

Derd ile göz yaş-ile āh idelüm (SVN 5)

Aşk ile gel şimdi Allah diyelim. Dert ve gözyaşı ile ah edelim.

Ger dilersiz bulasız oddan necāt

'İşk ile derd ile ayduñ es-şalāt (SVN 50)

Eğer ateşten kurtulmak istiyorsanız aşk ve dert ile salavat getirin.

Aydayuñ ger 'ışk ile diñler-iseñ

'İşk ile diñleyesüñ key er iseñ (SVN 307)

Eğer dinlersen (bunu) aşk ile söyleyeyim. (Eğer) sen (de) er isen
(beni) aşk ile dinle.

-

Ço 'aklı vir elüñi 'ışk eline

Kim ilte vādi-i eymen iline (GRT 222)

Aşkın seni Eymen Vadisi⁵⁶⁴'ne eriştirmesini istersen akli koy, elini
aşka ver.

Hak ise 'ışk u hem ma'sūḫ u 'āşık

Nedür pes ara yirde ḥalāyık (GRT 1036)

Aşk, maşuk ve âşık Hak ise (peki) ara yerde kalan (bu) yaratılmışlar
kimdir?

Yürir bir gün tok u bir gün yürir ac

İçin taşın idüpdür 'ışk tārāc (GRT 2728)

İçini dışını aşka yağma ederek bir gün tok bir gün aç (halde) yürür.

-

Yolında pāk ola yana kül ola

Beher kapuda 'ışk-ıla kul ola (BH 15-A/9)

Yolunda temizlensin, yansın, kül olsun. Her kapıda aşkla kul olsun.

⁵⁶⁴ Tur Dağı'nda Allah'ın tecelli ettiği yer.

Zîrâ 'ışk kim kula Hâkdan 'atâdur

Degül diyenlerüñ sözi haţâdur (BH 34-A/2)

Aşk kula Hak'tan (bir) hediyedir, bunun böyle olmadığını söyleyenlerin sözü yanlıştır.

Ķamu iş 'ışk-ıla varur ilerü

Gönüller 'ışk-ıla olur hem aru (BH 39-A/1)

Bütün iş(ler) aşk ile ileri varır, gönüller aşk ile temizlenir.

-

Ķil ü kâli terk eyle iy fetâ

Tâ ki hâle 'ışk ola reh-nümâ (GSR 575)

Ey genç! Aşkın (sana) yol gösterici olması için dedikoduyu terk et.

'Āşıkâ 'ışk öğredür n'itmek gerek

Yol nedür reh-rev nice gitmek gerek (GSR 864)

Ne yapmak gerektiğini, yolun, yol göstericinin kim olduğunu ve (bu yolda) nasıl gidilmesi gerektiğini âşığa aşk öğretir.

3.Hz. Peygamber sevgisi.

Senüñ ‘ışkuñ benüm gönüm içinde

‘Ayān oldı ‘ayān Elḥamdüli’llāh (KAD n.2/4)

Senin aşkın benim gönlümün içinde ayan oldu Elhamdülillah.

***‘ışk avcısı**

Âşık.

Eyyüb gibi şabr eyle derdüñe kıлма şikāyet

‘İşk avcısına belādan özge şikār ele girmez (ERD 41/8)

Eyüp gibi sabret, derdinden dolayı şikāyet etme. Âşığa beladan başka av yoktur.

***‘ışk bahri**

İlahi aşk denizi.

Gel âşık ol şād olasuñ guşşadan āzād olasuñ

Dürr-i yetimi bulasuñ bu ‘ışk bahrine taladur (ERD 17/8)

Gel âşık şad ol, gamdan azat ol, Hz. Peygamber’i bul, aşk denizine dal.

Düşmişem ‘ışk bahrine gāvvaş olup

Baḥr içinde gevher-i kân olmuşam (ERD 71/2)

Dalgıç olup aşk denizine düştüm, (bu) deniz içinde cevher kaynağı oldum.

Ben talmışam 'ışk bahrine sataşmışam gevherine

Ol gevherden 'âşıklara gelsünler isâr eyleyem (ERD 77/7)

Ben aşk denizine daldım, (o denizin) cevherlerine rastladım. Gelsinler âşıklara o cevherden vereyim.

***'ışk bülbülü**

Derviş.

'İşkına düşen cânlaruñ yolına baş virenlerüñ

'İşk bülbülü olanlaruñ kimse dilin bilmez imiş (ERD 45/4)

Aşkına düşen canların, yoluna can verenlerin, aşk bülbülü olanların kimse dilini bilmezmiş.

***'ışk cûşu**

Sufiye ilahi aşkın vermiş olduğu manevi coşkunkluk hali.

Var Eşrefoğlı Rümî sen bu 'ışkdan hirgiz ayrılma

Bu 'ışk cûşıyladur katre taşup varduğı deryāya (ERD (108/11)

Eşrefoğlu Rumi sen bu aşktan asla ayrılma (çünkü) bu aşkın coşkusuyla katre taşıp deryaya varır.

***‘ışk elçisi**

Âşık; dervif.

Bu ‘ışk elçisi vahdet meşrebinde

Göñüllere gelür Hađđ’dan nidādur (KAD g.19/5)

Vahdet meşrebinde bu aşk elçisi Hak’tan gönüllere gelen nidadır.

Cāndan göñüle göñül içinden cāna geldüm

‘ışk elisiyem haberi insāna getirdim (KAD g.134/2)

Candan gönle, gönülden cana geldim. Aşk elçisiyim, (bu) haberi insana getirdim.

***‘ışk eri**

Aşk eri; âşık, dervif.

Ğavvāřlık idüp ‘ışk eri bu baħr-i muħite

Mađřūd neymiř bu deñize dalduđın añla (KAD g.1/6)

Aşk erinin dalgıç olup bu (her şeyi) epeevre saran denize dalmaktaki amacının ne olduğunu anla.

Meger ki özüñ bildi Hađđı buldu özüñde

řādlık idip ‘ışk erinüñ geldüğün añla (KAD g.1/8)

Özünü bilip özünde Hakk'ı buldu. Aşk erinin mutlu olup (da buraya) geldiğini anla.

Gelgil ey t̄alib 'ışk erinüñ sözini diñle

Ma'nā deñizi cānuñ içinde kıladur hoş (KAD g.87/7)

Gel gel ey talip aşk erinin sözünü dinle. Mana denizini canın içinde hoş kıl.

-

Eyyüb gibi şabr eyle belādan inleme zinhar

'ışk eri belā zehrini şabrıla şeker kılar (ERD 27/7)

Eyüp gibi sabret, asla beladan (dolayı) inleme. Aşk eri bela zehrini sabır ile şeker kılar.

-

Haq yolında bu Kemāl Ümmi günāhkāruñ yüzi

Çamu girtü 'ışk erinüñ ayağı toprağıdur (KÜD 29/14)

Bu günahkâr Kemal Ümmi'nin yüzü Hak yolunda cümle aşk erinin ayağının toprağıdır.

Çoma i 'ışk eri bu 'ışkı elden

Ki 'āşıklar maqāmı mütehādur (KÜD 50/16)

Aşk eri bu aşkı elden bırakma çünkü âşıkların makamı varılabilecek son noktadır.

Çor ‘izz ü nazı memleket ü malı ‘ışk eri

Aña ne tãc u taht u ne tabl u ‘alem gerek (KÜD 83/4)

Aşk eri izzeti, nazı, memleketi, malı (bir kenara) koyar. Ona ne taç ne taht, (hükümdarlık alameti olan) ne davul ne alem gerekir.

-

Bu yol anuñ degüldür kim erine

İki adımdur ol yol ‘ışk erine (GRT 611)

(Kat etmekten) erindiği bu yol onun değildir. (Fakat aynı) yol aşk erine iki adımdır.

***‘ışk-ı hakîkî**

Hakiki, ilahi aşk.

Anı sevmekdürür ‘ışk-ı hakîkî

Çalanuñ sevgüsi nefis ü hevâdur (KÜD 50/11)

Hakiki aşk onu sevmektir, kalanın sevgisi (ise) nefis ve hevâdır.

***‘ışk-ı mecâz**

Fani aşk.

‘ışk-ı hakîkat fark ola bu ‘ışk-ı mecâzdan

Sen topalağa nâfe-i ‘anber gibi bakma (KAD g.227/5)

Hakiki aşk mecazi aşktan ayrılınsın. Sen topalak bitkisine amber gibi bakma.

Bu 'ışk-ı mecāz her kişide halli hālince

'İşk-ı haķikāt yine hemān sende bulundu (KAD g.270/2)

Bu mecazi aşk herkeste halli halince (vardır ama) bu hakiki aşk sende bulundu.

***'ışk makamı**

Tarikat kapısının sekizinci makamı olan âşık ve aşk sahibi olma hali.⁵⁶⁵

Zirā bu 'ışk makāmı ulu demdür

Bu 'ışka bilişenüñ gözi nemdür (BH 18-A/2)

Zira bu aşk makamı uludur, bu aşkı bulan kişinin gözü nemlidir.

***'ışk meclisi**

Dergāh.

'Ālīdür 'ışk meclisi bī-derd olanlar iremez

Göñli bī-derdüñ katıdur sanki senk-i hāreler (ERD 26/6)

Aşk meclisi yücedir, (buraya) dertsiz olanlar giremez. Bidert olanların gönlü taş gibi katıdır.

⁵⁶⁵ Bkz. kırk makam

***‘ışk medresesi**

Aşk okulu.

Biz bu ‘ışkı cāndan öñdin bulmışuz

‘Āřık u ‘ıřk u ma‘řūk bir bilmıřüz

Medresesinde bu ‘ıřkuñ biz ezel

Okuyup her ‘ilmi hāřıl kılmışuz (ERD 64.rubai)

Biz bu aşkı can(ımız)dan önce bulduk, âşık, aşk ve maşuku bir bildik, ezelde bu aşk medresesinde her ilmi okuyup hasıl kıldık.

***‘ışk mey-hānesi**

Aşk meyhanesi; tekke.

Ťařradan zāhid-i hod-bīn ne bilür lezzetini

‘ışk mey-hānesi içinde olan ğulğulenüñ (DÖR g.42/5)

Kendini beĝenmiř zahit dışarıdan aşk meyhanesinde olan sesin (şarap seslerinin) lezzetini ne bilsin.

***‘ışk meyi**

Aşk şarabı.

Ezelden nūř iden ‘ıřkuñ meyinden

Henüz ol cür’anuñ mestānesidür (DÖR g.17/4)

Aşk meyini ezelde içen halihazırda onun mestanesidir.

-

İçüp **'ışkuñ meyin** şöyle mest ol kim

Dīvāne disünler aqrān içinde (ERD 111/3)

Aşkın meyinden içip öyle (bir) sarhoş ol ki dengin olanlar sana divane desin.

***'ışk şerbeti**

İlahi aşk şarabı.

'ışk şerbetin içdün-ise cān gözini açdun-ısa

Dost-ıla buluşduñ-ısa aşşı ziyāndan fāriğ ol (ERD 65/3)

Aşk şerbetini içtiysen, can gözünü açtıysan dost (Allah) ile buluştusyan zarardan ziyandan el çek.

Gel bu 'ışkuñ şerbetinden bir kadeh nüş eylegil

Gel bu 'ışk-ıla başunı tā ebed hoş eylegil (ERD 68/1)

Gel bu aşkın şerbetinden bir kadeh iç, bu aşk ile ebediyen hoş ol.

'ışk sayrusı olanlara gelsünler tīmār eyleyem

İçürem **'ışk şerbetini** dostdan haberdār eyleyem (ERD 77/1)

Aşk hastalığı olanlar gelsin (onları) tedavi edeyim. (Onlara) aşk şerbetini içireyim, (onları) dosttan haberdar edeyim.

***‘ışk tâciri**

Derviş.

Sefer kıılır vücūdından bu ‘ışkuñ tâciri dā’im

İrer bāzārına ‘ışkuñ virür bir cānı biñ cāna (ERD 99/7)

Bu aşk taciri dima varlığından sefer kılıp aşkın pazarına erer ve bir canını bin cana verir.

***‘ışk zenciri**

Şeyhin dervişi ilahi aşka ve tekkeye bağlaması, onu seyr-i süluk yolunda eğitmesi.

Firāk kār itdi cānuma gelsün ‘âşıklar yanuma

‘ışk zencirinin dost boynuma takageldi takagider (ERD 33/3)

Ayrılık canıma yetti, âşıklar yanıma gelsin. Dost boynuma aşk zincirini takageldi takagider.

Bu ‘ışk zencirine çünkim çekildi

Çoyundan dahı yavaş oldu arslan (ERD 83/8)

Bu aşk zincirine çekildiği için aslan koyundan bile (daha) yavaş oldu.

İ

'ibâdet

Allah'a kul olan insanın yapmakla yükümlü olduğu ameller.

İhlâş ile gel sen iy gönül inkârı terk et

Riyâlu 'ibâdet Tañrı'ya hergiz kabûl olmaz (KAD g.80/3)

Ey gönül, ihlasla gel inkârı terk et, riyalı ibadet Alla katında asla kabul olmaz.

Gönlüm hemîşe 'ibâdete meşgûl olurdu

'İşkî görelî tesbîh ü zikri unuttu (KAD g.264/3)

Gönlüm sürekli ibadetle meşgul olurdu, aşka gördüğünden beri teşbih ve zikri unuttu.

Gâh 'ibâdetüm zerke zünnâre değşürüp

Gâh vücudumu hâk ile yeksân iden gönül (KAD g.119/4)

Kâh ibadetimi riyaya, zünnara değişip kâh vücudumu hak ile yeksan eden gönül.

-

Meşgûl ola riyâzete bil bağlaya 'ibâdete

Müş tâk olan ol hazrete ne uzanup yatmağ gerek (ERD 56/5)

Riyazetle meşgul olsun, ibadete bel bağlasın. O hazreti özleyenin uzanıp yatmak neyine gerek?

-

Senün ni'metlerine ħod bahā ne

'İbādet t̄ā'at arada bahāne (KÜD 1/105)

Senin nimetlerine paha biçilir mi? İbadet taat hepsi bahanedir.

'İbādetüñ iligüdür vü mü'minün bilegi

Göñüli hem cilālar Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/88)

Lailaheillah ibadetin iliği ve müminin bileidir. Hem de gönlü pastan arındırır.

Ne **'ibādet** kıuram ol Ĥālīka lāyık müdām

Ni işüm maħlūķına ħayr u taşadduķdur benüm (KÜD 95/4)

Ne o yaratıcıya layık ibadet ederim ne de onun yarattıklarına hayırda bulunurum.

-

Oynamağa mutlakā dime ħarām iy ehl-i kıl

*Oynamaħ bil kim **'ibādet**dür helāliyle helāl (DÖR g. 46/6)*

Oynamaya⁵⁶⁶ haram deme ey dedikodu ehli kimse. Oynamak ibadettir, helaldir.

-

Gördi gök ehli 'ibādetde kamu

Her biri bir dürlü t̄ā' atda 'amū (SVN 386)

Gök ehli her biri (onu) ibadette taatta gördü.

-

Şoñ uci la'net oldı vü sürüldi

'İbādetleri yüzine uruldu (GRT 1475)

Sonu lanet edilmek ve sürülmek oldu. İbadetleri yüzüne vuruldu.

Ne t̄ā' at kim 'ibādet kim iderler

Hevāya nefse yidilüp giderler (GRT 2310)

Ne taat ne ibadet ederler, nefse hevaya uyup giderler.

Kerāmātuñ senüñ Haq kulluğıdur

Gice gündüz 'ibādet bolluğıdur (GRT 2500)

Senin kerametın Haq'ın kulu olman, gece gündüz bolca ibadet etmendir.

-

⁵⁶⁶ Oynamaktan kasıt zikirdir.

'İbâdet kıl aru niyyetle dir Hâk

Ûılam dîzâruma ben sizi mülhâk (BH 15-A/13)

Hak "Halis bir niyyetle ibadet edin sizi tecellime mazhar edeyim" dedi.

'İbâdet kıla her bir yirde dâyim

'İbâdetlü kişinüñ dîni kıyım (BH 21-A/6)

Her yerde daima ibadet kılsın, ibadet eden kimsenin dini sağlam olur.

'İbâdetle mi şanursız ya rahmet

Günâhdan mı olur ya hışm-ı zahmet (BH 35-B/8)

Rahmetin ibadetle, Allah'ın öfkesinin günah dolayısıyla olduğunu mu sanırsın?

ikilik

Vahdetivücut anlayışı dışında olma; Allah dışında bir varlığı benimseme, onunla hemhal olma.

Ben birlik didüğü yoklukdur anlarsañ sözi

İkilik bu varlığın kıomaz varasañ aşlına (ERD 1/7)

Eğer sözümü anlarsan benim birlik dediğim yokluktur. İkilik bu varlığın aslına varmasına müsaade etmez.

Geç bu sevdā-yı sivādan kim yiter sevdāya dost

*Ḳible birdür dost birdür **ikilik** anılmasun (ERD 90/6)*

Geç bu masiva sevdasından Dost'un (Allah'ın) sevdası yeter. Kible (ve) dost (Allah) birdir, (bu minvalde) ikilik anılmasın.

-

Hemān sen bir olasuñ ol ola bir

***İklik**den kopar bu zıšt-i tedbīr (GRT 1173)*

Sen bir ol, o bir olsun. Tedbirin, yönetimin çirkini ikilikten olur.

***İkilik** olmaz anuñ birliğinde*

Ölüm bulunmaz anuñ dirliğinde (GRT 1177)

Onun birliğinde ikilik, dirliğinde ölüm olmaz.

Uyardı bini gaflet uyhusından

*Ḳalāş itdi **ikilik** korkusundan (GRT 2845)*

Beni gaflet uykusundan uyandırdı, ikilik korkusundan kurtardı.

***ikilik defteri**

İnsanı Allah'tan, onunla bir olma fikrinden uzaklaştıran işler, haller.

Eşrefoğlu Rūmī ikilik defterin yakdı oda

Bir olup birlik bulup berkitdi birle birlige (ERD 1/9)

Eşrefoğlu Rumi ikilik defterini ateşte yaktı, bir olup birlik bulup birle birliği kuvvetlendirdi.

iksîr-i hakîkî

İnsanı Allah'a ulaştıran, onu kâmil bir mümin yapan gerçek sır.

İksîr-i hakîkî didükleri belâdur iy püser

Kim nûş iderse meyini şâfî zer kıılır (ERD 27/2)

Hakiki iksir dedikleri beladır ey çocuk. Kim bu iksiri içerse içkisi saf altın olur.

imtihân-ı Dost

Allah'ın kullarını çeşitli vasıtalar ile sınaması.

İmtihân-ı dostdan iy muhterem

Hâzır ol kim olmayasuñ müttehem (GSR 557)

Ey muhterem, (sonradan) töhmet altında kalmamak için dostun (Allah'ın) imtihanına hazırlıklı ol.

K

kadeh

İlahi aşk şarabı ve bu şarabın sunulduğu kap.

*Şākī bize tolu sundı **kağehi***

Delirdük ışk-ıla olduk dīvāne (KAD g.236/2)

Saki bize kadehi dolu (olarak) sundu, (biz de) aşk ile delirdik divane olduk.

-

*Gel bu birlik şerbetinden bir **kađeh** nūş eyle kim*

Bir bakup bir göresüñ tağılmayasuñ dört yana (ERD 1/6)

Dört bir yana dağılmamak için gel bu birlik şerbetinden bir kadeh iç.

*Țolu Țolu **kağeh**ler doşt elinden içerler*

Nişānsuz bī-nişāndur cevlānı dervişlerüñ (ERD 55/2)

Dost elinden dolu dolu kadehler içerler. Dervişlerin yaptıkları nişansız bi-nişan olmaktır.

*Gel bu 'ışkuñ şerbetinden bir **kađeh** nūş eylegil*

Gel bu 'ışkıla başunı tā ebed hoş eylegil (ERD 68/1)

Gel bu aşk şerbetinden bir kadeh iç, gel bu aşk ile başını ebediyete kadar hoş kıl.

-

Ol **kadeh**den kim ezel vaktinde ervāh oldı mest

Muştafā ol pādişāhuñ meclisinde şāķidür (KÜD 2/9)

Ezel gününde o kadehten (bütün) ruhlar sarhoş oldu. Mustafa (ezel gününde ruhlara o şarabı sunan) padişahın meclisinde sakidir.

-

Rāhī kim aña **kadeh** hadeķdür

Mey-ḥāne gönül kabak şürāhī (DÖR 3. terci'-bend/4.bend)

Bu yolda olana göz bebği, mehyane gönül, kabak (ise) sürahidir.

-

İç ol meyden ki cāmı cān yüzidür

Kadeh virici mestāne gözidür (GRT 2254)

Kadehi can yüzü olan, vereni mestane gözlü olan o meyden iç.

kâfile

Tasavvuf ehli kimselerin oluşturduğu topluluk.

Gel bu **kâfile**ye katıl olmasın 'amelün bāṭıl

Gelsün 'ālim gelsün cāhil Ca'fer-i Ṭayyār eyleyem (ERD 77/10)

Gel amelinin batıl olmaması için bu kafilere katıl. Alim cahil (hepsi) gelsin, (onları) Cafer-i Tayyar yapayım.

kanâ'at

Allah'ın verdiğiine şükredip vermediğine de sabrederek her durumda rıza üzere olma, isyana düşmeme.

*Var ol nefsiñ itin kör it **kanâ'at**-ıla elbir it*

Yirüñ cennet işüñ hür it gel uy hükmine Qur'ānuñ (ERD 58/11)

O nefis itini kanaatle el birliğı ederek kör et, Kur'an'ın hükmüne uy, yerini cennet, işini huri(lerle bir olmak) yap.

*Var **kanâ'at** ihtiyār it şabr-ıla*

*Kim **kanâ'at** itse gizlü genc bula (ERD pendname 6/1)*

Var sabırla kanaati seç. Kim kanaat ederse gizli hazineyi bulur.

*İlāhî t̄ālibiñe vir **kanâ'at***

Ḳanâ'at şabr-ıla muḥkem irādet

Cefāya şabr idegör vefāyı

Ḳanâ'at eyleye bula ḥarāret (ERD 51.rubai)

İlahi talep edene kanaat, sabır ve sağlam (bir) irade ver. Cefaya sabredip vefayı gör, kanaat eyleyip (ilahi) coşkunluğu bul.

-
Çü kılduñ fakr-ıla **kanā'at** birle hem şabri

Saña virmiş-iken Tañrı ezelden Kenzi lâ-yefnâ (KÜD 20/10)

Tanrı sana ezelden “Kenzü lâ-yefnâ”⁵⁶⁷yı verdiğiinden fakr ile kanaat kılıp sabrettin.

Tevekkül kıldı ol hoş-ğū yimedi rızık için kayğū

Ṭama' hırs okına karşı **kanā'at**den siper kıldı (KÜD 27/32)

O hoş huylu (kimse) tevekkül etti, rızık için kaygılanmadı. Tama hırsının okuna karşı kanaati (kendine) siper etti.

Eger hazāyin-i bākī gerekse Ümmi Kemāl

Saña **kanā'at** ü şabri idinigör pīşe (KÜD 120/11)

(Ey) Kemal Ümmi eğer sana bitmeyen hazineler gerekiyorsa (kendine) kanaat ve sabrı huy edin.

-
Hem tevāzu-la **kanā'at**dı işi

Arpadandı etmegi vü hem aşı (SVN 441)

İşi tevazu ile kanaattı, ekmeği ve aşı arpadandı.

⁵⁶⁷ Kenzü lâ-yefnâ: Kanaat, tükenmez bir hazinedir.

kâribân – kârubân – kârbân - kârvân

Tasavvuf yolunda olan kişilerin oluşturduğu topluluk; dervişler.

*Durugel gözüñ aç kim göşdü **kârbân***

Bî cāy ü yolda kalduñ gitdi yoldaş (KAD g.90/2)

Dur gözünü aç, kervan göçtü. Yoldaş gitti yersiz yurtsuz kaldın.

Ulusum devletüm bahtum sa‘ādetüm tācum tahtum

*Maflūbum eşküm cehdüm delilüm yolda **kârbānum** (KAD g.152/7)*

Halkım, devletim, bahtım, saadeim, tacım, tahtım, matlubum, göz yaşım, cehdim, delilim, yolda (olan) kervanım...

-

***Kâribân** gitdi ne yatarsañ eyā gāfil uyan*

Yol uzak menzil öküş çokdur harāmiler inan (ERD 88/1)

Ey gafil kalk niye yatıyorsun? (Yola koyul zira) yol uzak, menzil fazla, haramiler çok inan.

Giceler gāflet ile yatma zinhār

*Turugel irişigör **kârubāna** (ERD 98/7)*

Geceleri asla gafletle yatma, dur kervana yetiş.

-

Hezārān **kārübān** göçüp delim baħr-ile ber giçüp

Zehī a'lā ki çok uçup aña hiç perr ü bāl irmez (KÜD 3/15)

Yüzlerce kervan göçüp çokça deniz ve kara geçti. (Onlar) hiç kanata ihtiyaç duymadan uçtular, ne hoş.

Yol uzak yakında şinlik daħı yok

Kārübān gitdi ħarāmī ħorħu çok (KÜD 7/89)

Yol uzak, yakınlarda mamur bir yer yok. Kervan gitti, harami korku çok.

Ķo Kemāl Ümmī'yi bārī **kārübān**dan ħalmasun

Çünkü sen gāfil yatarsıñ uyħudan uyanmaduñ (KÜD 85/13)

Kemal Ümmi'yi bırak bari kervandan (o uzak) kalmasın, (sen o kervana yetişemezsin) çünkü gafil yatarsın, uyku(n)dan uyanmadın.

***kārübān-ı ışk**

Aşk kervanı.

Gel berü ger **kārübān-ı 'ışk**a uyarsañ

Yolda ħamu aşşı vü ziyānuñı terk it (KÜD 43/3)

Eğer aşk kervanına uyarsan beri gel, yolda bütün korku ve ziyanları terk et.

***kârubansaray (kervansaray)**

Konup göçülen yer; dünya.

Bu vîrân kârbansarâyda cāy u mesken tutma kim

Kimseye beķāsı yokdur kul ölür sultān geçer (KAD g.68/2)

Bu viran kervansarayda (dünyada) mesken edinme çünkü (dünyanın) kimseye bekalık sunduğu yoktur. Kul ölür, sultan geçer...

-

Bu dünyā bir köhün kervānsarāydur

Ki nice dürlü kervān ķondı göçdi (KÜD 127/2)

Bu dünya nicelerin konup göçtüğü köhne bir kervansaraydır.

kâtib-i kudret

Kudret sahibi katip; Allah.

Kâtib-i kudret yazanda şafħa-i ĥaddüñde ĥatt

şekl-i cîm itmiş külāleñ beñlerüñ itmiş nuķāt (DÖR g.32/1)

Allah yanağındaki hatları çizdiğinde (yanağına dökülen) saçının kıvrımlarını cîm şeklinde, benlerini nokta nokta yapmış.

kelâm

Söz, söz söyleme; Hak yolunda olanların dilinden dökülen ilahi nağmeler.

*Dilimizden zuhûr olan **kelâmuñ***

Utandı lezzetinden gülbeşeker (KAD g.22/6)

Dilimizden çıkan kelamın lezzetinden gülbeşeker utanır.

Tesbîh ü zikr seccâdeyi bir yana koyduñ

*'Işık oldu sözüñ dañi hiç özge **kelâmuñ** yok (KAD g.103/5)*

Tesbih, zikir ve seccadeyi bir yana koydun, sözün aşk oldu, başka (bir) kelamın yok.

Zâhir ü bâtın bir ile birlîğe yetmişem

*Nokta vü **kelâm** deryâ-yı 'ummân neme gerek (KAD g.106/2)*

Zahir ve batın ile birlîğe eriştim. Nokta, kelam, umman denizi benim neme gerek?

-

*Ṭûti **kelâmını** dimegil kara kargaya*

Bâz-ı sefid sırrını çaylâğa söyleme (DÖR g.71/2)

Papağan sözünü kara kargaya, beyaz şahbazın sırrını çaylağa söyleme.

Söz söyleseñ kişiye añladuđınca söyle

*Ulu kişi **kelāmın** söylemegil uşağa (DÖR g.72/4)*

Birine söz söyleyeceksen anladığı kadarını söyle, ulu kişi sözünü uşağa söyleme.

*‘Āriflerüñ **kelāmın** ‘ārifler anlar ancak*

Her cāhilüñ katında sır sözün añmađ olmaz (DÖR 7. müfred)

Ariflerin sözünü ancak arif olanlar anlar, her cahilin yanında sır sözünden bahsetmek olmaz.

-

*Var Eşrefoğlı Rümī terk itme bu **kelāmı***

Diğil ‘ale’d-devām Lā-ilāhe illa’llah (ERD 107/6)

Var Eşrefoğlu Rumi bu sözü terk etme. Devamlı “Lailaheillallah” de.

-

Özine dir dimez ğayrine nükte

*Kemāl Ümmī za’if işbu **kelāmı** (KÜD 134/12)*

Kemal Ümmi bu sözü (kendi) özüne der, başkasına demez.

-

*Haşre dek ger dinilürse bu **kelām***

Nice haşr ola bu olmaya tamām (SVN 31)

Haşre dek bu kelam söylenirse niceleri haşrolur (ama) bu söz tamam olmaz.

*Muştafā'nuñ mevlididür bu **kelām***

Sañmañuz bunu kelām-ı her āvām (SVN 164)

Bu kelam Mustafa'nın sözüdür, bunu her avamın söyleyeceği (bir) söz sanmayın.

-

*Çü vardur her maqamuñ bir **kelām***

Anuñla vaşf iderler ol maqāmı (GRT 79)

Her makamın bir kelamı olduğu için o makamı onunla (o sözle) vasfederler.

***Kelām**uñ ile defterler bezendi*

İşitdi cānlar u diller özendi (GRT 198)

Kelamın ile defterler bezendi, canlar ve gönüller işitip (bu kelama) özendi.

Kelāmuñdan aķar ķand-i melāķat

Cibillidür lisānuñdan feşāķat (GRT 2400)

Kelamından akan Őekerdir, lisanının dűzgűn oluŐu tabiatındandır.

-

Vilāyet ehlinűñ olsun ğulāmi

Tamāmina iriŐdűr bu kelāmi (BH 8-B/12)

Vilayet ehlinin kulu olması iķin bu kelamı tamamına eriştir.

Ćű irdi ma'rifet bunda tamāma

Őűru' itdűm ĥaķīkatden kelāma (BH 20-A/4)

Marifet (bahsi) burada sona erdi, hakikatten sűz etmeye baŐladım.

Ĥaķīkat bunda irişdi tamāma

Daķı sűz ķalmadı ayruķ kelāma (BH 21-B/4)

Hakikat bunda tamama erdi, kelam edecek baŐka sűz kalmadı.

kelāmullah

Allah'ın sűzű; Kur'an-ı Kerim.

Bilmedűğűñ sűzi taķrīr

Ĥāb-ı nā-ma'lűmi ta'bīr eyleme

Varuben bir kişiden işitmedin

*Gel **kelāmullahı** tefsir eyleme (DÖR 82.kıt'a)*

Bilmediğın sözü takrir, malum olmayan rüyayı tabir etme. Bir kişiye gidip (ondan) işitmeden Allah kelamını tefsir eyleme.

-

***Kelāmullāh** hağı-çün 'izzet için*

Resülün āb-ı rüyı hürmet için (GRT 2567)

Allah'ın sözü, izzeti ve Resul'ün yüzü suyu hürmetine.

kenz-i mahfi

“Küntü kenzen mahfiyyen fehalaktü'l-halka li-ya'rifuni (Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim)” kutsi hadisine telmih yapılarak oluşturulmuş bir terimdir. Bu hadis-i şerifin özünü teşkil eden Allah'ın birliğı, “ahadiyyet hüviyeti.”⁵⁶⁸

'Ādem bizzāt pāk idi vü şāfi

*Zuhūra geldi andan **kenz-i mahfi** (GRT 321)*

Adem pak ve saftı, “kenz-i mahfi” ondan zuhura geldi.

kırk makam

Tasavvuf öğretisinde dört ana kapı içerisinde bulunan kırk ayrı makam. Bu makamlar şu şekildedir:

⁵⁶⁸ Uludağ, a.g.e.,s. 211.

“Şeriatta bulunan on makam: Âmentü’ye iman, ilim öğrenmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek, Hacca gitmek, helal kazanmak, şefkat ve merhamet sahibi olmak, ehl-i sünnet ve’l-cemaat sahibi olmak, emr-i bi’l-ma’ruf-neh-y-i ani’l-münker sahibi olmak.

Tarikatta bulunan on makam: Tevbe etmek, Pir’den el almak, nasihat dinlemek, yumuşak huylu olmak, mürid olmak, Havf (korku) u Recâ (ümit) sahibi olmak, İslam’ın beş şartını yerine getirmek, âşık ve aşk sahibi olmak, teferrüç sahibi olmak, evliyalar yolunu seçmek.

Marifette bulunan on makam: Edeb ve hayâ sahibi olmak, emin olmak, sabır ve kanaat sahibi olmak, kibir ve riyâdan uzak kalmak, Tanrı’nın birliğine inanmak, nefis terbiyesi, ene’l-Hakk sahibi olmak, tecelli kılmak, dünyayı terk- ahireti seçmek, Elest Meclisinde buluşmak.

Hakikatte bulunan on makam: Tevâzu sahibi olmak, hased ve kinden arınmak, cömert olmak-cimri olmamak, kimseyi incitmemek, sır sahibi olmak, zikir ve niyâz sahibi olmak, merâtib-i Erbaa ile amel etmek, dervişlik makamına ulaşmak, seyr-i sülûk sahibi olmak, Allah’ın dîdarını görmek (Ru’yetu’l-lah)”⁵⁶⁹

Ğul irer kırk makâmda Tañrı’sına

İnanmazsañ gör işle tut şına (BH 9-A/2)⁵⁷⁰

Kul kırk makamda Tanrı’sına erer. İnanmazsan gör, işle, tut, şına.

Dürist eyler ise bu kırk makâmı

İrer Hağğa gider gönli sekâmı (BH 9-A/3)

⁵⁶⁹ Abdurrahman Güzel, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 191.

⁵⁷⁰ Mesnevinin ilerleyen beyitlerinde şair kırk makamın ne olduğunu teker teker anlatmıştır.

Hakkıyla bu kırk makamı geçerse Hakk'a ere, gönlünün hastalığı gider.

Çü zikr itdüm bugün ol kırk makâmı

İşidenüñ gider gönli seķāmı (BH 21-B/3)

Bugün o kırk makamı zikrettim, (onu) işitenin gönlünün hastalığı geçer.

köprü

Dünyanın üzerinden gelip geçilen ve nihayetinde sona erecek olan bir köprü olduğuna dair dini bir söylemden dolayı bu yakıştırma yapılmıştır.

Buña gönül bağlayup mağrur olup kalmak neden

Çünkü bu bir köprüdür gelen geçer kılmaz karar (ERD 19/3)

Buna gönül bağlayıp, mağrur olarak kalmak neden? (Bu dünya) bir köprüdür, (buradan) gelen geçer (kimse bunda) karar kılmaz.

Niçeler bu köpride yaptı imâretler delim

Âhîr ecel yili geldi kıldı anı tārümâr (ERD 19/4)

Niceleri bu dünyada birçok imaret inşa etti, sonra ecel rüzgârı gelip onları tarumar etti.

Ger nebîdür ger velî ger pâdişâh u ger gedâ

Gör bu köprüden gelüp kamu niçe geçdi geçer (ERD 19/5)

Ger nebi, ger veli, ger padişah, ger köle (hepsi) bu köprüden gelip geçti.

-

Giç bu köprüden Kemâl Ümmî kaç ol dostdan yana

Yohsa ardundan harâmî leşker-i şeytân yiter (KÜD 47/34)

Kemal Ümmi bu köprüden geç, o dosttan (Allah'tan) yana kaç. Yoksa ardından gelen haramiler (ve) şeytan orduları (sana) yetişir.

Muştafâ dünyaya köprüdür giçüñ yapmañ didi

***Köprü** üstinde 'imâret pâyidâr olmaz kişi (KÜD 131/10)*

Mustafa “Dünya köprüdür, (ondan) geçin, (orada kalıcı şeyler) yapmayın” dedi. (Ey) insan, köprü üstünde imaret payidar olmaz.

Bu köprü üzre bünyâd olmaz âhir

Yapılan yıkılır (el hükmü li'llah) (KÜD 114/10)

Bu köprü üstünde bina kurulmaz, sonunda Allah'ın hükmü gereğince yapılan yıkılır.

kul

Allah'a kul olma.

Bize bu sa'adet Hakk'dan irişdi

*Zirā biz **kuluz** ol sultānımızdur (KAD g.18/8)*

Bize bu saadet Hak'tan erişti, zira biz kuluz o sultanımız.

*Zihī sultān **kullarınıñ** řād-hezerān 'aybını*

Yüzne vurmaz kerimdir luşfider iřřān kılar (KAD g.21/3)

Ne hoş, (o) sultan kullarının yüz binlerce aybını yüzüne vurmaz. (O) kerimdir, (kullarına) lütfeder, (onlara) ihsanda bulunur.

Dilerseñ sultāna yakın olasuñ cān u gōñülden

*Çü **kulsuñ** kulluđuñ eyle koy ađı geç muhālūñden (KAD 186/9)*

Arkadaşım (sen) kulsun, sultana (Allah'a) can u gönülden yakın olmak istersen mümkün olmayan emellerden geçip kulluk et.

-

*Ol sultāndur biz aña **kul** her dem yeni yeni nüzül*

Andandur bu cümle uşül andandur her başşışümüz (ERD 42/4)

O sultandır, biz ona kuluz. Her dem yeni yeni nüzul, bu cümle usul (ve) her hediyez bundandır.

Gerek ağlat gerek güldür gerek dirgür gerek öldür

*Eşrefoğlu saña **kul**dur senden hem ol hoş hem bu hoş (ERD 47/6)*

Gerek ağlat gerek güldür gerek dirilt gerek öldür, Eşrefoğlu sana kuldur senden gelen o da bu da hoş.

Gel gel berü dertlü gönül dermānı iste bul bugün

*Gel imdi iy āvāre **kul** sultānı iste bul bugün (ERD 89/1)*

Gel gel beri dertli gönül dermanı iste bul bugün. Gel şimdi ey avare kul, sultanı iste bul bugün.

-

Bunca hāvfu haţarlar içinde

*Vay ne hāfil **kul**am ki mesrūram (KÜD 93/7)*

Vay ne gafil kulum ki bunca korkular içinde (hâlâ) mutluyum.

*Muķbil ü rāzī mü'eddeb **kul** gerek*

Pādişāh işine hiç el kıarmaya (KÜD 40/3)

Allah'ın işine hiç karışmayan, talihli, Allah'ın kendisinden razı olduğu, edepli kul (olmak) gerekir.

*Ne **kul** ki şāh yaşağın sır emrini tutmaz*

Bilüñ ki 'ākıbet ol kimse hışm-ı şāha düşer (KÜD 59/4)

Şah (Allah) yasağını, (onun) sır (olan) emrini tutmayan kulun akıbetinin Şah'ın hışmına uğrama olduğunu bilin.

-

*İmdi her kim girçek 'âşık ola **kul***

Müstemî ola sözüm kıla kabûl (SVN 179)

Şimdi kim gerçek âşık, kul ise sözümü dinleyip kabul etsin.

Tañrı kulluğına meşğul oluñuz

*Nefse **kul** olmañ Hakk'a kul oluñuz (SVN 713)*

Tanrı kulluğuyla meşgul olun, nefse kul olmayın, Hakk'a kul olun.

*Hem Süleymān **kula** in'ām rahmet it*

Yoldaşum imān u yirin cennet it (SVN 753)

Süleyman kuluna rahmeti lütfet. Yoldaşımı iman, yerimi cennet et.

-

Aña olmaz ol istiḥkāk kim ol

*Hakuñ **kullarına** yol göstere yol (GRT 742)*

Onun hak ettiği o olmaz (çünkü) o Hakk'ın kullarına yol gösterir.

*Hemān **kul** **kul**dur u **şāh** **şāh**dür*

Bunuñ ‘aқsin dimek küfr günehdür (GRT 1197)

Kul kul, şah (Allah da) şaktır. Bunun aksini söylemek küfürdür, günahtır.

Velilerde ulu iki velidür

*Kim Allah’uñ bular ulu **kul**dur (GRT 830)*

Bunlar Allah’ın kulu olan velilerden iki büyük velidir.

-

*İşidürsüñ za’if **kulların** ahın*

Aña bağışla ‘āsiler günāhın (BH 1-B/13)

Zayıf kullarının ahını işitirsin, onların yüzü suyu hürmetine asilerin günahını bağışla.

*Buyurur Hāq iy **kullarım** siz*

İşidüñ kim nice lutf issivüz biz (BH 15-B/2)

Hak buyurur: “Ey kullarım bizim nasıl lütuf sahibi olduğumuzu işitin.”

*Şerī’at **kullara** Hāqdan ‘aṭādur*

Şerī’atsuz fi’iller hep ḥaṭādur (BH 28-A/2)

Şeriat kullara Hak'tan armağandır, şeriatsız fiiller hep hatadır.

-

*Hakka **kul** ol gerçek olsañ sözüne*

Âhiretde gelmeye kir yüzüne (ŞEN 224)

Sözüne sadıksan ahirette yüzüne kir gelmemesi için Hakk'a kul ol.

kulavuz – kılavuz - kulaguz

1.Yol gösterici kişi; rehber.

Şek dutma ki sen ma'sūk ile ile vuşlat olursuñ

*Bu yolda saña çün gönül 'ışk **kulaguz** oldu (KAD g.276/2)*

Şüphe duyma sen sevgili ile kavuşacaksın çünkü bu yolda sana aşk kılavuz oldu.

-

Derdsüzleri görür gözüm yanar içüm köynür özüm

*Kim ol bî-çāre gözsüzüñ **kulaguzı** şeytān-ımuş (ERD 46/6)*

Gözüm dertsizleri görür; gözüm, içim, özüm yanar. Ol biçare gözsüzün kılavuzu şeytanmış.

***Ķılağuzı**yam ol yoluñ dili bilürem ol ilüñ*

*Cem' eyledüm **ķāfilemi** dosta pes sefer eyleyem (ERD 77/8)*

O yolun kılavuzuyum, o ilin dilini bilirim. Kafilemi topladım, (o) dostu sefere çıkarım.

-

Yarağum yok yayak kaldum yaluñuz

Ƙulavuz göçdi irden atın aşdı (KÜD 26/12)

Hazırlığıım yok, yayan yalnız kaldım. Kılavuz erkenden göçtü, atı aştı.

Bahtulu ol yol eri kim Hağ yolında yoldaşı

Evlüyā vü hem Ƙulavuzı Resūlu'llah olur (KÜD 66/13)

Bahtı açık olan yol erinin Hak yolunda yoldaşı evliya, kılavuzu (ise) Resulullah'tır.

İlāhī 'ışkuñi sen Ƙıl Ƙulavuz

Baña kim azdum u Ƙaldum yolumdan (KÜD 97/12)

İlahi aşkını bana kılavuz kıl çünkü azdım, yolda kaldım.

-

Kākül-i gül-püş u 'anber-pāş u nāfe-bāruñuñ

Büyüdur her demde tapuña Ƙulavuzum menüm (DÖR g.48/2)

Her dem senin kapında bana kılavuz olan, gül gibi misk ve anber kokulu kakülündür.

-

*Bāri ne ḥacet **ķilavuz** sözi çok*

Bir-dürür ol andan artuķ Tañrı yoķ (SVN 30)

Artık çok söz söyleyen kılavuza ne gerek var. O birdir, ondan başka tanrı yoktur.

2.Din rehberi; mürşit.

*Bizi ol başladı **ķilavuz***

Ṭođru yolına Ḥaķ Ta‘ālānuñ (DÖR k.3/12)

Bizi Hak Teala'nın doğru yoluna o kılavuz eriştirdi.

-

***Ķulađuzsuz** bu yolu varamazsuñ*

Bu müşkil işi sen başaramazsuñ

Seni cem‘ itmege bir kimse gerek

Ṭađılmıřsuñ seni devřüremezsüñ (ERD 42.rubai)

Kılavuzsuz bu yola varamazsın, bu zor işi sen başaramazsın, dağılmışssın seni toplamaya bir kimse gerekir.

-

*Gerekdür yolda **ķulavuz** ki sālīk menzil alavuz*

*Ana kimse **ķulavuzsuz** muḥāl-ender-muḥāl irmez (KÜD 3/23)*

Salikin menziline ulaşması için kılavuz gereklidir, ona kimse kılavuzsuz eremez.

Vay ne bātıl ‘amellü ğāfil kim

*Ḥaķ söze vü **ķulavuz**a uymaz (KÜD 73/4)*

Vay (bu) ne batıl amelli gafil ki hak söze ve kılavuza uymaz.

*Kendü bilüñi **ķo ķulavuz**a uy*

*Bir **ķadem** başma **ķılmadan** tanışık (KÜD 77/23)*

Kendi bildiğini bırak, kılavuza uy. Danışmadan bir adım atma.

kutb-ı ‘âlem

Tüm vakitlerin en büyük şeyhi olan Hızır Aleyhisselam.

*Budur ol **ķuṭb-ı ‘âlem** iy yār*

*Bu ‘ilmüñ **şerhini** ol **ķıldı izhār** ⁵⁷¹(BH 9-A/1)*

Ey yar! Âlemin kutbu olan budur. Bu (Hızır Aleyhisselam) ilmin şerhini izhar etmiştir.

⁵⁷¹ Süregelen diğer beyitlerde Hızır Aleyhisselam’dan bahsedilmiştir, o sebeple burada “kutb-ı -âlem” olarak tanımlanan kişi Hızır Aleyhisselam’dır.

*Yine ol **kuṭb-ı 'ālem** gör nedür dir*

Bu sözüñ ğavrini ol kıldı taḳrīr (BH 21-B/13)

Yine âlemin kutbunun (Hızır Aleyhisselam'ın) ne dediğini gör. O sözün esasını takrir eylemiştir.

kutbu'z-zaman

Zamanın en büyük şeyhi.

***Ḳutbu'z-zamān** dört küşeyi beklersüñ*

Bize himmet eyle şeyh 'Abdül-ḳādir (ERD 30/4)

(Sen) zamanın kutbu olarak dört köşeyi beklersin. Bize himmet eyle şeyh Abdülkadir.

kutbu'l-aktâb

Kutupların kutbu; tüm zamanların en büyük şeyhi.

Ceddi Muḥammed'dür Hüseyñ ü 'Alî

Evliyālar cümle didiler belli

***Ḳutbu'l-aktâb** oldı kırk üç yıl velî*

Benüm pīrüm 'Abdül-ḳādir Geylānî (ERD 143/7)

Ataları Muhammet, Hüseyin, Ali'dir. Bütün evliyalar bunu onayladı. Benim pirim olan Abdülkadir Geylani kırk üç yıl kutbu'l-aktab oldu.

küfr

1.Gerçekleri gizleme, üstünü örtme; iman gerçeğinin farkına varamama, imansızlık ve inançsızlığa düşme.

Bir kula bak kim ta'ātın özüne put eylemiş

*Bir kuluna rahmet eyler **küfr**ini imān kılar (KAD g.21/6)*

(Allah'ın) bir ibadetini kendine put kılan, bir de Allah'ın rahmetiyle küfrünü iman kılan kuluna bak.

***Küfri** kosun gümān ile birliğe yetsin cān ile*

Her kim ki anuñ derdine bir 'ilāc u dermān gerek (KAD g.105/3)

Küfrünü ondan şüphe ederek bir kenara koyan, birliğe (Allah'ın birliğine) can ile erişen kimsenin derdine ilaç ve derman gerekir.

***Küfür** benim imān benim cümle vücūdda cān benim*

İnkār idene şor yine zann u gümān degül miyem (KAD 146/8)

Küfür benim, iman benim, cümle varlıkta can benim. İnkâr edene (de) sor, zan ve şüphe (de) ben değil miyim?

-

'İşksuzuñ her tātati olur hebā

*Āşıkuñ **küfri** dağı imān-durur (ERD 8/15)*

Aşksızın her ibadeti heba olur, âşığın küfrü bile imandır.

-

Çāyim saña dāyim şükür kim bu deme geldi ‘ömür

*Ger söyledüm ise **küfür** estağfiru’llahe’l-‘azim (KÜD 11/18)*

Kaim (olan) sana daima şükrederek ömrüm bu deme geldi. Eğer küfre düştüysen (bundan dolayı) “estağfiru’llahe’l-‘azim” (derim).

-

Gözlerüñ kaçşāb olup ister ki dōke kanımı

*Eyleme **küfre** mübeddel dīn ü imānum menüm (DÖR g.49/3)*

Gözlerin kasap olup kanımı dökmek ister. Benim dinimi imanımı küfür ile değişirtme.

***küfr ehli**

Küfr üzere olan inkârcı kişiler.

Resülüñ sünneti üzere yürüye

*Ki **küfr ehli** görüp anı eriye (GRT 868)*

Küfr ehlinin onu görüp erimesi için Resul’ün sünneti üzere yürü.

L

lâ-mekân

Mekândan münezzeh olan Allah.

Bu 'ışık gözüyle bak tā ki göresiñ lâ-mekânı

Ermek dilerseñ menzile 'ışık etegün tut (KAD g.9/2)

Mekânsız olan Allah'ı görebilmek için aşk gözüyle bak. Menzile erişmek istersen aşk eteğini tut.

Küllî cihân sevdâsını kodu elünden

Gönlüme bakuñ fikr ü hayâli lâ-mekândur (KAD g.50/4)

Dünyadaki bütün sevdalardan elimi çektirdi. Gönlüme bakın fikri hayali mekânsız olan Allah'tır.

-

Ne 'aceb kuşdur bu kuş henüz yuvasında yatur

Lâ-mekân seyrân ider seyrânı pinhân gizlidür (ERD 13/4)

Bu kuş heniz yuvasında yatan ne acayip bir kuştur. Seyranı gizli olan Allah'ı seyrân eder.

Lâ-mekân u bî-nişândur ol kuşun yaylaqları

Ol kuşuñ havşalasında sırr-ı sultân gizlidür (ERD 13/5)

O kuşun beslendiği, sığındığı yer mekânsız ve alametsiz olan Allah'ın zatıdır. Onda Sultan'ın sırrı gizlidir.

Çünkü cāna kıydılar küllî hevesden geçdiler

Lā-mekāndan da ilerü gitdiler seyrāna da (ERD 115/5)

Onlar bütün heveslerinden geçerek nefislerini Hak yolunda öldürdüler, seyran için mekânsızlardan da öteye gittiler.

-

Diler-iseñ lā-mekāna irişesüñ sen

Seyr u sefer kıl yüri mekānuñı terk it (KÜD 43/2)

Lamekana erişmek istersen seyr ü sefer kıl, mekanını terk et.

***lâ-mekân kârivânı**

Lamekân kervanı; Hak yolunun yolcuları.

Gelicek lā-mekân kârivânı

Ma'ānî ma'rifetdür armağanı (GRT 627)

Lamekân kervanı gelecek. (Onun) armağanı mana ve marifettir.

M

makâm-ı fakr

Fakr makamı.⁵⁷²

Çamu yoğsul makâm-ı fakra irmez

Dağı her hırka giyen Edhem olmaz (KÜD 72/18)

Fakr makamına her yoksul ermez ve her hırka giyen Edhem olmaz.

ma'nâ - ma'nî

1. Anlam.

Eger dirseñ ki 'âşıkam bu 'ışk yolında şādıkam

Budur bu da'vāya ma'nâ koyasuñ cānı ortaya (ERD 108/10)

Eğer “âşığım, bu aşk yolunda sadığım” dersen bu davanın manası canı ortaya koymaktır.

-

Söz uzun maqşūdı kılalum beyān

Tā bu ma'nîler size ola ayān (SVN 143)

Söz uzun, bu manaların size açıklanması için maksudu beyan kılalım.

⁵⁷² Bkz. fakr

Ar ola her kim bunu diñlemeye

Ma'nisine düşünüp anlamaya (SVN 186)

Bunu dinlemeyen, manasını düşünüp anlamayan kişi utansın.

'Aşık iseñ key kulak tut dinlegil

Ne dir isem ma'nisini anlağıl (SVN 177)

Âşıkсан iyice kulak ver dinle, ne dersem manasını anla.

-

Bu ma'nî üzre Qur'an oldu münzel

Ki gönlüne düşe ol 'ahd-i evvel (GRT 1060)

Kuran o ahd-i evvelin gönlüne düşmesi için bu anlam üzere nüzul oldu.

"Seķāhum Rabbuhum" kim Haķ buyurdi

Şorarlar ise ma'nîsin budur di (GRT 1918)

Hakk'ın buyurduğı "Sekahum Rabbuhum" ne diye sorarlarsa manasının bu olduğunu söyle.

-

Bu sözüñ ma'nisi bellü imāndur

Īmāna korkusuz olmak gümāndur (BH 26-A/4)

Bu sözün manasının iman olduğu bellidir. Şüphesiz iman konusunda korkusuz olunmalıdır.

Muhibbüñ ma'nisi sevmiş dimekdür

Çü bundan artuğı fāsīd emekdür (BH 43-B/13)

Muhibbin anlamı sevmiş demektir. Bundan gayrısı eksiktir, kötüdür.

Nedür derviş dimegüñ ma'nisine

Maqalın ƙo bunun var ma'nisine (BH 52-B/4)

Derviş demenin anlamı nedir, sözünü bırak bunun manasına var.

-

Diyesüñ işbu sözüñ ma'nāsı ne

Fikr idüp tā kim gele ma'nāsına (ŞEN 388)

Manasına varıp fikrederek bu sözün anlamının ne olduğunu söyle.

2.İlahi sırlara dair anlamlar; manevi haller.

Fi'l-cümle ālem ma'nada bir ƙarf-i elifdir

Zir ü zeberi yok

Bes bunca haber k̄āl ü maḳāl remz ü kirişme

Tefsîr-i âyât ne (KAD müstezad 1/5)

Âlem manada bütünüyle bir elif harfidir, bunun altı üstü yoktur. O halde haber, söz, remz, Hakk'ın tecellisi ve ayetlerin tefsiri nedir?

-

Eger gönlünde var-ise maḥabbet

Saḅa yüz gösterür ma'nî vü şüret (GRT 417)

Eğer gönlünde muhabbet varsa mana ve suret (âlemleri) sana yüz gösterir.

Niçün eylediler Maḅşûrı ber-dār

Bu ma'nîden olan kişi haber-dār (GRT 1099)

Bu manadan (mana âleminden) haberdar olan Mansur'u niçin dar ağacına astılar?

Bu ma'nî dîn ü imān māyesidür

Bu dîn issi kişi Ḥaḳ sāyesidür (GRT 1525)

Bu mana din ve imanın özüdür, bu din sahibi kimse Hakk'ın gölgesidir.

-

Söz oldur düşe maḳbûl her cihetden

Görine *ma'nî* yüzi her şıfatdan (BH 26-A/1)

Söz, her cihetten makbul olandır, her özelliğinden mana âlemi görünendir.

Şu söz kim *ma'nî*den taşra degüldür

Gülistân içre ol bir taze güldür (BH 4-A/13)

Bu söz mananın (mana âleminin) dışında değildir. O, gül bahçesi içinde taze bir güldür.

Bu sözüñ şerhi yok *ma'nî* yüzinde

Yiter bu deñlü söz şüret gözinde (BH 7-B/7)

Bu sözün mana âleminde açıklaması yok, görüntü âlemine dair bu denli söz yeter.

-

Gerçi birdür şüret ü *ma'nî*de zât

Muhtelifdür lik enva'-ı şıfât (GSR 543)

Gerçi suret ve manada zat birdir fakat sıfat çeşitleri muhtelifdir.

***ma'nâ eri**

Mana sırrına eren kişi; mürşit.

Ma'nā erinūñ deminde (ger)hizmet iderseñ

Toldur koynunu kılmayasuñ ma'nā ile boş (KAD g.87/6)

Mana eri (olan mürşit) için hizmet edersen koynunu mana ile doldur,
boş kalma.

ma'rifet

Tasavvufta Allah'ın has kullarının ulaştığı en son mertebe; keşif ve ilham yoluyla gerçeği bilme, kavrama.

Vahdet yemişi ma'rifet gelse 'aceb değil

Erdim diyenler vuslata bize armağan gerek (KAD g.105/1)

Vahdet yemişi marifet olsa buna şaşılır mı? Vuslata erdim diyenler
bize armağan gerekir.

-

Bülbül-iseñ gel temāşā kıl ma'ānī bāğını

Gülleri bu ma'rifetdür cem'iyet gül-zāruñ (KÜD 85/29)

Bülbül sen gel bu mana bağını temaşa et, bu gül bahçesinin gülleri
marifettir.

-

Gelicek lā-mekānuñ kārivānı

Ma'ānī ma'rifetdür armağanı (GRT 627)

Lamekân kervanı gelecek. (Onun) armağanı mana ve marifettir.

Bu hāşıl oldu uşbu ma'rifetden

Ki Hağ nūri görünür her şıfatdan (GRT 1770)

Marifetten, Hakk'ın nurunun her yönüyle görüldüğü bu (şey) hasıl oldu.

-

Ki on dürlü kavül var ma'rifetde

Görünür her birisi bir şıfatda (BH 18-A/2)

Marifette on türlü söz vardır, hepsi bir sıfatta görünür.

Çü cān bustān gibidür ma'rifet şu

Şuşamış bustānı diri kılar şu (BH 36-A/8)

Can bostan, marifet su gibidir. Su susuz kalmış bostanı diri kılar. (Marifet de insan canını diriltir.)

Meseldür çünkü cān bustān gibidür

Şuyudur ma'rifet hem cān gibidür (BH 36-A/9)

Çünkü (bu) meseldir can bostan gibidir, marifet (onun) suyudur.

***ma'rifet ehli⁵⁷³**

Tasavvufun marifet kapısında olan arif kimseler.

Ma'rifet ehline hizmet kılmayan

Ma'nā yancığun yanına boş dağa (KAD g.235/3)

Marifet ehline hizmet etmeyenin mana kesesi boş kalır.

-

Gel imdi ma'rifet ehlin dahı şor

Ne vech ile gerek hıdmetlerin gör (BH 22-B/1)

Gel şimdi marifet ehlini sor, (onlara) nasıl hizmet edilmsei gerektiğini gör.

Nitekim ma'rifet ehli diyüpdür

Bu erkānuñ bular kaydın yiyüpdür (BH 23-A/3)

Nitekim marifet ehli (bunları) der. (Onlar) bu erkanın kaydını tutar. (Onu bilir.)

Bu sözden ma'rifet ehlin diyeler

Adamdan 'ālim olmaya diyeler (BH 46-B/12)

Bu sözden (sonra) marifet ehli "Bu adamdan alim olmaz" desinler.

⁵⁷³ Bkz. arif

mâsivâ - mâsivâllah

Allah dışında kalan her şey ve onlara dair olan bilgi.

Âşinâ-yı doğt olanlar mâsivâyı terk ider

Fikri zikri doğtdur ancak özge güftârı n'ider (ERD 7/7)

Dosta (Allah'a) yakın olanlar masivayı terk eder. (Onların) fikri zikri ancak dosttur başka sözü ne yapsınlar?

Biz şafânuñ şâfisin içdük şafâdur kalbümüz

Mâsivâdan aynamuzda zerre yoğdur bârumuz (ERD 37/3)

Biz mutluluğun en saf halini içtik, kalbimiz safadır. (Gönül) aynamızda masivadan zerre yoktur.

Ben lâ'ubâlî giderem iki cihânı niderem

Meylüm sekiz uçmağa yok pes mâsivâ neme gerek (ERD 54/4)

Ben zahir olanın kaygısını gütmeden giderim, iki cihanı ne yapayım? Meylim sekiz cennete değildir, o halde masivayı neyime gerek?

-

Severseñ ol yüce şâhı ko mâsivâ'llahı

Ki 'ışk eri dilemez manşib u ma'âd u ma'âş (KÜD 74/2)

(Eğer) o şahı seversen masivallahı bırak. Çünkü aşk eri makam mevki, para pul istemez.

Bu Kemāl Ümmī gibi ağ-yāri sevmeñ siz dağı

*Yāri isteñ **māsivā'llah** sevgüsinden arınuñ (KÜD 85/41)*

Bu Kemal Ümmi gibi siz de ağyari sevmeyin, yāri isteyin, masivallah sevgisinden arının.

***Māsivā'llahı** seven 'āşık degül fāsık-durur*

Şol ki ma'şūkı hemān ol VāḤid u Ferd olmaya (KÜD 125/7)

Masivallahı seven âik değil sevdiği Vahid ve Ferd (olan Allah) olmayan fasıktır.

***māsivâ nakşı**

Dünyaya ait olan, insanı aldatan zevkler.

***Māsivānuñ nakşını** küllî gönülden yuy gider*

Tā ebed yüzüñ çevür bu dünyā-yı mekkāreden (ERD 92/4)

Gönülden masiva nakşını bütünüyle gider, ebediyen bu aldatıcı dünyadan yüzünü çevir.

ma'şûk

1.Sevgili.

Ma'sûk biñ cevr ider Kaygusuz Abdâl

'Âşık iseñ kabûl it bu belâyı (KAD g.290/14)

Sevgili bin cevr eder Kaygusuz Abdal, âşıkın bu belayı kabul et.

-

'Âşık ma'sûk yir gösterse yanında anuñ

Ağlariken gökden aşursa 'aceb mi handesin (DÖR g.58/4)

Maşuk âşığa yanında yer gösterdiğinde (onu) ağlatıp göklerden aşırsa buna şaşılır mı?

İy melâmet idici 'ışkında ma'sûkuñ meni

'Âşık inşâfuñ olsa itmezidüñ lev m ü lem' (DÖR g.52/8)

Ey sevgilinin aşkı sebebiyle beni kınayan (kişi), âşığa insafın olsa (onu) çekiştirip durmazdın.

Her ki görür Hâlıkı her lahzada ma'hlûkdan

'İşkî hergiz ayru görmez 'âşık u ma'sûkdan (DÖR g. 55/1)

Yaratıcıyı her lahzada yaratılmışta gören asla aşkı âşık ve maşuktan ayrı düşünmez.

2.Allah.

Sūretüm 'âşık velî içüm tolu ma'sûk benüm

'Âşık u ma'sûk u 'ışk birdür hemân kalma tan'a (ERD 1/5)

Suretim âşıktır ama benim için sevgiliyle (Allah'la) doludur. Hemen (beni) ayıplama âşık, maşuk ve aşk (esasında) birdir.

Tūr ne hācet 'âşıklara çün her yirde ma 'şûk ola

Dā'im münacat ideler bir dem ayru olmayalar (ERD 10/6)

Tur Dağı'na ne lüzum var, âşıklar için maşuk her yerdedir. (Onlar) daima münacat ederler, bir dem (ondan) ayrı kalmazlar.

Zihî 'âşık ki ma'sûk Hakk oldu

Zihî kulağ ki hakk söze sağ oldu (ERD 122/1)

Âşığa maşuk Hak oldu, kulaklar hak sözü dinler oldu ne hoş...

-

Nakkaş'a tapan nakşa şapup renye kapılmaz

Ma'sûkı seven gayrını kor kim bu sivādur (KÜD 139/3)

Nakkaş'a (Allah'a) tapan nakşa sapıp da renye kapılmaz, sevgiliyi (Allah'ı) seven ondan gayrının masiva olduğu için bir yana bırakır.

Ma'sûkî Kemâl Ümmî dilerseñ ki göresüñ

Gönlüñ evi 'ışk-ıla pür-envâr gerekdür (KÜD 52/15)

Kemal Ümmî sevgiliyi görmeyi diilersen gönül evini aşk ile nurlandırman gerekir.

Bayrâmıdır ölüm günü girçek 'âşıklarüñ

K'anlar cānını ma'sûka kurbān alur gider (KÜD 56/15)

Ölüm, canını sevgili (Allah) için kurban eden gerçek âşıkların bayramıdır.

-

Hak ise 'ışk u hem ma'sûk u 'âşık

Nedür pes ara yirde halāyık (GRT 1036)

Hak aşk, maşuk ve âşıktır (hepsi O'dur). O halde arada kalan yaratılmışlar nedir?

***ma'sûk-ı Rahmânî**

Rahman'ın sevgilisi; Hz. Peygamber.

Eyā ma'sûk-ı Rahmānî ki farz-ı 'ayn imiş 'ışkuñ

Saña 'âşık olan kimse hemān Allāha 'âşıkdur (DÖR k.1/7)

Ey Rahman'ın sevgilisi (Hz. Peygamber)! Aşkın farz-ı ayndır (Her Müslüman üzerine farzdır), sana Âşık olan kimse Allah'a âşıktır.

melâmet

1.Kınama, ayıplama.

*Gel aḥî beni **melâmet** itme*

Bu ḥasta gönül saña özendi (KAD terkib-bend 2/12)

Gel kardeşim, beni kınama bu yaralı gönül sana özendi.

-

‘İşk-ıla ‘ışka uyanlar göre ma‘şûk yüzini

*Nefs-ile nefse uyan oldu **melâmet** tâ ebed (ERD 4/2)*

Aşk ile aşka uyanlar sevgilinin yüzünü görsün, nefesine uyanlar ebediyete kadar ayıplandı.

-

*İy **melâmet** idici ‘ışkında ma‘şûkuñ meni*

‘Āşka inşâfuñ olsa itmezidüñ levm ü lem‘ (DÖR g.52/8)

Ey sevgilinin aşkı sebebiyle beni kınayan (kişi), âşığa insafın olsa (onu) çekiştirip durmazdın.

-

‘Avratuñ ‘aybını zinhâr söyleme

*Kendüzün ile **melâmet** eyleme (ŞEN 484)*

Eşinin ayıbını asla söyleme, kendisini kınama.

2.Kâmil kişilerin halkın tüm kınama ve alaylarına rağmen tasavvuf yolundan vazgeçmemeleri; kendilerini onlardan soyutlamaları. Halkın kınaması yani melameti tasavvuf ehline makbuldür.

*Saña yeridür bu 'ışık ile **melāmet** olmak*

'İşk ne ki kılar sa ki gönül külli hoş eyler (KAD g.38/3)

Aşk ile kınansan yeridir (çünkü) aşkın yaptığı her şey gönle hoştur.

***Melāmet** olan 'ışık ile 'aşıklara gülme*

Ya 'nī iy gönül kıbleñe sen taş mı atarsuñ (KAD g.172/2)

Ey gönül, aşkı ile kınanan âşıklara gülme. (Bunu yaparak) sen kıblene taş mı atarsın?

*Her dem iy gönül 'ışık ile **melāmet** olursuñ*

Assıyı koyup yürüme ziyan bāzārında (KAD g.197/2)

Ey gönül her dem aşk ile (aşkıdan dolayı) kınanırsın, faydayı (bir kenara) koyup da ziyan pazarında yürüme.

-

Ene'l-Hakk sırrını fāş eylerem fāş

***Melāmet** oluram pinhān gerekmez (ERD 38/6)*

Ene'l-Hak sırrını ortaya koyarım. (Bu sebeple de) kınanırım, (bunu) saklamak gerekmez.

Söyle kim Eşrefoğlu Rūmī derdüñi ‘âşıklara

*Dime kim ben gizlerem ‘ışkı **melāmet** itmezem (ERD 72/13)*

Eşrefoğlu Rumi, derdini âşıklara söyle, “(Ben) aşkı gizlerim, kınanmam” deme.

Uram ‘ışk odına cāna yanam nite ki pervāne

*Olam şöyle ki dīvāne **melāmet** ihtiyār idem (ERD 74/6)*

Aşk odunu canıma pervane gibi vurayım, öyle (bir) divane olayım ki melameti seçeyim.

mest - mestāne

İlahi aşk ile sarhoş olmuş kişi.

Bu cihān ki sen görürsün cümle varın varlığı

*Orta yerde varı **mestdür** tā yerde envārı **mest** (KAD g.8/6)*

Cümle var olanın varlığını gördüğün bu cihanın orta yerinde de en dibinde de var olanlar (ilahi aşk ile) sarhoştur.

*Dā‘im **mest** ü harābat mey-hānelerde*

Yolında tersādan kemter dimişler (KAD g.56/6)

Şarap içer, yeri meyhanelerdir. (Ona) “Hristiyan’dan daha aşağı” demişler.

Geri koyam taylasānı yağmaya virem dükkānı

Şöyle ki mest ü sarhoş olup ‘aqlımı terk idem (KAD g.128/2)

Sarhoş olup aklımdan geçerek taylasanı geri vereyim, dükkanımı yağmaya vereyim.

-

Anun-içün sözleri mestānedür

Mest olanlar hemîşe cāna kıyar (ERD 24/12)

Sarhoş olanlar sürekli canlarından geçtikleri için onun sözleri mestanedir.

Şarāb-ı lā-yezāli ben içüp hayrān-ı mest oldum

Sözüm mestāne anuñ çün ider nükte-i ğarrāyı (ERD 130/9)

Tükenmeyen, ebedi şarabı içtip sarhoş olduğum için sözüm mestanedir, şaşaalı laflar eder.

-

Ezelden nüş iden ‘işkuñ meyinden

Henüz ol cür‘anuñ mestānesidür (DÖR g.17/4)

Ezelde aşkın meyini içenler hâlâ o cüranın mestanesidir.

Sevmişidüm men seni iy nūr-ı pāk

Cān u dilden diyüben “rūhī fedāke”

*İçüben ‘ışkuñ şarābın **mest** idüm*

Ne üzüm var-idi ne bāğ u ne tāk (DÖR 44.tuyuğ)

Ben seni can u gönülden “Ruhum sana feda olsun” diyerek ne üzüm ne bağ ne de asma varken aşk şarabı ile içip sarhoş olarak sevmişim ey parlak nur.

...

*Dün gün içüben müdām **mest***

Vaşl oluben unudup firâkı

Tâ rind oluben dönüp diyesün

Sâkî bize sun mey-i revâkî (DÖR 3. terci‘-bend 1.bend)

Gece gündüz şarap içip sürekli sarhoş olarak, (sevgiliye) kavuşup firakı unutarak, rint olup “Saki bize mey sun” de.

-

Ne dīn ne ‘aql ne taqvī ne idrağ

*Yıkılmış **mest** hak üstine bī-bāk (GRT 1923)*

Ne din ne akıl ne takva ne idrak... Sarhoş toprak üstüne korkusuzca yıkılmış.

*Bu meydendür hured **mest** ü revān **mest***

*Bu meydendür dil ü dīn ü **mest** ü cān **mest** (GRT 2277)*

Bu meyden dolayı akıl, ruh, dil, din ve can sarhoş.

Bu dem kim bende ne yoğam ne varam

*Ne hüşyārem ne **mestem** ne humārem (GRT 2865)*

Bu dem ne varım ne yokum ne ayığım ne sarhoşum.

***mest-i ezel**

“Ezel Bezmi”nde, “Elest Meclisi”nde Allah aşkıyla sarhoş olmuş kişi.

*Ben **mest-i ezel** gelmişem ben tā ebed **mest** giderem*

Hîç ayılmaz esrüklüğüm zühd ü takvā neme gerek (ERD 54/5)

Ben ezelden sarhoş olarak geldim, ebediyete kadar da sarhoş olacağım. (Benim) sarhoşluğum hiç gitmez, zühd ve takva neyime gerek?

***mest-i müdām**

Sürekli sarhoş olan kişi; âşık.

*Bu harābāt-ı muğānda oluben **mest-i müdām***

Bāde-i şevki içüp itme gerek cūş u hurūş (DÖR k.4/9)

Bu tekkede insanı cezbeye getiren ilahi aşk şarabını içerek sarhoş olmak ve coşmak gerekir.

Mevlâ

Allah.

Men filānam dimek ile olmaz

*Kimdedür gör rızāsı **Mevlānuñ** (DÖR k.3/2)*

“Ben filanım” demekle olmaz, Mevla’nın rızasının kimde olduğunu gör.

-

N’olur ise ço ki olsun n’olısar

*Tek gönül **Mevlā**yı bulsun n’olısar (ERD 31/1)*

Bırak ne olacaksa olsun yalnız, gönül Mevla’yı bulsun.

mey

1.Şarap.

*Yiyüp içelüm nuql u **mey** ü ser-hoş olalum*

İllā ki eyā şāh-ı cihān bir sen ü bir men (DÖR g.60/3)

Ey cihanın şahı (olan sevgili) bir sen ve bir ben meze yiyip şarap içip sarhoş olalım.

Yārũñ ağzı yarıdur m̄a'u'l-'ineb men içmişem

Nuıldur hoş mey içinde şormışam 'unnābını (DÖR g.80/3)

Yarin ağzının yanı içtiğim şaraptır. İçtiğimde hünnabını(n ne olduğunu) sordum mezedir, (çok) hoştur.

Lebüñ devrinde her kim nüş ider mey

Tapar āb-ı hayāta Hızır-veş pey (DÖR g.84/1)

Dudağının kadehinde şarap içen Hızır misali ab-ı hayatı bulur.

-

Gāh şākī gāhi sāgar gāhi mey

Gāhi esrük gāhi mestān olmışam (ERD 70/12)

Kāh saki kāh kadeh kāh şarap kāh sarhoş oldum.

2. İlahi aşk içeceği.

'İşk elinden içeli bu meyi hüşyār ola mı

Şāhı mestdür şāh ile ol kıldığı bāzārı mest (KAD g.8/15)

Bu şarabı aşk elinden içtiğimden beri ayıklık mı kaldı? Buranın (tekkenin) şahı (ve) şah ile birlikte kıldığı pazarı (irşat faaliyetleri) sarhoştur.

İçelüm **mey** getir sarhoş olalum

Çün ma'lûm oldı dünyānuñ fenāsı (KAD g.245/9)

Dünyanın geçiciliği (hepimizce) bilinir olduğundan getir şarabı içip sarhoş olalım.

-

Bu meclisde kadeh **mey mey** kadehdür

Bu birlikde ferah gam gam ferahdur (GRT 678)

Bu mecliste kadeh şarap, şarap kadehtir. Bu birlikte ferah gam, gam ferahdır.

Cihāna bir koğu düşürdi ol **mey**

Cihān hep rakşa girdi bī-def ü ney (GRT 680)

O mey cihana bir koku yaydı, (ondan sonra tüm) cihan def ve ney ile dans etmeye başladı.

İç ol **meyden** ki cāmı cān yüzidür

Kadeh virici mestāne gözidür (GRT 2254)

Kadehi can yüzü olan, vereni mestane gözlü olan o meyden iç.

-

Sen dağı bu **meyden** isterseñ şafā

Sākī-i 'ışka ser ü cān it fedā (GSR 950)

Sen de bu şaraptan safa bulmak istersen başını ve canını aşkın sakisine feda et.

***mey-fürûş**

Aşk şarabı satan; Allah.

Zerk ü riyā tariķine harc itmeyem 'ömrümü ben

Mey-fürûşa kulluk idem koyam bu menzilden geçem (KAD g.127/7)

Ben ömrümü iki yüzlülük ve riya yoluna vermeyip Allah'a kulluk edeyim, bu menzilden (de bu şekilde) geçeyim.

***mey-hâne**

Tekke.

Gönlüme baķuñ tesbîh ü seccādeyi ķodu

Şimdi hevesi meyhâne cām u piyāledür (KAD g.46/4)

Gönlüme bakın, tesbih ve seccadeyi (bir kenara) koydu. Şimdi hevesi meyhane (tekke), cām (Allah dostunun kalbi) ve ilahi aşk şarabının kadehidir.

Geldüm bu meyhānede esrar yiyem şarāb içem

Serhoş olam bekri bigi bu zühd ü sālūsdan geçem (KAD 127/1)

Bu meyhaneye esrar yiyip şarap içmeye, sarhoş olup zühd ve riyakârlıktan geçmeye geldim.

Geldüm ki bu *meyhāne*de zühd ü sālūsı terk idem

Mest-i lā-ya'kıl oluben nām u nāmūsı terk edem (KAD g.128/1)

Bu meyhaneye zühd ve riyakârlığı terk edip akli başında olmayan bir sarhoş olup nam ve namusu terk etmeye geldim.

-

Bize *mey-hāne* bucağı saña uçmağ zāhidā

Biz sarāyın ihtiyār eylemişüz dehlizi sen (DÖR g.61/3)

Ey zahit, bize meyhane köşesi, sana cennet (verilsin). Biz sarayı seçtik, sen dehlizi seçtin.

***mey-i şeytân**

Şeytanın içeceği; dünya sevgisi.

Hubb-ı dünyā mey-i şeytāndur içüp yime harām

Kim helāl ola saña maşrab-ı meyhāne gönül (KÜD 89/10)

Dünya sevgisi şeytanın içeceğidir, (onu yiyip içip de) haram yeme. Ey gönül sana helal olan meyhanede içtiklerindir.

miskîn

1.Kayıpta olan miskin kişi; günahkâr.

*Bu māl u mülk ü ḥānümān senüñ neñdür eyā **miskīn***

Göre ne ḳaldı malına vü mülkine Süleymān'uß (ERD 58/5)

Bu mal mülk hanüman senin neyindir ey miskin? Bak Süleyman'ın mal ve mülkünden ne kaldı geriye?

*İy gāfil iy **miskīn** uyan top gāflet uyķusına ḳan*

Yağmaya virdi can u ten nefsüñ güdersüñ sen daḫı (ERD 139/4)

Ey gafil, ey miskin gaflet uykusuna (artık) kan (da) uyan. (Onlar) can, beden ve nefislerini yağmaya verdi.

-

*Kimisi 'āciz ü **miskīn** ü maḳhūr*

Kiminde salṭanat hem taḫt-ıla tāc (KÜD 43/7)

Kimisi aciz, miskin ve mağlup. Kiminde taht, tac, saltanat...

-

*Bir bölük bīḳāre **miskīn** āsīyüz*

Ḳulluğunda ḳāşır u hem ḳāsīyüz (SVN 738)

Bir bölük çaresiz, miskin asiyiz. Kulluğunda (da) kusurlu ve hatalıyız.

2.Hakikati bilmeyen, gafil kişi.

Ḳulından Ḥaḳ dimez hergiziñ yādem

*Ḥaḳı ıraḳdan ister **miskīn** ādem (BH 7-A/6)*

Allah kulunu asla kendinden uzakta görmez (ama miskin insan Allah'ı uzaktan ister.

Niçe ḡaflet niçe şoḫbet niçe dem

*Anuñ için mi geldüñ **miskīn** ādem (BH 12-B/5)*

Ne zamana kadar gaflet, ne zamana kadar sohbet, ne zamana kadar dem... Bunlar için mi geldin (dünyaya ey) miskin âdem?

3.Kendi varlığından geçmiş, Allah karşısında meskenetin, acziyetinin farkında olan kişi; derviş.

*'Āşık kiři **miskīn** ü tevāzūlu yaraşur*

Hem kendü yoḡ u 'ışkı delim var gerekdür (KÜD 52/5)

Âşık kişiye miskin ve mütevazı olmak yaraşır. Onun kendi varlığı yoktur, aşkı vardır.

Çü şūfilik şafā vü meskenetdür

*Kudüret mi olur **miskīn** içinde (KÜD 119/2)*

Sufilik safa ve meskenettir. Miskinin içinde (buna dair) şüphe mi olur?

-

*Hoş yapış cān-ile iy **miskīn** gönül miskīnlük it*

Çün nigāruñ zülf-i miskīni olupdur meskenüñ (DÖR g.39/3)

Ey miskin gönül, can ile miskinliğe yapışıp miskinlik et. Çünkü sevgilinin misk kokulu zülfü meskenin olmuştur.

Olalı bī-kibr ü bī-kīn Rūşenī

Gitdi 'ucbı tapdı teskīn Rūşenī

Bī-riyā bī-süm'a oldı oluben

*Müflis ü dervīş ü **miskīn** Rūşenī (DÖR 72. kıt'a)*

Rūşenî kibirsiz ve kinsiz olduğundan beri kendini beğenmekten vazgeçti, sükûnet buldu. O, riyayı bir kenara koyduğunan beri müflis, derviş ve miskindir.

Var mı yoĥluĥdan cihānda ĥūb-ter

Yoĥ güneh kişiyे benlükden beter

*Müflis ü dervīş ü **miskīn** olana*

Bende benlük yoĥ dimek benlük yeter (DÖR 70.kıt'a)

Cihanda yokluktan daha güzeli var mı? Kişiyeye benlikten (adha) beter günah yoktur. Müflis, derviş ve miskin olana benlik olarak “Bende benlik yok” demek yeterlidir.

-

Maḳāmı yok anuñ ‘ālemde ma‘lūm

*Ten ü tenhā yürir **miskīn** ü mazlūm (GRT 2726)*

Malum (olduğu üzere) onun âlemde makamı yoktur, miskin ve mazlum (bir şekilde) tenhada yürür.

***miskīnlık**

Meskenet; kulun Allah karşısında acziyetini bilmesi.

Şuçunu bildüm ağlaram āh-ıla cānum tağlaram

***Miskīnlige** bil bağlaram estagfiru’llahe’l-azīm (KÜD 11/7)*

Suçumu anladım, ağlarım. Ah u figan ederek canımı dağlarım. Azim olan Allah’a istiğfar ederek miskinliğe bel bağlarım.

-

Oḳı Ḥassān kimi bu medḫi revān idüp senā

*Dürlü **miskīnlükler** it hizmet idüp mişl-i Enes (DÖR k.2/4)*

Hasan gibi övgülerde bulunarak bu medhi oku, Enes gibi hizmet ederek türlü miskinliklerde bulun.

Yitdügüñe lutf-ile **miskīnlük** it

Meskenetüñ esbine olup süvār (DÖR 1. terci'-bend/3.bend)

Meskenetin atına binip (gücün) yettiğince (Allah'ın) lütfu ile miskinlik et.

Cāh ü kadrüñ çün ki arturdu Hudā

Cān u dilden rüz u şeb idüp du'ā

İt ziyāde itme kem **miskīnlügüñ**

Her kimi görseñ digil hoş merhabā (DÖR 67.kıt'a)

Hüda makamını ve kadrini artırdığı için can u dilden gece gündüz dua edip ziyadesiyle miskinlik et, kimi görsen selam ver.

-

Çü 'ilmüñ dilegin **miskīnlige** şor

Velī **miskīnlük** imāndan dilegör (BH 40-A/4)

İlmin ne istediğini miskinliğe sor ama miskinliği (de) imanından iste.

muhabbet - mahabbet

1. Sevgi, alaka.

Bu dünyānuñ **maḥabbeti** şol ağılu bal gibidür

Ağusun bilen ol bala barmağın baturur degül (ERD 67/2)

Bu dünyanın sevgisi Şu zehirli bal gibidir, zehrini bilen o bala parmağını batırır mı?

*Muhib maĥbūb **muĥabbet** bil ĥaĥīĥatde bular birdür*

Anuñçün anı sevenler ĥodılar külli sevdāyı (ERD 130/3)

Muhip, mahbup, muhabbet... Bunların hakikatte bir olduğunu bil. O sebeple O'nu sevenler bütün sevdaları bıraktılar.

2.Allah ile kul arasınaki ünsiyet; Allah sevgisi.

*Eger gönlüñde var ise **maĥabbet***

Saña yüz gösterür ma'nī Şüreti (GRT 417)

Eğer gönlünde Allah sevgisi varsa mana sureti (manevi âlem) sana yüzünü gösterir.

Bile ol ĥul daĥı kim Ĥaĥ Te'ālā

***Maĥabbet**den aña eyler tecellā (GRT 2054)*

O kul Hak Teala'nın ona muhabbetten tecelli ettiğini bilmelidir.

***Maĥabbet** olara arada muĥaĥkaĥ*

Ĥaĥuñ ola vü ol anuñ ola Ĥaĥ (GRT 2055)

Onların arasında muhakkak muhabbet vardır. O Allah'ındır, Allah onundur.

***muhabbet-i Dost**

Allah sevgisi.

Eşrefoğlu Rūmī saña 'ināyet irişdi doştdan

Yidi iklimine taldı temāmet muhabbet-i doştdan (ERD 3/5)

Eşrefoğlu Rumi sana Dost'tan yardım erişti, yedi iklimine tamamiyle Dost'un muhabbeti doldu.

muhib

İlahi muhabbete tutulmuş kimse; âşık.⁵⁷⁴

Üçüncüsü muhibbündür bu evsāf

Bular ne iş kılurlar şāf u berşāf (BH 43-B/11)

Üçüncü olarak bu vasıflar muhibbe aittir, bunlar bu saf üzere iş yaparlar.

Muhibbüñ ma'nisi sevmek dimekdür

Çü bundan artuğı fāsīd emekdür (BH 43-B/13)

⁵⁷⁴ Bahrū'l-Hakâyk'ta "Der Beyân-ı Vasf-ı Muhib" başlığı altında şair tarafından muhibbin vasıfları anlatılmıştır.

Muhibbin manası sevmektir, bundan (bu sevgiden) başkası boşa emektir.

Muhibbün Hak ile sohbetdür işi

Kâr itmez aña halkuñ serzenişi (BH 44-A/12)

Muhibbin işi Hak ile sohbetir, halkın serzenişiona kâr etmez.

mücâhede

Sâlikin nefsiyle cihat içinde olması.

*Cehd eliyle cân gözine çek **mücâhede** milin*

Nefs-ile hiç dostluk itme kıl 'adâvet tâ ebed (ERD 4/11)

Nefsinle mücadele ederek can gözüne melamet sürmesini çek. Nefsin ile hiç dostluk kurma, (onunla) ebediyete kadar düşman ol.

-

Mücâhede içinde göynimekdür

Bu dünyâ işlerinden söynimekdür (BH 16-B/12)

Mücâhede içinde dertlenmektir, bu dünya işlerinden uzak olmaktır.

mürîd

Tarikata giren ve bir mürşide bağlanan kişi.

Her ne ki var **mürîd** ü pîr cümlesi bu 'ışka esîr

Genc ü hazîne mülk ü māl bender ü hân ne nesnedür (KAD g.12/9)

Mürîd ve pîrlerin cümlesi bu aşka esirdir. Hazine, mal mülk, ticaret yerleri, hanlar (bu aşkın yanında) nedir?

-

Evliyâ yolına şıdk-ıla gelen gerçek **mürîd**

Mālî mülki cān u başı nāmūsı 'ārı n'ider (ERD 7/10)

Evliya yoluna şıdk ile gelen gerçek mürîd malı mülkü, namusu, arı ne yapsın?

Mürîdlerüñ haçalardan saklarsuñ

Münkirleri sır okıyla oqlarsuñ (ERD 30/3)

Mürîdlerini hatalarından döndürürsün, münkirleri sır okuyla vurursun.

Gāh irādet gāhi **mürîd** gāh mir'āt

Gāhi Fir'avn gāhi Hāmān olmuşam (ERD 70/18)

Kâh irade, kâh mürîd, kâh ayna (Hakikatlerin aynası), kâh Firavun, kâh Hāmān olmuşam.

-

Şamu sulţān u her nāyib **mürîd** ü 'āşık u tā'ib

Ki kıldı hāzır u gāyib namāzun şehr u kūyında (KÜD 25/15)

Bütün sultanlar, (onların) vekilleri, müritler, âşıklar ve tövbe-kârlar namazın diyarında hazır ve (orada) kendilerini kaybetmişlerdir.

Müridler āh idüp ağlar muhibler yüreğin tağlar

Anuñ derdi kamu şağlar kıluben hasta ter kıldı (KÜD 27/12)

Müritler inildeyip ağlar, tarikat ehli yüreğini dağlar. Onun (Allah'ın) derdi bütün sağları yaralı kıldı. (Herkesi ilahi aşka düşürdü.)

-

Şahın kadḥ itmegil pīrūñ elüñden gelse medḥ eyle

*Ki pīrūñ her ki kadḥ eyler **mürīd** iken merīd olur (DÖR g.8/2)*

Sakın arkasından kötü söz etme, elinden geldiğince pirini öv. Çünkü pirini çekiştiren (kişi) mürit iken baş kaldıran, serkeş kimse olur.

-

***Mürīd** ü şeyḥ olmağdan geçüpdir*

Bu duzağları uzundur uçupdur (GRT 2367)

(O) mürit ve şeyh olmaktan geçmiştir, bu uzun tuzakları uçarak geçmiştir.

***Mürīd** anuñ-çün olur şeyḥe teslim*

Kim aña ide dīn 'ilmini ta'līm (GRT 2746)

Mürit, kendisine din ilmini öğreten kişiye teslim olur.

-

Ṭariḳuñ hem üçünci kavli iy yār

Mürīd olmaḳ getürmek yola iḳrār (BH 16-B/9)

(Bu) tariḳin üçüncü gerekliliḡi, mürit olup bu yola ikrar getirmektir ey yar.

Mürīd olmaḳda üç dürlü olur iṣ

Diyeyüm bir bir uṣda ḳılma teşviṣ (BH 16-B/13)

Mürit olmanın gerekliliḡi üç türlüdür, bunları sana diyeyim de karıştırma.

Kiṣi ilk kendüyi gerek arıda

Naṣīhat andan ide bir mürīde (BH 22-B/7)

Kiṣinin bir müride nasihat edebilmesi için önce kendini arındırması gerekir.

-

Biñ mürīdi var idi ṣāhib-kemāl

Her biri ‘ilmiyle ehl-i vecd ü ḥāl (GSR 690)

Her biri ilmiyle vecd içinde hemhal olmuş, kemal sahibi bin müridi vardı.

mürşid

Hak yola davet eden, irşat vazifesini yapan, tekkelerin başında bulunup tarikata yeni giren salike adap ile erkân öğreten kişi.

*Kend'özünü **mürşide** vir tã bilesüñ Hâk nedür*

Nice bir susuz gezersüñ gel berü hayvânı gör (KAD g.20/8)

Hakk'ı bilmek için kendini mürşide ver. Nasıl susuz gezersin, gel beri ab-ı hayvanı gör.

***Mürşide** özün virmeyüben hõd-rû olanlar*

Öz 'aklı-y-ıla gâh şâd gâhi melâldür (KAD g.25/3)

Özünü mürşide vermeyip kendi kendine olanlar kendi akıllarıyla kâh mutlu kâh üzgün olurlar.

Hakîkat özün bilmegi taleb iden kişi

*Çoya başını **mürşid** önünde kıla güç iş (KAD g.86/5)*

Gerçekten kendini bilmek isteyen kişi başını mürşidin önüne koyup güç işler yapmalıdır.

-

*Kim ki bu derde düşmedi bir **mürşide** irişmedi*

Çıgdür ol dahı bişmedi pes süstligi andanımış (ERD 46/9)

Bu derde düşmeyen, bir mürşide erişmeyen kişi çıgdür, pişmemiştir. Zayıflığı da bu sebeptendir.

Evvel **mürşid** elin tuta almaya d ny  arete

Hi dimeye  l m nite bild gin unutma gerek (ERD 56/2)

Öncelikle mürşit elini tutmalı, dünya ahiret kaygısı g tmemeli. Halim nasıldır, nicedir dememeli, bildiğini unutmalı.

Gel imdi aa t lib-iseñ arındaş

Var evvel iste bul bir yaşı yoldaş

Anı **mürşid** id n berk tut elini

Seni menzile ilte urtara baş (ERD 41.rubai)

Ey kardeş eğer Hakk'a talip isen gel Şimdi önce iyi bir yoldaş iste, bul. Onu (kendine) mürşit edin, elini sıkıca tut. (O) başını kurtarıp seni maksadına eriştirir.

-

Cih nda gerçi i y r n delimd r **mürşid**   p r n

Vel  oca 'Ali Sulţ n ma line ma l olmaz (K D 3/24)

Gerçi dünyada pirlere ve mürşitlere oktur ama Hoca Ali Sultan'ın sözü üzerine söz olmaaz ey yarenler.

Ne deñlü **mürşid**   ' lim ki geldi v  geliser

Didi v  dir d keli L  il he ille'llah (K D 4/132)

Gelmiş geçmiş ne kadar mürşit ve alim varsa (hepsi) Lailaheillallah demiştir ve der.

-

Ṭālibā irşādumu şaňma 'ale'l-'amyā menüm

'Ārifem dānende em mürşidlerüñ āgāhıyam (DÖR g.50/5)

Ey talip! Benim irşadımın körü körüne olduğunu düşünme. (Ben) ârifim, bilgiliyim, mürşitlerin en basiretlisiyim.

-

Kaçan ol dîn içinde mürşid olur

Aña uyan kişiler mülhid olur (GRT 2745)

(O) nasıl dîn içinde mürşit olsun? Ona uyanlar (ancak) dinsiz olur.

***mürşid-i kâmil**

1.Kemal sahibi olup tasavvufta en üst mertebeye erişmiş tarikat ulusu; şeyh.

Meger ol mürşid-i kâmil kıla bizi aña vâşıl

Bize bizligümüz hâyil aña aňsuz ricāl irmez (KÜD 3/26)

O mürşid-i kâmil bizi ona ulaştırın. Bizim benliğimizi (bize) engeldir, ona mürşid-i kâmil olmadan erişilmez.

Şanı ol mürşid-i kâmil ki dünyā sarāyında

Gözetdi āhiret yolın şamu tedbîr ü rāyinde (KÜD 25/1)

Dünya sarayında tedbirli bir şekilde ahiret yolunu gözleyen mürşid-i kâmil nerede?

Çanı ol 'âlim ü 'âmil ü mürşid-i kâmil

Cihân milkinde ol 'âkil ne hoş fetih ü zafer kıldı (KÜD 27/5)

Dünyada çok güzel fetihlerde bulunup zaferler elde eden o akıllı, alim, amel sahibi, mürşid-i kâmil nerede?

2.Hz. Peygamber.

Bî-küllî anuñ söyledügi aḥbâr-ı tevḥîd

Muṣṭafâ ḥâlidür

Çünkü ḥaḳîkat mürşid-i kâmil hemân oldur

Bes gayrıya sebât ne (KAD müstezad 1/8)

Onun tevhidle ilgili söylediği her şey Mustafa'nın halidir. Çünkü hakiki mürşid-i kâmil odur, o halde ondan gayrısına (olan bu) sebat nedir?

müşâhede

Sufinin hallerinden biridir. Allah'ın tasavvuf erbabı kimselerin gönlünde olması ve onların da bu durumu görebilmesidir. "Hakka'l-yakîn halî"⁵⁷⁵dir.

⁵⁷⁵ Süleyman Uludağ, a.g.e., s.265.

Bularuñ ā'ātı sır müşāhade

Bular Tañrı hāşıdur bi'ş-şehāde (BH 6-B/10)

Şahit olunduğı üzere Tanrı'nın has kulu olan bunların taati (diğer insanlara) sır (olan) müşahededir.

N

nakīb

Şeyh yardımcısı olan kişi.

Nakībleri sancağını götürür

Niçe münkirleri yola getirür (ERD 30/4)

Nakipleri sancağını götürür, nice inkârcıları yola getirir.

nakkâş

Gönüllere ilahi nakşı işleyen Allah.

Bu nakş u şüret âşinā āyineye beñzer

*Bu nakş içinde bakasuñ görünüpdür **nakkâş** (KAD g.91/4)*

Bu nakış ve sureti tanıdık (bir) aynaya benzer, nakkaş bu nakş içinde görünmektedir.

*Nakş **nakkâş** āl ü hayāl eyyām u devrān māh u sāl*

‘İlm ü hikāyet kıl ü qāl bī-küllī nişān bundadır (KAD 73/5)

Nakş, nakkaş, hile, hayal, günler, devirler, ay, yıl, ilim, hikayet, dedikodu bütün nişanlar, alemler, işaretler bundadır.

-

*Nakşa aldanma ki **nakkâş**dan cüdā düşmeyesüñ*

Doşt yüzinden göziñ ayırma cānuni başuna (ERD 20/15)

Nakkaştan ayrı düşmemek için nakşa (dünyanın hilelerine) aldanma.
Canının, başının derdine düşüp dost yüzünden gözünü ayırma.

-

*Nakş u şun'a māyil olma Şāni' ü **naḳḳāşı** sev*

Kim beḳā oldur bu fānī ol ḥaḳīḳat bu mecāz (KÜD 31/20)

Nakşa ve yaratılmışlara meyletme, sani ve nakkaş olan Allah'ı sev.
Çünkü baki ve hakikat olan O'dur, diğerleri mecazdır.

Ḳaradan aḡ u şaru gök yeşil ü kıızıl al

*Boyadı Şāni' u **naḳḳaş** yazdı dürlü nuḳūş (KÜD 32/5)*

Yaratıcı (dünyada) karadan, aktan, sarıdan, gök yeşilinden, kıızıdan,
aldan boyadı ve türlü resimler nakşetti.

***Naḳḳāşa** tapan nakşa şapup reнге ḳapılmaz*

Ma'şūḳı seven ḡayrını ḳor kim bu sivādur (KÜD 139/3)

Nakkaş'a (Allah'a) tapan nakşa sapıp reнге ḳapılmaz. Sevgiliyi
(Allah'ı) seven ondan gayrısını masiva olduğu için bir kenara bırakır.

-

Ḥoş vech-ile ḡoresüñ bilesüñ

*Her nakşı niçün düzetdi **naḳḳāş** (DÖR k.5/16)*

Nakkaşın (Allah'ın) her nakşı neden yarattığını hoş (bir) sebep ile göresin, bilesin.

nakş

1.Dünya; dünyanın aldatıcılıkları.

Cihāna geldüñ özüñü bilmedüñ gitdüñ

*Çıkardı seni yolñdan bu **nakş** u 'aql-ı ma'āş (KAD g.91/5)*

Cihana geldin, kendini bilmeden gittin. Bu nakş ve dünyalık peşinde olma kaygısı seni yoldan çıkardı.

-

*Yık şüreti yıkılmadan boz **nakş**unu bozulmadan*

Şu gibi alçağa yüri 'ummānı iste bul bugün (ERD 89/4)

Sureti yıkılmadan yık, nakşını bozulmadan boz. Su gibi alçakta olup da ummanı iste bul bugün.

-

*Bu **nakş**ı sevme o nakkâşı bulmağ ister-iseñ*

Gözetme ağ u kara gök şaru yeşil kızıl al (KÜD 87/30)

O nakkaşı bulmak istersen bu nakşı ak, kara, mavi, yeşil, kızıl, al gözetmeden sevme.

Nakş u renge alma ol nakkaşı sev

Gözleme a u ara aru ızıl (KÜD 88/15)

Ak, kara, sarı, kızıl demeden (hiçbir) renk nakşa aldanma. Nakkaşı sev.

Eger sen 'aşı-ısañ nakşa bakma

Murāduñ anda nakkaş olmayınca (KÜD 115/4)

Eğer sen âşiksən muradın nakkaş olmadığı müddetçe nakşa bakma.

-

Cihān nakşına aldanduñ ola mı

Yine depdũñ amu nāmũs u nāmı (GRT 1668)

Yine cihan nakşına aldanıp namus ve namı teptin. Bu, olacak şey mi?

3.Yaratılmış olanlar; mahlukat.

Nakş u nakkaş āl ü ayāl eyyām u devrān māh u sāl

'İlm ü ikāyet il ü āl bī-küllī nişān bundadır (KAD g.73/5)

Nakş, nakkaş, hile, hayal, günler, devirler, ay, yıl, ilim, hikayet, dedikodu bütün nişanlar, alemler, işaretler bundadır.

-

Nakş u şun‘a māyil olma Şāni‘ ü nakķāşı sev

Kim beķā oldur bu fānī ol haķīkat bu mecāz (KÜD 31/20)

Nakşa ve yaratılmışlara meyletme, sani ve nakkaş olan Allah‘ı sev.
Çünkü baki ve hakikat olan O‘dur, diğeri mecazdır.

nazar

1.Bakış.

Her bir nazaruñ ‘İsā‘ya cāndur

Her bir nefesüñdür āb-ı hayvān (KAD terci‘-bend 1/45)

Her bir nazarın İsa‘ya candır, ölümsüzlük suyu (senin) her bir nefesindir.

Haķķ‘ı haķīkat bildüñ ise Kaygusuz Abdāl

Kem nazar ile bakma saķın ‘ayn-ı kemāldür (KAD g.25/9)

(Ey) Kaygusuz Abdal! (Eğer) Hakk‘ı bildiysen (hiçbir nesneye) kötü gözle bakma (çünkü Allah‘ın yarattığı her şey) mükemmellik derecesindedir.

Niçün iy göñül iki cihānda nazaruñ yok

Eğlenmeyesüñ sen iy göñül anda vü bunda (KAD g.202/4)

Niçin ey gönül iki cihanda nazarın yok, eğlenme ey gönül onda ve bunda.

-
*Başîret gözini açsun hakikat **nazar**la baksun*

Görsün ol ki niçe tölmiş cihāna delālet-i došt (ERD 3/4)

Basiret gözünü açsın, hakikat nazarla baksın. Cihana dostun delillerinin, izlerinin olduğunu görsün.

Yazılarda Mecnūnı hayrān kōdī

*Leylāya çün bir **nazar** bakdı bu 'ışk (ERD 50/4)*

Bu aşk, (yazılan) yazılarda Leyla'ya bir nazar ettiği için Mecnun'u ona hayran olarak gösterdi.

Beşerî-şifātı yak 'ışk odına zerre kōma

*Girü kendü göziyle eyle yüzine **nazarı** (ERD 123/6)*

Beşerî sıfatı yak, (ondan) aşk ateşine zerre (miktar) koyma. (Aşkın) yüzüne (onun) kendi nazarıyla bak.

-
***Nazaru**ñdan oluben deng ü delü sevdāyī*

Nefesüñden olalar mest ü harāb u medhüş (DÖR k.4/11)

Bakışından şaşkın, deli ve sevdalı; nefesinden sarhoş, harap ve sersem olurlar.

Yüzine **nazardan** irişen gerd ü ğubārı

Pāk itmekiçün sünbüli cārüb olıcahdur (DÖR g.9/3)

Yüzüne bakıştan dolayı gelen toz toprağı temizlemek için sümbül süpürge olacaktır.

Ol **nazardan** kim irişür hüsnüñe gerd ü ğubār

Pāk itmege anı zülfüñ ‘aceb cārübdur (DÖR g.11/4)

Zülfün o nazardan güzelliğine gelen toz toprağı temizlemeye süpürge dir.

-

Aña hağ görünür evvel **nazarda**

Şecerde ger hacerde ger beşerde (GRT 226)

Ağaçta, taşta (yahut) insanda olsun, ona (her şey) ilk bakışta gerçek görünür.

2.Allah’ın kalplere işleyen ilahi nazarı.

*Senüñ **nazaruñ** erişdi Hızır’a āb-ı hayāt*

Ahmed senüñ ile buldı ‘ākıbet-i Maħmūd (KAD g.11/12)

Hızır’a ab-ı hayat (olarak) senin nazarın erişti, Ahmet’in akıbetinde seninle övülmeye değer oldu.

‘Işık ile bakan gözde gönül perde hicāb yok

*Sırr-ı dü cihān bir **nazar** içinde ‘ayāndur (KAD G.50/2)*

Aşk ile bakan gözde gönül, perde, utanma duygusu yoktur. İki cihanın sırrı bir bakışta aşikârdır.

3.Mürşidin müridinin kalbine ilahi manada nazar etmesi, bakması; kalpte ilahi sırları zuhur ettirmesi.

Kim ola Kemāl Ümmī ki bu resme söz eyde

*Meger ki şınuğ göñline erden **nazar** oldu (KÜD 33/39)*

Kemal Ümmi kim oluyor da bu usule, bu biçime söz etsin. Onun kırık gönlüne erden nazar gelmiştir.

-

***Nazar** almış diyeler pîrlerden*

Ġanīdür hācelerden mîrlerden (GRT 2672)

Hocalardan, emirlerden zengin pîrlerden nazar almış desinler.

nefs

Nefis insanın özü, istek ve arzularının merkezi; heva ve hevesler; hokka-bâz; bastırılması, alt edilmesi gereken duygular; şeytanın istekleriyle istekleriyle örtüşen istes ve arzular.

Nefsin mertebeleri sırasıyla şunlardır: “Nefs-i emmâre, nefis-i levvâme, nefis-i mülhime, nefis-i mutmainne, nefis-i râziyye, nefis-i marziyye ve nefis- i kâmile.”⁵⁷⁶

⁵⁷⁶ Süleyman Uludağ “Nefis”, **TDVİA**, Ankara, 2006, C.32, s.582.

Nefs-i emmâre tarikata yeni giren bir sâlikin sahip olduğu nefis mertebesi, **nefs-i kâmile** ise insân-ı kâmil seviyesine ulaşmış kimselerin, mürşitlerin nefis mertebesidir.

Zinhâr iy gönül ‘ışk ile ol uyma bu nefse

‘İşk eli ile nefis-i zâlimün kulağın bur (KAD g.29/5)

Ey gönül aşk ile ol asla bu nefse uyma. Aşk ile zalim nefsin kulağını bur.

Meydâna gelem er gibi ‘ârif olam muhtâr gibi

Şahbâz olam Haydâr gibi nefsümi berdâr eyleyem (KAD g.126/3)

Er gibi meydana geleyim, arif gibi seçilmiş bir kimse olayım. Haydar gibi şahbaz olup nefsimi dar ağacına asayım.

Meger bu ‘ışk-ıla ‘akıl bir oldı

Kılar nefsi ile ceng ü cidali (KAD g. 257/13)

Meğer bu aşk ile akıl bir olmuş nefis ile cenk ederler.

-

‘İşk-ıla ‘ışka uyanlar göre ma‘şûk yüzini

Nefs ile nefse uyan oldı melâmet tâ ebed (ERD 4/2)

Aşk ile aşk ehli olanlar sevgilinin yüzünü görsün. Nefsiyle nefse uyanlar ebediyen kınandı.

*Dost öñinde **nefs** ile düni gün cenk iderem*

***Nefsüm** ile dost olup dosta 'adāvet itmezem (ERD 72/8)*

Dost'un (Allah'ın) şahitliğinde gece gündüz nefis ile cenk ederim.
Nefsim ile dost olup Dost'a düşmanlık etmem.

*Doş için **nefse** murād virmeyene*

Doş sekiz uçmağını erzān ider (ERD 11/3)

Kendisi için nefsinin isteğini yerine getirmeyene Dost sekiz cennetini
(birden) ihsan eder.

-

Uyuruz ğaflet uyhusundan uyar

*Ki **nefsümüz** yolu ğor ğavle uyar (KÜD 1/42)*

Biz uyuruz, (sen bizi) ğaflet uykusundan uyandır. Çünkü nefsimiz
(bizi) yolda koyar, helak eder.

*Sen añdur **nefsümüz**e mevt yasın*

Bi-ħağğ-ı Tevbe vü Tāhā vü Yāsīn (KÜD 1/118)

Tevbe, Taha ve Yasin (surelerinin) hatrına sen nefsimize ölüm yasını
hatırlat.

'Aql sini Hakk'a iltür nefis bağlar bātıla

Zirek-iseñ bu oyunda 'aqla aldan nefsi ut (KÜD 41/14)

Akıl seni Hakk'a eriştirir, nefis (ise) batıla bağlar. Zeki isen bu oyunda akla uyup nefsi yen.

-

Göziñi kızardup gögerüp düşme harāma

Nefsine uyanuñ karadur yüzi ağ olmaz (DÖR g.27/5)

Gözünü karartıp göğertip harama uyma. Nefsine uyanın yüzü karadır, ak olmaz.

Nefsdür bir hoqka-bāz anuñ beden sandūqıdur

Gösterür bāzıçeler her demde ol sandūqdan (DÖR g.55/6)

Nefis bir hokkabaz, beden de onun sandığıdır. Her demde o sandıktan nice oyuncaklar çıkarır.

Bulmazsuñ zulmetinden Rüşeni nefsiñ halāş

Her nefesde āhuñı aşurmasañ 'ayyūqdan (DÖR g.55/7)

Her nefeste ahını göğün en yüksek mertebesinden yukarı aşmazsan nefsin karanlığından kurtulamazsın Rüşeni.

-

Hüda'nuñ kulluğına kâşır oldum

*Bu **nefsüm** maqşüduna vâşıl oldum (SVN 496)*

Hüda'nın kulluta kusur edip bu nefsimin istediklerine vasıl oldum.

***Nefsümüz** elinde olmuşuz esir*

Bu esirlükden bizi kırtarıvir (SVN 734)

Nefsimizin elinde esir olduk, bu esaretten bizi kırtar.

Tañrı kulluğına meşğül oluñuz

***Nefse** kul olmañ Hakk'a kul oluñuz (SVN 712)*

Tanrı'ya kul olmakla meşgul olun. Nefse kul olmain, Hakk'a kul olun.

-

*Hevā atına **nefs** oldı süvāre*

Çaçan ola bu bî-çāreye çāre (GRT 2226)

Nefis heves atına süvari oldu. Bu biçarenin çaresi ne ola?

Ne tã'at kim 'ibādet kim iderler

*Hevāya **nefs**e yidilüp giderler (GRT 2310)*

Yaptıkları taat ve ibadetleri hevaya nefse kaptırıp giderler.

Diridür nefsi cānları ölüpdür

Bulara iki sarhoşlık olupdur (GRT 2602)

Nefisleri diridir, ruhları ölmüştür. Bunlara iki arhoşluk gelmiştir.

-

Delilüm uşda Qur'an'dur okıgıl

Bunuñla nefsunüñ boynın tokıgıl (BH 31-B/1)

Delilim Kur'an'dır, (onu) oku. Bununla nefsinin boynunu vur.

Kişi kim nefsini bildi hemindür

Şamu zahmetden ol kişi emindür (BH 19-B/9)

Nefsini bilen kişi bütün zorluklardan emindir.

Bu degül nefsini bilmek yalanum

Diye kim ben fulān oğlı fulānum (BH 46-A/13)

Nefsini bilmek yalan söyleyerek "Ben filan oğlu filanım" demek değildir.

-

Nefs anuñ kul-durur gerçek-ise

Şadrini ne bile eşek-ise (ŞEN 477)

Gerçekse nefis onun kuludur, eşekse (eğer onun) kadrini ne bilsin?

-
Çarha seyr ü kuṭba andandur sebāt

'Aḳl u **nefs** ü rūḫa ol virür ḫayāt (GSR 6)

Feleḡe seyr, kutba sebat ondan gelir. Akıl, nefis ve ruha o hayat verir.

Nefs gösterdi ḫayāl ü mekr ü rīv

Yoldan iletdi seni vesvās-ı dīv (GSR 670)

Hayali, hileyi (sana) nefis gösterdi. Şeytanın vesvevesi seni yoldan çıkardı.

***nefs basmak**

Nefsini alt etmek; ona galip gelmek.

Pehlüvān oldur bu meydān içre kim

Nefsini başup ḳul ide aḳlına (KÜD 38/12)

Pehlivan, nefisini yenip onu aklına kul edendir.

***nefs-i emmāre**

Nefsin en alt mertebesi.

Nefs-i emmāre diler emrinde dā'im olasuñ

Hıç itā'at itmeyesüñ ol yüce Sulṭāna da (ERD 115/8)

Nefs-i emmare daima (onun) emrinde olmanı, o yüce sultana hiç ibadet etmemeni ister.

-

Ne 'ilmüm var ne ħod zühdüm ne ħilmüm var ne ħod cehdüm

*Ki her dem şıdurur 'ahdüm baña bu **nefs-i emmārem** (KÜD 12/9)*

Ne ilmim ne zühdüm ne hilmim ne cehdim var. Nefs-i emmarem (bana) her dem sözümü bozdurur.

***nefs-i marziyye**

Kemal seviyesine ulaşmış nefis.

***Nefs-i marziyye**'i koyup dün ü gün nefse uyup*

Ne revā kim olasuñ t̄ābi-i emmāre gönül (KÜD 89/49)

Nefs-i marziyyeyi bırakıp gece gündüz nefse uyup nefis-i emareye tabi olmak reva mıdır (ey) gönül?

nūr

1. Işık, nur.

Bāde-i cām-ı ezelden mest olupdur şöyle kim

*'Amma tendür **nūr**ı mest ü nārı mest (KAD g.8/8)*

Ezel kadehinin içkisi olan ilahi aşktan öyle bir mest olmuştur. (Onun) ışığı, ateşi, teni hep sarhoştur (artık o, tüm varlığıyla ilahi aşkın sarhoşu olmuştur).

*Ay u güneş cümle yıldız Muştafâdan aldı **nūr***

İki cihan rüşen oldı şu'le-i imānı gör (KAD g.13/11)

Ay, güneş ve bütün yıldızlar Mustafa'dan ışık aldı, iki cihan (da böylelikle) aydınlandı. (Bu) iman kıvılcımını gör.

Bu ne hüsn-i cemāl-i ber-kemāldür

*Ay u güneş **nūru**ndan ma'mūr oldı (KAD g.243/2)*

Bu ne mükemmel bir yüz güzelliğidir. Ay ve güneş ışığıyla güzelleşmiş.

-

*'İşkdur gönülde **nūr** olan 'ışkdur Mūsāya Tūr olan*

'İşkdur ki İsa deminde ölüleri diri kıladur (ERD 17/7)

Gönülde ışık olan, Musa'ya Tur Dağı olan, İsa'nın nefesinde ölüleri diriltten aşktır.

Giderler ğazāya çalarlar satır

Dā'imā yaparlar hoş gönül hatır

*Bağdadda türbesi **nūr** olmuş yatır*

'Abdülkâdir sulţân dirler şeyhüme (ERD 113/3)

(Nefisle) gaza edip ona galebe çalarlar, (bu şekilde) hoş gönül hatır yaparlar. Abdülkadir Sultan dedikleri şeyhim Bağdat'taki türbesinde nur olmuş yatar.

*Levnümüz bî-levn ü renkdür niteliksüz **nūr**umuz*

Rūḥumuz dā'imā esrük yok-durur hüşyārumuz (ERD 37/12)

Rengimiz renksizliktir, ışığımız niteliksizdir. Ruhumuz daima sarhoştur, ayık olduğumuz yoktur.

-

Ḥālîş ol kim ḥāşıl ola ittişāl

***Nūr** u zūlmet ictimā'idur muḥāl (GSR 550)*

(Allah ile) yakınlığın sana hasıl olmasını istersen saf, temiz ol. Işık ve karanlığın birlikte olması imkansızdır.

-

*Emr ider gün **nūr**ı birle giderür dūn zūlmetin*

Viri bir yaz leşkeri-le kış çerisin tağıdur (KÜD 29/5)

Emreder, güneş ışığı ile karanlığı giderir. Yaz ordusuyla kış askerisi dağıtır.

Ṭutma küdüret ol şafā kıılır iseñ 'ahde vefā

*Her rencüñe ola şifā ḳalbūñ ü ḳabriñ ṭola **nūr** (KÜD 60/17)*

(Eğer) ahde vefa kılırsan gamlanma, safa bul. Her sıkıntın şifa bulsun, kalbin ve kabrin nur dolsun.

*Serāba şusama yıl kıovma nārı **nūr** şanma*

Türāb olur şoñı yād eyle yanlış itme hayāl (KÜD 87/2)

Seraba susayıp da rüzgârı kovma, ateşı ışık sanma. Yanlış hayaller kurma, (hepsi) toz toprak olur.

-

*Māh mihr-i ruhuñdan umar **nūr***

Mihrüñi mühr ider cebinine hūr (DÖR g.20/1)

Ay, yanağının güneşinden ışık umar. Huriler (yanağındaki) güneşi alnına mühürler.

'Aks-i zülf ü ruhuñ-durur şeb ü rüz

*Rüşenñüñ gözine zulmet ü **nūr** (DÖR g.20/7)*

Zülüf ve yanağının aksi, gece ile gündüzdür. (Aynı zamanda) Rüşenî'nin gözüne karanlık ile ışıktır.

*Rüşeniyem meskenüm geh zulmet ü geh **nūr**dur*

'Aks-i müy u rüyüñ olalı şeb ü rüzum menüm (DÖR g.48/7)

Rüşenî'yim, saçının ve yüzünün aksi gecem ve gündüzüm olduğundan beri meskenim kâh karanlık kâh ışıktır.

-

*Her biri elinde bir **nūr**dan tabak*

Kim yaratmış şun'ı birle anı Hağ (SVN 269)

Her biri Hakk'ın yaratıcılık sıfatıyla yarattığı nurdan tabakla (durmaktaydı).

Bildi 'âlem halkı toğdı Muştafâ

*Cümle 'âlem toldı **nūr**-ile şafâ (SVN 284)*

(Tüm) cihan halkı Mustafa'nın doğduğunu anladı (çünkü) âlem nur ve safa ile doldu.

***Nūr** idi başdan ayağa gevdesi*

*Bu 'ayāndur **nūruñ** olmaz gölgesi (SVN 312)*

Gövdesi baştan ayağa nurdu. Nurun gölgesinin olmadığı âşikârdır. (Bu sebeple Hz. Peygamber'in de gölgesi yoktu.)

-

Rücū' eyleyicek aslına eşyâ

*Çamu bir **nūr** olur pinhân u piydâ (GRT 34)*

Her şey aslına dönecek. Hepsi gizli ya da âşikâr bir nur olacak.

Yig aña nūrdan zulmet hicābı

Şoñ uci olur anuñ fetḥ bābı (GRT 2265)

Karanlıktan hicap etmek onun için nurdan daha iyidir. Onun son noktası fetih kapısıdır.

Hak anı nūr ile pinhān idüpdür

Egerçi şūretā insān idüpdür (GRT 2729)

Allah onu sureten insan olarak yaratmasına rağmen onu nur(u) ile gizli kılmıştır.

-

Sükūnet kıl girü dergāha yüz ur

Ohı Qur'ānı gör kim toḫtolu nūr (BH 30-A/6)

Sükūnet edip geri dön (o) dergāha yüz sür, Kur'an'ı okuyup nurla dolu olduğunu gör.

İkinci 'arifüñdür vaşf-ı meşhūr

Kişi kim kendözin bildi olur nūr (BH 43-B/6)

İkincisi arifin meşhur vasfıdır: Kişi kendini bildiği takdirde nur olur.

-

Sāyesi her anda kim virürdi nūr

Andan olurdu kaçup iblis dūr (GSR 87)

Gölgesi her nerede ona nur şeytan oradan kaçıp uzaklaşrdı.

Fakr büt-den büt-peresti dūr ider

Mü'minüñ nārın ser-ā-ser nūr ider (GSR 686)

Fakr putperesti puttan uzak tutar, müminin ateşini nur yapar.

Ol daħı irdi revān kıldı nażar

Gördi şem 'i pūr-şafā vü nūr u fer (GSR 932)

O da gelip baktı. “Şem”in safa, nur ve fer dolu olduğunu gördü.

2.Hz. Peygamber.

Daħı ol nūr nice naql itdüğini

Kimlere gelip kime gitdüğini (SVN 123)

Dahi o nurun nasıl naklettiğini, kimlere gelip kimlere gittiğini (anlatayım.)

Şoñra ğarķ oldu vücūdum nūr ile

Bürüdi beni o nūruñ 'işmeti (SVN 228)

Sonra vücudum nura gark oldu, beni o nurun ismeti, temizliği bürüdü.

Yir ü gök ğulğule doldı ser-te-ser

*Geldi ol **nūr** gitdi 'ālem zulmeti (SVN 232)*

Yer ve gök baştan başa sesle doldu. O nur geldi, âlemin karanlığı gitti.

-

İrişdi devr-i eyyām oldı menşūr

*Ki peyda oldı bu 'ālemde ol **nūr** (BH 54 B/8)*

Günü geldi, âleme o nur peyda oldu.

P

pâdişâh

1.Sultan, hükümdar.

Dağı dünyâda çoğdur pāzişāhlar

Başına urmur altun külāhlar (BH 50-A/2)

Dünyada başına altın külahlar takan padişahlar çoktur.

-

İki murğ-ı hoş-nevā düzmiş şafır

Güş itdi pādişāh ile vezir (GSR 385)

Padişah ile vezir safirin iki hoş sesli kuşu bir araya getirdiğini işitti.

2.Allah.

Pāk eyleyicek gönlüñü efsāne hayālden

İlhām-ıla ol pādişāhuñ geldügin añla (KAD g.1/9)

Gönlünü ilham ile efsane ve hayalden temizleyecek olan padişahın (Allah'ın) geldiğini anla.

Bizüm cānumuz gönlümüz içinde

Pādişāh dā'imā mihmānımızdur (KAD g.18/5)

Bizim canımız ve gönlümüziçinde Padişah daima misafirimizdir.

Pādişāh çün bize mihmān gelüpdür

Bize hemtāyı hemdemi getirgil (KAD g.122/4)

Padişah bize misafir olmuştur, bize eşimizi dostumuzu getir.

-

Ol kadehden kim ezel vaktinde ervāh oldı mest

Muştafā ol Pādişāhuñ meclisinde sākīdür (KÜD 2/9)

Ezel gününde o kadehten (bütün) ruhlar sarhoş oldu. Mustafa (ezel gününde ruhlara o şarabı sunan) padişahın meclisinde sakidir.

Ölmez ü göçmez ü konmaz Pādişāh

Yimez ü içmez uyumaz pāk ilāh (KÜD 7/147)

(O) temiz ilah (olan) Padişah ölmez, göçmez, konmaz, yemez, içmez, uyumaz.

Ço kibr ü 'ucbuñı i bī-edeb ululanma

Ki ululuk hemīn ol bākī Pādişāha düşer (KÜD 59/3)

Kibir ve gururunu bırak, edepsizce büyüklenme. Ululuk o baki (olan) padişaha düşer.

-

Ola kim rahmet kıla ol Pādişāh

Ol Kerīm ü ol Raḥīm ü ol ilāh (SVN 6)

Olur ki (o) cömert, merhametli ilah (bize de) rahmet etsin.

Bî-ḥurūf u lafz u şavt ol Pādişāh

Muştafā'ya söyledi bî-iştibāh (SVN 403)

O Padişah, Mustafa'ya harfsiz, lafızsız, sözsüz (bir şekilde hiç şüphesiz) beyan etti.

Dā'imā kullar işi 'isyān olur

Pādişāhdan 'afv ile ihsān olur (SVN 747)

Kulların işi daima isyan olur, Padişah ise (onları) affeder (kendilerine) ihsanda bulunur.

-

Kemāle iricek ṭā'at gedādan

Aña cezbe irişür Pādişādan (GRT 408)

Padişah'tan kemale erecek (olan) kula cezbe ulaştırılır.

-

Zirā ben 'afv idici Pādişāham

Günāhlu 'āşiye püştü penāham (BH 15-B/7)

Zira ben affedici Padişah'ım, günahkâr asinin sığmağımı.

Dağı hem rahmeti var Pādişāhuñ

Ki ol dermānidur derdüñ ve āhuñ (BH 30-A/11)

(O) Padişah'ın rahmeti vardır, (O) dert ve ahın dermanıdır.

İy kör görmez misüñ ol ilāhı

Senüñ-çün ne yaratdı Pādişāhu (BH 37-A/4)

Ey kör, senin için neler neler yaratmış olan o ilahı, padişahı görmez misin?

-

Pādişāh oldur ki bāķi 'izzeti

Hem mu'izz ü hem müzil yoğ zilleti (GSR 14)

O; ebedi izzeti olan, dilediğini itibarlı kılıp dilediğini zelil eden, zilleti olmayan Padişah'tır.

***pādişāh-ı bî-niyâz**

Hiç kimseden yardım istemeye muhtaç olmayan Allah.

Bilürem Pādişāh-ı bî-niyāzsuñ

Saņa yalvaranı maħrüm komazsuñ (ERD münacat 4/5)

Hiç kimseye niyaz edecek durumda olmayan padişah olduğunu, sana yalvaranı (rahmetinden) mahrum bırakmayacağını bilirim.

***pâdişâh-ı bî-zevâl**

Zeval bulmayacak, varlığı devamlı olacak padişah; Allah.

Ol-durur hem Pâdişâh-ı bî-zevâl

Bî-şebîh ü bî-nazîr ü bî-mişâl (SVN 23)

Zeval bulmayacak olan ve benzersiz padişah O'dur.

***pâdişâh-ı yektâ**

Eşi benzeri olmayan padişah; Allah.

Vâhid ü Şamed ü Aḥad Pâdişâh-ı yektâ

Ḳadîr ü Ḳâim ü Raḥmân Kerîm ü Ferd ü Vedūd (KAD g.11/6)

Vahid, Samed, Ahad, Eşsiz padişah, Kadir, Kaim, Rahman, Kerim, Ferd ve Vedud (olan Allah) ...

***pâdişâhlar pâdişâhı**

Allah.

Pâdişâhlar pâdişâhı ḥazreti

Şora senden incidürseñ bir iti (ŞEN 69)

Padişahlar padişahı (olan) Allah bir köpeği (dahi) incitsen (onu) senden sorsun.

Pādişāhlar pādişāhi şol zamān

Seni oқыya yaluñuzca hemān (ŞEN 71)

Padişahlar padişahı şu zaman yalnız başına seni (yanına) çağırısın.

peymâne

Kadeh; ilahi aşk içeceği.

Çü nüş eyledüm ol peymāneyi pāk

Ten ü cān yakasını eyledüm çāk (GRT 2863)

O şarabı temizce içtiğim için (varlığımdan geçip) ten ve can yakasını yırttım.

pîr

1.İhtiyar kişi.

Pîrlikde görüñ ki ne civānum

Civānlık içinde olmuşam pîr (KAD terci‘-bend 2/54)

Görün ki ihtiyarlıkta genç, gençlikte ihtiyar oldum.

‘İşk işine şabır gerek görmeğe gözde nür gerek

‘İşk yoluna varır gerek pîr ü civān ne nesnedür (KAD g. 12/10)

Aşk işine sabır, (onu) görmeye gözde nur gerek. Aşk yoluna yaşlı genç (herkesin onun ne olduğunu merak ederek) varması gerekir.

Bu Kaygusuz Abdāl'a pīr diye ta'na kılan

Kend'özü pīr olduysa 'ışkı henüz civāndur (KAD g.14/11)

Bu Kaygusuz Abdal'ı yaşlı diye kınayan (kişi) kendisi yaşlı olsa da aşkı yeni yetmedir.

-

Bu şahrādur gelenler bunda yitdi

Ne pīr eglendi bunda ne civāne (ERD 98/18)

Bu sahradır, buna gelenler kendini yitirmiştir. Bunda ne pir ne de genç eğlenmiştir.

-

Pīr olam kılam dime şāyed saña

Nāgehān iriše hicrān tevbe kııl (KÜD 91/23)

(Allah'a) “Yaşlanayım da sana sonra ibadet edeyim” deme. (Ölümdem dolayı oluşacak olan) hicran ansızın gelir, tövbe et.

-

Meger bir pīre didiler kim evlen

Didi kim daħı bāliġ olmadum ben (GRT 1260)

Bir yaşlıya “Evlen” dediler, o da “Ben (henüz) baliğ olmadım” dedi.

-

Bālāya çarhı baht-durur da'vet eyleyen

Elbetde pîr olana ider 'izzeti cüvân (GSR 112)

Feleği yücelten, yüksekte tutan bahttır. Elbette genç (olan) yaşlıya hürmet eder.

Şahs pîre didi hey pîr-i le 'im

Ço hatâyı kim budur bābü'l-kerîm (GSR 623)

(O) şahıs “Hey alçak pîr, bu hatadan dön cömeetliğin ilk adımı budur” dedi.

Pîr nāgeh içerü kıldı nazar

Gördi mesciddür yanar şem'-i seher (GSR 625)

Yaşlı (kişi) ansızın içeri baktı, (içerisinde) seher ışığının olduğu yerin mescit olduğunu gördü.

2. Tarikat ehline yol gösterici kişi; mürşit.

Her ne ki var mürîd ü pîr cümlesi bu 'ışka esîr

Genc ü hazîne mülk ü māl bender ü hân ne nesnedür (KAD g.12/9)

Mürit ve pîrlerin cümlesi bu aşka esirdir. Hazine, mal mülk, ticaret yerleri, hanlar (bu aşkın yanında) nedir?

-

Bilüñ imdi iy ardařlar şadıqlar

Benüm pīrüm ‘Abdül-adır Geylānī

‘Ömri içre söylemedi yalanı

Benüm pīrüm ‘Abdül-adır Geylānī (ERD 142/1)

Şimdi ey kardeşler, sadıklar bili ki benim pirim Abdülkadir Geylani’dir. O, ömrü boyunca yalan söylememiştir.

-

İden hoşnüd pīrini gümānsuz Bāyezīd olur

Veli hoşnüd itmeyen yahin bil kim yezīd olur (DÖR g.8/1)

Pirini hoşnut eden Bayezid, etmeyen Yezit olur.

Sahın ad itmegil pīrūñ elūñden gelse med eyle

Ki pīrūñ her ki ad eyler mürīd iken merīd olur (DÖR g.8/2)

Sakın arkasından kötü söz etme, elinden geldiğince pirini öv. Çünkü pirini çekiştiren (kişi) mürit iken baş kaldıran, serkeş kimse olur.

Pīr elinden çün yidüñ nān u nemek

Ehl-i pīre pes yine hürmet gerek

Hāne-dān-ı şeyhe sahin bed dime

Uyuz olur öynine uran köpek (DÖR 48. tuyuğ)

Pir elinden ekmekle tuz yediğin için pire tabi olan kişilere de hürmet etmen gerekir. Şeyhin soyundan gelenlere sakın kötü (sözler) deme, yemeğine pisleyen köpek uyuz olur.

-

Anuñ bir pîre irişdi suvali

Cevābın eyledi takrîr-i hâli (GRT 178)

Onun sorusu bir pire erişti (o da) durumu anlatarak cevap verdi.

Nazar almış diyeler pîrlerden

Ġanîdür hâcelerden mîrlerden (GRT 2672)

Hocalardan, emirlerden zengin pîrlerden nazar almış desinler.

***pîr-i mugân**

Mürşid-i kâmil.

Etegün dutuban pîr-i muĵānuñ

Ķodı lezzetlerin cān u cihānuñ (GRT 2302)

(Bir) mürşid-i kâmilin eteğini tutarak nefisinin ve cihanın (tüm) lezzetlerini bıraktı.

***pîr-i tarîkat**

Tarikatın piri; şeyh.

Meğer bir pîre şormuşlar hakikat

*Nedür di bize iy **pîr-i tarikat** (DÖR 2.mesnevi)*

Meğer bir pire hakikatin ne olduğunu sorup “Ey tarikat piri nedir bu, bize söyle” demişler.

piyâle

Tasavvuf ehli kimselerin içerisinde ilahi aşk şarabını içtikleri kadeh.

Gönlüme bakuñ tesbîh ü seccâdeyi kudu

*Şimdi hevesi meyhâne cām u **piyâledür** (KAD g.46/4)*

Gönlüme bakın teşbih ve seccadeyi (bir kenara) koydu, şimdi hevesi meyhane, şarap ve şarap kadehidir.

-

*Zihî şâkî ki şunar bir **piyâle***

İçerse zāhid-i heftād-sāle (GRT 2829)

Yetmişlik zahit için diye saki bir piyale sundu.

R

recâ vü havf

Havf u reca.

Recâ vü havfden milkinde olur

Maḳāmātuñ bular ilkinde olur (GRT 1392)

(Gönül) mülkünde reca ve havf olur, bunlar makamların ilkinde olur.

Recâ adı vü havf adı haḳīkat

Gönül milkinde olur üns ü heybet (GRT 1394)

Reca ve havf isimleri hakikattir, (bunlar) gönül mülkünde ünsiyet ve heybettir.

remz

İlahi aşkın bilgisi; “tasavvufi sırları ehli olmayanlardan uzak tutma.”⁵⁷⁷

Eşrefoğlu Rūmī bu remzi yine ‘arīf bilür

Bilmedi bilmeye her ‘amī vü nādān gizlidür (ERD 13/13)

Eşrefoğlu Rumi bu remzi ancak arif bilir. Herkes bunu bilmez, gizlidir.

⁵⁷⁷ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara, 2014.

'Aceb remz ider Eşrefoğlu Rūmī

Seni koğıl ki bu **remzi** tuyasuñ (ERD 91/17)

Acaba Eşrefoğlu Rumi remz mi eder? Sen seni bırak, (o zaman) remzi duyarsın.

Bu **remzi** kim bilürse oldur insān

Bunu bilmeyene hayvān diyesüñ (ERD 91/18)

Bu remzi kim bilirse o insandır, bunu bilmeyene hayvan de.

***remz ehli**

İlahi aşkın bilgisine erişmiş olan kişi; âşık.

Götürdüm perdeyi vü gamz itdüm

Eger **remz ehli**-y-iseñ remz itdüm (GRT 373)

Perdeyi kaldırdım, işaret ettim. Eğer remz ehliysen (anlaman için sana) remz ettim.

rızâ

Allah'ın kulundan razı olması, ondan hoşnut olması; kulun da Allah'tan razı olmasıdır. Rıza sufilerin erişmek istedikleri bir mertebedir. **Nefs-i râziyye** rızâ makamına erişmiş olan sufilerin nefsinin tanımlamak için kullanılmıştır.

Men filānam dimek ile olmaz

Kimdedür gör **rızāsı** Mevlānuñ (DÖR k.3/2)

“Ben filanım” demekle olmaz, Mevla’nın rızasının kimde olduğuna bak.

-

Hakk rızāsından kaçır hevā yolında uçar

Kibr ü kīn buhl u hāsed bular nefse koldaşdur (ERD 12/7)

Hak rızasından kaçır, heva olunda uçar. (Uğrunda peşine düştüğü) kibir, kin, hasislik (bunların hepsi) nefse yoldaştır.

-

Bilüñe ‘amel kuşağın kuşanup

Başuña rızāyı külāh itmedüñ (KÜD 80/4)

Beline amel kuşağını takıp başına rıza külahı takmadın.

riyâzet

“Yiyip içmeyi azaltarak nefsi terbiye etmek. Nefsin arzu ettiği şeyleri vermemek. Nefsin tabiatından çıkmak.”⁵⁷⁸

Meşgül ola riyâzete bil bağlaya ‘ibâdete

Müştāk olan ol hāzrete ne uzanıp yatmak gerek (ERD 56/5)

Riyazetle meşgul olsun, ibadete bel bağlasın. O hazreti arzu edenin uzanıp yatmak neyine gerek?

⁵⁷⁸ Safer el-Muhibbi el-Cerrahi, *Islahat-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye – Tasavvuf Terimleri-*, Kırkkandil Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 328.

S

sâkî

1. İçki meclislerinde şarap dağıtan kişi.

Sâkî mestdür piyâle mestâne sundu cümleye

Mest olupdur vahş u tayr u mūr u mārı mest (KAD g.8/9)

Saki mest olarak herkese sarhoş (bir biçimde) kadeh sundu. (Sonra) vahşi hayvanlar, kuşlar, karınca(lar), yılan(lar hepsi) sarhoş oldu.

Mestlerüñ sözünü diñle mestâne gel meclise

Meyi mest ü sâkî mest ü verdiği haberi mest (KAD g.8/12)

Mestlerin sözünü dinle, meclise sarhoş olarak gel. (Onların) meyi, haberi, saki(si) mesttir.

Bahār oldı yine sâkî getir mül

Açıldı gül ü reyhân yetdi sünbül (KAD g.118/1)

Bahar geldi saki yine şarap getir. Gül ve reyhan açıldı, sümbül (de onlara) yetişti.

-

Gāhi sâkî gāhi sāğar gāhi mey

Gāhi esrük gāhi mestān olmuşam (ERD 70/12)

Kâh saki kâh kadeh kâh şarap; kâh sarhoş, kâh mest olmuşum.

-

*Zâhide gösterme pinhân it kabağun **sâkıyâ***

Kâşif-i esrârî gizle merdüm-i maḥcûbdan (DÖR 56/2)

Ey saki, kadehini sakla zahide gösterme. Sırların kaşifini mahcup gözlerden saklı tut.

2.Allah.

Temâşâ bâkî vü didâr bâkî

*Şarâb u 'iş bâkî Rabb **sâkı** (GRT 1918)*

Bakış baki, (sevgilinin) yüz(ü) baki, şarap ve zevk baki, Rab saki...

3. İlahi aşkı müritlerine sunan mürşit.

*Bu **sâkı**den nice 'âşık-ı sermest*

İçüben cân gözin yırttı hicâbı (KAD g.244/8)

Bu sakiden nice sermest âşık (ilahi aşk şarabını) içerek can gözüyle utanma duygusunu bıraktı.

-

***Sâkı** bize tolu sundı kadehi*

Delirdük ışık-ıla olduk dīvâne (KAD g.236/2)

Saki bize dolu dolu kadehi sundu, aşk ile delirdik divane olduk.

-
Ol şarābı kim ben içdüm fāriğ-i peymāneden

Sākisi ol bākī yüzdür cehd idüp iriş aña (ERD 1/3)

Ben o şarabı (her şeyden el etek çekme) kadeh(inden) içtim. Bu şarabı sunan kişi baki olan Allah'tır, nefsinle mücadele edip O'na eriş.

Budur yokluk sen senden geçesüñ

Fenā suyunı sākiden içesüñ

Temāmet varlığıñdan el yuyasuñ

Seni bunda koyup dosta kaçasuñ (ERD 11.rubai)

Yokluk budur; kendinden geçesin, fanilik suyunu sakiden içesin, varlığından tamamiyle el çekesin, kendini bırakıp dosta gidesin.

-
Piyāle mest ü sākī mest ü mey mest

Ma'nī mest ü şem' mest ü ney mest (GRT 680)

Kadeh, saki, mey, mana (âlemi) mum (sevgili) ve ney (hepsi) sarhoş...

Eger olur-ısañ sākī-y-ıla iç

Bu şerbetden naşībūñ var-ısa iç (GRT 1353)

Eğer (mümkün) olursa, nasibin varsa bu şerbeti sakiyle iç.

Ğadehdür sākīdür meclisdür ü mey

Rebāb u ‘ūd u şeş-tā vü defü ney (GRT 2228)

Kadeh, saki, meclis, mey, rebap, ut, şeşta⁵⁷⁹, def ve neydir.

4.Hz. Peygamber.

Ol ħadeħden kim ezel vaħtinde ervāħ oldı mest

Muştafā ol pādişāhuñ meclisinde sākīdür (KÜD 2/9)

Ezel gününde o kadehten (bütün) ruhlar sarhoş oldu. Mustafa (ezel gününde ruhlara o şarabı sunan) padişahın meclisinde sakidir.

-

Bu cem‘üñ şem‘i kim vech-i Ĥudādur

Bu bezm içinde sākī Muştafādur (GRT 679)

Bu topluluğun nuru Hüda'nın tecelli etmiş olması,⁵⁸⁰ sakisi (ise) Mustafa'dır.

⁵⁷⁹ "Yerini daha sonra tambura bırakan altı telli eski bir saz, çeşte."

<http://lugatim.com/s/%C5%9Fe%C5%9Fta>

⁵⁸⁰ Vech, tasavvufi metinlerde Hakk'ın tecellisi manasında da kullanılmaktadır.

<http://lugatim.com/s/VEC%C4%B0H>

***sâkî-i bâkî**

Beka sahibi olan Allah.

Ben ol şâkî-i bâkînüñ elinden

İçerüm cām-ı meyi dilşādum ben (KAD g.155/2)

Ben meyi o bekası olmayan sakinin elinden içerim, gönlüm (bu sebeple) şaddır.

***sâkî-i ışk**

Aşk sakisi; Allah.

Sen dağı bu meyden isterseñ şafā

Sâkî-i 'ıška ser ü cān it fedā (GSR 950)

Sen de bu meyden mutluluk bulmak istersen aşkın sakisine başını ve canını feda et.

sâlik

Seyr u sülük yoluna girmiş, insân-ı kâmil mertebesine ulaşmak için bir pirin eğitiminden geçecek olan derviş. “Sâlikin mertebesi ârifin altında ve mürîdin üzerindedir.”⁵⁸¹

Gel ey sâlik fikrine bağı gönlümüñ

Setredüben kevn ü mekândan gelür (KAD g.67/5)

⁵⁸¹ Kâşânî (Çev: Ekrem Demirli), a.g.e., s. 290.

Gel ey saki gönlümün fikrine bak. (Bu fikir) gizli saklı olarak kâinattan gelir.

'İşk-ı hakikat olmuşam sıfat ile zāt olmuşam

*Sözümü dinle ey **sâlik** gevher ü kân değil miyem (KAD g.146/2)*

Gerçek aşk oldum, (Hakk'ın) sıfat(1) ile insan oldum. Sözümü dinle ey salik (ben) cevher ve onun kaynağı değil miyim?

-

*Gerekdür yolda kılavuz ki **sâlik** menzil alavuz*

Ana kimse kılavuzsuz muhâl-ender-muhâl irmez (KÜD 3/23)

Salike kimsenin kılavuzsuz erişemeyeceği hedefe ulaşması için kılavuz gerekir.

İ yoluñ hâdisi mülküñ mâliki

*Sen yitişdür menzile **sâliki** (KÜD 7/86)*

Ey (bu) yolda zuhur eden, mülkün sahibi (olan kimse)! Saliki menzile sen ulaştır.

Egerçi Şini'i şun'ıla bildi bilenler

*Veli ki **sâliki** egler ta'aşşuk-ı leb ü hâl (KÜD 87/31)*

Gerçi bilenler Yaratıcı'yı O'nun yarattıklarıyla bilseler de sâlik dudak ve ben sevgisiyle vakit geçirir, eğlenir.

-

*Bī-ta‘ab āsānluġ-ile **sālike***

Tañriya varmaġluġa yol gerek (DÖR 1. terci‘-bend/5.bend)

Salike zahmet çekmeden, kolaylıkla Tanrı’ya varacağı yol gerekir.

***Sālik**lerüz ki bize mesken oldı bu ribāt (DÖR 10.müfred)*

(Biz) salikleriz, bu konaklama yeri bize mesken oldu.

-

*Meġer kim ol ulu **sālik** ola*

Haġuñ emlāki üzre mālīk ola (GRT 735)

Meġer o ulu (bir) salik olsun, Hakk’ın mülkü üstünde mülk sahibi olsun.

*Sülūkında iriŝür aña **sālik***

Ki Haġdan ġayrı görür cümle hālīk (GRT 2466)

Hak’tan ġayrısını yaratılmış olarak gören salik sülukuyla O’na (Hakk’a) erişir.

*İrer ġurbetde uşbu sırra **sālik***

Bu vechi bākī görür ġayrı hālīk (GRT 1190)

Bu vechi bekasız, gayrısını (da) yaratılmış (olarak) gören salık sırra yakınlıkla erişir.

sancak

Şeyhin mirası, öğretileri.

*Naķıbleri **sancağını** götürür*

Nice münkirleri yola getirür (ERD 30/4)

Nakipleri sancağını götürür, nice inkârcıları yola getirir.

sarrâf

1. Altın ve diğer değerli madenlerden anlayan, onların ticaretini yapan kimse.

Bizim cānımız içinde bulundu

*Gör ey **şarrâf** ne ma'dendir ne gevher (KAD g.22/5)*

Gör ey sarraf, neyin maden neyin cevher olduğu bizim canımızda belli oldu.

-

*Altını **şarrafa** göster ol bilür*

La'li ne bilsün ğabî dilenci kör (ŞEN 455)

Altını sarrafa göster, o bilir. Lal taşını anlayışı kıt kör dilenci ne bilsin?

2. Tasavvuf ehli; derviş.

Ġavvāşum bu baħr içinde bunca zamāndan beri

Şarrāfum söyle ki gelsün gevher ü kân bulmuşam (KAD g.124/3)

Bunca zamandır bu deniz içinde (bir) dalgıcım. Sarrafıma söyleyin gelsin bir cevher ve kaynak buldum.

Şārrāfum maķşūdum ya'ni şadefdür

Hakīkat dürr ü gevherni tiler men (KAD g.153/4)

Sarrafım, maksudum sedeftir. Ben hakikat incisi ve cevherini dilerim.

Şarrāflara çok kulluk iden üstād olupdur

Şāhbāz yerini sen iy gönül karğaya virme (KAD g.205/5)

Sarraflara kulluk eden üstat olur, şahbazın yerini kargaya verme ey gönül.

-

Meger şarrāfa yoldaş olmaduñ kim

Şatarsuñ gevheri billür içinde (KÜD 118/12)

Sarrafa yoldaş olmadığın halde cevheri billur içinde satmaya çalışırsın.

3.Âşık.

Cümle hūblardan anı fark eyledüm

Şarrāfum ol dürr-i şehvārum kıanı (KAD g.252/6)

Bütün güzellerin içinde onu fark ettim. Sarrafım, iri taneli incim nerede?

***sarrâflık**

Dervişlik.

Bu 'ışık ile ben bilişeli bahtum uyandı

Şarrāfluk edip inci vü gevher düzer oldum (KAD g.140/2)

Bu aşkı bildiğimden beri bahtım uyandı (sonra) sarraflık edip inci ve cevher düzer oldum.

satır çalmak

Nefis mücadelesinde bulunmak.

Giderler ğazāya çalarlar şātır

Dâ'imâ yaparlar hoş gönül hātır

Bağdadda türbesi nūr olmuş yatır

'Abdül-kādir sulţān dirler şeyhüme (ERD 113/3)

(Nefisle) gaza edip ona galebe çalarlar, (bu şekilde) hoş gönül hatır yaparlar. Abdülkadir Sultan dedikleri şeyhim Bağdat'taki türbesinde nur olmuş yatar.

sen ben defteri

Kulun Allah'la arasına perde çekmesi; benlik davasına düşmesi.

Gördüm 'âlem dostdan tolu geldi baña dir ol ulu

*Var imdi sen şimden girü **sen ben defterin** oda yak (ERD 53/12)*

Âlemin dostla dolu olduğunu gördüm, bana o ulu (kişi): “Var şimdi sen bundan sonra sen ben defterini ateşte yak” dedi.

sevdâ-yı sivâ

Masiva sevgisi.

*Geç bu **sevdâ-yı sivâ**dan kim yiter sevdâya dost*

Ûible birdür dost birdür ikilik anılmasun (ERD 90/6)

Geç bu masiva sevdasından Dost'un (Allah'ın) sevdası yeter. Kible (ve) dost (Allah) birdir, (bu minvalde) ikilik anılmasın.

sır

1. Gizli saklı olan, duyulmasından sakınılan şey.

*Cümle halkuñ **sırr** u ğaybın gözleyen*

Ûullarınuñ dürlü 'aybın gizleyen (KÜD 7/17)

(Allah) cümle halkın sırrını, gaybını gözleyen (ve) kullarının türlü (türlü) aybını gizleyendir.

-

Tut sözünü her ne kim buyursa

*Bir kimseye **sırruñ** itmeyüp fâş (DÖR k.5/12)*

Kim ne buyurursa buyursun sözünü tut, kimseye sırrını âşikâr etme.

*Dehâni **sırrına** olmadı mahrem*

Hıred gerçi harîf-i nükte-dândur (DÖR g.18/5)

Ağzı sırrına mahrem olmadı, gerçi akıl (da) nüktedan bir kimsedir.

Her gice kim rāz-ı 'ışkı dilde cāndan gizlerem

*Yüregüm oynaması āhum ider **sırrımı** fâş (DÖR g.31/5)*

Nasıl gönüldeki aşk sırrını canımdan gizleyeyim? Yürek çarpıntısı ve ahım tüm sırrımı ifşa eder.

-

*Çünkü kendü **sırrına** mahrem degül*

Bes eger fâş itse gayrı ğam degül (GSR 494)

Kendi sırrına (kendisi) mahrem olmadığından (onu) başkasına âşikâr etmesi (hiç) gam değil.

2.Yalnızca Allah yolundaki gönül ehli kimselerin anlayabileceği ilahi gizlilikler.

Sen sır ile baħr-i melekūtsuñ

Zāhirde velī şūretüñ insān (KAD terci‘-bend 1/43)

Zahirde suretin insan olsa da sen sır ile (mana âleminde) melekler arasındasın.

Zerrece sırrum ‘ayān idersem

Pūr ola kamu dīvān-ı evrāk (KAD terkiḅ-bend 2/37)

Sırrımı biraz açacak olursam

Divanın sayfaları hep dolar (boş yer kalmaz).

Sırruñı fāş idüp yaķañı yırtdı Ene’l-Hak

Ṭutulma gönül kalma firķat duzağında (KAD g.203/3)

Ene’l-Hak, sırrını açığa çıkarıp yakamı yırttı. (Ey) gönül bu tututlup (da) ayrılık tuzağında kalma.

-

Ayır nefsüñi şeytāndan ki sırlar tuyasıñ cāndan

‘Atālar gele sultāndan yakīne ire gümānuñ (ERD 58/12)

Can (u gönülden) sırlar duymak, Allah’tan sana hediyeler gelmesi (ve) şüpheden sıyrılıp yakīne ermek için nefsinı şeytandan ayır.

Sırrımı bilmez benüm ins ü melek

Sırr içinde kim ne pinhān olmuşam (ERD 71/8)

İçerisinde saklı olduğum sırrımı insan ve melek (dahi) bilmez.

Şabrum kararum gitdi 'ışk sırrımı fāş itdi

Ben daħı ideyüm şunu kim başa geldüm (ERD 82/3)

Sabrim, kararım kalmadı, aşk sırrımı açığa çıkardı. Başa geldi, ben de şunu yapayım.

-

Di 'ışk u derdile hem sırr u cehl ile her dem

Çalap sevüsiyiçün Lā ilahe ille'llah (KÜD 4/118)

Hem aşk ve dert hem de sır ve cehl ile her dem Çalap sevgisi için “La ilaheillallah” de.

Ayrma Kemāl Ümmi'yi i bir du cihānda

Şol girçek erenden ki bu her sırrı duyandur (KÜD 9/13)

Ey bir (olan Allah)! Kemal Ümmi'yi iki cihanda her sırrı bilen gerçek erenden ayırma.

Hāl ehli bilür sırrı kıılır müşkili āsān

Ķāl ehline ancak kıuru söz derd-i ser oldı (KÜD 33/41)

Hal ehli sırrı bilir, zoru kolay yapar. Kal ehlinin meselesi ise ancak kuru sözdür.

-

‘Āriflerüñ kelāmın ‘ārifler añlar ancak

*Her cāhilüñ katında **sır** sözün añmağ olmaz (DÖR 7.müfred)*

Ariflerin kelamını ancak arifler anlar. Her cahilin yanında sır sözünü anlamak olmaz.

-

‘Aqıl gözi Hākuñ nūrına döymez

*Bu **sırdan** ‘aqlı hırgiz nesne tuymaz (KÜD 261)*

Akıl gözü Hakk’ın nuruna dayanamaz, bu sırdan asla (bir) nesne duymaz.

*Ne ‘aqluñ kim **sırr** ile ülfeti var*

Göñülde anuñ ile halveti var (GRT 1068)

Aklın sır ile yakınlığı var, gönülde onunla halveti var.

*İrer kırbetde uşbu **sırra** sālİK*

Bu vechi bākī görür ğayrı hālİK (GRT 1190)

Bu vechi bekasız, gayrısını (da) yaratılmış (olarak) gören salik sırra yakınlıkla erişir.

-

*Bularuñ tã'âtı **sır** müşâhade*

Bular Tañrı hâşıdur bi'ş-şehâde (BH 6-B/10)

Şahit olunduğu üzere Tanrı'nın has kulu olan bunların taati (diğer insanlara) sır (olan) müşahededir.

Müberrâ olsun o kamu cihânda

*Mu'ayyen añlasun **sırrı** nihânda (BH 8-B/11)*

Bütün cihanda arınmış, saf olsun. Sırrı özel olarak (o) anlasın.

Bunu zıkr itdi Haq Kur'ânda iy yâr

*Oķı kim saña bu **sırr** ola izhâr (BH 38-B/4)*

Hak Kur'an'da okuduğun takdirde sırrın sana aşikâr olacağını söyledi ey yâr.

-

Dost cãmın nüş iden bî-ser gerek

*İrmege bu **sırra** key server gerek (GSR 949)*

Dost şarabını içenin başından geçmesi, bu sırra ermek için (de bir) server gerek.

***sırr-ı ene'l-Hak**

Ene'l-Hak sırrı.

'Âşıklarunñ fikri dâ'im sırr-ı ene'l-Hak olduğı

Şol ibn-i İbrāhim gibi 'ışk yolına kurbān gerek (KAD g.105/5)

Fikri daima "Ene'l-Hak sırrı" olan âşıkların İbrahim'in oğlu (İsmail) gibi aşk yolunda kurban olmaları gerekir.

sırât-ı müstakîm

İstikamet üzere olan, insanı doğru yola götüren yol.

Ne ifrāt u ne tefrīt olur anda

Şırāt-ı müstakîm oldur miyānda (GRT 1699)

Onda ne ifrat ne tefrit vardır, ortada olan sırat-ı müstakimdir.

Anuñ oldur şırāt-ı müstakîmi

Çabūl eyler 'azābı vü caḥîmi (GRT 2474)

Azabı ve cehennemi kabul etmesi onun sırat-ı müstakimidir.

sivâ

Allah'tan gayrı her şey; Masiva.⁵⁸²

Nakķāŗa tapan nakŗa ŗapup rene ķapılmaz

*Ma'ŗūķı seven ġayrını ķor kim bu **sivâ**dur (KÜD 139/3)*

Nakķaŗ' a (Allah'a) tapan nakŗa sapıp rene ķapılmaz. Sevgiliyi (Allah'ı) seven ondan gayrısını masiva olduġu için bir kenara bırakır.

sûf

Yün kumaŗ; sufilerin dünyaya ehemmiyet vermediklerini göstermek maksadıyla giydikleri kıyafet.

Geyür dîn ehli her lübs-i helâli

*Hak için çuhayı vü **ŗûf** u ŗalı (GRT 2699)*

Din ehli Hak için çuha, suf ve ŗal (gibi) her helal giysiyi giyer.

sûfî – sofu - sofi

1.İbadetlerini gösteriŗ için yapan ve âŗık tipinin zıddı karakterde olan.

***ŗûfî** deġilüm zerk ile ben zühdümi satmam*

Küfri âŗıķuñ vallah ki imāna layıķdur (KAD g.27/5)

Sufi deġilim, ben zühdümü iki yüzlülük ile satmam. Âŗıġın küfrü vallahı imana layıķtır.

⁵⁸² Bkz. mâsivâ

'Âşıklar hūbları sevmek kânündür kalmış ezelden

Şūfiye sor ki dā'imā nedendir kıl kâl eyler (KAD g.59/2)

Âşıkların güzelleri sevmesi ezelden gelen (bir) kanundur, sufiye sürekli dedikodu yapmasının nedenini sor.

Şūfi dirsün ki harāmdur şarāb-ı şem'-i dilārām

Başından misbāhın aluñ sürün gitsin bu küstāhı (KAD 256/7)

Sufi sevgilinin şarabının haram olduğunu söylersin (öyle mi, o halde) başından kandilini alıp sürün gitsin bu küstahı.

-

Aç gözüñ **şūfi** iç mey-i şāfî

Zühdi koy dime mey mübāh olmaz (DÖR g.26/4)

Sufi gözünü açıp saf meyi (ilahi aşk içeceğini) iç, zühdü bırak "Mey mübah değildir" deme.

Göremez **şūfi** şafā mir'āt-ı hüsn-i yārda

Keşf-i hāl olmaz kişiye şüret-i inkārda (DÖR 15. müfred)

Sufi yârin güzelliğinin yansıdığı aynada safayı göremez. İnkârcı kimse mûkaşefe ehli olamaz.

2. Tasavvuf ehli.

Ne hercāyī şūfisüñ Ümmī Kemāl

Ki 'ālemde bir hāneḳāh itmedüñ (KÜD 80/14)

Dünyada bir hanegah (bile) edinmeyen ne hercayı bir sufisin Kemal Ümmi.

Taşın düzmek-ile er şūfi olmaz

Hem iç şāfi vü hem taş olmayınca (KÜD 115/12)

İnsan hem içi hem de dışı temiz olmadıkça dışını düzeltmekle sufi olmaz.

Şūfi şuna dirler kim ola ḳalbi şafā hem

Tutmaya küdüret döne ihlāşa riyāsı (KÜD 130/9)

Kalbi safā dolu olan, içinde gam, tasa olmayan, riyası ihlasa dönen kişiye sufi derler.

-

Gāh ḥanikāhda şūfiyem gāh mey-hānede fāşıkam

Gāh raḳşa girüp dönerem gāh saz olup çalınuram (ERD 69/7)

Kāh hanegahta sufiyim, kāh meyhanede fasığım kāh dans edip dönerim kāh saz olup çalınırım.

-

Sūfi iseñ bî-hod olup ol hamūş

Hırkaña çek başuñı itme hurūş

Hām iken çoşar egerçi humda mey

Puhte olandan soñra itmez hiç cūş (DÖR 52. kıt'a)

Sufiyen kendini beğenme, sessiz ol. Başını hırkana çek çoşup gürlene. Eğer küpteki şarap hamken çoşarsa pişince hiç cuşa gelmez.

Sen sen ol sālūsa şūfi söyleme

Her bed-i menhūsa şūfi söyleme

Vird ü kerdi piri kimi olmayan

Her sözi ma'kūsa şūfi söyleme (DÖR 53.kıt'a)

Sen sen ol iki yüzlüye, uğursuza, vird, zikri piri gibi olmayan, her sözü ters olana sufi deme.

-

Şūfiler ü 'āmiller yā ğayrılar

İşidüp şafā bula her sayrılar (SVN 184)

Sufiler, amel sahipleri, bunun dışında kalanlar, hastalar (herkes bu sözü) işitip safa bulsun.

-

Eger ol nūr girse hānekāha

Düſerler ſūfiler feryād u āha (GRT 2830)

Eğer hanegaha o nur girerse sufiler feryad ve ah etmeye başlar.

sultān

1.Sultan, hükümdar.

İnsān libāsın giyeli günden

*Bu mülke halife vü **sultān** oldum (KAD terci' -bend 2/2)*

İnsan libasını giydiğim günden beri bu mülke halife ve sultan oldum.

Nice cān virmeyem bu 'ışk yolına

*Ķul iken 'ışk beni **sultān** idüpdür (KAD g.17/5)*

(Ben) bu aşk yoluna nasıl can vermeyeyim? Aşk beni kul iken sultan yapmıştır.

*Ben **sultān** idüm öz hālüme kendi işimde*

'İşkî göreli ſıdk ile ben 'ışka Ķul oldum (KAD g. 138/5)

Ben kendi işimde kendime sultandım, aşkı gördükten sonra (sultanlığı bırakıp) sadakatle aşka kul oldum.

-

Kim bu fānī dūnyāyı terk eylese

*Doşt ebed mülke anı **sultān** ider (ERD 11/2)*

Kim bu geçici dünyayı terk ederse dost onu ebedi mülke sultan yapar.

Zāhir eğerçi fakīrem nā-tüvān

*Bātinen kevneyne **sultān** olmuşam (ERD 71/3)*

Zahiren zayıf, fakir olsam da batınen iki dünyaya sultanım.

Bu 'ıřkuñ oynına hiç kimse doymaz

*Ėapularda kul oldu nice **sultān** (ERD 83/7)*

Kapılarda nice sultan kul oldu (ama yine de) hiç kimse bu aşkın oyununa doymaz.

-

Fürsatı fevt itme kim mevt iricek

*Ne beg ü kul dir ne **sultān** tevbe kıl (KÜD 91/31)*

Fırsatı kaçıрма, tövbe et. Ölüm geldiğinde ne bey ne kul ne sultan der.

Bu tāc u taht u bahta Ėarra olmañ

*Ki bunca řāh u **sultān** kondı göçdi (KÜD 127/27)*

Bunca şah ve sultan konu göçtü. Bu taç, taht, baht ve şaşaya
aldanmayın.

-

*Enbiyānuñ şeksüz ol **sultān**ıdur*

Cümlesinüñ cānı içre cānıdur (SVN 93)

Enbiyanın sultanı ve herkesin canının canı (olan) odur.

-

*Ki **sultān** eyledüm bir nev-cüvānı*

Aña işmarladum milk-i cihānı (GRT 116)

Bir yeni yetmeyi sultan yaptım, cihanın mülkünü(n idaresini) ona
bıraktım.

*Düzetdüm anı **sultān** niyyetine*

Kim anı iltem anuñ hazretine (GRT 158)

Onu sultan niyyetine onun huzuruna iletmek için düzelttim.

*Ki **sultān**lar haķāret itmeyeler*

Bakıp gönüllerin ürkütmeyeler (GRT 2689)

Sultanlar hakaret etmesinler, bakıp (da) gönülleri ürkütmesinler.

-

Dağı sultānlar-ıla vezirler

Söz ile nice ağızlar azırlar (BH 46-B/7)

Sultanlarla vezirler sözle nice ağızları sustururlar.

-

Didi sultān iy vezir-i nükte-dān

Eyle bu kuşlar ne dirlerse beyān (GSR 386)

Sultan, “Ey nüktedan vezir, bu kuşların ne beyan ettiklerini söyle” dedi.

2.Allah.

Sultān için armağan gerekdür

Cān sevgisine nişān gerekdür (KAD k.1/44)

Sultan için armağan gerekir, can sevgisini göstermeye (bir) nişan gerekir.

Hakikat ol kadim sultān ki dirler

Biz ona vücūduz ol cānımızdur (KAD g.18/3)

Hakikat o kadim sultandır. Biz ona vücuduz, o canımızdır.

Bulmuşam ol sulṭānı kim cümle sulṭān aña ḳul

Gördüğüñ var ise gel gör nice sulṭān bulmuşam (KAD g. 124/5)

Herkesin kendisine kul olduğu sultanı buldum, görüyorsan gel nasıl (bir) sultan buldum.

-

Ol sulṭāndur biz aña ḳul her dem yeñi yeñi nüzül

Andandur bu cümle uşül andandur her bahşışümüz (ERD 42/4)

O sultandır, biz ona kuluz. Her dem yeni yeni nüzul, bu cümle usul (ve) her hediyemiz bundandır.

‘İşkuñ-ıla bilişenler senüñ ile buluşanlar

Sen sulṭāna ulaşanlar ebedi ayrılmaz-ımiş (ERD 45/6)

Aşkını bilenler, seninle buluşanlar, sen sultana ulaşanlar ebediyen ayrılmaz imiş.

Ayır nefşüñi şeyṭāndan ki sırlar tuyasıñ cāndan

‘Atālar gele sulṭāndan yakine ire gümānuñ (ERD 58/12)

Can (u gönülden) sırlar duymak, Allah’tan sana hediyeler gelmesi (ve) şüpheden sıyrılıp yakine ermek için nefsinin şeytandan ayır.

-

*Ta'ālā'llah zehī **sultān** ki aña hiç zevāl irmez*

Meliklik aña yaraşur ki 'azl ü intikāl irmez (KÜD 3/1)

Teallallah (o) zeval bulmayan (bir) sultandır. Meliklik ona yaraşır, (bu sıfat) ondan gitmez.iy

*Sen kavī **sultān** u biz 'āciz kuluz*

Uş қапунда тұруруз фазлуñ умұп (KÜD 8/7)

Sen güçlü sultansın, biz aciz kuluz. Fazlını umarak kapında dururuz.

*Yardıı olmayunca ol **sultān**dan*

Yaluñuz hiç kimse iş başarmaya (KÜD 40/2)

O sultandan yardım olmayınca kimse iş başaramaz.

-

*Te'ālallāh zihī **sultān** ki oldur*

Anuñ rahmetleri mü'mine boldur (BH 4-A/9)

Tealallah sultan (olan) odur, onun mümine rahmetleri boldur.

Ḥudāvendā kerīmā girdigārā

*Ġānī **sultānum** iy perverdigārā (BH 6-A /4)*

Ey Hüda, Kerim, Kirdigar, Gani ve Perverdigar sultanım!

3.Hz. Peygamber.

*Budur ol **sulṭān** ki ‘ālemde müdām*

Günde biş kez urulısar nevbeti (SVN 235)

Âlemde günd beş kez nevbeti vurulacak olan sultan budur.

*Didiler kanı bizüm **sulṭān**ımız*

Çancaru vardı diñüz ol hānımız (SVN 688)

“Hani bizim sultanımızü nereye gitti deyin o hanımız?” dediler.

4.Âşık.

Gerçi āşık şūretā miskīn faķīr

*İllā ma’nāda ulu **sulṭān**-durur (ERD 8/18)*

Âşık suret olarak miskin ve fakir olsa da mana âleminde ulu (bir) sultandır.

***sultân-ı ekber**

En büyük sultan; Allah.

*Te‘ālellāh zihī **sulṭān-ı ekber***

Ki ķıldı sözini dilde mu‘attar (BH 24-A/5)

Teallalah en büyük sultan (olan Allah) sözünü dilde hoş kokulu kıldı.

sûret âlemi

Dünya.

*Geç bu **sûret 'âleminden** gir ma'ânî mülkine*

Seyr idüp sırlar tıyasın seb'a'-i seyyâreden (ERD 92/8)

Yedi gezegeni seyredip (ondan) sırlar duymak için bu suret âleminden geç, mana mülküne gir.

Ş

şâh - şeh

1.Sultan, hükümdar.

Gayrı şāha n'îçün idem kulluk

Çün ğulām-ı O Vāhid ü Ferd'em (KÜD 92/9)

Başka şaha neden kulluk edeyim? Ben Vahid ve Ferd olan Allah'ın kuluyum.

Gāhî olur yavlaķ fakîr bî-çāre vü ħor u ħaķîr

Gāhî ħayāl u fikr ile cümle cihāna şāh olur (KÜD 64/4)

Kâh çok fakir, biçare, hor ve hakir olur. Kâh hayal ve fikriyle cümle cihana şah olur.

Bu tâc u taĥt u baĥta ğarra olman

Ki bunca şāh u sulţān ķondı ğoçdı (KÜD 127/27)

Bunca şah ve sultan konu göçtü. Bu taç, taht, baht ve şaşaya aldanmayın.

-

Ol ki meddāĥı anuñ Allah ola

Var kıyās eyle ki ol ne şāh ola (SVN 199)

Medhedeni Allah olan onun nasıl (bir) şah olacağını sen düşün.

-

Cevābın kim virürse bu suvālūñ

*Emīr ü **şāh**ıdur ol ehl-i hālūñ (GRT 1037)*

Kim bu soruya cevap verirse o hal ehlinin emir ve şahıdır.

-

Kaçan bülbül olur turgay çemende

*Yā **şāh** yirin kanda tuta bende (BH 56-A/2)*

Ne vakit çemende(ki) turgay bülbül olur? Nerede şahın yerini köle tutar?

-

Yüreğinde yaşlınuñ tağ eyledi

*İy nice **şāh**ları toprağ eyledi (ŞEN 324)*

Yaşlının yüreğini dağ, nicelerini toprak eyledi.

-

'Adl ile tutdı tutanlar 'ālemi

*'Adl eyler **şāha** bende ādemi (GSR 349)*

Adaletle hükmedenler dünyayı ellerinde tuttu, insanın hükümdara kul olmasının sebebi onun (hükamdarın) adaletli olmasıdır.

*Var idi mağribde bir **şeh** muhterem*

Şāhib-i taht idi vü tabl 'alem (GSR 366)

Mağribde taht ve alem sahibi muhterem bir şah vardı.

***Şāh** destūruñ sözün çün itdi gūş*

Düşdi āteş cānına vü itdi cūş (GSR 393)

Şah desturunun sözünü işittiği için canına ateş düştü ve (o ateşle) coştı.

2.Allah.

*Vücūduñ içinde **Şāhı** añla*

Sen kend'özünü yabānlara sal (KAD terci'-bend 1/54)

Sen kendi benliğinden geçip varlığında saklı olan şahı gör.

*Gerçi ki bu **şāh** cān u cihānda bile mevcūd*

Hikmet ile gör bu cānı cihāndan āzāddur (KAD g.23/7)

Şah can ve cihanda mevcuttur. Bu canın hikmetle cihandan azat olduğunu gör.

Mücmere odına yandı cānum küllī dutuşdu

Lutfeyle Şāhum erüñüz ihsāna layıkdur (KAD g.27/7)

Canım ateşte yandı, tutuştu. Lutfeyle şahım, eriniz ihsana layıktır.

-

Kim ezel gününde Şāha mahrem-i esrār ise

Ĥāldaşumdur rāzdaşumdur gelsün ol āvāreler (ERD 26/3)

Kim ezel gününde şahım sırlarına aşına ise (onlar benim) haldaşım, sırdaşımdır. Gelsin o avareler.

Ol cifenüñ t̄ālibleri itdür anlaruñ adları

İt olan it hārifidür mahrem Şāha varur degül (ERD 67/7)

O leşin (dünyanın) talipleri itlerdir. İt olan adamın şaha varması mümkün değildir.

Pes yine mahrem olmağa Şāha bir şāhbāz gerek

Yoksa degme kuş avının alup şāha varur degül (ERD 67/8)

Şaha yakın mahrem olmak için şahbaz gerek, yoksa her kuşla şaha varmak mümkün değildir.

-

Biz ölümlü kul i Şeh sen beķasuñ

Dilerüz rahmetüñ ile baķasuñ (KÜD 1/82)

Ey şah! Biz ölümlü kullarız sense varlığının sonu olmayansın. (Bize) rahmetin ile bakmanı dileriz.

O Şahuñ sevgüli kuli ğanı dergāhı maķbūli

Kime kim gösterür yolu varur toĝru zalāl irmez (KÜD 3/25)

O şahın sevgili kuludur, cömerttir, (onun) dergahıdır, makbulüdür. Kime yol gösterse o doğru yola varır.

Vaķti-dürür kim Şahuña dönüp gelesüñ rāhuña

Yüz dutup ol Allahuña yalvarasuñ yalvarasuñ (KÜD 104/3)

Vaktidir şahının kapısına gelesin, yüz tutup Allah'ına yalvarasın.

-

Ene'l-Haķ dimek Allāh'a yaraşur

Ki sultān olmak ol Şāha yaraşur (GRT 1116)

Ene'l-Hak demek (de) sultan olmak (da) şah (olan) Allah'a yaraşır.

-

*Yüce dergāhuña ma'lūmdur iy **şāh***

Günāhum çoklığıçün kıluram āh (BH 3-B/4)

Günahımın çokluğundan ötürü ah ettiğim yüce dergahına malumdur ey şah.

Çü zāhir oldı zātı bu cihānda

*Mu'azzezdir o **şāh** bunda vü anda (BH 54-B/6)*

Zatı bu cihanda zahir oldu. O şah her yerde kıymetlidir, yücedir.

*Bil imdi **şāh**ımı sen bellü kimdür*

Anuñ derdile bu gönlüm saķımdür (BH 56-A/7)

Bil şimdi, derdiyle gönlümün hasta olduğu o şahımın kim olduğunu.

3. Hz. Peygamber.

Hem sekiz uçmaķ içinde hūriler

*Görmege ol **şāh** yüzünü geldiler (SVN 268)*

Sekiz cennetin içindeki huriler o şahın yüzünü görmeye geldi.

*Çünkü ol **şāh** irdi on dört yaşına*

Ķamu halk and iĶer oldı başına (SVN 286)

O şah on dört yaşına girdiğinde bütün halk onun başına yemin etmeye başladı.

*Gerçi kim iki cihānda **şāh** idi*

İllā miskīnler ile hemrāh idi (SVN 434)

İki cihanda şahtı. Miskinler ile (de) aynı yoldaydı.

-

Her iklīmüñ uvağı vü irisi

*Getürü **şāha** tuhfē her birisi (GRT 153)*

Her iklimin küçüğü ve büyüğü her biri şaha hediye getirir.

-

*Muḥammed kim cihān faḥrıdur ol **şāh***

*Ḥabībümdür didi ol **şāha** Allāh (BH 1-A/13)*

O şah iki cihan övüncü (olan) Muhammed'dir. Allah ona "habibim" demiştir.

*Şerī'at ehline **şāh** Muştafā'dur*

Zirā kim her işi 'ahde vefādur (BH 28-B/6)

Şeriat ehline şah, her işi ahde vefa olan Mustafa'dır.

O **şāhuñ** şemsi çün kim kıldı ʔalʔat

Müzeyyen oldı ʔālem geydi hilʔat (BH 54-B/10)

O şahın güneşi yüzünü gösterdii için süslenerek hilat giydi.

4.Şeyh.

Şerīʔat olur ol **şāhuñ** şīārı

ʔarīkat olur ol māhuñ disārı (GRT 711)

O şahın şiarı şeriattır, o mahın kaftanı tarikattır.

***şāh-ı aʔzām**

Azamet, büyüklük sahibi şah; Hz. Peygamber.

Resūle didiler kim **şāh-ı aʔzām**

Yaradılmamış iken uşbu ʔālem (GRT 1947)

Bu âlem yaratılmamışken resule “şah-ı azam” dediler.

***şāh-ı cihân**

1.Cihanın şahı; Hz. Peygamber.

Çün cihāna geldi **şāh-ı cihān**

Zāhir oldı anda çok dürlü nişān (SVN 275)

O cihanın şahı (Hz. Peygamber) cihana geldiğinde birçok belirti zahir oldu.

Dikdi hürmayı hem ol şāh-ı cihān

Dikdügi sâ' at yimiş virdi hemān (SVN 342)

O şah-ı cihan hurma dikti, diktiği saat (ağaç) yemiş verdi.

Ol melek bu sözi kılurken beyān

Anı diñler-iken ol şāh-ı cihān (SVN 626)

O melek bu sözü beyan ederken, o şah-ı cihan (da) onu dinlerken...

2.Cihanın şahı; şeyh.

Anuñ birisi mehdī zamāndur

Resülüñ elidür şāh-ı cihāndur (GRT 837)

Onun biri Mehdi'nin zamanındandır (Kıyametten önce gelecek ve zulümle savaşacaktır), Resul'ün elidir, cihanın şahıdır.

şāhbāz

1.Doğan.

Maḥallini bil her kişinüñ mertebesi var

Çarğa yapalak şāhbāz ile olmaya denk uş (KAD g.87/2)

Yerini bil, herkesin mertebesi vardır. Karga (ve) baykuş doğanla denk olmaz.

-

Bu kamu kuşlar havāda dem-be-dem pervāz urur

*Her biri şaydın kıovar sunkur u şahin **şāh-bāz** (KÜD 31/13)*

Bu bütün kuşlar havada dembedem uçar. Akdoğan, şahin, doğan hepsi avını kovalar.

Muhibbüñ serçe göñlin avlamağa

*Ḥabīb'üñ 'ışkını **şehbāz** kıldı (KÜD 35/15)*

(O) muhibbin gönlünü avlamak için Habib'in gönlünü şahbaz kıldı.

Ṭūṭī bulur şeker-istān baykuşu vīrān

*Hīç eksük olmadı olmaz şikār **şahbāza** (KÜD 36/21)*

Papağan şeker bulur, baykuşu viran (kendisi) bulur. Şahbaza av hiç eksik olmadı, olmaz.

2. Âşık, derviş.

‘Işka ‘âşık olan kişi ‘ışk ile başın oynasun

Şahbâz olan ‘âşıklara aşşı ziyân ne nesnedür (KAD g.12/6)

Aşka âşık olan kişi aşkla oynasın. Şahbaz (derviş) olan âşıklar için fayda zarar önemli değildir.

‘Işk ile biliş tâ ki gönül şāhbāz olasūñ

Baykuş-şekil bu harāb vīrāneye kalma (KAD g.210/2)

Ey gönül, şahbaz olmak için aşk ile hemhal ol. Baykuş gibi bu harap viraneye kalma.

Şāh diyübeni ‘ışk-ıla şāhbāzı gözlerüm

Ağladur iseñ banğ-ı horosdan haberim yok (KAD g.104/7)

Şah diyerek aşk ile şahbazı gözlerim. Ağlatırsan horoz sesinden (yahut değirmen sesinden) haberim yoktur.

-

Pes yine mahrem olmağa şāha bir şāhbāz gerek

Yoksa degme kuş avını alup şāha varur degül (ERD 67/8)

Şaha yakın mahrem olmak için şahbaz gerek, yoksa her kuşla şaha varmak mümkün değildir.

-

Şahbâz kıılır 'âlem-i rûhânide pervâz

ĶarĶa gibi kıalmaz ki bu cismânî yuvada (KÜD 117/8)

Şahbaz ruhani âlemde uçar, karga gibi (bu) cismani yuvada kalmaz.

şal

Derviş giysisi.

'Işık ile meydâna gel abdâlımuz

Tâ ki saña atlas ola şâlımuz (KAD g.84/1)

Ey abdal! Aşk ile meydana gel ki (bir basit derviş libası olan şalımız) sana (değerli bir) atlas olsun.

-

İremeyen sırrına dervişlerüñ

Göremez taşında illâ hırka şâl (KÜD 86/30)

Dervişlerin sırrına eremeyen, (onların) dışındaki hırka ve şalı göremez.

şarâb

1.İçecek.

Niçe niçe beng u şarâb u kebâb

Niçe niçe çeng u kópuz nây u def (KÜD 76/12)

Ne zamana kadar esrar, şarap ve kebab (olmuş gönüller), ne zamana kadar çeng, kopuz, ney ve def...

Ölüm şarābı mestligün añarsañ i humār

Bu cem' içinde şāhid ü şem' ü şarābı ko (KÜD 112/11)

Ey sarhoş, ölüm şarabının mestliğini anacaksan bu topluluk içindeki sevgili ve şarabı bırak.

-

Şākī yine şun şarāb-ı nābı

Hoş hoş içelüm yine şarābı (DÖR 3. terci'-bend/4.bend)

Saki yine saf şarabı sun, hoş hoş içelim.

2.İlahi aşk, ilahi aşk şarabı.

Şarāb içer yeri mey-ḥānelerde

Yolunda tersādan kemter dimişler (KAD g.57/2)

Şarap içer, yeri meyhanelerdir. (Ona) "Hristiyan'dan daha aşağı" demişler.

Geldüm ki bu mey-ḥānede esrār yiyem şarāb içem

Serhoş olam bekrī bigi bu zühd ü sālūsdan geçem (KAD g.127/1)

Bu meyhaneye esrar yiyip şarap içmek sarhoş olup zühd ve iki yüzlülükten geçmek için geldim.

Rind-i ħarābātum üstādum ben

*Getür bi-küllī **şarāb**ın dadam ben (KAD g. 155/1)*

Üstadım ben harabat rindiyim, getir şarabı (bir) tadalım.

-

*Ol **şarāb**ı kim ben içdüm fāriğ-i peymāneden*

Şākisi ol bākī yüzdür cehd idüp iriş aña (ERD 1/3)

Ben o şarabı (her şeyden el etek çekme) kadeh(inden) içtim. Bu şarabı sunan kişi baki olan Allah'tır, nefsinle mücadele edip O'na eriş.

-

*Kimi söyler **şarāb** u şem ' ü şāhid*

Ki bilmez bu rumızı ħuşķ u zāhid (GRT 78)

Kimilerinin dile getirdiği şarap, şem ve şahidi zahit bilmez.

Temāşā bākī vü didār bākī

***Şarāb** u 'iş bākī rabb sākī (GRT 1918)*

Bakış baki, (sevgilinin) yüz(ü) baki, şarap ve zevk baki, Rab saki...

Ne dimekdür bu elfâz u 'ibârât

Şarâb u şâhid ü şem' ü harâbat (GRT 2227)

Bu sözler, ibareler, şarap, şahit, şem ve harabat ne demektir?

***şarâb-ı şeytân**

Şeytanın şarabı; dünya sevgisi.

Hubb-ı dünyâ şarâb-ı şeytândur

Muştafâ şöyle dir 'ale't-tahkîk (KÜD 77/18)

Mustafa hakikat üzere dünya sevgisinin şeytanın şarabı olduğunu söyler.

***şarâb-ı vahdet**

Vahdet şarabı.

Şarâb-ı vahdeti nüş it şurâhî gulğulın güş it

Ki içen humm-ı vahdetden demî "Hel min mezîd" olur (DÖR g.8/3)

Vahdet şarabını iç, sürahi sesini dinle. Çünkü vahdet şarabından içenler "Daha yok mu?" der.

şer‘ – şerī‘at

İslam’ın kaideleri, emir ve yasakları; tasavvufun, içerisinde onar adet makamın bulunduğu dört kapısından biri.⁵⁸³

Tutdum Muhammed şer‘ini hem ol görklü sünnetini

Düni gün şalavâtını dilümde tekrâr eyleyem (ERD 78/12)

Muhammed’in şeriatını hem de o yüce sünnetini tuttum. Gece gündüz salavatını dilimde tekrar ederim.

-

İ hakikatden dem uran bî-şerī‘at urma lâf

Şer‘i koyup bid‘ate uyan zîrâ gümrâh olur (KÜD 66/8)

Ey hakikatten bahseden şeriata aykırı laf söyleme, zira şeriatı koyup da bidate uyan yolunu kaybeder.

Evvel şerī‘atı bilüben gir tarîkâta

Tā iresüñ hakîkate zāt u şîfât-ıla (KÜD 121/2)

(Kendi) zatın ve sıfatınla hakikate ermek için evvela şeriatı bilerek tarikata gir.

-

Şer‘ini tut ümmeti ol ümmeti

Tā naşîb ola saña Haq rahmeti (SVN 106)

⁵⁸³ Bkz. kırk makam

Sana Hakk'ın rahmetinin nasip olması için (Hz. Peygamber'in) şeriatını tutup (onun) ümmeti ol.

-

Velikin şer' de her ne 'ibāret

Gelürse eylemek gerek ri'āyet (GRT 2041)

Şeriat hükümlerince hangi ibadetin yapılması gerekiyorsa ona riayet etmek gerekir.

Şakın kim şer' izinden şapmayasuñ

Hakı koyup hevāya tapmayasuñ (GRT 2043)

Sakın şeriatın izinden sapmayasın, Hakk'ı bırakıp (da) hevaya tapmayasın.

Virüpdür şer' üç hāletden ruḥsat

Olursa vāki' ol hālet zarūret (GRT 2044)

Zaruri olarak gerçekleşmesi halinde şeriat şu üç duruma ruhsat vermiştir:

-

Resül buyruğında cān eyledi rām

Şerī'at içre geçürdi serencām (BH 2-A/6)

Resul'ün emrine itaat etti, şeriat içre ömür geçirdi.

Şerī'at içre vardur bir haber hoş

Şerī'atden gelen hep hoş haber hoş (BH 22-B/8)

Şeriatte hoş bir hüküm vardır, (zaten) şeriatden gelen her hüküm hoştur.

Pes imdi ger şerī'at olmayaydı

Halāyık toğrı yolu bilmeyeydi (BH 12-A/13)

Ya şeriat olmasaydı da insanlar doğru yolu bilmeseydi?

-

Olmaya kim bilmedüñ söyleyesüñ

Şer' budur yā oda kül diyesüñ (ŞEN 143)

Şeriatın bu olduğunu bilmedin ki söyleyesin. Ateşe kül dersin.

Her kime kim şer' aña fācir didi

Öğme añı öğene kāfir didi (ŞEN 159)

Şeriatın facir dediği kişiyi övme (zira o) onu övene de kâfir dedi.

Zihī müşkil haqq yolından çıkasuñ

Şer'i yapdum diyübeni yıkasuñ (ŞEN 171)

Yeryüzünde halifelerin çoktur, bize himmet et şeyh Abdülkadir.

Gāhī oldum şeyh i San'ān-ı zamān

Gāhī tersā gāh müsülmān olmuşam (ERD 70/5)

Ey zamanın San'an'ı! (Ben) kâh şeyh kâh Hristiyan kâh Müslüman olmuşumdur.

Şeyhüm güldür ben anuñ yaprağuyam

İlāhī yaprağı gülden ayırma (ERD 112/4)

Şeyhim güldür, ben onun yaprağuyam. İlahi, yaprağı gülden ayırma.

-

Seni ög ayruğa sög mi didi şeyh

Saña şol tevbe vü telkîn içinde (KÜD 119/5)

Şeyh sana tövbe ettirirken ve telkinde bulunurken kendini öv, başkalarına söv mü dedi?

Şeyhi dilinden cevāb eydür size

Kend'özinden söylemez Ümmi Kemāl (KÜD 86/33)

Kemal Ümmi kendisi söylemez, şeyhinin dilince cevap verir size.

Düş var ayağına elin öp mürşid ü şeyhüñ

Diler-iseñ āsān ola saña kamu düş-vār (KÜD 45/8)

Sana bütün zorlukların kolay olmasını istiyorsan düş ayağına var elini öp mürşit ve şeyhin.

-

Dimegil şeyhüñe niçün niçün kim şeyhine niçün

Diyeñ oñmayuben hergiz qarīb iken ba'īd olur (DÖR g.8/5)

Şeyhine neden diye sorma. (Bunu) diyen asla iflah olmaz, (Allah'a) yakinken uzak olur.

Bir 'azizüñ sözidür bu iy aḥī

Şeyhüñe niçün diyen oñmaz daḥi

Hem olur mürtedd ü merdūd-ı ebed

Uçmaḥ ehli iken olur dūzaḥī (DÖR 47.tuyuğ)

Ey kardeşim, “Şeyhine niçin diyen iflah olmaz. Dinden çıkar, ebediyen merdut olur, cennet ehli iken cehennemlikler arasına girer” sözü, aziz bir kişinin sözüdür.

-

Bunu ol şeyh idinen gözsüzi gör

Buña yā şeyh olan ol yüzsüzi gör (GRT 2644)

Bunu şeyh edinen gözsüzü, buna şeyh olan yüzsüzü gör.

Varup şeyh itdiler bir bî-temîzi

Ki Hağ dergāhınun budur titizi (GRT 2625)

Hak dergahında titizlenen bir kişidir diyerek pis birini şeyh yaptılar.

-

Ṭurur şeyhi öninde hiç oturmaz

Niçün diyüp söze huccet getürmez (BH 16-B/4)

Şeyhinin önünde durur, hiç oturmaz. (Şeyhinin) söz(ün)ün sebebini sorup delil istemez.

Çü şeyhünden göre bir dürlü hāli

Hemān yüz dönderür kalmaz mecāli (BH 16-B/8)

Şeyhinden türlü haller gördüğünde mecali kalmaz, ondan yüz çevirir.

-

Var idi bir şeyh gāyet nām-dār

Zühd ü 'ilmiyle ferīd-i rüzgār (GSR 689)

Zühdü ve ilmiyle zamanının eşi benzeri olmayan namlı bir şeyhi vardı.

Ol zamān peygamberine Kird-gār

Şöyle vahy itdi ki di ol şeyhe var (GSR 692)

Allah o zamanın peygamberine o şeyhe gitmesini vahyetti.

***şeyh-i İslām**

Hz. Peygamber.

Kerīm ü 'ālim ü 'āmil nigū-nām

Mu'īn-i dīn ü dünyā şeyh-i İslām (GRT 104)

Cömert, alim, amel sahibi, (herkes tarafından) iyi bilinen, (müminlere) din ve dünyalarında yardımcı olan, yol gösteren İslam'ın şeyhi (Muhammed Mustafa)...

T

tahâret

Kalbin Allah ile meşgul olmak suretiyle temiz kalması.

Cenâbetdür gönüle gayrı kımak

Tahâret ol-durur Hakkı sevesün (ERD 91/5)

Gönle (Allah'tan) gayrısını koymak uğursuzluktur, Hakk'ı sevmek (ise) temizliktir.

takvâ - takvî

Dinî hükümlere sıkı sıkıya bağlı olma, kulun kendini Allah'a yaklaştıracak olan amellerde daha hassas ve itinalı olmasıdır. İbadet ve zikirlerin başkaları göreceği diye değil Allah bilecek diye yapılmasıdır. Tüm işlerde halis ve samimi olmaktır.⁵⁸⁵

Zâhir gökçek müslmānam içimde putu saklaram

Zâhidim takvâ bilmezem zâkirim zikirim yokdur (KAD g.26/5)

Zahiren iyi Müslüman'ım içimde put saklarım. Zahidim takva bilmem, zakirim zikrim yok.

Her işün aşlını bilmek dilerseñ hoca

Takvâyı sen kabûl et zünnârı tersâya ver (KAD g.76/2)

⁵⁸⁵ Cebecioğlu, a.g.e., s.684-685.

Her işin aslını bilmek istersen hoca sen takvayı kabul et, zünnarı Hristiyan'a ver.

-

İleru azıķ bulunmaz hem şu yoķdur bundan al

*Bil ki **takvā**dur bu yolda erine zād u ķut (KÜD 41/2)*

Bundan başka azık bulunmaz, (burada) su (da) yoktur bundan al. Bu yolda kişiye azık takvadır, (bunu) bil.

*Çü **takvā** birle kıldılar teraķķī*

Maķām-ı 'Ulvī'ye ilmi deriñler (KÜD 65/3)

İlmi derin olanlar, ilahi makama takvayla yükseldiler.

Ol Hāyy'ı a ķamu yirde gören hāzır u nāzır

*Ķorķar utanur var-ısa **takvā** vü hayāsı (KÜD 130/20)*

O Hay (olan Allah'ı) her yerde hazır ve nazır gören, hayası ve takvası varsa (O'ndan) utanır, korkar.

-

Hāķ Te'lādan aña baķşıř idi

*Ziyyi zühdüñ ķabāsı **takvā**nuñ (DÖR k.3/13)*

Zühd ışığı, takva elbisesi ona Hak Teala'dan hediyeledi.

-

Ne dîn ne ‘aql ne takvî ne idrāk

Yıkılmış mest hāk üstine bî-bāk (GRT 1923)

Ne din ne akıl ne takva ne idrak sarhoş korkusuzca toprağın üstüne yıkılmış.

tarikat

Tasavvufun dört kapısından biridir. Sufilerin Hakk’a ulaşma yolunda bağlandıkları, bir şeyhin nezaretinde belli ritüellerle eğitimden geçtikleri kurumlardır. Ethem Cebecioğlu’nun verdiği bilgiye göre, “Tarikatları, 1) Tarîk-ı Ahyâr: ibâdet ve takva yoluna ağırlık veren tarikat, 2) Tarîk-ı Ebrâr: Nefse çile çektirme yönü özellik kazanan tarikat, 3) Tarîk-ı Şuttâr: Aşk ve vecd ile hedefe ulaşmayı amaçlayan tarikat olmak üzere, üçe ayırmak mümkündür.”⁵⁸⁶

Muştafâ’nuñ ümmetiyem çâr-yâruñ doştı

*Bende-i Hakkam **tarikat** ‘âleminüñ şâhıyam (DÖR g.50/8)*

Mustafa’nın ümmetiyim, Dört Halife’nin dostuyum. Hakk’ın kuluyum, tarikat âleminin şahıyım.

*Ṭurfe yoldur **tarikat**uñ yolu*

Şolıdur şağı şağıdur şolı (DÖR 1.mesnevi)

Tarikat yolu (bir) hediyedir. Sağı sol, solu sağdır.

-

⁵⁸⁶ Cebecioğlu, a.g.e., s.687.

*Esās-ı şer' ü **tarikat** budur hakikatde*

Hem aşl-ı 'İlm-i Ledün Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/105)

Şeriat ve tarikatın esası hakikatte İlm-Ledün (ve) Kelime-i Tevhid'dir.

*Şer'atde **tarikat**de hakikat*

Tarikmaz himmeti bol gönli giñler (KÜD 65/2)

Himmeti bol, gönü geniş (kişiler) şeriatte (ve) tarikatta müteessir olmaz.

*Evvel şer'atı bilüben gir **tarikata***

Tā iresün hakikate zāt u şifāt-ıla (KÜD 121/2)

(Kendi) zatın ve sıfatınla hakikate ermek için evvela şeriatı bilerek tarikata gir.

-

***Tarikat**de hakikat evliyāsı*

Şer'at gülşenindedür şafāsı (GRT 68)

Tarikatta hakikat evliyasıdır, safası şeriat gülşenindedir.

Şer'at burka vü yüzdür hakikat

*Bu ikiniñ arasıdur **tarikat** (GRT 728)*

Şeriat burka, hakikat yüzdür. Tarikat bu ikisinin arasındır.

-

Şehādet ma'den-i dīn şāh-ı server

Ṭarīkat içre yoldaşı beyember (BH 2-A/9)

Şehadet dinin madeni, şahıdır. (Onun) tarikat içindeki yoldaşı peygamberdir.

Şerī at içre ol ün kim deridi

Ṭarīkatden haķīkatden berīdi (BH 9-A/10)

Şeriattan söz eden (kişi) tarikattan, hakikatten uzaktı.

-

*Tābi'-i şer' ol **ṭarīkat** isterseñ*

Ṭođrı yol budur haķīkat isterseñ (GSR 973)

Tarikat(a girmeyi) istersen şeriata tabi ol, gerçeğini istersen doğru yol budur.

***tarīkat ehli**

Bir tarikata mensup, tasavvuf ehli kimseler.

Bularuñ aşı oddandur haberdār

Ṭarīkat ehlidür od bigi yanar (BH 14-A/1)

Bunların aslı ateşten haberdar olmaktır, ateş gibi yanan tarikat ehlidir.

Ṭarīkat ehline şöyle gerekdür

Dimeye ol bu şundan yigrekdür (BH 15-A/6)

Tarikat ehlinin “Bu, şundan üstündür” dememesi gerekir.

Ṭarīkat ehlinüñ dördünci kavli

Diyeyüm key işit sen bir bu fi’li (BH 16-A/5)

Tarikat ehlinin dördüncü sözünü söyleyeyim gel işit.

***tarīkat sālīki**

Seyr ü süluk yolundaki kişi; derviş.

Şöyle naql itdi tarīkat sālīki

Şāhib-i sır genc-i ma’ nī mālīki (GSR 617)

Tarikat saliki, sır ve mana hazinesinin sahibi şöyle nakletti...

tecellâ - tecellî

“Allah’ın sır ve kudretinin eşya ve canlılarda görünmesi.”⁵⁸⁷

*Şol yüzüñ **tecellî**sinden rûşen oldu kâ’inât*

Hem senüñ hüsnuñe indi âyet ile beyyinât (KAD g.7/1)

Kâinat o yüzün tecellisiyle aydınlandı. Ayet ve deliller senin güzelliğin için indi.

*Şāhuñ nūri çün göñlüme **tecellî** olaldan*

Şemsdür delilim şem‘ ü fānūsdan haberüm yok (KAD g.104/5)

Şahın nuru gönlüme tecelli ettiğinden beri delilim güneştir. Şem ve fanustan haberim yoktur.

***Tecellî** kılam nūr gibi pinhān olam mestūr gibi*

Hāşā ki ben münkir gibi bu ‘ışka inkār eyleyem (KAD g.126/7)

Nur gibi tecelli edeyim, örtülmüş gibi saklanayım. Haşa, ben münkir gibi bu aşkı inkâr edeyim.

-

*Mūsî-veş idinür **tecellî** için*

Her münâcât ehli kūyuñı Tūr (DÖR g.20/3)

Her münacat ehli tecelli için bulunduğu yeri Tur Dağı yapar.

⁵⁸⁷ MustafaTatçı, **Yunus Emre Divanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

-

Tecelli şevk-i didāruñ beni mest eyledi hayrān

“Ene’l-Hakḳ” sırrını cānum anuñçün kılmadum pinhān (ERD 85/1)

Yüzünün tecellisi beni (kendine) hayran kılıp mest etti. O sebeple (ben) “Ene’l-Hak” sırrını gizleyemedim.

Cümle eşyāda tecellisi Haḳḳuñ zāhir veli

Görmez anı nefsinı kırtarmayan emmāreden (ERD 92/2)

Hak, her şeyde tecelli etmiştir ama nefsinı emareden kırtarmayan bunu göremez.

Çü Mūşā kendüden maḥv oldı gitdi

Mūşāya Haḳḳ tecelli andan itdi

Anuñçündür ki ‘āşık varını hep

Getürdi tiz bāzārda yoḡa satdı (ERD 9. rubai)

Musa kendinden (kendi benliğinden) geçtiği için Hak Musa’ya tecelli etti. Bu sebeple âşık(lar) varlıklarını bazarda yoḡa sattılar. (Varlığı verip yokluğu aldılar.)

-

Naḳl itdi evvel Ādem ü Havvā’dan ol nūr

Kim Şite vāris ola tecelli celāleti (KÜD 23/8)

O nur (bu kıssayı) tecellinin yüceliği Şit'e miras kalsın diye Âdem ve Havva'dan nakletti.

-

Çün āzād olasuñ sen kendüzüñden

Tecellī ide Hakk nūrı yüzüñden (GRT 1514)

Sen kendi benliğinden geçtiğin için Hakk'ın nuru yüzünde tecelli etsin.

*Bu meşhedde ki nūr eyler **tecellī***

Öküşdür söz velī tınmamağ evlī (GRT 307)

Nurun tecelli ettiği yer, Allah'ın cemalinin zuhur ettiği yerdir. (O sebeple burada) susmak kelam etmekten evladır.

-

*Ger **tecellī** görseñ olma kâni'i*

*Kim **tecellī**dür visāli māni'i (GSR 921)*

Eğer tecelli görsen bile tam olarak ikna olma, çünkü ona kavuşmanın engeli tecellidir.

Vardı gördi bir arada şem'i cem'

*Kim **tecellī**den virür eṭrāfa lem' (GSR 926)*

Vardı nurları bir arada toplanmış gördü çünkü (onlar) tecelliden etrafi aydınlatıp parlatmışlardı.

tersâ-zâde

İlahi nur, feyiz, coşkunculuk hali.

Yüri hırka vü tâcı bâdeye vir

*Dil ü cânunuñ **tersâ-zâdeye** vir (GRT 2806)*

Yürü hırka ve tacı şaraba ver, gönül ve canını ilahi feyze ver.

*Ki **tersâ-zâde**dür nūr-ı ilâhî*

Budur imân göginüñ bedr ü mâhı (GRT 2807)

İlahi nur tersazadedir, iman göğünün ayı (da) budur.

tevbe

1.Hatalardan dönüp Allah'tan af dilemek.

*İy hevāsına tapan **tevbeye** gel **tevbeye***

*Hakka tap Hakdan utan **tevbeye** gel **tevbeye** (ERD 104/1)*

Ey hevasına tapan kişi, tövbe et. Hakk'a tap, Hak'tan utan, tövbe et.

*Gözün aç imdi uyan **tevbeye** gel **tevbeye***

*Gaflet uykusına kan **tevbeye** gel **tevbeye** (ERD 105/1)*

Gözünü aç, uyan tövbe et. Gaflet uykusuna kan, tövbe et.

Tevbeyi ta'cıl idüñ gelüñ uçmağa gidüñ

İy mü'minler siz idüñ estağfiru'llāh tevbe (ERD 106/10)

Tövbe etmekte acele edin, gelin cennete gidin. Ey müminler siz tövbe edip “Estağfurullah” deyin.

-

Bu Kemāl Ümmī za'ifüñ tevbesin sen kıl qabül

Pādişehler pādişāhı (neccinā mimmā neḥāf) (KÜD 10/19)

Bu zayıf Kemal Ümmi'nin tövbesini kabul et. Padişahlar padişahı (olan Allah'ım) bizi korktuğumuz şeylerden kurtar.

İmān u dīn ü tevbe vü Qur'an'ı yoldaş it

Şol dem ki cān alıcı gelür cān alur gider (KÜD 56/17)

İman, din, tövbe ve Kur'an'ı yoldaş edin. Vakit gelir can alıcı (Azrail) canını alır gider.

-

Hem vesīle olduğıün ol Resül

Ādemüñ Haq tevbesin kıldı qabül (SVN 83)

O Resul vesile olduğu için Hak Adem'in tövbesini kabul etti.

-

Qabül eyledi anuñ tevbesin Haq

Güzide itdi Haq anı muḥakkaq (GRT 1478)

Hak onun tövbesini kabul edip onu güzide (bir kul) yaptı.

-

Eyü ad-ıla yahşı kul oldu

*Pes andan **tevbesi** maqbül oldu (BH 15-B/4)*

İyi (bir) isim yaptı, güzel kul oldu. Ondan sonra tövbesi makbul oldu.

*Ki şöyle oluñuz **tevbeye** meşgül*

Naşūhı tevbesi bigi ola maqbül (BH 31-A/13)

Nasuh tövbesi gibi makbul olan tövbeyle meşgul olun.

2.Tevbe Suresi.

Sen andur nefsumüze mevt yasın

*Bi-ħaqq-ı **Tevbe** vü Tāhā vü Yāsīn (KÜD 1/118)*

Tevbe, Taha ve Yasin (surelerinin) hatrına sen nefsimize ölüm yasını hatırlat.

***Tevbe** vü Tāhā vü Yāsīn ħaqqıçün*

Hem heme Ĥāmim ü Tāsīn ħaqqıçün (KÜD 7/102)

Tevbe, Taha, Yasin, Hamm ve Tasin hakkı için...

U

ukbâ - ukbî

Ebedi âlem; ahiret.

Şırâţ u mizân dünyâ vü 'ukbâ hikâyeti

Çoy ahi benim kışsa vü destân neme gerek (KAD g.106/4)

Sırat, mizan, dünya, ukba meseleleri varken kıssa ve destan benim neyime gerek kardeşim.

-

Bu 'ışk derdi ilâhîdür gidenün Hakkâ râhıdur

Bu 'ışka berk yapış zinhâr kayıkma dünyâ 'ukbâya (ERD 108/12)

Bu aşk derdi ilahidir, Hakk'a gidenin yoludur. Bu aşka sağlam yapış, dünyaya ukbaya meyletme.

Bu 'ışk vird-i ilâhîdür gidenün Hızır emrindedür

Bu 'ışka berk yapış zinhâr kalma dünyâya 'ukbâya (ERD 119/8)

Bu aşk ilahi zikirdir, (bu yolda olanın) Hızır emrindedir. Bu aşka sağlam yapış, dünyaya ukbaya meyletme.

Anuñ 'ışkı gerek baña gerekmez dünyâ 'ukbâyı

Ki 'ışkdur maşşūdum ancağ kodum cümle temennâyı (ERD 130/1)

Bana onun (uğruna) bütün arzuları terk edip (tek) maksut edindiğim aşkı gerekir, dünya ahiret gerekmez.

-

Ölüm yakın kişi niçün bakadur

Ki bu dünyā fenā 'ukbā beķādur (KÜD 1/79)

Ölüm yakındır, insan niye (hâlâ) bakıp durur? Zira bu dünya geçicidir, ukba kalıcıdır.

Dünye vü 'ukbî hevesi yād ider

Kişiyi ol görklü liķādan şakın (KÜD 108/8)

İnsana dünya ve ukba hevesini hatırlatan şeylerden sakın.

Ķodı maħlūķı ol 'āşık gözetdi ķehre-i Ķālik

Ne dünyā sevdi ol şādık ne 'ukbāya nazar ķıldı (KÜD 27/34)

O âşık yaratılanları bıraktı, Halik'e yönünü çevirdi. O sadık ne dünyayı sevdi ne ukbaya nazar kıldı.

-

Ķasl ider idi göñline nā-gāh

Gelse idi hayāli 'ukbānuñ (DÖR k.3/16)

Gönlüne ansızın ukbanın hayali gelse temizlenirdi.

Sevdi halkuñ kimi dünyāyı kimisi ‘ukbāyı

Sevmedüm men anları kat’ā seni sevdim faķat (DÖR g.32/6)

Halkın kimi dünyayı kimi ukbayı sevdi. Ben onları sevmedim seni sevdim.

-

Dünyādan ‘ukbāya hoş sāz eyledi

Cān Hümāsı Hākķa pervāz eyledi (SVN 553)

Dünyadan ukbaya hoşça gitti, can Hüma’sı Hakk’a uçtu.

-

Dünyeden ‘ukbīye reh iy ser-firāz

Bir nefesdür şanmağıl dūr u dirāz (GSR 710)

Ey başı dik, şerefli (kimse)! Dünyadan ahirete yol bir nefestir, (onu) uzak ve uzun sanma.

‘Āşıķa dünyā vü ‘ukbīde heves

Dost-durur ĵayr olmaz mültemes (GSR 871)

Dünyada ve ukbada âşığın (tek) emeli dosttur (Allah’tır), gayrısı istenen, arzu edilen değildir.

***ukbâ hevesi**

Ahirete ve orada karşısına çıkacak olan şeylere karşı kulun daima hazırlıklı olması; ahiret hazırlığına düşkün olması. *Dünyâ cehdini artıranlar*

'Ukbâ hevesin âz edenler (KAD terhib-bend 1/48)

Dünyayla nefis mücadelesi yapanlar, az ukba hevesi güdenler...

ulu

Tarikat büyüğü, şeyh.

Gördüm 'âlem doştdan tolu geldi bana dir ol ulu

Var imdi sen şimden girü sen ben defterin oda yak (ERD 53/12)

Âlemin dostla dolu olduğunu gördüm, bana o ulu (kişi): “Var şimdi sen bundan sonra sen ben defterini ateşte yak” dedi.

'uzlet ehli

Kendini halktan soyutlayan, Hakk'a yakın olan tasavvuf ehli kişi; derviş.

'Uzlet ehlidür Çalap sevdügi kul

'Uzlet ehlidür 'atâ' virdügi kul (ERD pendname 3/3)

Çalap'ın sevdiği ve ödüllendirdiği kul, uzlet ehli olandır.

'Uzlet ehli bilişür Allah ile

'Uzlet ehli bulşur ol şâh-ıla (ERD pendname 3/4)

Allah'ı bilen, o şah ile buluşan uzlet ehlidir.

'Uzlet ehlidir seven hem sevilen

Sen bu 'uzletten kaçarsuñ pes neden (ERD pendname 3/5)

Seven de sevilen de uzlet ehlidir. Sen bu uzletten neden kaçarsın?

V

vahdet - kesret

Vahdet, birlik, bir olma; Allah'ta fani olma. Kesret, çokluk; Allah fikri dışında kalan ve insanı dünyanın heva ve hevesine kaptıran her şeydir.

Vahdet içinde gāh beni vuslata irgüren

Zerremi güneş katremi 'ummān iden gönül (KAD g. 119/7)

Beni vahdet içinde vuslata eriştiren, zerremi güneş katremi umman yapan gönül...

Vuşlat şarābın iç şākī sen vahdet elinden

Nūh ile biliş keştiye gir korkma tūfāndan (KAD g. 163/3)

(Ey) saki! Vuslat şarabını vahdet elinden iç, Nuh ile görüş, gemiye gir, korkma Tufan'dan.

'Ārif dā'im vahdet ile āreste kıla tevḥīdi

Cāhil kişi kesret ile işini noḡşān eyleye (KAD g. 191/7)

Arif daima tevḥīdi vahdet ile süslesin, cahil kişi (ise) kesretle işini noksan kılsın.

-

Çamu vahdet oldı kesret götürildi nūr u zulmet

Ṭolu 'arş u ferş temāmet oldı anı görmez a'mā (ERD 2/6)

Vahdet kesret oldu, ışık ve karanlık götürüldü, arş ve yeryüzü tamamiyle doldu. (Ama) bunu kör olan görmez.

Eşrefoğlu Rūmīyem ben kim bugün

Kesret ü vahdetde yeksân olmuşam (ERD 70/23)

Eşrefoğlu Rumi'yim, bugün vahdette ve kesrette aynı olmuşumdur.

-

Bu kesret içre bilenler o milk-i vahdetden

Virür şorana haber Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/95)

Bu kesret içinde vahdet mülkünü bilenler sorana kelime-i tevhidden haber verir.

-

Ne kesretsün ki 'ayn-ı vahdet olduñ

Ne vahdetsün ki 'ayn-ı kesret olduñ (GRT 616)

Ne kesretsin, vahdetin kendisi oldun; ne vahdetsin, kesretin kendisi oldun.

Bu kesret varlığı vahdetden alır

Ki vahdetsüz kamu kesret yoğ olur (GRT 1230)

Bu kesret vahdetten vücut bulur, vahdetsiz kesret yok olur.

Degül vahdetde iki nokta mevcūd

İkilik olmaz ol birlikde maqşūd (GRT 2204)

Vahdette iki nokta yoktur, o birlikte ikilik olmaz.

vasl

1.Kavuşma, vuslat.

Bu hicrān vaşluna vāşıl olaldan

İşüm dā'im şükür kim şükür oldı (KAD g.243/7)

Bu hicran sona erip vuslata erdiğimden beri işim daima şükretmek oldu.

Senüñ vaşluñ-ıla ağa boyana

Benüm bu baht-ı siyāhum efendi (KAD g.250/4)

Benim bu kara bahtım senin vuslatınla ak olsun efendi(m).

Gördi gözüüm vaşluña ermek diler

Deli gönül kaynayuben taşıdığı (KAD g.286/2)

Gözüm gönlümün vuslata ermeyi dilerken kaynayıp taşığını gördü.

-

Zülfi lâ dir çün isterem vaşluñ

Nice dir ol siyāh-rū lâ lâ (DÖR g.2/3)

Vuslatını istediğim için zülfü “Hayır” der. O kara yüzlü nasıl “Hayır, hayır” der.

Haber bilmege vaşluñdan düşüp şahrāsına hecrüñ

Haberci āh-ı dil-sūzum gözüm yaşı ulağ oldı (DÖR g.82/3)

Vuslatından haberdar olmak için hicran sahrasına düştüm. (Burada) yanık gönlümün ahı haberci, gözümün yaşı ulak oldu.

2.Allah’a kavuşmak.

‘İşk elünden ölenüñ haķim ne bilsin derdini

‘Āşıkuñ derdine yārüñ vaşlı dermān olsa hoş (KAD g.89/9)

Aşk elinden ölenin derdini hekim ne bilsin. Āşığın derdine derman yâre kavuşmaktır.

-

Eşrefoğlu Rūmī ‘ışka vireli hep varını

Bī-murād olup yürür ne vaşlı ne hicrān diler (ERD 6/7)

Eşrefoğlu Rumi varlığını aşka verdiğiinden beri hiçbir muradı olmadan yürür ne vaslı ne hicranı diler.

Yā bāğ u yā bostān ola yā bend ü yā zindān ola

Yā vaşl u yā hicran ola senden hem ol hoş hem bu hoş (ERD 47/4)

Bağ, bostan, bent, zindan, vasl, hicran... Senden gelen her şey güzel.

Beni vaşlundan ırağ eyleyüp cennete koma

Bu inildüm işidüp hūrī cinān oda yanar (ERD 29/3)

Beni vaslından uzaklaştırıp (da) cennete koyma. (Yoksa cennette) iniltimi işiten huriler ateşte yanar.

velî

Ermiş kişi.

Anı demek berekâtında buldılar derecāt

Çamu nebî vü velî Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/130)

Bütün nebi ve velilerin derecelerinin bereketi “Laiheillallah” demeleridir.

visâl

Kavuşma; vuslata erme.

Cüdā düşmiş yârinden bir garîbem

Vişâlin isteyü hicrâna geldüm (ERD 73/2)

Yârinden ayrı düşmüş bir garibim, visalini isteyerek hicrana geldim.

Düşem derdine ol yâruñ uram terkin i 'tibârum

Vişâline bu hicrânuñ ola biñ cân isâr idem (ERD 74/2)

O yârin derdine düşeyim, itibarımı terk edeyim. Bu ayrılığın vuslatına bin can feda edeyim.

Visâli önüme düşdi Ḥabîbüñ

Nice ayru olam dostdan giderem (ERD 76/11)

Habib'in visali aklıma düştü, (o) dosttan nasıl ayrı kalayım, gidiyorum.

-

Degül andan cüdâ her şey bize bizden yakîn ol Ḥayy

Biz andan gey iraguz gey delîmdür kim vişâl irmez (KÜD 3/19)

Hiçbir şey ondan ayrı değil, o Hay bize bizden yakındır. Biz ondan

Ḥayâl-i derdi ol cānuñ başıdur cümle dermānuñ

Vişâli tadına anuñ nebât u kând u bal irmez (KÜD 3/28)

Cümle dermnaın başı o sevgilinin derdinin hayalidir. (Onun) visalının tadına nebat, şeker, bal eremez.

Az yanan andan cüzā düşer girü

Küllî yananlar bulur kırb u visāl (KÜD 86/25)

Az yananlar ondan ayrı düşer, külliye yananlar yakınlık ve visal bulur.

-

Maķarındur Hakkıuñ halka vişāli

Ma'ıyyetdendür añla bu maķāli (GRT 1264)

Visali, Hakk'ın halka meskenidir, anla bu sözü (de onun) yakınlığındandır.

Bu halk ile Hakk'ıuñ şorduñ vişālin

İşit imdi buluñ vaşf-ı hālin (GRT 1375)

Bu halk ile Hakk'ın visalini sordun, şimdi işit bu halin ne olduğunu bul.

Y

yohluk - yokluk

Dünyalık metaların hepsinin değersiz olduğu, varlığa önem verilmeyen fenâ âlemi; Allah karşısında kulun kendini yok bilmesi.

*Ben birlik dediğü **yokluk**dur anlarsañ sözi*

İkilik bu varlığın komaz varasañ aşlına (ERD 1/7)

Eğer sözümü anlarsan benim birlik dediğim yokluktur. İkik bu varlığın aslına yakışmaz.

*Bu 'ışkuñ gözgüsi **yokluk**dur iy cān*

Bu göz göre göreyin rüy-ı sultān (ERD 94/1)

Ey can, bu aşkın aynası yokluktur. Bu göz, (bu aynada) sultanın (Allah'ın) yüzünü görsün.

*Bu 'ışkuñ kıymeti **yokluk** olur bil*

Bahā yitürmediler yok olana (ERD 100/8)

Bu aşkın kıymetinin yoklukta olduğunu bil. (Zira) yok olana paha biçilemez.

-

Tapma bu halkuñ saña fülān didüğine

*Varlığı vir **yokluğa** fülānuñi terk it (KÜD 43/9)*

Bu halkın sana dediklerine aldırış etme, varlığını yokluğaver, falanını filanını terk et.

***Yokluğa** degşürdi cümle vārını dervişler*

Degmeye tıydurmadı esrārın dervişler (KÜD 62/1)

Dervişler varlığını yokluğa değıştirdi, herkese sırlarını duyurmadı.

*Varlığını **yokluğa** viren gibi*

Kimse hiç aşşılı bāzār itmedi (KÜD 129/10)

Varlığını yokluğa veren (kişi) gibi kimse faydalı (bir) alışveriş yapmadı.

-

*Rūşenīñ hāzretüñe tuhfesi **yohlulh**-durur*

*Yoh-durur **yohlulh**dan özge hiç dağı nesnesi (DÖR g.79/7)*

Ruşeni'nin (onun) huzuruna armağanı yokluktur. (Zira) yokluktan başka bir nesnesi yoktur.

-

Niçe varlığı yokluk varı-turur

*Bu **yokluk** kim var uş varlıq bitürür (GRT 1006)*

Varlığı bitiren bu yokluk nice varlığı (da) yokluk var eder.

Ki varlık üzere varlık 'ayb olur

*Velī **yokluğa** varlık ceyb olur (GRT 1007)*

Varlık üzere varlık ayıp olur, yokluğa varlık cep olur.

*Bu 'âlem **yokluğ**-ıla kim mâyil oldı*

Anuñ la'l lebüden hâşıl oldı (GRT 2098)

Bu âlem yokluğa meyletti, onun lal dudağından hasıl oldu.

-

Ol kapuda tã'at u cürme nazır

*Olmaz illā **yokluk** olur mu'teber (GSR 848)*

O kapıda ibadete ve günaha bakılmaz, (orada) yokluk muteberdir.

Z

zâhid

1. İbadetlerini gösteriş için yapan, zühd sahibi olduğunu düşünen, ham sofu.

Zâhidüñ zikri tesbîhi baña ne

Benüm 'ömrümde hâşilum harâbât (KAD g.4/8)

Zahidin zikrinden, teşbihinden bana ne, benim ömrüm boyunca hasıl ettiğim harabattır.

-

Sâde-rûlardan yumma göz zâhid

Revnaķı 'ıŝķuñ bî-milâh olmaz (DÖR g.26/5)

Güzel yüzlülerden gözünü kaçırma zahit, aşkın revnaķı şirinsiz olmaz.

Zâhidâ tap ķuru zühd-ile depele özüñi

'Âŝıķ ol hoş 'ıŝķ deryâsına bat mânend-i bat (DÖR g.32/5)

Ey zahit! Kuru zühd ile kendi varlığını öldürme, âşık ol kaz gibi aşk deryasına bat.

'ıŝķ oldı baña mañsıb u zühd oldı zâhide

A'lâ degül mi mertebesi câhumuñ menüm (DÖR g.51/5)

Aşk bana zühd zahide makam oldu. Benim mevkim (ondan) daha yüksek değil mi?

-

Kāfirün 'ışk-ıla küfri 'ākıbet imān olur

Zāhidüñ sa'yi kamu 'ışksuz hebāen mensūrdur (ERD 15/4)

Kafirin aşk ile küfrü sonunda iman olur. Zahidin aşksız (olan) bütün işi heba olur, boşa gider.

Zāhid var varuna bu 'ışkdan tuyaruñ yok senüñ

Bilmedi bilmeyiser bī-derd bizüm esrārimuz (ERD 37/7)

Zahit git gideceğin yere (senin) aşktan anlayacağın yok. Dertsiz olanlar bizim esrarımızı bilmedi, bilmeyecek.

Zāhidā gel 'ışka uy 'ār eyleme

Tevhīdine 'ışkuñ inkār eyleme (ERD 96/1)

Ey zahit, gel utanma aşka uy. Aşkın tevhidini inkâr etme.

-

Kimi söyler şarāb u şem' ü şāhid

Ki bilmez bu rümūzi huşk u zāhid (GRT 78)

Kimilerinin dile getirdiği şarap, şem ve şahidi zahit bilmez.

2. Dünyadan elini eteğini çekmiş gerçek manada zühd sahibi kişi.

Bir zāhid idüm sırrımı saklarum özümde

Sen fāş edüben 'ışk ile uş yādlara çaķduñ (KAD g.109/2)

Sırrımı özünde saklayan bir zahittim. Sen onu açığa çıkararak bana hatırlattın.

-

Şol şehid olan mücāhidler haķı

Arı ihlās-ıla zāhidler haķı (KÜD 7/123)

Şehit olan mücahitler (ve) saf (bir) ihlas ile zahitlerin hakkı (için)...

Azar yolından ne kadar zāhid olursa

Şol kim kıla bir haste-i dil-rīşi dil-āzār (KÜD 45/4)

(Bir kimse) ne kadar zahit olursa olsun gönlü yaralı birinin kalbini incitirse yoldan çıkar.

Muştafa eydür ki girmez cennete

Ne kadar kim zāhid olursa baķıl (KÜD 88/17)

Mustafa “(Bir kimse) ne kadar zahit olursa olsun cimri olduğu takdirde cennete giremez” der.

-

Görenler aña **zāhid**dür disünler

Aña giydügi **şāhid**dür disünler (GRT 2662)

(Onu) görenler “(O) zahittir, giydikleri (bu duruma) şahittir” desinler.

Birisi yürür eski kisvet ile

Ki **zāhid**ler olur bu **şūret** ile (GRT 2674)

Biri zahitler gibi eski bir elbiseyle yürür.

Şalar **zāhid**lerüñ od **hırmenine**

Düşürür şu‘leler **cān** u **tenine** (GRT 2828)

Zahitlerin ateş harmanına salıp canına ve bedenine kıvılcımlar düşürür.

-

Muhibb u ‘ābid u **zāhid** u ‘ārif

Budur **qavī** ki **şindi** **kılduq** ta‘**rīf** (BH 7-B/2)

Muhip, abit, zahit ve arif (terimlerini) şimdi tarif ettik.

‘**İbādet** **zāhid**üñdür **bellü** **zāhir**

Eyüdü **ger** olursa **göñli** **ṭāhir** (BH 44-A/10)

İbadet zahidin işidir, (eğer) gönlü temiz olura (daha) iyidir.

Maḳāmi zāhidüñ ḳorḥudur iy yār

Göyünmekdür işi her vaḳt-i her bār (BH 43-B/2)

Ey yār, zahidin makamı korkudur, üzüntülü olduğu her an yanmaktır.

***zāhid-i dünyâ-perest**

Dünyaya tapan zahit; kaba sofu.

İy zāhid-i dünyâ-perest var zühdüñi arz eyleme

Ben ‘âşık-ı şürîdeyem zerk ü riyâ neme gerek (ERD 54/2)

Ey dünyaya tapan zahit, zühdünü söyleyip durma. Ben tutkun (bir) âşığım, iki yüzlülük, riya bana gerekmez.

zikir

Allah’ı anmak. Zikrin her tarikata göre farklı usul ve erkânları vardır. Temel amaç, belirli vasıtalar yoluyla Allah’ı anmak ve ona karşı birtakım ibadetlerde bulunmaktır.

Zāhidüñ zikri tesbîhi baña ne

Benim ‘ömrümde ḥāşilum ḥarâbât (KAD g.4/8)

Zahidin zikrinden, teşbihinden bana ne, benim ömrüm boyunca topladığım (tek) hasılatım harabat.

Zāhir gökçek müsülmānam içimde putu saklaram

*Zāhidüm taqvā bilmezem zākirim **zikirüm** yokdur (KAD g.26/5)*

Zahiren iyi Müslüman'ım içimde put saklarım. Zahidim takva bilmem, zakirim zikrim yok.

*Var var iy gönül kanı tesbîh ü **zikrüh***

Unutduñ ahi sen iy gönül ne idi fikrüh (KAD g.175/1)

Var var ey gönül nerede tesbih ve zikrin? Ey kardeşim (sen) fikrinin ne olduğunu unuttun.

-

*N'iderem şol dili ben kim söylemeye **zikrin** anuñ*

N'iderem şol gözi ben kim ki görmeye dilārāyı (ERD 130/10)

Ben onun zikrinin söylemeyen dili, sevgiliyi görmeyen gözü ne yapayım?

Düni gün turma zikr it ol Hudāyı

*Ç'anuñ **zikri** virür şafāyı (ERD 133/1)*

Durma gece gündüz Hüda'yı zikret. (Çünkü) onun zikri mutluluk verir.

Zāyi' itmez bir demi bir sâ'ati

Zikr ü tesbîhdür dilinde 'âdeti (ERD 1.Mesnevi/7)

Bir anı, bir saati boşa harcamaz. Onun âdeti dilinde (sürekli) zikir ve teşbih (olmasıdır.)

-

Zikr ü fikr ü cidd ü cehd ü şıdk u 'ışk u zevk u şevk

'Âdeti vü azığıdır 'ışk eri bîdârınuñ (KÜD 85/16)

Zikir, fikir, nefis mücadelesi, sadakat, aşk, zevk ve şevk dar ağacındaki aşk erinin âdet ve azığıdır.

'İbâdetüñ yigi vü **zikr**üñ efzâlidür hem

Bezer kamu 'ameli Lâ ilâhe ille'llah (KÜD 4/126)

İbadetin iyisi, zikrin efdali ve bütün amelleri süsleyen "La ilahe illallah"tır.

Zikri unutdı ekseri halkuñ

İşleri çeng ü nây u şanbûrdur (KÜD 51/19)

Halkın çoğu zikri unuttu, (onların) işi çeng, ney, tamburdur.

-

Dutma mürde sen sen ol eyyāmuñi

*Zinde tut **zıkr** ile şubḥ u şāmuñi*

Bī-ḳarār u vālih u ser-geşte ol

Terk idüben ḥāb u hur ārāmuñi (DÖR 54.tuyuğ)

Günlerini öldürme, sabah akşamını zikir ile zinde tut. Uykuyu, rahatlığı terk edip kararsız, şaşkın ve avare ol.

-

Za'fi artuḳ olduḡınca ol şāha

*Şükr ü **zıkrin** artururdu Allāha (SVN 559)*

O şaha zaafi arttıkça Allah'a şükür ve zikrini artırırdu.

zühd

Dünyadan el etek çekip tüm dünyevi işlerden uzaklaşmak, yalnızca Allah fikriyle ve ibadetle meşgul olma. Edebi metinlerde kimi zaman olumlu kimi zaman ham sofuluğun meşguliyetlerinden bahsetme konusunda olumsuz manada kullanılmıştır.

*Bir laḫza zāhid **zühd** ü tā'at zıkrine meşgūl*

Bir laḫza sālūs seni 'aceb sevdālı dirler (KAD g.40/2)

Bir lahza zühd ve taatle meşgul zahit, bir lahza riyakâr sevdalı derler.

Ṭabl-ı melāmet çalma gönül ki zāhidüm ben

Zühd ü tã'atüm zerķümü odamı yaķarsuñ (KAD g.170/2)

(Ey) gönül! Melamet davulunu çalma zahidim ben. (Böyle yaparak) zühdümü, taatimi, zerkimi⁵⁸⁸ heba edersin.

Ḳanı zühdüm benüm zāhid-i dem ben

Beni eyledi uş 'ışk dīvānesi (KAD 245/2)

Zamanının zahidi olan benim zühdüm nerede? Şimdi aşk, beni divanesi eyledi.

-

'İlm ü 'amel ṭã'at ü zühd 'āşıkıların kārı degül

'Āşık kendi varlığından geçüp 'azm-i dīdār ider (ERD 35/5)

İlim, amel, taat, zühd âşıkların işi değil, âşık kendi varlığından geçip sevgiliye yönelir.

İy zāhid-i dünyā-perest var zühdüñi arz eyleme

Ben 'āıķ-ı şūrīdeyem zerk ü riyā neme gerek (ERD 54/2)

Ey dünyaya tapan zahit, zühdünü söyleyip durma. Ben tutkun (bir) âşığım, iki yüzlülük, riya bana gerekmez.

⁵⁸⁸ Sufilerin giydiği hırka.

Gel bu 'âşıklar önünde yile sal nāmūsunu

*Gel bu **zühdi** 'ışka degşür 'aklı bî-hoş eylegil (ERD 68/3)*

Gel bu âşıkların önünde namusunu sal, yele ver. Zühdü aşkla değiştir, aklını (bu durumdan) hoşnutsuz eyle.

-

İçüm taşum zerķ ü riyā sözüm fuhuş yüzüm kara

***Zühdüm** kamu sehv ü haṭā estağfiru'llahe'l-'azīm (KÜD 11/10)*

İçim dışım iki yüzlülük, riya sözüm haddi aşan cinsten, yüzüm kara. Zühdüm bütünüyle hata ve yanlış (dolu), estağfirullahel azim.

*Ne 'ilmüm var ne ḥod **zühdüm** ne ḥilmüm var ne ḥod cehd*

Ki her dem şıdurur 'ahdüm baña bu nefsi-i emmārem (KÜD 12/9)

Ne ilmim ne zühdüm ne hilmim ne cehdim var. Nefs-i emmarem (bana) her dem sözümü bozdurur.

Başuña ol baht u devlet tāci kaçan urıla

*Bilüñe çün **zühd** ü hizmet kuşağın kuşanmaduñ (KÜD 82/5)*

Başına baht ve saadet atacı nasıl takılsın? (Sen) beline zühd ve hizmet kuşağını kuşanmadın.

-

Hak Te'âlâdan aña bahşış idi

*Ziyyi **züh**düñ kabâsı takvânuñ (DÖR k.3/13)*

Züh

*Zâhidâ tap kuru **züh**d-ile depele özüñi*

'Âşık ol hoş 'ışk deryâsına bat mânend-i bat (DÖR g.32/5)

Ey zahit! Kuru züh

*'İşk oldı baña manşıb u **züh**d oldı zâhide*

A'lâ degül mi mertebesi câhumuñ menüm (DÖR g.51/5)

Aşk bana züh

-

*Bu **züh**d ü 'ilm ü 'ucb u kibr ü şöret*

İçüñde bağlayupdur dürlü şüret (GRT 2850)

Bu züh

zlf

“Allah’ın hiç kimsenin ulaşamayacağı gaybi hviyetinin sembol.”⁵⁸⁹

Ben diledm doşt zlfın boynuma kılmak kemend

Sen perişnluk idp ol dra ber-dr olmaduğ (ERD 57/4)

Ben dost zlfn boynuma kament etmek istedim, sen zavallılık edip
o dar ağacında asılmadın.

Halka javđ salayım ben dağı Manşrlayın

Zlfnde asılayım dra varayım cnum (ERD 78/7)

(Varlığımı) halktan ayırayım. Mansur gibi zlfnde asılıp canımı dar
ağacında sallandırayım.

Va’de-i ferdya kymez ‘aşık-ı şrideler

Gz karadur dşer irer zlfnğ karasına (ERD 109/10)

şıklar gelecek endişesine dşmez. (Onların) bu gzkaralığının
sebebi, gzlerinin sevgilinin zlfnn karasına dşmesindedir.

-

Gice gndz zlfinden yzinden

Taleb eyle v ıkmağıl szinden (GRT 2173)

Gece gndz zlfnden, yznden (onu) talep et, sznden çıkma.

⁵⁸⁹ şentrk, a.g.e., s.246.

Boyundan doğrusı bir söz didüm dün

*Baňa **zülfi** ucundan geldi bir ün (GRT 2128)*

Dün boyumdan büyük bir söz ettim, bana zülfünün ucundan bir ses geldi.

*Celālin **zülfi** ile vaşftidüm anuñ*

Ki kat ‘ eylesin aşlın gümānuñ (GRT 2123)

Şüphenin aslını kesip atsın (yok etsin) diye Cenab-ı Hakk’ın Celal’ini (kahr sıfatını) zülf kelimesi ile anlattım.

zünnâr

1.Hristiyan keşişlerin bellerine bağladıkları kuşak.

Her şeye bakdum cihanda mest olupdur şöyle kim

*Ça ‘be mestdür öz hālinde deyr mest ü **zünnâr** mest (KAD g.8/5)*

Dünyadaki her şeye baktım (her şeyi) mest olmuş gördüm. Kabe mest, kilise mest, zünnar mest...

Müdām kulluk ider puthānelerde

*Beline bağlamış **zünnâr** dimişler (KAD g.57/6)*

“Beline zünnar bağlamış, sürekli (olarak) puthanelerde kulluk ediyor” derler.

Her bir işüñ aşlını bilmek dilerseñ hoca

Ṭaḳvāyı sen ḳabūl it zünnārı tersāya vir (KAD g. 76/2)

(Ey) hoca, her işin aslını bilmek istersen sen takvayı al, zünnarı Hristiyan'a ver.

-

Kesildi i niçe zünnār eşünür eşnām

Bu 'āleme geleli Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/140)

Bu âleme kelime-i tevhid geldiğinden beri nice zünnar kesildi, putlar kırıldı.

-

Büt ü zünnār u tersāyı vü nāḳūs

Nedür bu cümle terk ü nām u nāmūs (GRT 2795)

Put, zünnar, Hristiyan, kilise çanı ve bu cümle nam ve namusu terk etme nedir?

Ḳo tāc u hırḳayı zünnār baḡla

Kesüp zünnārı ḫalvetlerde aḡla (GRT 2805)

Tac ve hırkayı bırakıp zünnar baḡla. Zünnarı (da) kesip halvetlerde aḡla.

2.Kulun ilahi aşka, Allah'a ve tasavvuf yoluna olan bağlılığı.

Harābātīlere hemdem olaldan

*Çamu işim büt **zūnnār**um harābāt (KAD g.3/7)*

Harabat ehline (sufilere) dost olduğumdan beri bütün işim put
(sevgili) zünnarım (Allah'a bağlılığım) harabattır (tekkedir).

-

*Niçeleri bağladı **zūnnār**ını*

Zühd-i harmanın oda yakdı bu 'ışk (ERD 50/7)

Niceleri zünnarı bağladı, aşk (onların) zühdünü yok etti.

-

Bu yirde muhtaşar olsun 'ibāret

*Bu kez **zūnnār**a idelüm işāret (GRT 2484)*

Burada ibareler kısaca nihayet bulsun, bu defa (biz) zünnarı
açıklayalım.

ÖZGEÇMİŞ

25.02.1991 tarihinde İstanbul Bakırköy’de doğdu. İlk ve orta öğretimini Eyüp Kocatepe İlköğretim Okulu’nda, lise eğitimini Fatih Kız Lisesi’nde tamamladı. 2009 yılında liseden mezuniyetinin ardından Yeditepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’ne başladı. Üniversite eğitiminin ilk yılında İngilizce hazırlık eğitimi aldı, üçüncü yılın ikinci döneminde ise Erasmus Programı ile Venedik Ca Foscari Üniversitesi’nde eğitim alarak bu üniversitede Türkçe ve İtalyanca dersleri takip etti. 2014 yılında Prof. Dr. Mehmet Kanar danışmanlığında hazırladığı “Tahran Merkez Kütüphanesi’nde 4574 Numarada Kayıtlı Türkçe Bir Cöngün 123a-149a Varakları Arasında Kalan Yer Alan Şiirlerin Transkripsiyonlu Harf Çevrimi” başlıklı teziyle lisans eğitimini tamamladı. Aynı yılın güz döneminde İstanbul Üniversitesi’nde yüksek lisans eğitimine başladı. Prof. Dr. A. Azmi Bilgin danışmanlığında bu tez çalışmasını hazırladı.

e-mail: bussradinc@gmail.com